

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AFGANİSTAN'IN YENİDEN
YAPILANMASINDA SİYASİ VE EKONOMİK
STRATEJİLER

746307

Mehmet AKKURT
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

-146301-

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Abdülkadir AKÇİN

GEBZE
2004

Mehmet AKKURT'un Yüksek Lisans tez çalışması, G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ~~03.05~~2004 tarih ve ~~2004/11~~ sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından Strateji Anabilim Dalı'nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

JÜRI

ÜYE(Danışman) : Prof. Dr. Abdülkadir AKÇİN

ÜYE :Yard. Doç. Dr. Ali Ekber AKGÜN

ÜYE : Yard. Doç. Dr. Halit KESKİN

ONAY

GYTE Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ~~21.10~~2004 tarih ve ~~2004/6~~ sayılı kararı.

İmza/Mühür

ÖZET

Eski adı “Aryena” şimdiki adı “Afganistan” olan bölge bulunduğu stratejik ve jeopolitik konumu gereği süper güçlerin ilgi ve etki alanı içinde olmuştur. Afganistan Güney Asya’nın giriş kapısıdır. Şair Muhammed İkbâl’in ifadesiyle “Asya’nın Kalbi’dir.”

Bu çalışmada, Afganistan’ın tarih sahnesinde yerini almasından günümüze kadar geçen zaman zarfındaki olayları, senaryoları, stratejileri, ilişkileri, oynanan oyunları ve son olarak da ABD’nin Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF) şemsiyesi altında Afganistan’a girmesinin ayrıntılarını bulacaksınız.

Afganistan Ortadoğu Petrol Bölgesi ile Hint Okyanusu’nun denetimi açısından stratejik bir konumdadır. Bu konumundan dolayı Sovyetler Birliği sıcak denizlere inme politikası ile 1979-1989 yılları arasında Afganistan bataklığına saplanarak, bu ülkeyi harabeye çevirdikten sonra Cenevre Antlaşması ile ülke topraklarından çekilmiştir.

11 Eylül olaylarının ardından tarih tekerrür etmiştir. Bu seferde ABD, Özgürlük Operasyonu bahanesiyle Afganistan’a girerek, o güne kadar kendisinin desteklediği Taliban rejimine son vermiştir.

Taliban rejimi, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası Usame Bin Ladin ve teröre destek verdikleri gerekçesi ile, ABD ve İngiliz birliklerinin hava harekatı sonucu ve Kuzey İttifakı’nın da yardımları ile yıkılmıştır. Bonn’da yapılan görüşmeler neticesinde Hamid Karzai başkanlığında kurulan Geçici Hükümet’le Afganistan’da yeni bir dönem başlamıştır.

Tarih boyunca, Afganistan gibi stratejik geçiş coğrafyasına sahip bulunan ülkeler varlıklarını korumak için mücadele içine girmiştir. Afganistan’da sahip olduğu bu jeopolitik konumunun bedelini ödemektedir. Geçmişte İngiltere ve Sovyetler Birliği, günümüzde de ABD ve diğer ülkeler Afganistan’ın jeostratejik öneminden dolayı bu bölgeyi ele geçirmek için aralarında mücadele etmektedirler.

Yıllarca süren acı, keder ve göz yaşından sonra Afgan halkı barışı fazlasıyla hak etmiştir.

SUMMARY

The region which is known as Areyana in the history and Afghanistan currently has been in the interest and domination area of the big powers. Afghanistan is the entrance door of South Asia. By the word of Poet Muhammed Iqbal Afghanistan is the heart of the Asia.

In this study you will find the details of sequence of events, scenarios, strategies, relations, games played and finally USA's entrance into this region under the umbrella of ISAF since the beginning of Afghanistan till today.

Afghanistan is in a strategic position due to controlling Soviet Union the ME Petroleum and the Indian Ocean. For this position with his politics to reach the hot seas invaded Afghanistan in 1979-1989 and after ruining the country left there as a result of the Cenevre Agreement.

After 11th September Attacks, the history recurred and this time USA has entered into Afghanistan and collapsed the Taliban Regime which was supported by USA till that day.

After the 11 th September Attacks, Taliban regime was blamed giving support to Usame Bin Ladin and terror so that by the US and English air attacks and the help of Northern Agreement the regime was fallen down. As result of Bonn Agreement Afghanistan had a new government led by Hamid Karzai

The countries which are located in strategic transition regions like Afghanistan has been in battle to continue their existence in the history. Afghanistan is paying the cost of its geopolitic location. Today, USA and other countries are struggling with each other to dominate this region because of its geo-strategic importance, like the Soviet Union and England in the past.

After pain and tears which has lasted for many years, Afghan Nation has engraved peace so much.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasındaki katkı, teşvik ve desteklerinden dolayı, kıymetli hocam tez danışmanım Prof. Dr. Abdülkadir AKÇİN'e; kendileriyle yaptığım özel görüşmelerde bana yol gösteren, tezimin hazırlanmasında büyük emeği geçen Doç. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN'a; strateji bölümü öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Halit KESKİN'e; yüksek lisansa başlamama sebep olan ve bu çalışmayı hazırlarken değerli katkılarından ve tecrübelerinden faydalandığım, her türlü desteğini aldığım Mengüç GÜLER'e minnet ve şükranlarımı sunarım.

Tezimin hazırlanması sürecinde, bilgi ve tecrübeleriyle bana yardımcı olan Ahmet AŞIK'a, Ercan KARAKOÇ'a ve Gökmen KILIÇOĞLU'na; çalışmalarım sırasında değerli katkılarını esirgemeyen Süleyman ÖZMEN'e; yardımlarından dolayı tüm Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü personeline ve isimlerini saymadığım emeği geçen herkese çok teşekkür ederim.

Ayrıca müşterek yaşamımızda, her zaman, her yerde ve her koşulda, bana daima destek olan, evimizde huzurlu bir ortam oluşturan, hayata daha çok bağlanıp, daha güçlü ve neşeli olmamı sağlayan, yaşamıma renk katıp onu daha anlamlı kılan sevgili eşime ve bu günlere gelmemde büyük emekleri olan, ilgilerini hiç bir zaman esirgemeyen anne ve babama desteklerinden dolayı teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xvi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xviii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xix
1. GİRİŞ	1
1.1 Afganistan	2
1.2. Coğrafi Yapı	4
1.2.1. Yer Şekilleri	4
1.2.2. İklim	9
1.2.3. Bitki Örtüsü	10
1.2.4. Doğal Kaynaklar	10
1.3. Sosyal Yapı	12
1.3.1. Nüfus	15
1.3.2. Sağlık	17
1.3.3. Eğitim	18
1.3.4. Güzel Sanatlar	24
1.4. Ekonomik Yapı	26
1.4.1. Tarım	28
1.4.2. Sanayi ve Endüstri	29
1.4.3. Hizmetler	31
1.4.4. Ulaşım	31
2. AFGANİSTAN'DAKİ ETNİK YAPI	34
2.1. Peştunlar	35
2.2. Tacikler	36
2.3. Türkler	39
2.3.1. Özbekler	39
2.3.2. Türkmenler	40

2.3.3. Kazaklar	41
2.3.4. Kırgızlar	42
2.3.5. Kara Kalpaklar	42
2.3.6. Avşarlar	43
2.4. Hazaralar	43
2.5. Kafirler veya Nuriler	45
2.5.1. Vaigaliler	46
2.6. Çaraymaklar	47
2.6.1. Taimaniler	47
2.6.2. Firozkohiler	47
2.6.3. Teymurlar	48
2.6.4. Cemşidiler	48
2.7. Beluciler	48
2.8. Hindular	49
2.9. Araplar	49
2.10. Brahuiler	50
2.11. Pashayiler	50
2.12. Kürtler	51
2.13. Aymak Hazaraları	51
2.14. Bashgariler	52
2.15. Darvaziler	52
2.16. Batı Punjabiler	52
2.17. Sindhiler	53
2.18. Gujur Rajasthani	53
2.19. Nangalamiler	54
2.20. Etnik Gruplar Arası İlişkiler	54
3. AFGANİSTAN'IN TARİHÇESİ	56
4. TÜRKİYE – AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ	83
5. ABD'NİN AFGANİSTAN POLİTİKASI	94
6. AFGANİSTAN ÜZERİNDE OYNANAN OYUNLAR	101
6.1. Afganistan-Rusya İlişkileri	101
6.2. Afganistan-Pakistan İlişkileri	103
6.3. Afganistan-İran İlişkileri	105

6.4. Afganistan-Çin İlişkileri	107
6.5. Peştunistan Sorunu	109
6.6. Uyuşturucu Ticareti	111
6.7. Afganistan'ın Jeostratejisi	116
6.8. Afganistan Sorununun Uluslararası Boyutları	117
6.9. Afganistan Üzerindeki Güç Mücadelesi	121
6.10. Afganistan'da Türkiye'nin Stratejileri Nelerdir?	125
6.11. Afganistan Sorunu Pakistan İle Ortak Bir Çözüme Kavuşur Mu?	129
6.12. Afganistan Meselesi Nasıl Çözülür?	131
6.13. Afganistan'daki Siyasi Partiler ve Muhalif Gruplar	132
6.13.1. Kökten Dinci Partiler	132
6.13.1.1. Hizb-i İslami (İslam Partisi)	132
6.13.1.2. Cemiyet-i İslami (İslam Toplumu)	133
6.13.1.3. İttihad-i İslami (İslam Birliği)	133
6.13.1.4. Hizb-i İslami Halis	134
6.13.2. Liberal Partiler	134
6.13.2.1. Hareket-i İnkılabı İslami (İslami Devrim Hareketi)	134
6.13.2.2. Mahaz-ı Milli İslami (Ulusal İslami Cephesi)	134
6.13.2.3. Cephe-i Necat-i Milliye (Ulusal Kurtuluş Cephesi)	135
6.13.2.4. İttihad-i İslami Velaheyet-i Şimal-i Afganistan (Kuzey Afganistan İleri İslam Birliği)	135
6.13.3. Sol Partiler	136
6.13.3.1. Afgan Milleti (Afgan Ulusu)	136
6.13.3.2. Sama / Sazman-i Azad-i Milleti Afganistan	136
6.13.3.3. Şula-i Cavid (Sonsuz Meşale)	136
6.13.3.4. Sütem-i Milli (Ulusal Baskı)	137
6.13.4. Kuzey İttifakını Oluşturan Partiler	137
6.13.4.1. Cemiyet-i İslami	137
6.13.4.2. Cünbüş-i Milli-i İslami Afganistan(Afganistan Milli İslami Hareketi)	137
6.13.4.3. Hizb-i Vahdet (Birlik Partisi)	138
6.14. Afgan Mültecileri	138
7. 11 EYLÜL	143

8. AFGANİSTAN'A ASKERİ OPERASYON	149
8.1. Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale	149
8.1.1. BM Antlaşması Uyarınca Askeri Operasyonun Durumu	149
8.1.2. BM Güvenlik Konseyi ve 11 Eylül	150
8.1.3. Meşru Müdafaa Hakkı ve Askeri Operasyon	151
8.2. Harekate Hazırlık	152
8.2.1. Siyasi Ortamın Sağlanması	153
8.2.2. Askeri Güç Hazırlığı	154
8.3. Harekatın Başlaması	156
8.3.1. ABD'nin Savaş Stratejisi	156
8.3.2. Kuzey İttifakı Faktörü	157
8.3.3. ABD'nin Operasyondaki Etkin Silahları	158
8.3.4. Taliban Ne Yapabilir?	158
8.3.5. Operasyon ve Niteliğini Ortaya Koyan İlk Günler	160
8.3.6. Kara Harekatı	162
8.4. Operasyon Sonrası Bölgedeki Durum	163
8.4.1. Operasyon Ne Getirdi?	163
8.4.2. Usame Bin Ladin'in Durumu	163
8.4.3. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Kurulması ve Katkıda Bulunan Ülkeler	164
8.4.3.1. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Tarihçesi	165
8.4.3.2. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Görevi	166
8.4.3.3. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'ne Katkıda Bulunan Ülkeler ve Görevleri	167
8.4.3.4. Afganistan'da Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF) Kapsamında İcra Edilen Cimic / Saib (Sivil-Asker İşbirliği) Faaliyetleri	170
8.4.3.5. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF) tarafından Bugüne Kadar Yapılan,	

Devam Eden ve Planlanan Cimic / Saib (Sivil- Asker İşbirliği) Faliyetleri	171
8.4.3.6. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti Görevinin Devralınmasından Sonra Türkiye Tarafından İcra Edilen Cimic-Saib (Sivil-Asker İşbirliği) Faaliyetleri	172
8.4.3.7. Kabil Hava Meydan Komutanlığı	173
8.4.3.8. Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF / UGYK)' nin Komutasını Devralmasından Sonra Olan Önemli Olaylar	173
8.4.3.9. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF/UGYK)'nin Kuruluşu	174
8.4.3.10. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF/UGYK)'nin Sorumluluk Sahası	174
8.4.4. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF/UGYK)'nin Komutasının Türkiye'ye Verilmesi	175
8.5. ABD'nin Askeri Operasyonu Devam Edecek Mi?	179
8.6. Petrol Boru Hatları ve Senaryoları	181
9. AFGANİSTAN'NIN YENİDEN YAPILANMASINDAKİ EKONOMİK VE SİYASİ STRATEJİLER	187
9.1. Savaşın İzleri ve Operasyon Sonrası Genel Durum	187
9.2. Bonn Antlaşması	187
9.2.1. Kuzey İttifakı "Şuray-ı Nezar"	189
9.2.2. Kuzey İttifakı "Hizb-i Vahdet"	189
9.2.3. Roma Grubu	189
9.2.4. Peşaver Grubu	190
9.2.5. Kıbrıs Grubu	190
9.3. 1386 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı	190
9.4. 1413 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı	191
9.5. 1444 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı	191
9.6. 1510 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı	192
9.7. Geçici Yönetimin Kurulması ve Başkan Hamid Karzai	192
9.8. Loya Jirga	193

9.8.1. Loya Jirga Nedir?	
9.8.2. Loya Jirga'nın Özellikleri ve Faaliyetleri	194
9.9. Geçiş Yönetiminin Kurulması	195
9.10. Yeni Afganistan'ın Uluslararası Dengelerdeki Rolü	198
9.11. Afganistan'daki Liderler	199
9.11.1. Muhammed Zahir Şah	199
9.11.2. Hamid Karzai	199
9.11.3. General Abdürreşid Dostum	200
9.11.4. Ahmed Şah Mesud	201
9.11.5. Muhammed Fehim	202
9.11.6. Burhaneddin Rabbani	202
9.11.7. Dr. Abdullah Abdullah	202
9.11.8. İsmail Han	202
9.11.9. Molla Muhammed Ömer	203
9.11.10. Yunus Halis	204
9.12. Afganistan'ın Yeniden Yapılanması	204
9.12.1 Afgan Ordusu	210
10. AFGANİSTAN'A İLİŞKİN STRATEJİ MODELLERİ	214
10.1. Strateji Model 1: Türkiye – Afganistan Strateji Modelleri	216
10.1.1. İyimser Strateji Modelleri	217
10.1.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri	217
10.1.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri	218
10.1.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri	219
10.1.2. Kötümser Strateji Modelleri	220
10.1.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri	220
10.1.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri	221
10.1.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri	221
10.2. Strateji Modeli 2: Afganistan – ABD Strateji Modelleri	221
10.2.1. İyimser Strateji Modelleri	222
10.2.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri	222
10.2.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri	223
10.2.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri	223
10.2.2. Kötümser Strateji Modelleri	223

10.2.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri	224
10.2.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri	224
10.2.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri	225
10.3. Strateji Modeli 3: Afganistan – Türkmenistan – Özbekistan Tacikistan Strateji Modelleri	225
10.3.1. İyimser Strateji Modelleri	226
10.3.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri	226
10.3.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri	226
10.3.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri	227
10.3.2. Kötümser Strateji Modelleri	227
10.3.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri	227
10.3.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri	228
10.3.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri	228
10.4. Strateji Modeli 4: Afganistan – İran Strateji Modelleri	228
10.4.1. İyimser Strateji Modelleri	229
10.4.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri	229
10.4.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri	229
10.4.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri	229
10.4.2. Kötümser Strateji Modelleri	230
10.4.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri	230
10.4.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri	230
10.4.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri	230
10.5. Strateji Modeli 5: Afganistan – Çin Strateji Modelleri	231
10.5.1. İyimser Strateji Modelleri	232
10.5.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri	232
10.5.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri	232
10.5.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri	232
10.5.2. Kötümser Strateji Modelleri	233
10.5.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri	233
10.5.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri	234
10.5.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri	234
10.6. Strateji Modeli 6: Afganistan – Rusya Strateji Modelleri	234
10.6.1. İyimser Strateji Modelleri	234

10.6.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri	235
10.6.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri	235
10.6.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri	235
10.6.2. Kötümser Strateji Modelleri	235
10.6.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri	236
10.6.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri	236
10.6.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri	236
10.7. Strateji Modeli 7: Afganistan – İngiltere Strateji Modelleri	237
10.7.1. İyimser Strateji Modelleri	237
10.7.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri	237
10.7.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri	238
10.7.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri	238
10.7.2. Kötümser Strateji Modelleri	238
10.7.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri	238
10.7.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri	238
10.7.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri	239
10.8. Strateji Modeli 8: Afganistan - Pakistan Strateji Modelleri	239
10.8.1. İyimser Strateji Modelleri	239
10.8.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri	240
10.8.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri	240
10.8.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri	240
10.8.2. Kötümser Strateji Modelleri	241
10.8.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri	241
10.8.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri	242
10.8.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri	242
11. SONUÇLAR	243
KAYNAKLAR	252
ÖZGEÇMİŞ	262
EKLER	
EK-1 : Bonn Antlaşması (5 Aralık 2001)	263
EK-2 : 1386 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı	282
EK-3 : 1413 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı	288
EK-4 : 1444 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı	292

EK-5 : 1510 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı	296
EK-6 : Türkiye – Afganistan İttifak Muahedenamesi	300
EK-7 : Türkiye – Afganistan Muhadenet ve Teşrik-i Mesai Muahedenamesi	303
EK-8 : Türkiye, İran, Irak ve Afganistan Arasında İmza Edilen Ademi Tecavüz Muahedenamesi (Sadabad Paktı)	305
EK-9 : Kronoloji	308
Ek-10 : Afganistan Genel Haritası	319
Ek-11 : Afganistan Fiziki Haritası	320
Ek-12 : Afganistan İl Sınırları	321
Ek-13 : Afganistan’da Konuşulan Dillerin Bölgelere göre Dağılımı	322
Ek-14 : Afganistan ve Pakistan Kabartma Haritası	323
Ek-15 : Kabil’in Fiziki Görünümü	324
Ek-16 : Afgan Yerel Askeri Güçler	325
Ek-17 : Bölgeleri Kontrol Eden Liderler	326
Ek-18 : Afganistan’ı Bekleyen Tehlikeler	327
Ek-19 : Kabil’in Genel Görünüşü	328
Ek-20 : Kabil Evlerinin Havadan Çekilmiş Fotoğrafi	329
Ek-21 : Afganistan’da İmkansızlıklar İçinde Eğitim Yapmaya Çalışan Bir Okul	330
Ek-22 : Afgan Polisleri	331
Ek-23 : Afganlılar’ın Buzkazi Oyunları	332
Ek-24 : Afganlı Çocuklar	333
Ek-25 : Afganlı Bir Aile	334
Ek-26 : Hava Bombardımanlarından Zarar Görmüş Bir Bina	335
Ek-27 : Kral Zahir Şah’ın Hamid Karzai Tarafından Karşlanması	336
Ek-28 : Hamim Karzai’nin Afgan Milli Muhafızları’nı Denetlemesi	337
Ek-29 : Türk Generalin Afganistan Ziyareti Sırasında Kabil’de Gezerken Halk ile Selamlaşması	338
Ek-30 : Türkiye ISAF(UGYK)’nın Komutasını Alırken Yapılan Tören	339
Ek-31 : ABD’nin Kendi Çıkarları Doğrultusunda Afganistan’ı İkiye Bölmesi	340

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- AB - Avrupa Birliği
- ABD - Amerika Birleşik Devletleri
- ABM - Anti – Ballistik Füze Antlaşması
- ADB - Asya Kalkınma Bankası
- ADHP - Afganistan Demokratik Halk Partisi
- AF - Afgani, Afganistan'ın Para Birimi
- AFP - Fransız Haber Ajansı
- AIC - Afganistan Bilgi Merkezi
- APEC - Asia-Pacific Economic Cooperation (Asya-Pasifik Ekonomi Birliği)
- ATC - Amerikan Türk Konseyi
- BDT - Bağımsız Devletler Topluluğu
- BM - Birleşmiş Milletler
- BMGK - Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
- BMMYK - Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
- CFC - Hazar Finans Merkezi
- CIA - Amerikan Gizli Haberalma Teşkilatı
- CIMIC / SAIB - Sivil Asker İşbirliği
- CMIA - Cünbüş-i Milli İslami Afganistan
- DEİK - Türk Amerikan İş Konseyi
- GIA - Cezayirli Silahlı İslami Grup
- GSMH - Gayri Safi Milli Hasıla
- GYTE - Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü
- IMF - Uluslararası Para Fonu
- INCB - International Narcotics Control Board (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Kontrol Programı)
- ISAF - International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti)
- ISI - Pakistan Uluslararası Gizli Servisi (Inter Service Intelligence)
- KGB - Sovyet Gizli Haberalma Örgütü
- KHAD - Afgan Gizli Haberalma Örgütü
- MGK - Milli Güvenlik Kurulu
- MİT - Milli İstihbarat Teşkilatı

MNMCC - Uluslararası Ulaştırma Koordinasyon Merkezi
NATO - Kuzey Atlantik Savunma Paktı
NGO - Sivil Toplum Örgütleri
NIM – Ulusal İslam Hareketleri
OECD – Organisation for Economic Cooperation
OIC - İslam Konferansı Teşkilatı
OPIC - Denizaşırı Özel Yatırımlar Kuruluşu
PNA - Ön İhtiyaçlar Raporu
REAP – İyileştirme ve İş Bulma Afganistan Programı
PRT – Bölgesel Yeniden Yapılandırma Timi(Provincial Reconsruction Team)
SSCB - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UGYK - Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti
UNDCP - Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Kontrol Programı
UNDP - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNOB – Uçer-Nava-Özbek-Başar
US EX - İm- American İthalat-İhracat Bankası
USS - United States Ship
WTO - World Trade Organization
TADOC - Türkiye Uluslararası Organize Suçlar ve Uyuşturucuyla Mücadele Akademisi
TBMM - Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDA - Ticaret ve Kalkınma Ajansı
TSK - Türk Silahlı Kuvvetleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Sekil</u>	<u>Sayfa</u>
1.1. Afganistan'daki Dağlar, Akarsular ve Geçitler	8
1.2. Afganistan'ın Ekonomik Durum Haritası	28
1.3. Afganistan'ın Ulaşım Ağı	33
2.1. Başkent Kabil'in Etnik Yapısı	45
2.2. Afganistan'ın Etnik Yapısı	55
6.1. Afganistan'da Afyon Üretimi	112
6.2. Afgan Mültecileri	142
8.1. Afganistan'ın Siyasi Haritası	167
8.2. Tamamlanmış Cimic Projeleri	171
8.3. Planlanan Cimic Projeleri	172
8.4. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF)'nin Kuruluşu	174
8.5. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF) Sorumluluk Sahası	175
8.6. Petrol Boru Hatları	186

ÇİZELGELER DİZİNİ

<u>Çizelge</u>	<u>Sayfa</u>
1.1. Afganistan'daki Tahıl Üretimi (Tahmini) (Bin Ton)	29
2.1. Afganistan'daki Etnik Grupların Yıllara Göre Oranları	35
6.1. Afganistan ile Çin Arasındaki İthalat İhracat Veri Tablosu	108
6.2. Afgan Mülteci İstatistikleri (10 Eylül 2001)	141
6.3. Yıllar İtibariyle Afganistan'dan Göç Eden Mülteciler	141
8.1. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'ne Katkıda Bulunan Ülkeler	168
8.2. UGYK (ISAF)'ya Katkıda Bulunan Ülkelerin Personel Durumları (Türkiye komutayı almadan önceki durum)	170
9.1. Hükümet Üyeleri ve Üyelerin Etnik Grupları	197

1. GİRİŞ

Kuzey-Batı Asya ülkeleri, Orta Doğu, Türkistan ve Hint Yarımadası arasında kalması ve tarihi İpek yolu üzerinde bulunması nedeniyle stratejik bir öneme sahip olan Afganistan, tarih boyunca emperyalist güçlerin hedefi olmakla beraber, komşuları arasında da çatışma alanı olmuş ve bu stratejik önemi nedeniyle çatışma sahası olmayı sürdürecektir olan bir ülkedir.

Afganistan, tarihte “Büyük Oyun” olarak adlandırılan, Rus ve İngiliz İmparatorlukları'nın hakimiyet savaşı verdiği bir ülke olmuştur. Bu amaçla İngilizler, Afganistan'ı işgal ederek Orta Asya'yı hakimiyetlerine almak için 1839, 1878-1880 ve 1919 yıllarında Afganistan'la savaşmışlardır. Fakat savaşçı Afgan halkı emperyalist İngilizlere direnerek, 8 Ağustos 1919 tarihinde Revalpindi Antlaşmasıyla bağımsızlığına kavuşmuştur. Daha sonra Afganistan'ın bağımsızlığını Sovyetler Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti karşılıklı antlaşmalarla tanımıştır.

Afganistan Devleti bağımsızlığını ilan ettikten sonra, iç mücadelerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Özellikle sık sık taht kavgalarının çıkması, bu ülkede istikrarın sağlanmasını engellemiştir. Afganistan Soğuk Savaş yıllarında, Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki çıkar mücadelesinin arasında kalmış ve Sovyetler Birliği sıcak denizlere, güneye inme hayalini gerçekleştirmek için Afganistan'ı ele geçirmeye çalışmıştır. Fakat Sovyetler Birliği'nin karşısına ABD çıkmıştır. Buna karşılık Sovyetler Birliği'nin tek hedefi ülkeyi içten fethetmek, Afganistan'ı tam manasıyla ele geçirmektir. Sovyetler Birliği 1979 yılında bunu gerçekleştirmiştir. Ancak 1989 yılında Sovyetler Birliği on yıl boyunca işgal ettiği topraklardan Afgan halkının mücadelesi, ABD'nin ve Pakistan'ın yardımlarıyla çıkmak zorunda kalmıştır.

Bu sebeple, doğal olarak Afgan halkı da tarihin çeşitli dönemlerinde defalarca maruz kaldığı bu saldırı ve tacizler ile yabancı güçlerin çıkar kavgalarına sahne olmuş ve telafisi mümkün olmayan acı ve kayıplara katlanmak zorunda kalmıştır. Özellikle Taliban iktidarı döneminde Afgan halkının maruz kaldığı vahşet, Afganistan tarihinin hemen hiçbir döneminde böylesine acımasız olmamıştır.

Bugün, Afgan halkının kaderine hakim olan güçler Afganistan'ın öz güçleri olmayıp, dışarıda planlanan çıkarlarını icraat safhasına koyan yabancı güçlerdir. Afgan halkının benliğinde derin izler bırakan acılar ve olaylar ülke halkını, fikir, dil, çeşitli kavim ve mezheplere bölerek birbirine düşürmüştü ve bunun neticesi olarak da ülke kanlı bir iç savaşa mahkum edilmiştir.

1980'li yıllarda dünyanın gündeminden düşmeyen Afganistan, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye düzenlenen terörist saldırılardan sonra tekrar gündeme gelerek yeni bir sertüvende hedef ülke olmuştur. Bunun sonucunda ABD öncülüğünde 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a yönelik hava saldırıları başlamıştır. ABD, saldırının arkasında Usame Bin Ladin, Taliban ve El-Kaide örgütünün bulunduğunu iddia etmiştir. ABD Devlet Başkanı George Walker Bush "Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" demiştir. George Walker Bush'un bu sözü dünyanın yeniden yapılanmasında stratejik hedefleri işaret etmiştir.

Bütün dünya kamuoyunun haberdar olduğu kanlı darbeler, vahşi iktidar mücadeleleriyle insanların birbirlerini katletmeleri, bugünkü Afganistan ve Afgan halkının talihsiz kaderi haline gelmiştir.

Nitekim hazırlamış olduğum bu çalışmamda, Afganistan'ın XIX. yy'da Rusya ile Britanya İmparatorluğu arasındaki "Büyük Oyun"la başlayan ve günümüze dek iç çatışmalar ve dış müdahalelerle devam eden çalkantılı tarihi, özellikle de 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan operasyonu ve sonrasında Afganistan'ın geleceği ve yeniden yapılanması konuları ele alınmıştır.

1.1 Afganistan

Yer: Güney Asya, Pakistan'ın Kuzey ve Batısı, İran'ın Doğusu.

Coğrafi Konum: 33° Kuzey ve 65° Doğu.

Yer Aldığı Kıta: Asya.

Başkent: Kabil.

Önemli Şehirleri: Kandahar, Herat, Mezar-ı Şerif, Kunduz, Celalabad.

Dil: Peştü, Farsça, Türkçe (Özbekçe, Türkmence).

Din: % 84 Sünni Müslüman, % 15 Şii Müslüman ve % 1 diğerleri.

Nüfus: 27.000.000 (2002 yılı tahminleri), (İstanbul Ticaret Odası, 2002, s.7).

Yönetim Biçimi: İslami Cumhuriyet.

Para Birimi: Afgani.

Takvimi: Mali yılı 21 Mart'ta başlar, 20 Mart'ta biter (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.2).

Komşuları: Çin(Doğu Türkistan), İran, Pakistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan.

Yüzölçümü: 652.100 km², Kara: 652.100 km², Su: 0 km².

Toplam Kara Sınırı: 5529 km.

Yükseklik Değerleri: En alçak nokta Amu Derya (258 m), En yüksek Nokta Tinç Mir (7699 m).

Ekilebilir Alan: % 12.

Devamlı Ekinler: % 0.

Devamlı Otlaklar: % 46.

Orman ve Ağaçlık Alan: % 3.

Sulu Alan: 30.000 km².

Nüfus Artış Hızı: % 4.48 (1997 tahminleri).

Hükümet: Geçici Hükümet 22 Aralık 2001(6 ay), Geçiş Hükümeti 19 Haziran 2002 (18 ay), Kurucu Hükümet(Temmuz 2004'de Seçim yapılması planlanıyordu ancak Hamid Karzai'nin kazanamayacağı anlaşılınca çeşitli sebepler gösterilerek Eylül 2004'e alınmıştır.)

Hükümet Başkanı: Hamid Karzai (Güler, 2003, s.21).

Bağımsızlık: 19 Ağustos 1919.

Bayrak: 3 eşit yatay yeşil, beyaz ve siyah şeritten oluşur. Bu üç şeritin ortasında altın arma vardır. Bu altın arma İslami motiflerle süslenmiş bir nevi tapınağı andırmaktadır. Arma sağdan ve soldan çelenkle çevrilmiştir. Arma birbiri ile kesişen iki sicim tarafından sarılmıştır (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.1).

Uluslararası İşareti: AF.

Uluslararası Telefon Kodu: +93.

(Avrasya-Merkez Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Grubu, 1999, s.129, 130, 131).

1.2. Coğrafi Yapı

Afganistan; Orta Asya, Hindistan Yarımadası ve Orta Doğu ülkeleri arasında yer almaktadır. Denize kıyısı yoktur, fakat kara ulaşımı açısından son derece elverişli bir yerdedir. Bu yüzden ki, eski çağlarda “Dünyanın Kavşak Noktası” olarak adlandırılmıştır. Yakın çağa kadar Orta Asya'daki savaşlar, göçler ve ticaretin odak noktasında yer alan Afganistan, eski “Aryena” bölgesinin şimdiki adıdır (Bostanoğlu, 1999, s.59). 1747'den beri bu ülke “Afganistan” adını taşır (Şimşir, 2002, s.5).

Batıda İran, doğuda ve güneydoğuda Pakistan, kuzeydoğu uçta Çin, kuzeyde Türkmenistan ve Özbekistan, kuzeydoğuda Tacikistan ile sınırları olan bir ülkedir. Bugün yaklaşık 27 milyon insanın yaşadığı Afganistan 652.100 km²'lik bir yüzölçümüne sahiptir. Afganistan'ın en batısı ile en doğusu arasındaki uzaklık 1350 km., kuzeyle güneyi arasındaki mesafe ise 900 km.'dir (Oğuz, 1998, s.33). Afganistan'ın kuzey bölgesine “Afgan Türkistanı” denmektedir (Şimşir, 2002, s.5).

Afganistan'ın coğrafi yapısı, genellikle üzerinde sıradağların bulunduğu yaylalardan ve yer yerde ovalardan oluşmaktadır (İpek, 2002, s.92). Bir ziraat ülkesi olmasına rağmen, ülkede kuraklık ve elverişsiz tabii şartlardan ötürü toprakların ancak onda biri kullanılabilir. Ülkeye en yakın deniz 480 km. güneydeki Umman denizidir (Gündüz, 2001, s.14).

1.2.1. Yer Şekilleri

Afganistan'ın orta kısmını kaplayan dağlar, jeolojik bakımdan İtalya'nın kuzeyinden başlayarak Himalayalar'a kadar uzanan ve “Alp Kıvrımları” adı verilen dağ sisteminin bu ülke içinde kalan parçasıdır. Afganistan'ın ortasındaki dağlık bölge doğuya doğru bir şerit biçiminde devam eder ve coğrafyacılar tarafından “Vahan Koridoru” olarak adlandırılan bir yüksek yöre ile Çin'e komşu olmaktadır. Bu yörede vadi tabanları bile 5000 m. yüksekliktedir.

Ülkede yükselti çoğu yerde 6100 metreyi aşmaktadır. Geri kalan kesimi kaplayan yüksek yaylalar, son derece kurak iklimli bir çanak oluşturur. Güneybatıda Sistan Çölü yer alır. Dünyanın en sıcak ve kurak bölgelerindedir.

Afganistan'da belirgin olarak üç ayrı bölgeden söz edilebilir. Kuzeybatı bölgesi, orta bölge, güney bölgesidir.

Kuzey bölgesindeki bozkırlarda yer alan iller, Hazar Denizi'ne doğru uzanır ve Amu Derya Irmağı'yla sınırlanırlar. Bu kumluk ovalar yer yer otlarla kaplıdır ve aralarında, güney-kuzey doğrultusunda akan ırmakların suladığı tarım toprakları bulunmaktadır.

Orta bölgede, Pamir'den doğan ve büyük bir bölümünü Hindukuş Dağları'nın oluşturduğu sıra dağlar, batıya ve güneydoğuya doğru uzanırlar. Hindukuş Dağları, ülkeyi kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırır (Gündüz, 2001, s.15). Hindukuş Dağlarının yüksekliği 7300 m. (24.000 feet)'dir. (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.5). Yalpaze biçimindeki bu dağların güney bölgesinde vahalar ve çöller, Pakistan ile İran Yaylası arasında ıssız bölgeler yer almaktadır. Hindukuş Dağları'nın güney eteklerinde kurak topraklar uzanır ki, bunların en tanınmış "Deşte-margo" ya da "Ölüm Çölü"dür (Bostanoğlu, 1999, s.59).

Afganistan'ın deniz seviyesinden yüksekliği ortalama 1200 metredir. Yüksekliğine bakarak Afganistan'a "Asya'nın İsviçre"si diyenler olmuştur (Şimşir, 2002, s.5). Hindukuş Dağları'ndan kaynaklanan akarsular, genellikle dört ana yöne doğru akarlar ve bunlardan sadece Kabil Irmağı, Pakistan'da İndus'la birleşerek denize ulaşabilir. Ülkenin en büyük ırmağı Hilmand'dir. Yükseklik değerlerine baktığımız zaman, ülkede en düşük nokta 258 metre yüksekliğindeki Amu Derya'dır. En yüksek nokta ise 7699 metre yüksekliğindeki Tinç Mir'dir. Ülkede ekilebilir alan yaklaşık % 12, devamlı ekinler % 0, devamlı otlaklar % 46, orman ve ağaçlık alan % 3'dür. 1993 tahminlerine bakacak olursak ülkedeki sulu alan 30.000 km²'dir (Avrasya-Merkez Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Grubu, 1999, s.129).

Afganistan'daki dağlarda çok sayıda geçit vardır. Bu geçitler tarihte kervanların geçişleri için önemli stratejik bağları oluşturmuşlardır. Bunlar, Kotal-e Salang (3878 m), Hayber (1027 m), Kotal-e Lataband (2499 m)'dir. Özellikle savaşlarda geçitlerin içinden geçen yollar stratejik rol oynamış ve ağır askeri araçlar tarafından kullanılmıştır. Afganistan'da diğer önemli geçitler, Wakhjir (4923 m), Baroghil (3798 m), Kachin (5639 m), Shotorgardan (3720 m), Bazarak (2713 m),

Khawak (3550 m), Anjuman (3858 m), Hajigak (2713 m), Unai (3550 m) dir. Bu geçitler sayesinde Afganistan'da şehirler arası bağlantı kurulabilmektedir (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.14).

Stratejik Geçitler	Koordinatları	Buldukları Yerler
Kotal – e Salang Geçidi	34 ⁰ 54' N (Kuzey) 068 ⁰ 54' E (Doğu)	Kabil'in kuzey batısındaki Koh-i Bab geçitiyle (3438N 06745E) Hindukuş Dağları'nın bir parçasıdır.
Koh-i Bab Geçidi	34 ⁰ 38' N (Kuzey) 067 ⁰ 45' E (Doğu)	Kabil'in kuzey batısındaki Kotal– e Salang geçitiyle (3454N 06815E) birlikte Hindukuş Dağları'nın bir parçasıdır.
Killik Geçidi	33 ⁰ 25' N (Kuzey) 064 ⁰ 03' E (Doğu)	Batı bölgesinde Hindukuş Dağları'nın üzerindedir. (3500N 07100E)
Wakhjir Geçidi	37 ⁰ 08' N (Kuzey) 074 ⁰ 00' E (Doğu)	Batı bölgesinde Hindukuş Dağları'nın üzerindedir.
Baroghil Geçidi	36 ⁰ 53' N (Kuzey) 073 ⁰ 20' E (Doğu)	Afganistan'ın kuzeydoğusundaki Vahan Koridoru'yla (3700N – 7300E) Pakistan'ın kuzeybatısındaki sınır eyaleti NWFP'deki Chitral Nehir bölgesindedir.
Kachin Geçidi	36 ⁰ 48' N (Kuzey) 073 ⁰ 20' E (Doğu)	Afganistan'ın kuzeydoğusundaki Vahan koridoruyla (3700N-7300E) Pakistan'ın kuzeybatısındaki sınır eyaleti NWFP'deki Chitral Nehir bölgesi (3424N-07032E)'nin birleştiği yerdedir.
Vahan Koridoru	37 ⁰ 00' N (Kuzey) 073 ⁰ 00' E (Doğu)	Afganistan'ın kuzeydoğu bölgesindedir.
Dorah Geçidi	36 ⁰ 07' N (Kuzey) 071 ⁰ 15' E (Doğu)	Pakistan'ın kuzeybatısındaki sınır eyaleti NWFP'ndeki Chitral nehir bölgesindedir. (3424N – 07032E)
Sad Eshtragh Geçidi	36 ⁰ 27' N (Kuzey) 071 ⁰ 38' E (Doğu)	Pakistan'ın kuzeybatısındaki sınır eyaleti NWFP'deki Chitral nehir bölgesindedir. (3424N – 07032E)
Agram an Geçidi	36 ⁰ 18' N (Kuzey)	Pakistan'ın kuzeybatısındaki sınır eyaleti

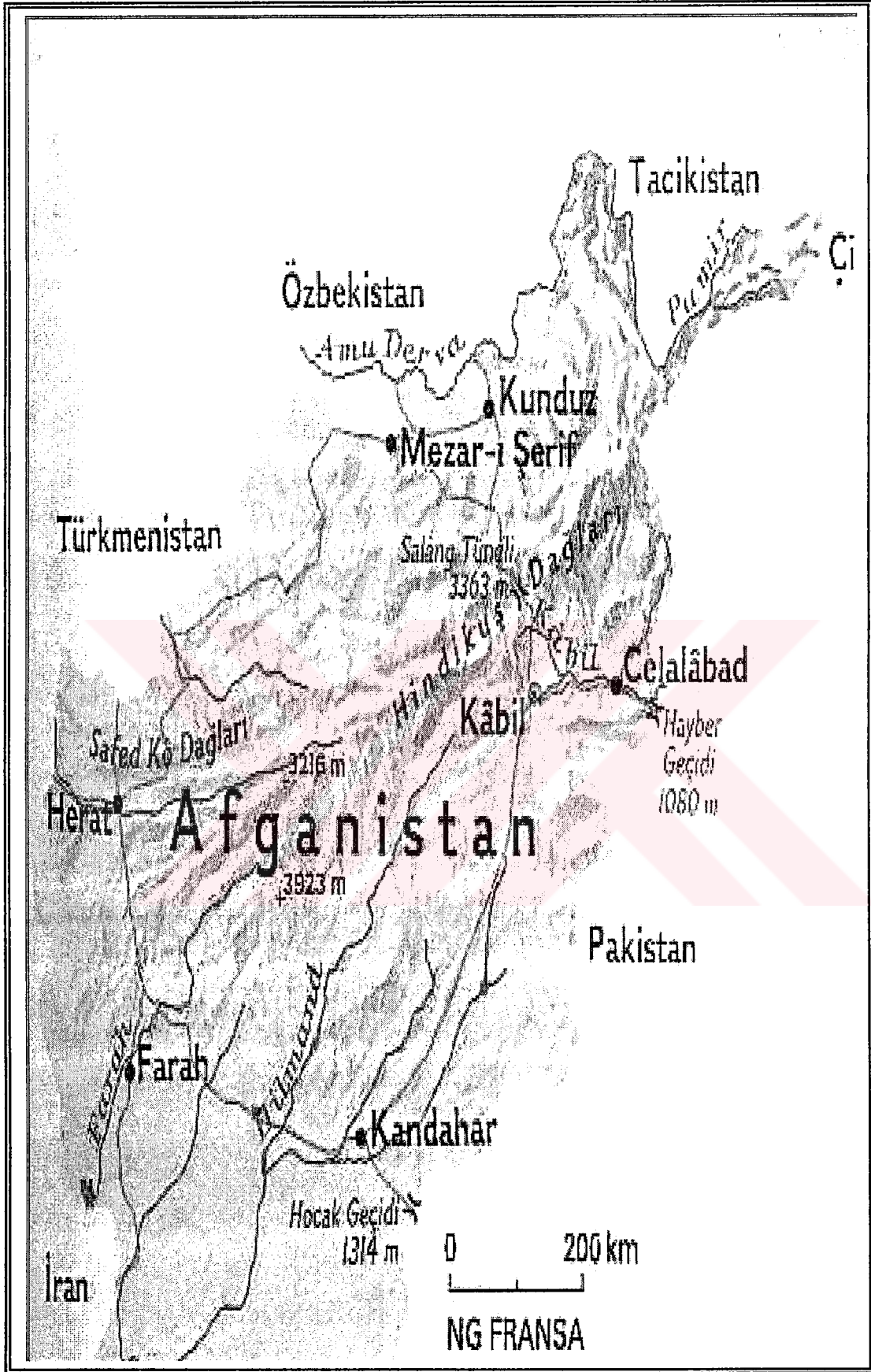

	071° 31' E (Doğu)	NWFB'deki Chitral nehir bölgesindedir. (3424N – 07032E)
Afsik Geçidi	36° 32' N (Kuzey)	Pakistan'ın kuzeybatısındaki sınır eyaleti
	068° 02' E (Doğu)	NWFP'deki Chitral nehir bölgesindedir. (3424N – 07032E)
Molla Khak Geçidi	34° 03' N (Kuzey)	Afganistan'ın batısındadır.
	069° 30' E (Doğu)	
Bazarak Geçidi	36° 35' N (Kuzey)	Afganistan'ın batısındadır.
	067° 20' E (Doğu)	
Hajigak Geçidi	34° 39' N (Kuzey)	Afganistan'ın batısındadır.
	068° 05' E (Doğu)	
Hayber Geçidi	34° 05' N (Kuzey)	Afganistan'ın Pakistan'la birleştiği
	071° 10' E (Doğu)	bölgededir.
Kotal-e Latabad Geçidi	34° 31' N (Kuzey)	Afganistan'ın Pakistan'la birleştiği
	069° 33' E (Doğu)	bölgededir.

(Afghanistan Country Handbook, 2001, s.11-12)

Afganistan'da akarsu şebekesi oldukça sıktır. Amu Derya, Hilmand, Hari Rod Ferah ve Kabil ülkenin büyük akarsularıdır. Kuzeyde 600 km. boyunca Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan sınırını oluşturan Amu Derya Nehri, Kokça ve Kunduz adında önemli iki kolu ile ülkenin kuzeydoğusunda 250.000 km² 'lik bir alanın sularını toplayarak Aral Gölü'ne akıtmaktadır. 2340 km. uzunluğundadır (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.5). Baba dağında 5 tane küçük göl vardır. En ünlüsü Amir Gölü'dür (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.5). Bunun gibi ülke akarsularının çoğu dışa akmayan yani okyanuslara ulaşmayan sulardır. Bunların çoğu da çöllerde veya tuzlu göllerde kaybolurlar. Afganistan' daki göller, Vahan Koridoru ve Pamir Yaylası'nda Sarıgöl ve Çakmaktan gölleri, Bedahşan'da Sıva gölü, ortadaki dağlık yörede Bendiemiir gölü, Gazne ve Kandahar arasındaki bölgede Ab-ı İstade gölü vardır (Bilgü ve Saray, 1988, s.401).

Şekil 1.1. Afganistan'daki Dağlar, Akarsular ve Geçitler (McCurry, 2001, s.23)

1.2.2. İklim

Afganistan, kurak bir iklime sahiptir. Yılda ortalama 250 mm. kadar yağış almaktadır. Ancak yağışın bölgelere göre dağılımında, farklılıklar gösterdiği görülmektedir.

Afganistan'da kışlar çok soğuk, yazlar ise sıcak geçmektedir. Ülkenin orta kesimindeki dağlık bölgede kışlar dondurucu, yazlar kısa ve serin geçmektedir.

Yağışın bölgelere göre dağılımı farklılık gösterir. Çöllerde 75 mm.'ye kadar düşen yıllık yağış, yaz musonlarından etkilenen dağlarda 1250 mm.'ye kadar yükselir. En fazla yağışı, aralık ayından nisan ayına kadar olan dönemde düşmektedir (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.14). Batıdan doğuya giderek artan yıllık yağış miktarı güneybatıdaki Muson bölgesinde ortalama 400 mm. dolaylarındadır. Başta Herat ve Seisman yörelerinde olmak üzere şiddetli kum fırtınaları, sert kuru rüzgarlar görülmektedir (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.17).

Afganistan'ın iklimi ilkbahar ve sonbaharda ılık geçer ve bu sebeple ülkede orta iklim ürünlerinden olan, üzüm, kavun, şeftali, erik, kayısı, ceviz ve fıstık yetişmektedir. Ülkenin doğu sınırına yakın Celalabad yöresinde farklı bir yağış tipi görülmektedir. Burası Hint Musonları'nın etki alanına girmektedir ve bol yağış almaktadır. Bu sebeple de ülkenin başka kesimlerinde bulunmayan ya da az bulunan pirinç, turunçgiller ve hatta muz gibi ürünler bu yörede yetişmektedir (Bilgü ve Saray, 1988, s.402). İklim ve toprak koşullarının sertliği nedeniyle kuzeydeki Türk halkları dünyanın en dayanıklı, en savaşçı insanları arasında yer almaktadır

Afganistan iklimi; Yakınoğu iklimine benzer olup dört mevsim de yaşanmaktadır. Geceler ve gündüzler arasında büyük sıcaklık farkları vardır. Kış mevsimi karlı geçmekte, ilkbahar da ise az miktarda yağış olmaktadır. Yaz ve sonbahar mevsimleri genellikle kurak geçmektedir. Yaz aylarında ısı gölgede 45 dereceyi aşmaktadır. Mevsimler arası sıcaklık farkları 80 dereceyi aşabilmektedir.

1.2.3. Bitki Örtüsü

Söz konusu iklim koşulları, doğal yaşamı ve doğal çevreyi büyük ölçüde etkilemiştir. Ülkenin doğu kesimine çam ormanları egemendir. Musonların etkisinde kalan Celalabad'ın kuzeyindeki dağlık bölgede yoğun bir bitki örtüsü görülür. İğne yapraklı orman çizgisi ortalama 3000 m.'nin üstündedir. 1700-2000 m arasındaki yükseltilerde sedir ağaçları çoğunluktadır. Daha alçaklardaki başlıca ağaç türleri ise meşe, ceviz, akağaç, dişbudak ve ardıçtır. Afganistan'da, iklim kuşağına özgü yırtıcı hayvanların çoğu bulunmaktadır. Ceyhun kıyılarında yaşayan Sibirya Kaplanı'nın soyu neredeyse tükenmiştir. Kurt, tilki, sırtlan, çakal, yaban köpeği ve vaşak gibi yırtıcı hayvanlar da vardır (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.15).

Kuzey ve kuzeybatıdaki dağlarda fıstık çamlarının yükseldiği ormanlar mevcuttur. Bunların dışında ülkenin büyük bir kesimi bitki örtüsünden yoksun olup, yer yer bozkır alanlar bulunmaktadır. İlkbaharda yaylalarda otlakların yeşermesi, ülkede göçebe hayvancılık yapılmasına olanak verir niteliktedir.

Devamlı otlaklar hemen hemen ülkenin yarısını kaplar durumdadır. Orman ve ağaçlık alan ise çok azdır. Ülkenin orta bölgesinde, Akdeniz tipi bir bitki örtüsü görülmektedir.

1.2.4. Doğal Kaynaklar

Afganistan, yeraltı zenginlikleri bakımından çok zengin bir ülke olarak görülebilir. Bölge doğalgaz ve petrol rezervleri açısından oldukça zengindir. Ancak ülkedeki iç savaşlar ve nakil güçlükleri yüzünden altın, uranyum ve gaz rezervleri tam olarak işlenememiştir.

Afganistan, komşuları ve Orta Asya ülkelerinin Hint Okyanusu'na inmek için önemli bir kavşak noktası olmasının yanısıra Pakistan'ın Orta Asya'daki yer altı zenginliklerine ulaşabilmesi için kısa bir yol olarak büyük önem kazanmaktadır (Turgut, 1999, s.63).

Hindukuş Dağları'nın kuzey yamaçlarında birçok kömür havzası bulunmakta ve yılda 118.700 ton civarında kömür çıkartılmaktadır. Kuzey Afganistan'da bulunan doğalgaz Ruslar tarafından işletilmekte ve yılda 2.790.000 m³ gaz elde edilmektedir. Bu doğalgaz bir boru hattıyla Rusya'ya taşınmakta, başka bir boru hattıyla da Mezar-ı Şerif'te kurulan termik santrale gönderilmektedir. Ülkenin güneyinde dünyanın en zengin berilyum yatakları yer almaktadır (Bilgü ve Saray, 1988, s.404). Ayrıca üstün vasıflı yakut yatakları da vardır (Meydan Larousse, 1992, s.102).

Afganistan, zengin mineral yataklarına sahip olmasına rağmen ticari anlamda sadece krom ve kömür işletilmiştir. Daha sonraları talk ve barit işletilmeye başlanmıştır. Bamiyan Bölgesi'nde, Hajibagh'da, zengin demir yatakları tespit edilmiştir. Tahmini rezervi 12 milyar ton olarak hesaplanmıştır (Avrasya-Merkez Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Grubu, 1999, s.135).

Afganistan'ın en büyük tabii kaynağını 150 milyar m³ tahmini rezerve sahip doğalgaz teşkil etmektedir. Ancak bu rezervin daha da yükselebileceği belirtilmiştir.1988 yılında Jozgan ve Faryab'ın kuzey kesiminde 3 m³ doğalgaz üretilmiş ve üretim Düşhanbe'de inşa edilen bir boru hattı ile SSCB'ye ihraç edilmiştir.

1980 yılında ülkede 100 milyon varil petrol rezervi tespit edilmiştir. Bununla birlikte muhtemelen 400 milyon ton kömür rezervinin var olduğu hesaplanmıştır (Avrasya-Merkez Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Grubu, 1999, s.135). Fakat ülkede, maden yataklarıyla ilgili yeterli jeolojik araştırmalar yapılmamıştır. Ana mineraller; bakır, kömür, krom, demir, doğalgaz, tuz, petrol, altın, gümüş, kısmen uranyum, zümrüt, yakut, azuzit, civa ve volframdır.

1993 yılına bakıldığında ülkedeki elektrik üretimi 670.000 kwh. (1995 tahmini) (Avrasya-Merkez Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Grubu, 1999, s.135) ve kişi başına elektrik tüketimi ise 35 kwh (1995 tahmini)'dir. Bu verilere bakıldığı zaman ülkenin hidroelektrik potansiyelinin de, oldukça önemli olduğu görülebilir.

1990 yılının ortalarında American Unacol ve Arjantinli Bridas Şirketleri Türkmen doğalgazını Afganistan üzerinden Pakistan'a ulaştıracak bir boru hattını inşa etmeyi planlamışlardır (İstanbul Ticaret Odası, 2002, s.17).

1.3. Sosyal Yapı

Afgan toplumu, diller, dinler ve bölgesel topluluklar mozaiğini oluşturmakta ve bu mozaiğin temeli, çekirdek aile, köy ve kabile birimlerine dayanmaktadır. Bugün Afganistan olarak bildiğimiz memleketin adı, Afgan kavminin üstünlük kazandığı 18. asrın ilk yarısından sonra ortaya çıkmıştır (Saray, 2002, s.9).

Afganistan'daki etnik yapıya bakıldığı zaman, gerçekten büyük çeşitlilik görülmektedir. Nüfusun yarısından çoğunu, Peştunlar (yada Pathanlar) oluşturur. Peştunlar, günümüzde aşiret düzenini korumuşlardır. Özellikle güneyde ve doğuda yerleşmişlerdir. Peştunlar'dan sonra gelen diğer büyük topluluk olan Tacikler, çoğunlukla kuzey ve kuzeydoğudaki verimli vadilerde yerleşik olarak yaşarlar ve çiftçilikle geçinirler. Türk topluluklarından, Özbekler ve Türkmenler'den bahsedilebilir. Bunlar, nüfusun yaklaşık % 10'unu oluştururlar. Kuzeyde yaşar ve geçimlerini tarımla sağlarlar. Orta kesimdeki dağlarda, çoğu Farsça konuşan Hazaralar ve Moğol kökenli topluluklar yaşamaktadır. Afganistan halkının menşeyi ayrılıkları yüzünden burada çeşitli diller konuşulur (Şimşir, 2002, s.7). % 50'si Afgan Farsçası (Dürri), %35'i Peştun dili, %11 Türkçe'nin Özbek ve Türkmen lehçelerini, %4'ü Baloçi ve Paşay gibi 30 farklı dil konuşulmaktadır (Gündüz, 2001, s.15).

Çok çeşitli etnik gruplardan oluşan Afganistan halkı tarih boyunca hiçbir zaman bir millet olamamıştır. Afganistan'ın birbirine benzemeyen köşeleri gibi halkı da değişik menşeyilerden gelme ayrılıklar gösterir (Şimşir, 2002, s.7). Her ne kadar ülkeyi bir arada tutmak için bir Afgan Milleti yaratılmaya çalışılmış olsa ve bu çabalar günümüzde uluslararası topluluk tarafından görünse de, desteklense de bir "Afgan Milleti" yoktur. Afganistan'ın her bölgesinde aşiret ağaları ve büyük toprak sahipleri kendi yönetimini oluşturmuştur (Oğuz, 1998, s.35). Ülke tarihinin hiçbir döneminde, merkezi hükümet yerel liderler üzerinde tam anlamıyla iktidar olamamıştır (Güler, 2004, s.20).

Afganistan halkının neredeyse tümü Müslüman'dır. Az sayıda Hindu ve Yahudi de yaşamaktadır.

Afganistan'da başkent Kabil hariç çoğu yerde kırsal yerleşim tipinin hakim olduğu görülmektedir. Ülkede feodal unsurlar etkili olduğu için bunu normal karşılamak gerekir. Hane halklarının barındığı, yüksek duvarlarla ve surlarla çevrili konutları dışarıdan görmek olanaksızdır. Çoğunlukla toprak ve balçık evler vardır. Manav, mescit, çayhane ve köysel yerleşmeler, ekonomik ve sosyal yaşamın önemli unsurlarıdır.

Afganistan'da kutlanan önemli günler ve olaylar; Afganistan'da dini tatiller ay takvimine göre, bağımsızlık günü, yeni yıl gibi diğer tatiller güneş takvimine göre kutlanmaktadır. Tatillerde Afganlılar genellikle dost ve akrabalarını ziyaret ederler, güzel yemekler hazırlarlar ve özel dini aktivitelerini yerine getirirler. Bu günler; Eld El Fitir; yeni kıyafetlerini giyerek duaya giderler, dost ve akrabaları ziyaret ederler. (Ramazandan bir ay sonra), Eid Al-Adha; Hicri takvimin 12. ayının 10. günüdür. İbrahim Peygamberin Allah'a oğlu İsmail'i kurban adadığı gündür. Aşure; Muharrem ayının 10. günüdür. Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin ve arkadaşlarının Kerbela'da öldürülmelerinin anıldığı yas günüdür. Mevlid Al-Nabi; Hicri takvimin Rabi al-Aval ayının 12. günüdür. Hz. Muhammed'in doğumu kutlanır. Nevruz; 21 Mart, bahar mevsiminin ilk günüdür. Taliban devrinde nevrüz kutlamaları yasaklanmıştır. Jeshen; 19 Ağustos, Afgan Bağımsızlık günüdür. Diğer günler; İşçi Bayramı (Taliban devrinde yasaklanmıştır), Şehit ve Gazileri Anma Günü, 4 Mayıs dır (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.24-25).

Afganistan'da spor kültürü; Afganistan'ın Ulusal Spor Buzkazi'dir. Bu oyunda bir keçi ölüsü, oyuncuların etrafında daire olduğu bir yere konur. Oyuncunun amacı at üstünde giderek bu hayvan ölüsünü gol yapılan bölgeye taşımaktır. Diğer sporlar; çadır yapma, uçurtma yarışı, güreş, boks, basketbol, futbol, bisiklet, okçuluk, atıcılık ve atletizmdir.

Afganistan'da tabanda geniş halk yığınları ortada küçük bir orta sınıf, tepede ise sınırlı sayıda bir seçkinler sınıfı bulunmaktadır. Geniş halk kitleleri (%95) küçük çiftçi ve esnaf, memurlardan oluşmaktadır. Orta tabakada daha varlıklı çiftçiler, orta

dereceli memurlar ve ordu üyeleri yer alır. 1980'li yıllarda yavaşta olsa gelişen eğitim ve uzmanlaşma orta sınıfa olumlu katkıda bulunmuştur. Ülkenin üst sınıfını, boy beyleri, büyük toprak sahipleri ve üst düzeydeki ordu ve din adamları oluşturur.

Afganistan'da 1923, 1963, 1976, 1987 ve 1990 yıllarında 5 anayasa hazırlanmıştır. Ülkede Anayasa Mahkemesi 1964 yılından sonra kurulmuştur. Yönetim birimlerindeki mahkemelerin sayıca azlığı ve yasaların yetersizliği nedeniyle yerel mahkemelerde şeriat yasaları uygulanmaktadır. Taliban yönetimi 19 Temmuz 1998 tarihinde ülkenin anayasasının şeriata göre olduğunu ilan etmiştir. Afganistan'da Şeriat Hukuku'nun uygulandığı ve ülke genelinde şeriat mahkemelerinin olduğu bilinmektedir. Bu sistem içinde resmen tayin olunan hakimler (kadılar) bulunmaktadır ve kanuni otorite gücünü İslam dininden almaktadır (Roy, 1990, s.52).

Afganistan'daki geçim koşulları; bazı kırsal kesimlerde, hayvancılıkla uğraşan insanlar yerleşik yaşarken, bazıları ise mevsimsel olarak göçebe hayvancılık yaparlar. Kırsal kesimde yaşayan insanların tarıma olan ilgileri ekolojik, ekonomik ve politik faktörlere bağlı olarak değişmektedir (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.37).

Afganistan'da köy hayatı; buradaki göçebelerin bir kısmı hayvancılıkla uğraşırken diğer kısmı ticaretle uğraşmaktadır. Göçebe nüfus 1996 yılında 1,5 milyondur. Bazı fakir göçebe aileler hasat zamanı tarlalarda sezonluk olarak çalışmaktadır. Bir çok göçebe grup direnişteki, özellikle de silahların ulaştırılmasındaki rollerden ötürü önemli bir politik güç kazanmıştır. Afgan köy toplumu, gücünü ne kişilerden ne de yerleşim bölgelerinden almaktadır. Toplumun güç kaynağı daimi bakım ve yenilenmeye ihtiyaç gösteren anlaşılması güç bir cemiyet yapısıdır. Anılan, kişinin itibarı nisbetinde dağıtılan ihsandan pay aldığı, himaye üzerine kurulmuş bir sistemdir (Roy, 1990, s.45). Afganistan'da kırsal nüfus başlıca nehir kıyılarında toplanmıştır. Köylerin çevrelerinde büyük kasabalar vardır, bu kasabalar; iş, ticari ve idari merkezleridir (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.29).

Afganistan'ın aile yapısında çeşitli aile ve evlilik türleri görülmektedir. Afgan ailesinde endogami (Yalnızca aynı boy, köy vb. üyeleri arasında evliliğe izin veren aile düzeni) erkek egemen patriarkal (pederşahi aile, baba erkil), patrilokal (evlendikten sonra karı kocanın erkeğin ailesinin evine yerleşmesi), polijini (bir erkeğin aynı anda birden fazla kadın ile evli olması) görülmektedir. Geniş aileler, toplumun belli başlı ekonomik ve sosyal birimi olup, ülke çapında yeterli hizmet alt yapısı olmadığından devletin yerini almaktadır. Otorite, miras ve kişisel istekler üzerinde amansız mücadele ve rekabet görülmektedir. Kadınlar ailede genelde çalışmazlar. Afgan toplumu misafirperverliğe büyük önem vermektedir. Erkek için tercih edilen eş, yakın akraba veya en azından akrabalık bağı bulunan kişidir (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.38).

Taliban devrinde, tek bir gazete dergi çıkması bir yana televizyonlar parçalanıp ağaçlara asılıyordu. Seyredilmesi haram ve yasak kılınıyordu. Bütün tarihi ve belgesel film arşivleri yakılıp yok ediliyor, sinemalar yıkılıyor veya ambar haline getiriliyordu (Beg, 2001, s.419).

1959 yılında hükümet, kadın ayrımcılığının ve baş örtüsünün kaldırılmasını desteklemiş, 1964 anayasası kadınlara oy kullanma, eğitim ve çalışma hakkı tanımıştır. Purdah (haremlik-selamlık) uygulaması vardır. Erkek evin geçimiyle görevlidir. Kadının rolü ise annelik, çocuk gelişimi ve eğitimi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bir Afgan kadını ve erkeği için ideal olan, başarılı bir evlilik ve çok sayıda erkek evlat sahibi olmaktır. Kadın nüfusun % 8'i gelir sahibidir. Afganistan'da evlilikler mutlaka aileler tarafından ayarlanır. Umudun ve islamın rengi olarak kabul ettikleri yeşil bir elbise, dini tören için geleneksel kıyafettir.

1.3.1. Nüfus

Afganistan, nüfus verileri kesin olmayan bir ülkedir. Ülkenin toplam nüfusu ve nüfusun etnik topluluklara göre dağılımına ilişkin bilgiler çeşitli kaynaklarda farklı ifade edilmektedir. Ülkede, tarihin hiçbir döneminde gerçek anlamda bir nüfus sayımı yapılamamış olması nedeniyle eldeki veriler tahminlere dayanmaktadır (Güler, 2004, s.20). 1980 öncesinde nüfusun yaklaşık % 20'si geçimini hayvancılıkla sağlıyordu. Ancak, bunların büyük bölümü ve ülke nüfusunun da yaklaşık üçte biri,

SSCB birlikleri ile Afganistan arasındaki savaştan dolayı Pakistan ve İran'a sığınmak zorunda kalmıştır. Ayrıca en verimli tarım bölgesinde, sistemli bir soykırım uygulanmış ve yaklaşık 1 milyon Afganlı öldürülmüştür. Kırsal kesimdeki savaştan kaçanlar, büyük kentlere göç ederek oralarda nüfus artışına sebep olmuşlardır. Başta başkent Kabil olmak üzere, Kandahar, Mezar-ı Şerif, Celalabad ve Kunduz'un nüfusları önemli ölçüde artmıştır. Kandahar şehri, nüfus yoğunluğu olarak Kabil'den sonra ikinci büyük şehirdir (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.14). 1988 yılından sonra komşu ülkelere sığınanlar, "Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği" görevlilerinin gözetiminde, ülkeye dönmeye başlamışlardır. Ancak ülkedeki iç savaş, dönüşü yavaşlatmıştır.

Ülkede, toplam nüfus tahminlerine bakıldığı zaman, 1979 yılında 15 milyon (Oğuz, 1998, s.14). 1980 yılında 16 milyon (Demirel, 2002, s.25). 1997 yılında 23 milyon, 1999 yılında 21 milyon, Temmuz 2000 yılında 25 milyon (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.1). 2001 yılı 28 milyon (Afghanistan Bilgi Broşürü, 2002, s.21). 2002 yılında ise 27 milyon kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir.

Nüfus genellikle verimli tarım arazilerinin bulunduğu bölgelerde toplanmıştır. Ülkedeki nüfusun yaklaşık beşte birini oluşturan göçebe ve yarı göçebe olarak geçimlerini sağlayan kitleler güney ve kuzey bölgelerinde yaşamakta olup genellikle hayvancılıkla uğraşmaktadır. Erkeklerin toplam nüfus içerisindeki oranı kadınlara göre daha yüksek olup, nüfusun % 51'i erkekler, % 49'nu kadınlar oluşturmaktadır (Bilgü ve Saray, 1988, s.402).

Afganistan'daki doğum oranı % 4, ölüm oranı %1.8, bebek ölüm oranı ise %15'dir. Göçebelerin çoğu Peştü çobanlarıdır. Birkaç bin Beluci ve Kırgız göçebe de vardır. Bazı göçebe topluluklar 1977 yılı sonrasında Hindukuş Dağları'nın kuzeyindeki ovalara ve Hilmand Vadisi proje alanına yerleştirilmiştir (Afghanistan Bilgi Broşürü, 2002, s.22-23).

Ülkede km²'ye yaklaşık 26 kişi düşmektedir. Nüfusun % 18'i kentlerde, % 82'si de kırsal kesimlerde yaşamaktadır. 1992 yılı tahminlerine göre, yıllık nüfus artış hızı % 2,6'dır. 1997 yılında nüfus artış hızı, neredeyse iki katı artmıştır. Afganistan'da ortalama insan ömrü 46 yıldır. Nüfusun % 42'sinin 0-14 yaş diliminde, % 55'inin de 15-64 yaş diliminde olduğu tahmin edilmektedir.

1.3.2. Sağlık

Ülkedeki olumsuz koşullardan sağlık sektörü de payını almıştır. Ülkede pek çok hekim Batılı ülkelerdeki sağlık merkezlerinde çalışmak üzere ülkeyi terk etmiştir. Ülke içindeki sağlık merkezleri askeri amaç için kullanılmaktadır. Ülkeye yapılan sağlık yardımı yetersizdir ve ihtiyaç sahiplerine ulaşmakta zorluklarla karşılaşmaktadır (UNDP in Afghanistan, 2004, s.1).

Savaş sağlık sistemini tahrip ettiği için uluslararası ve hükümet dışı kuruluşlar (NGO), ülke genelinde temel sağlık ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle Sağlık Bakanlığının görevlerini yapmaktadırlar. Acil sağlık hizmeti kalitesi iyi olmakla birlikte sınırlıdır. Kabil'deki doktorların büyük çoğunluğu kadındır. Sağlık personeli, uluslararası standartlarda eğitilememektedir. Ülkede 1981 yılında 1.121 doktor ve 4.285 yatak kapasiteli birkaç hastane bulunmaktadır. Her 14.500 kişiye 1 doktor, 3.779 kişiye 1 yatak düşmektedir. 1993 yılında 7.000 Afgan'a 1 doktor düşmektedir. 1990'lı yılların ortalarında, bazı bölgelerde 500.000 kişiye 1 hastane düşmektedir. Tahmini doktor sayısı; 2.233, diş doktoru; 267' dir. Ülkede tam anlamıyla sağlık hizmeti verebilecek bir hastane bulunmamaktadır. Kabil ve Celalabad' da temel sağlık hizmeti verebilecek yeterli sayıda özel ve devlet hastanesi vardır. Sağlık malzemesi ve ilaçları NGO'lar tarafından Avrupa'dan getirilmektedir. Salgın hastalıklara karşı yeterince koruyucu hekimlik uygulamalarının olmaması başta tüberküloz olmak üzere bir çok bulaşıcı hastalığın yayılmasına neden olmaktadır. Afgan halkının yarıya yakınının tüberküloz hastası olduğu ifade edilmektedir. Skorbit, raşitizm gibi hastalıklar sıklıkla görülmektedir. Ayrıca Afganistan'da Hepatit B, çok yaygın ve salgın hastalıktır. Hepatit A ve E mikrobu da bir çok kez rapor edilmiştir. Zaman zaman menenjit salgınları yaşanmaktadır (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.68).

Afganistan'da yıllardan beri devam eden savaş ve iç çatışmalardan dolayı tahmini olarak 3 ile 4 milyon kişi ciddi bir şekilde yaralanmış ve bir çoğu kendi yaşam faaliyetlerini kendi kendine sürdürebileceği kol, bacak ve göz gibi en değerli organlarını kaybetmiştir. Bu sebeble 3.8 milyon Afganlı başkasının yardımına

muhtaç durumdadır. Her yıl tahminen 15 bin kadında hamilelikle ilgili sebeplerden dolayı hayatlarını kaybetmektedirler (UNDP in Afghanistan, 2004, s.1).

Afganistan, dünyada en kötü hayat koşullarına sahip ülkelerden biridir. Çocuk ölüm oranı her 1.000 doğumda 163'tür (%18) ve gelişmekte olan diğer ülkelerdeki 1000 doğumla kıyaslandığında dünyada çocuk ölüm oranının en yüksek olduğu ülkelerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Bir yaşını geçen çocukların dörtte biri beş yaşına gelmeden ölmektedir ve bu oran gelişmiş ülkelerdeki rakamlarla kıyaslandığında en az on kat daha fazladır. Yine her 100 bin anneden 1.700'ü doğum yaparken ölmektedir. Nüfusun sadece % 29'u sağlık hizmetlerinden faydalanabilmekte ve sadece % 12'si temiz su bulabilmektedir. Çocuklar, sağlık hizmetlerine ulaşamadıkları ve temiz su bulamadıkları için kızamık ya da ishal gibi basit ve kolaylıkla önlenbilir hastalıklardan dolayı hayatlarını kaybetmektedirler (Raşid, 2001, s.174).

Ülkede, sıtma ve kolera gibi hastalıklar denetim altına alınmıştır. Ancak etkili tıbbi bakım ve kamu sağlık hizmetleri sadece kentlerle sınırlıdır. Ülkedeki savaş ve merkezi hükümetin denetiminin ortadan kalkması, durumu daha da kötüleştirmiştir. Nüfus yavaş bir hızla artmakta, bebek ve çocuk ölümleri, yüksek doğum oranını dengelemektedir. (Avrasya-Merkez Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Grubu, 1999, s.130).

1.3.3. Eğitim

Afganistan, ilim ve kültür faaliyetleri bakımından bugün sesini fazla duyurabilen bir ülke değilse de tarihte İslam Dünyası'nın önemli ilim ve kültür aktivitelerine sahne olmuştur. Gazneliler zamanında Gazne, Timurlular zamanında Herat şehirleri dönemin çok sayıda ilim adamı yetiştiren en önemli ilim ve kültür merkezleri olmuşlardır. Bu ilim adamlarından Biruni, Beyhaki, Utbi ve Firdevsi en meşhurlarıdır. İktisadi ve sosyal bakımdan az gelişmiş bir ülke olan Afganistan'da eğitim ve öğretim kurumları yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Kırsal alanlarda geleneksel eğitim ve öğretim kurumu olarak cami ve medreselerin yanında tarikatların da etkisi büyüktür. Afganistan'da modern anlamda ilk lise ancak 1903

yılında açılabilmiştir. 1921 yılında Eğitim Bakanlığı kurulmuştur. Yüksek öğrenim kurumları sadece ülkenin Kabil, Kandahar ve Herat gibi büyük şehirlerinde toplanmıştır. 1920 yılında kurulan Kabil Halk Kütüphanesi, Afganistan'ın en önemli ve en zengin kütüphanesidir. Önemli tarih ve sanat eserlerinin, yazmaların, minyatür ve benzeri çalışmaların sergilendiği Kabil Tarih ve Etnoğrafya Müzesi, başlıca kültür kurumları arasında yer almaktadır (Bilgü ve Saray, 1988, s.407).

Afganistan'da birbirine paralel 2 eğitim sistemi vardır; geleneksel "İslam Medreseleri" ve laik eğitim veren okullar. Kuran-ı Kerim'e dayalı olarak temel ahlak değerlerini, dini kuralları, hadisleri ve popüler dini yazıları öğreten medreseler, kasaba ve köylerde kurulmuştur. Önemli öğretim merkezleri olan yüksek düzeydeki medreseler ise Herat, Kunduz, Gazne, Kandahar ve Kabil'de bulunmaktadır. Ülkedeki önemli dini liderler Hindistan'daki ünlü medreselerde eğitim almışlardır. Afgan toplumundaki yaşlı jenerasyon, özellikle evde ya da medreselerde eğitilmiştir. Modern eğitim sistemi, hükümet tarafından, 19.yy'ın sonunda, İslam'ı modernizasyonla bağdaştırmak suretiyle gelenekçileri ikna ederek başlatılmıştır. Bu sistem, Fransa, Almanya, Türkiye, Hindistan, İngiltere, ABD ve eski Sovyetler Birliği'nin yardımlarıyla geliştirilmiştir. Türkiye'den çok sayıda öğretmen, asker ve doktor eğitim için Afganistan'a gönderilmiştir.

1930'lu yıllarda Türk Büyükelçisi olan Memduh Şevket Esenal, Türk Hükümeti ve Atatürk'ün direktiflerini Afganistan'da başarıyla uygulayarak Türk nüfuzunu artırmıştır. Ayrıca sempatik kişiliği ile de, Afgan Kralı ve Hükümetiyle yakın ilişkiler kurarak hükümetin başdanışmanı haline gelmiştir. Türkiye'den giden doktor ve uzmanlar, olağanüstü çabalar göstermişlerdir. Bunlardan birisi de Prof. Dr. Mehmet Ali Dağpınar'dır. Dağpınar hukuk müşaviri olarak gittiği Kabil'de Siyasi Bilgiler Fakültesi'ni bina ve hoca yokluğuna rağmen, 9 Haziran 1938'de kurmuştur. 1957 yılında plan müşaviri olarak tekrar Afganistan'a giden Dağpınar, kurduğu fakülte mezunları ile çalışmıştır (Börklü, 1999, s.85).

Eğitim alanındaki gerçek ilerleme ise 1929 yılından sonra başlamıştır. 1933 yılında Kabil'de kızlar için bir okul açılmış ve aynı yıl Kabil Üniversitesi kurulmuştur.

İlköğretim kurumları ülkenin çeşitli yerlerinde bulunmasına karşın, ortaöğretim kurumları yalnızca Kabil'de ve eyalet merkezlerindedir. İlköğretim 1964'den beri zorunlu ve parasızdır. Ülkede 5 üniversite(1932'de kurulan Kabil Üniversitesi, 1963'de kurulan Nangahar Üniversitesi, Belh Üniversitesi ve İslami Bilimler Üniversitesi) birkaç yüksek teknik okul (Tıp Enstitüsü) vardır.

- Genel nüfus içinde okuma yazma oranı: % 31
- Kadınların okuma yazma oranı: % 15
- Erkeklerin okuma yazma oranı: % 47.2
- İlkokul sayısı: 588
- Orta öğretim okulu sayısı: 196
- Sanat ve fen okullarının sayısı: 20
- Üniversite sayısı (1990'lı yıllar): 5

Eğitimde, ekonomik, bölgesel ve cinsiyete dayalı farklılıklar oldukça açık biçimde görülmektedir. Kentsel-kırsal ve bölgesel farklılıklar hala geçerlidir. Çocuklar 7 yaşından itibaren 6 yıllık ilkokula, 3 yıllık ortaokula ve 3 yıllık liseye devam etmektedir. İlkokul ve yüksek öğrenimde karma eğitim uygulanırken, pek çok ortaokul ve lise cinsiyete göre ayrılmıştır. Eğitim sistemi, müfredat programı ve ders kitaplarını içeren eğitim yönetimi, idaresi ve politikasının tek sorumlusu olan Eğitim Bakanlığı'na bağlı merkezi yönetimdir. Eyaletlerde eğitim yöneticileri olmakla beraber bunların sorumlulukları daha sınırlıdır.

1976 yılında yapılan demografik inceleme tahmini olarak 6 yaş üzerindeki nüfusun %81'inin (%71 erkek, %93 kadın) hiç okula gitmediğini ortaya çıkarmıştır. Savaştan beri, özellikle kadınlar arasında, okulu bitirenlerin oranı düşerken, okula devam etmeyenlerin oranı artmıştır. Okul sayısına baktığımızda, resmi kayıtlarda 1990'larda ilkokul sayısında önemli bir azalma vardır.

Öğretmenlik mesleği, kadınlar için, kültürel olarak kabul edilen, saygın bir kariyer olduğu için Afgan kadınlarının ilgisini çekmiştir. Akademik ve yüksek teknik eğitim fırsatları 1978'de gelişmiştir. İlk tıp koleji Kabil'de 1932'de açılmıştır ve diğer fakülteler Kabil Üniversitesi'ne 1946'da katılmıştır. Kabil Üniversitesi'ne bağlı

olarak 1963'de Celalabad'da açılan Nangarhar Tıp Fakültesi, 1964'de kurulan Ningrahar Üniversitesi çekirdeğini oluşturmuştur. Bu üniversite 1992'de Ningrahar İslam Üniversitesi adını almıştır.

1969 yılında Kabil'de Politeknik Enstitüsü açılmıştır. Politeknik Enstitüsü, mühendislik, jeoloji, yeraltından mineral, petrol ve gaz çıkarma, yol ve endüstriyel yapı, hidroelektrik ağlar ve şehir planlama konularında eğitim vermiştir. 1986'da Balkh Üniversitesi, 1988'de Herat Üniversitesi ve 1991'de Kandahar Üniversitesi kurulmuştur. 1990'lı yılların ortalarında Banghlan, Takhar ve Bamyân'da enstitüler açılmıştır. Tesislerdeki fiziksel hasara, ders kitabı, kütüphane, laboratuvar olmamasına ve kalifiye olmayan çalışanların yarattığı güçlüğe rağmen yüksek eğitim enstitülerinin pek çoğu 1996 yılında hala eğitime devam etmekteydi. Fakat Taliban'ın kontrolü altındaki bölgelerde kadınlar üniversitelerin dışında bırakılmıştı.

Bununla birlikte eğitim alanında istikrarlı bir yönetim uygulanamamıştır. Değişen siyasi iktidarlara bağlı olarak, eğitim yönetimi de değişmiş, kimi zaman, temelini İslam'ın farklı yorumlamalarından alan, cinsiyet ayrımcılığına dayanan, kadınları ikincilleştirip, sosyal hayatın dışına çıkaran bir anlayışla kadın öğretmenler ve öğrenciler eğitimin dışında bırakılmıştır. Ülkenin sert coğrafyası, sosyal yapısından kaynaklanan nedenlerden dolayı öğretim kurumları ülkenin tamamına, özellikle fakir alt tabakaya ulaşamamış, eğitim zengin zümreye ait bir uğraş şeklini almıştır. Buna ek olarak laik eğitimin fonksiyonel ve sembolik değeri, ülkenin içinde bulunduğu şartlardan dolayı halk tarafından, yeterince anlaşılammıştır.

Yine Afganistan'daki yüksek öğrenime baktığımızda, kurulan üniversite, fakülte ve enstitülerin çoğunluğunun, eğitim, sağlık gibi halkın birincil öncelikli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğunu görmekteyiz. Ancak temelden gelen eğitim problemleri ve uzun yıllardır süregelen ihmalkarlık nedeniyle bilimsel açıdan yeterliliği tartışma konusudur.

1978 Sovyet işgali ve sonrasında yaşanan iç savaş, diğer sektörlerde olduğu gibi, tam anlamıyla işleyemeyen eğitim üzerinde de derin yaralar açmış, bunlar ulusal ve uluslararası organizasyonlar tarafından sarılmaya çalışılmışsa da, okul içi

ve okul dışı eğitimde uygulanan politikaların ve hazırlanan planların yetersizliği ve Afgan toplumuna uygunsuzluğu nedeniyle başarılı olamamıştır.

Afganistan'da okuma yazma bilmeyenler için 1978 yılında bir program başlatılmıştır. Çocuk ve yetişkinler, genç ya da yaşlı demeden bir yıl içerisinde okuma-yazma öğrenmek zorunlu kılınmıştır. Program 1979 yılından itibaren 16000 gönüllü olmak üzere 18500 öğretmenin kırsal kesime gönderilmesini öngörmüştür (Roy,1990,s.157).

Ruslar Afganistan'ı Sovyetleştirme politikası çerçevesinde Afgan çocuklarını 1980'li yılların başından itibaren Sovyetler Birliği'ne göndermeye başlamışlardır. SSCB'ne gönderilen 7-15 yaş arasındaki çocukların beyinleri yıkanarak, komünist ideolojiye uygun olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Afgan çocukların SSCB'ne gönderilmesi organizasyonunu Demokrat Kadınlar Örgütü'nün sosyal komisyonun sekreteri Merziye Cehiş düzenlemiştir. 1980-1984 yılları arasında toplam 53000, 7-15 yaş arasındaki Afganlı çocuk beyinlerinin yıkanması için Doğu Bloğu ülkelerine gönderilmiştir. Bunlardan 47000'i Sovyetler Birliği'ne, 6000'i ise Almanya ve Bulgaristan'a gönderilmiştir (Oğuz, 2001, s.159). İstatistiklere bakıldığında her yıl yaklaşık olarak 10000 Afganlı çocuğun eğitim şemsiyesi altında Sovyetler Birliği'ne götürülerek, hatta bazen kaçırılarak kendi ideolojileri doğrultusunda eğitim vermeye çalışılmıştır.

Afganlı çocukların eğitim bahanesiyle Sovyetler Birliği'ne götürülüp Ruslar kendi istedikleri gibi eğitmeleri politikasının ayrıntıları incelendiğinde bu projenin mimarının Cumhurbaşkanı Babrak Kamal'ın eşi Membuba Hanım olduğu ortaya çıkmıştır (Oğuz, 1998, s. 134).

Lenin bir zamanlar "Gençliği ele geçiren, geleceği de elde edecektir" demiştir (Oğuz, 2001, s.159). Lenin'in bu sözünden hareketle Ruslar Afganistan'ın geleceğini elde etmek için anaokullarından, yetiştirme yurtlarından, okullardan hatta silah zoruyla anne babalarından alınarak çocuklar apar topar Sovyetler Birliği'ne götürülmüştür.

Merziye Cehiş Sovyetler Birliği'ne gönderilen çocukların nasıl seçildiğini şöyle anlatmıştır:

“Bizim bu konuda değişik programlarımız var. Bazı çocukları bir aylık bir süreyle, bazılarını da 5-12 aylık bir eğitim için gönderiyoruz. Bazıları ise bütün eğitimlerini Sovyetler Birliği’nde yapıyorlar. En iyi öğrencileri seçiyoruz. Tabii ki fakir çocuklarına veya anne babaları savaşta şehit düşen çocuklara öncelik tanıyoruz. Çocukları rastgele okullardan veya yetiştirme yurtlarından seçilmesini öngören programlarımız da var. Sovyetler Birliği bütün masrafları, yani ulaşım, eğitim ve konaklama masraflarını üzerine alıyor. Ayrıca çocuklara ayda 90 ruble harçlık da veriyor. Bu bizim gençlerimiz için harika bir fırsat çünkü onlar, ailelerinin sağlayamayacağı bir eğitim alıyorlar (Oğuz, 2001, s.159-160).

Sovyetler Birliği’ne götürülen çocuklar okul yerine kışlalara götürülüp askeri eğitim verilmiştir. Daha gencecik beyinler yıkanarak casus olarak kullanılmak maksadıyla mücahidlerin arasına gönderilmiştir.

Afganistan’da Taliban ortaya çıkmadan önce de cehalet, kızların % 90’ını, erkeklerin ise % 60’ını etkileyen temel sorunlardan birisi olmuştur. Afganistan’ın kırsal bölgelerindeki okullar savaş sırasında baştan aşağı yıkılıp yerle bir edilmiştir. Ayrıca Taliban’ın cinsiyet ayrımcılığına dayalı politikaları, eğitimde yaşanan krizin iyice ağırlaşmasına yol açmıştır. Kabil’in ele geçirilmesinden sonraki 3 ay içinde Taliban 103 bin kız çocuğu, 148 bin erkek çocuğu ve 7800’ü kadın olan 11.200 öğretmeni etkileyen bir kararla 63 okulu kapatmıştır. Yine Kabil Üniversitesi’ni kapatıp 4 bini kadın olan toplam 10 bin kadar öğrenciyi evlerine yollamıştır. Aralık 1998’de UNICEF, ülkenin eğitim sisteminin tam anlamıyla çöktüğünü, her 10 kız çocuğundan 9’unun, her 3 erkek çocuğundan 2’sinin okula gidemez hale geldiğini bildirmiştir (Raşid, 2001, s.175).

Dinsel tutuculuk, eğitimi engellemektedir. Peştu boyları uzun süre okul açılmasına engel olmuşlardır.

Geleneksel geniş ailenin ülke genelinde hakim olması, geniş aile fonksiyonlarından biri olan eğitimin aile içinde gerçekleştirilmesi ve dini ağırlıklı olması, eğitim sistemi önünde oldukça önemli bir engeldir.

Öğretmen yetiştirme, ders kitabı geliştirme, ek okuma parçaları, müfredat, okul malzemeleri ve okul binası, Afganistan’ın eğitim sektörünü destekleyen

kuruluşların üzerinde durduğu noktalardır. Eğitimdeki hedef, üretkenlik için okur-yazarlıktır. Fakat geçmişte olduğu gibi sosyal gereksinimler ikinci planda kalmıştır. 1995'te uluslararası NGO'lar, 26 Afgan ve 3 BM kuruluşu, 20 eyalette uygulanmak üzere bir çalışma planı hazırlanmıştır.

Taliban döneminde, yönetiminin hakim olduğu bölgelerde, eğitime dini konular hakim olmakla birlikte, kız okulları kapatılmış ve kadın öğretmenler korkutulmuştur. O dönemde pek çok NGO, kadınların eğitiminin kesildiği bölgelerde desteklerini geçici olarak durdurmuştur. "Ev okulları" gibi alternatifler aranmış fakat bu durum başta eğitimde fırsat eşitliği ve kaliteli eğitim gibi konularda olduğu gibi eğitim sisteminin bütününe çözüm getirmemiştir.

Geleneksel öğretim metodları, ezbere dayalıdır. Büyük ölçüde ilköğretim öğretmenleri için, önemli eyalet merkezlerinde açılan, 2 ve 4 yıllık kurslara ve Kabil'deki öğretmen yetiştirme enstitüsünün kurulmasına rağmen bu metoda pek çok okulda önem verilmiştir. Kabil Üniversitesi'ndeki Eğitim Fakültesi pedagoji ve okul yönetimi dersleri vermekte, diğer fakülteler ise öğretmenleri, genel bilgi, dil ve edebiyat, coğrafya, sosyal bilimler, arkeoloji, teoloji gibi uzmanlık alanlarında yetiştirmektedir.

Afganistan'da iç savaş sırasında 1998'e kadar okullar, üniversiteler açık bulunmuş, hocalar öğrencilerle ders yapmışlardır. (Beg, 2001, s.418).

23 Mart 2002 tarihinde ülke genelindeki ulusal okullarda eğitim-öğretim faaliyetleri başlamıştır. İlköğretim çağındaki yaklaşık 1.5 milyon öğrenci okula geri dönmüştür. UNICEF'in desteğiyle, ülkedeki okullara 7.000 tondan fazla eğitim materyali(kitap, defter, kalem, yazı tahtası vb.) dağıtılmıştır. Günümüzde okullarda normal eğitim başlamış fakat yardımlara rağmen kitap, defter, sıra, bina, sıkıntısı halen devam etmektedir (EK-21).

1.3.4. Güzel Sanatlar

Afganistan Pers, Hint-Eski Yunan, Budacılık ve İslam uygarlıklarının merkezleri arasında yer almış bir ülkedir. Son derece önemli arkeolojik kalıntılarının

büyük bölümünde henüz hiçbir kazı yapılamamıştır. Ortaya çıkarabilen arkeoloji anıtlarının başlıcaları arasında Bamiyan ve Hadda'daki manastırlar, Gazne'de ki Gazneli Sarayı, eski Yunan kentlerinden Ay-Hanım kenti sayılabilir. Özellikle 15. yy. sonlarında Timurlular döneminde minyatür sanatının baş yapıtlarıyla tanınan Herat kenti 11.yy'dan 16.yy'a kadar büyük bir uygarlık ve sanat merkezi olmuştur. Afganistan'ın beş bin yılı aşkın zengin bir kültür mirası vardır (Gündüz, 2001, s.16).

Afganistan'ın çıplak dağları, gür ağaçlı yeşil vadileri ve meyve dolu ağaçlarıyla göz kamaştırıcı manzaraları şairlere harika bir esin kaynağı olmuştur (Raşid, 2001, s.10). Afganistan'da sanat, farklı kültürlerin tesiri altında kalmış ve kendisine has bir özellik kazanmıştır. 1922 yılından bu yana Fransız arkeologlar tarafından Afganistan'da önemli kazılar yapılmıştır (Meydan Larouse, s.104). Hayber Geçidi'nden Belh'e kadar uzanan eski hac yolu boyunca yapılan kazılar Buda'ya tapınma döneminden kalan manastırları ve stupaları (kutsal alanları) ortaya çıkarmıştır (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.47).

Afganistan Müslümanlık'la tanıştıktan sonra camii yapımı başlamış, bunlardan Cam Minaresi (12 yy.), Kilise Camii (13-14 yy.), Herat Camii (15 yy.), Gevher Şah Türbesi, Belh'te Hoca Ebu Nasır Paşa Camii ve Türbesi (15 yy.) önemli eserlerdendir. Mezar-ı Şerif şehrinde bulunan Mezar-ı Şerif Camii (15-17 yy.) ile Ortaçağ'daki güzel sanatlardan halı, seramik ve el sanatlarının örnekleri günümüze kadar intikal etmiştir. Modern dönemde bilhassa ülkenin başkenti Kabil'de inşa edilen Kabil Üniversitesi Kompleksi belli başlı mimari yapılar olarak anılmaya değerdir (Bilgü ve Saray, 1988, s.407).

Her Afgan sanatçısı temelde İran kültürünün bir izleyicisi görünümündedir. Bu nedenle bazı sanatçılara sahip çıkma konusunda İran-Afgan ortaklığından söz edilebilir. Matbaanın geç girmesi ve eğitimin örgütlenmesindeki aksaklıklar, eski eserlerin incelenerek yeniden basılmasını geciktirmiştir.

Afganistan'da müzik hakkında pek az şey bilinmektedir. Afganistan musikisinde Hindistan, İran ve Orta Asya'nın esintilerini görmek mümkündür (Büyük Larousse, 1992, s.123). Türklere has müzik aletleri olan "davul, zurna" eşliğinde oyun havaları çalarlar. Aşıklar beyitler okuyarak şenliklere katılırlar

(Meydan Larousse, 1992, s.104). Bir Peştu halk oyunu olan “Attan”, Afganistan ulusal simgesi haline gelmiştir (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.23).

Taliban lideri Molla Ömer “Biz bütün putları yıkıyoruz, kırıyoruz, 2001 Mart’ında bütün heykelleri yok edeceğiz” demiştir. Bunun üzerine dünyanın çeşitli ülkelerindeki sanat severler buna tepki göstermişler ve bu kültürel mirasları kurtarmak için Taliban rejimini uyarılmışlardır. Özellikle Almanya, İtalya, Japonya ve Yunanistan eserleri korumak için uğraşmışlardır fakat başarılı olamamışlardır (Lawler, 2002, s.1). Taliban rejimi bu heykellerin dine aykırı olduğu gerekçesiyle yıkım kararını almış ve Bamiyan’da bulunan Budist tapınaklar bütün çabalara rağmen yıkılmaktan kurtulamamıştır.

1.4. Ekonomik Yapı

Afganistan, 18.yy’dan 19.yy’a kadar, yaklaşık 150 yıl boyunca İngiliz sömürgeciliğine direnmiş ve her türlü yabancı etkiye kapalı kalmıştır. Bu yüzden iktisadi gelişmesi için gerekli olan büyük ticaret yollarını açmaya yanaşmamıştır.

Ülkede 20.yy başlarında sanayi üretimine geçmek, ticareti geliştirmek ve ulaşımı yaygınlaştırmak için bazı çabalar harcanmıştır. Ancak bu çabalar yüzeysel olmuştur. 1950’li yıllarda ABD’den ve SSCB’den daha sonra da İran’dan ve Basra Körfezi kıyısı ülkelerinden alınan yardımlarla gerçek bir ekonomik gelişme başlamıştır. Ama bütün bu olumlu gelişmeleri, 1979’da patlak veren savaş yok etmiştir. SSCB’nin ülkeyi işgali, Afganistan’ı siyasal ve iktisadi olarak ona daha da bağımlı hale getirmiştir.

Ülkedeki genel duruma bakılacak olursa, halkın büyük ölçüde tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağladığı söylenebilir (Saray, 2002, s.10). Ekonomik yaşamın ürünleri; el dokuması, halılar ve kilimlerdir. Kürk ve türlü el sanatları da yaygındır.

Afganistan’dan makul miktarda tütün ürünleri ve az miktarda esans satın alabilmek mümkündür. Fakat tüccarlar gümrük vergilerinin çok ağır olması yüzünden ekonomik kayba uğramaktadır (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.2).

1990 yılı tahminlerine göre, ülkedeki etkin nüfusa bakıldığı zaman % 68'nin tarım, % 13'nün ticaret ve hizmetler, % 10'nun sanayi ve % 6'sının da yapı ve sanayi şeklinde dağıldığı görülmektedir. 1989 yılı dış ticaret tahminlerine bakıldığında ise, dış alımın 900 milyon ABD Doları, dış satımın ise 433 milyon ABD Doları olduğu anlaşılabilir. İthalat yapılan başlıca ülkeler; Pakistan, İran, Japonya, Singapur, Hindistan, Güney Kore, Almanya. İhracat Yapılan ülkeler; Pakistan, İran, Almanya, Hindistan, İngiltere, Luksemburg, Çek Cumhuriyeti. İthalat Ürünleri; gıda maddeleri, petrol ürünleri, tüketici maddeleri vs. İhracat Ürünleri; Meyve, fındık, el dokuması halı, yün, pamuk, deri, post ve mücevher. Afganistan ihracatında canlı hayvanın önemli bir yer teşkil etmesinden ötürü Türkmenler, ülke ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır (Börklü, 1999, s.80). Afganistan bütün geri kalmışlığına rağmen İslam ülkeleri içinde planlı kalkınma gayreti gösteren ilk ülkelerden biridir. 1956-1961 yılları arasında ilk beş yıllık kalkınma planının uygulanmasına başlanmış ve bunu takip eden yıllarda yeni beş yıllık kalkınma planlarına devam edilmiştir (Bilgü ve Saray, 1988, s.403).

Afganistan'da iç savaş boyunca iktisat diye bir şeyden bahsetmek imkansızdır. Afganistan'ın genelinde 1992-1993 yıllarında hükümetin kontrolü dışında kısmen ekonomik bir rahatlama görülmüştür. Hayratan, Turgundi, İslam Kale ve Turham gümrükleri tüccarların ithalat ve ihracatına açılmıştır. (Beg, 2001, s.417-418).

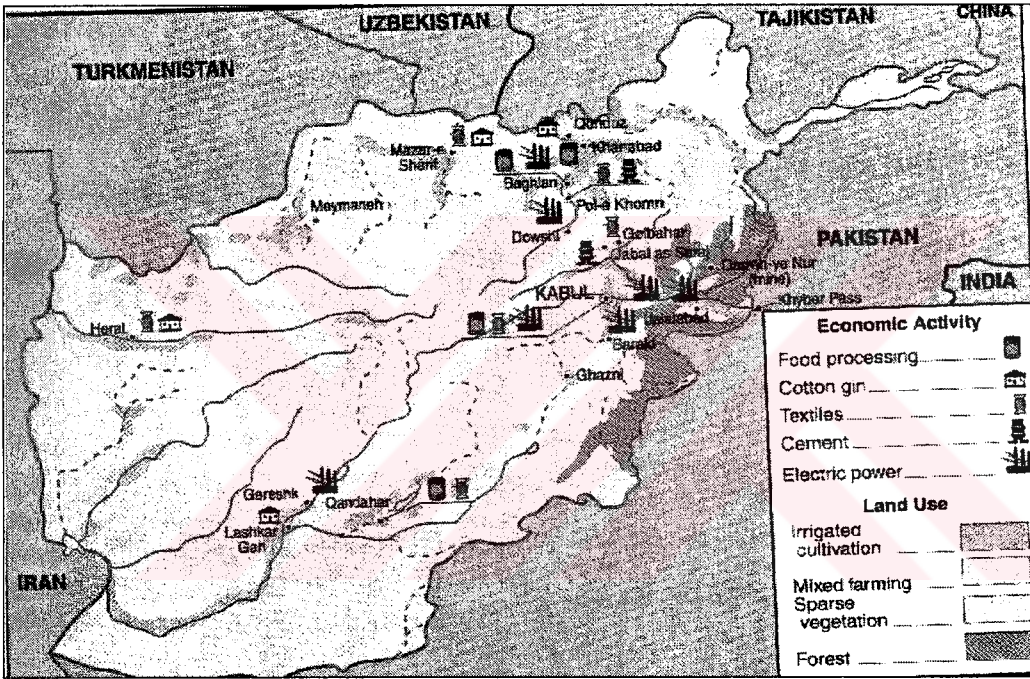
Afgan halkı, cihat yıllarından beri savaşıma öylesine alışmıştır ki, artık geçimlerini bile savaşarak sağlamaktadırlar. Bir asker, ayda en fazla 30 dolar kazanırken, Taliban, bu insanlara dolgun paralar teklif ederek kendi tarafına çekmeye çalışmıştır.

Türkmenistan Boru Hattı, Afganistan üzerinden Pakistan'a taşınmak istenirken, bir çok ülke kendi çıkarları doğrultusunda çeşitli politik oyunlarla kazanç sağlamayı amaçlamış ve bunun için bölgede terör estiren Taliban'ı desteklemiştir.

Ülke topraklarının kaderini, diğer ülkelerin Pakistan üzerinde oynadığı politik oyunlar belirlemiştir. Halen yetersiz beslenme, giyim, yerleşim ve tıbbi bakım yoksunluğundan zarar gören milyonlarca insan vardır.

Enflasyon, ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Yapılan tahminlere göre 1990'lı yılların sonlarına doğru enflasyon oranının % 200'ün üzerinde olduğu söylenebilir. Hatta 1996 yılında Kabil'de enflasyon % 240 olmuştur (Avrasya-Merkez Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Grubu, 1999, s.134).

Bugünkü konumu ile Afganistan'ın ekonomik ve toplumsal yaşam standartlarına bakıldığında, Türkiye'nin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. Önemli bir atılım olmadıkça da, kişi başına düşen ulusal gelir düzeyi açısından 3. dünya ülkeleri arasındaki sonlara yakın yerini korumaya devam edecektir.

Şekil 1.2. Afganistan'ın Ekonomik Durum Haritası (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.79)

1.4.1. Tarım

Afganistan'da ekonomi, temelde tarıma dayalıdır. Nüfusun yaklaşık % 90'ı geçimini tarımdan sağlamaktadır (Sarihan, 2002, s.14). Tarım ve hayvancılıktan elde edilen gelirin gayri safi yurtiçi hasıladaki payı % 53'tür (Varol, 2002, s.6). Tarım sulamaya dayanır, sulamada orta kesim dağlarıyla kuzey dağ eteğinden çıkan akarsulardan ve güney yamaçlarındaki yer altı sularından yararlanılmaktadır (Meydan Larousse, 1992, s.102). Buğday, ülkede önemli bir besin ürünüdür. Üzüm

ve karpuzun yanısıra az miktarda da olsa çeşitli sebze ve meyveler yetiştirilir. Hayvancılık ürünlerinden bazıları büyük ölçüde yurt dışına satılır. Bunların başlıcaları; deri, post ve karakul koyunu kürkleridir. Tarım üretimi, 1979-1988 yılları arasında önceki yıllara göre % 50 azalmıştır. Toprakların sadece onda biri kullanılabilir. Sulama kanalları savaşta büyük zarar görmüş ve ülke üretiminin tekrar geliştirilmesinde, ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Ziraat ve tarım ülkesi Afganistan'da kuraklık gibi elverişsiz tabiat şartlarından dolayı topraklarının büyük kısmı kullanılamamaktadır (Ahmetbeyoğlu, 2002, s.vii).

Sovyet saldırısından önce, ekilebilir alanların % 30'unu teşkil eden yaklaşık 15 milyon hektar alan ekilebilmiştir. Ekilen ürünler, buğday, şeker kamışı, pancar, meyve, sebze ve sert kabuklu yemişlerdir. Başlıca ihraç ürünlerini ise yün, pamuk, hayvan derisi ve el dokuması halılar teşkil etmektedir (Avrasya-Merkez Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Grubu, 1999, s.134).

Tarım araçları, çok basit düzeydedir ve verimin artmasını önlemektedir. Ancak az sayıda bazı vadilerde, lös topraklarının verimliliği, kanallar ve yeraltı su yolları ile yapılan sulama işleri, çeşitli ve yoğun bir tarıma imkan vermektedir. Pamuk ve şeker pancarı ekimi son on yıl içinde Türkistan kesiminde çok ilerlemiştir.

Tarımsal üretime ilişkin elde edilen bilgiler aşağıdadır :

Ürün	1996	1997	1998	1999	2000
Arpa	220	250	240	216	74
Mısır	360	300	330	240	115
Pirinç	350	400	450	420	232
Buğday	1.700	2.711	3.854	2.499	1.469

Çizelge 1.1. Afganistan'daki Tahıl Üretimi (Tahmini) (Bin Ton) (İstanbul Ticaret Odası, 2002, s.16).

1.4.2. Sanayi ve Endüstri

Afganistan'da sanayi pek gelişmemiştir. Modern sanayi, özellikle Doğu Hindukuş dağlarının oluşturduğu su havzasının her iki yanında, güney ve kuzey dağ eteklerinin vadilerinde ve Kabil'de toplanmış olup, az sayıda dokuma ve besin maddeleri fabrikasıyla sınırlıdır. Mezar-ı Şerif'in batısında işletilen bir doğalgaz

yatağı mevcuttur. Bu, Rusya'ya yönelik bir dış satımı beslemekte ve Mezar-ı Şerif'te gelişmekte olan bir petrokimya sanayisinin temel enerjisini oluşturmaktadır. Ülkede, az sayıda da çimento fabrikası vardır. Afganistan'da teknik ve endüstriyel hayat hemen hemen yok denecek kadar azdır. Zaruri ihtiyaçları karşılayacak bazı fabrikalar son yıllarda inşa edilmeye başlamıştır (Saray, 2002, s.10).

Afganistan'da, İngiliz, Sovyet, Alman ve Amerikan yardımı ile kurulan tekstil, deri, ayakkabı, plastik, bisiklet, cam ve şişe fabrikaları başta Kabil olmak üzere memleketin belli başlı yerleşme merkezlerinde toplanmıştır. Afgan Ordusu'nun mühimmat ihtiyacını karşılayacak bazı askeri fabrikalar da kurulmuş bulunmaktadır. Bazı yerlerde şeker ve gıda maddeleri fabrikaları ile çeşitli imalathaneler mevcuttur (Bilgü ve Saray, 1988, s.404).

Sanayi sektörünün GSYH'nın yaklaşık % 20'sini sağlamakta olduğu tahmin edilmektedir. Hakim yapı tarımsal hammaddelerin işlenmesine dönüktür. Savaşın yol açtığı hasar, hammadde ve yedek parça sıkıntısı nedeniyle bugün işletmelerin önemli bir bölümü faaliyetlerini durdurmuş ya da düşük kapasite ile çalışmaktadır (İstanbul Ticaret Odası, 2002, s.16).

Afganistan'ın ekonomik olarak az gelişmesinin başında denize kıyısı olmamasıdır. Bunun yanı sıra Afganistan'ın, Asya'da uzun bir süre Rus topraklarıyla İngiltere toprakları arasında tampon bir devlet oluşturması ve SSCB'nin ile İngiltere'nin de Afganistan'ın dışarı açılmasında yarar görmemiş olmalarıdır (Büyük Larousse, 1992, s.120).

Ülkenin doğusundaki ormanlarda iğne yapraklı ağaçlar çoğunluktadır. Bunlardan kereste elde edildiği gibi ihraç için yaban fıncığı da sağlanmaktadır. Meşe yakacak olarak kullanılmaktadır. Hindukuş Dağları'nın kuzeyinde yemişi ihraç edilen fıstık ağaçları vardır. "Ferula feodita" (şeytan tersi) bitkisinden elde edilen reçine de Hindistan'a satılmaktadır. Afganistan hidroelektrik enerji kaynakları bakımından da zengindir. Ancak akarsu ve çağlayanların mevsimlik akış düzeni uzak yörelerde pahalı baraj ve bendlerin yapımını gerektirmektedir. Hidroelektrik enerjiden yalnız Kabil-Celalabad bölgesinde yararlanılmaktadır (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.20-21).

1.4.3. Hizmetler

1990'lı yılların başında ülkede çeşitli İktisadi Kalkınma Planları hazırlanmıştır. Sovyet ve Amerikan teşebbüsleri bu uygulamaya katılmıştır. Türkistan ovalarında tarım sanayinin ve fabrikaların kurulması, (dokuma ve besin maddeleri) bazı ulaştırma hizmetlerinin gelişmesi, Afgan hükümetinin gayretlerini göstermektedir.

1970'li yıllarda ülkeye, yollar ve fabrikalar inşa etmek için Sovyet teknisyenler çağırılmıştır. Ülkede çeşitli ticari işler gören bir çok Rus-Afgan ticaret şirketi faaliyet göstermiştir.

Ülkede, telefon ve telgraf sistemi çok sınırlıdır. Haziran 1999'da Amerika, Uluslararası Telefon Sistemleri Şirketi'ni kurmuştur (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.28).

Afganistan'daki Türkler'in lideri olan General Abdürreşid Dostum'un yürüttüğü bazı akıllı politikalarla, Mezar-ı Şerif'te 1990'lı yılların ortalarında hızlı bir kalkınma yaşanmıştır. Özbekistan ve Türkmenistan ile sınır ticareti gelişmiştir. Dostum yönetimi, alt yapı hizmetlerine önem vermiş ve eğitim alanında da köklü reformlar gerçekleştirmiştir. General Abdürreşid Dostum'un eğitim seferberliğine, Türkiye'nin de büyük katkısı olmuştur.

1.4.4. Ulaşım

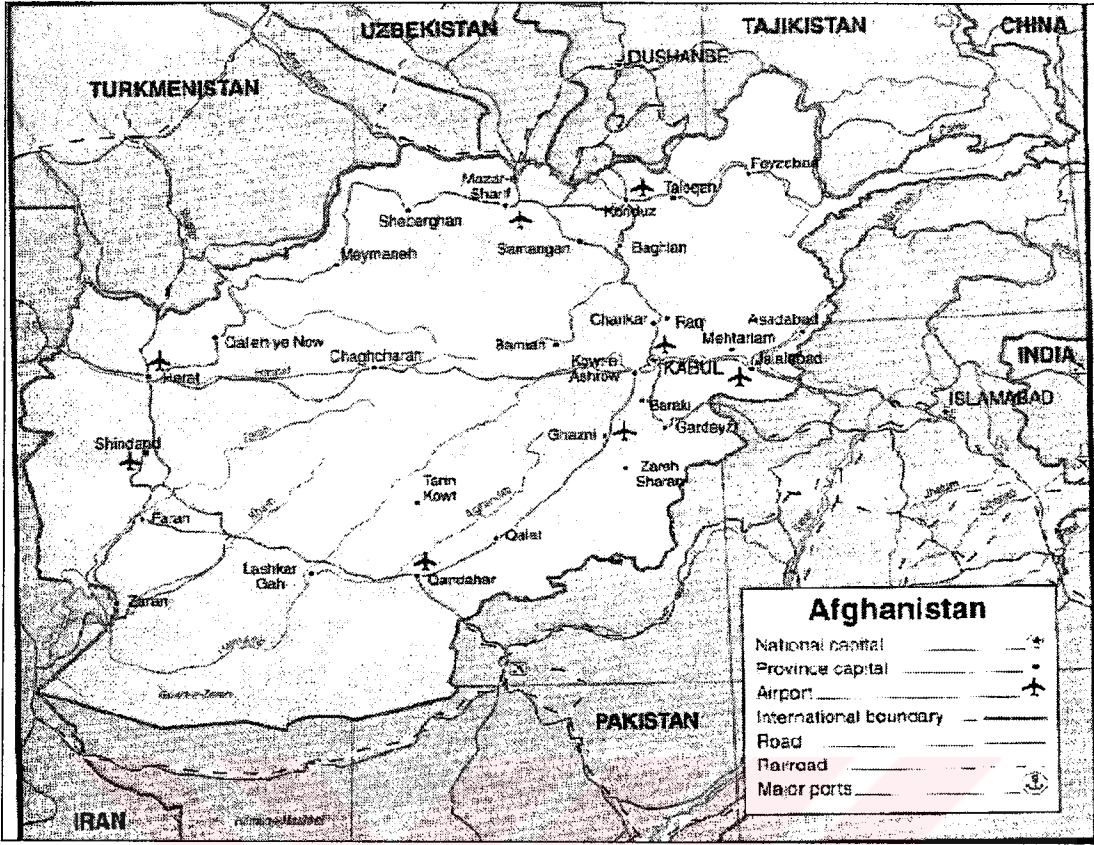
Ulaşım Afganistan'ın en temel sorunudur. Afganistan'ın denize çıkışı bulunmadığı gibi demiryolu da yoktur. Sovyet işgali öncesinde, ABD ve Sovyetler Birliği'nin sağladığı dış yardımlar sayesinde 21.000 km. yol (2793 km. asfalt) inşa edilmiştir. Böylece Afganistan, kırsal kesimlerini birbirine bağlayan modern bir karayoluna sahip olmuştur. Ancak ülkede uzun yıllar süren savaş nedeniyle yolların % 60'ı tahrip olmuş ve yüzlerce köprü yıkılmış olup, geride zayıf bir ulaşım altyapısı kalmıştır. Esas karayolu ağı ise Herat-Kandahar-Gazne-Kabil arasında olup Pakistan karayolu ile bağlantılıdır. Ayrıca Kabil'i, Mezar-ı Şerif üzerinden Özbekistan'a bağlayan bir yol mevcuttur (İstanbul Ticaret Odası, 2002, s.17). Afganistan doğudan

batıya, kuzeyden güneye uzanan eski ana ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır (Sarıhan, 2002, s.14). Yollar genellikle nüfusu çok olan merkezlerden ve Pakistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran ve Çin'e giden güzergahlardan geçmektedir (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.21).

Ülkenin dağlık olması demiryolu yapımını güçleştirmektedir. 1978'lerde bir Fransız firması Kabil, Kandahar ve Herat'ı birbirine bağlayacak ve batıda İran'a, güneyde Pakistan'a kadar uzanacak olan demiryolunun yapımını üzerine almışsa da tamamlayamamıştır (Bilgü ve Saray, 1988, s.404).

Afganistan'daki nehirler dar ve akış hızlarının yüksek olması sebebiyle deniz taşımacılığına uygun değildir. Amu Derya Nehri üzerinde Keleft, Kheyrebad ve Shir Khan limanları yer almaktadır (İstanbul Ticaret Odası, 2002, s.17). Ulaşımında Amu Derya üzerinde küçük deniz araçlarından yararlanılmaktadır.

Afganistan'da 7 havaalanı bulunmaktadır. Ancak halen sadece Kabil havaalanı kontrollü olarak uluslararası yolcu ve yük trafiğine açıktır (İstanbul Ticaret Odası, 2002, s.17). Bagram, Kabil, Kandahar, Mezar--ı Şerif, Shindand, Herat, Celalabad Afganistandaki önemli hava alanlarıdır (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.21).

Şekil 1.3. Afganistan'ın Taşımacılık Ağı (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.22)

2. AFGANİSTAN'DAKİ ETNİK YAPI

Afganistan'da pek çok etnik grubun bir arada yaşadığı görülmektedir. Ancak bunlar grup olarak yaşamaya devam etmekte olup uluslaşma sürecine geçememişlerdir. Zaman zaman etnik gruplar arasında çatışmalar, etnik ayrımcılıktan kaynaklanan gerginlikler ve Taliban döneminde zorunlu göçler (yerlerinden edilmiş insanlar) yaşanmıştır. Yaşanan iç savaş ülkenin etnik mozağini karma karışık duruma getirmiştir (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.27).

Afganistan'daki savaşta Radikal Sünni İslamcılar'ın oluşturduğu Taliban hareketinin, önlerine gelen herkesi özellikle Şii'leri katletmeleri nedeniyle şu anda etnik dağılımın ne olduğu tahminlerin ötesine geçememektedir (Dursun, 1999, s.50).

Afganistan 19 ayrı etnik gruptan oluşan bir devlettir. Afganistan'ın en büyük etnik grubunu Afganlar yani Peştunlar oluşturmaktadır. İkinci büyük etnik grup ise Tacikler'dir. Arkasından 5 milyon nüfusa sahip Türkler gelmektedir. Ülkenin % 84'ü Sünni, %15'i Şii Müslüman'dır (Demirel, 2002, s.11), % 1'i ise diğer dinlere (Hindu, Şih, Yahudiler) mensup insanlardan oluşmaktadır.

1747 yılından beri ülkenin tüm hükümdarları Peştun'dur. Ancak 1992 yılında merkezi hükümetin dağılmasıyla dengeler değişmiştir. Şu anda ise her etnik grup kendi bölgesinin yönetimini elinde bulundurmaktadır. İpek Yolu üzerinde bulunan Afganistan, tarih boyunca çeşitli dış güçlerin, Persler'in, Yunanlılar'ın, Hunlar'ın, Moğollar'ın, Araplar'ın, Türkler'in, İngilizler'in ve son olarak da Ruslar'ın işgaline uğramıştır. Ülkenin sınırları XIX. yüzyılın sonlarında Ruslar ve İngilizler tarafından çizilmiştir. Bu yüzden de Afganistan sınırlarının her iki tarafında aynı etnik gruba mensup insanları görmek mümkündür (Oğuz, 2001, s.38).

Afganistan modern anlamda üniter bir devlet değildir. Dolayısıyla ülkede tek bir ulusa ait olma, yani "Afgan ulusu" bilinci gelişmemiştir. Bu yüzden herkes kendisini mensup olduğu halk, boy veya aşirete göre tanımlar. Afganistan'da insanlara "Kimsiniz?" diye sorulduğunda, "Afganım" cevabını almak hemen hemen imkansızdır. Böyle bir soruyla karşılaşan Afganlar büyük ihtimalle "Tacikim", "Peştunum", "Türkmenim" veya "Özbeğim" şeklinde cevap verir (Oğuz, 2001, s.39).

Etnik Grubun Adı	1978 Oranı (%) (Türk ve Türk Dünyası, 1997, s.353)	1987 Oranı (%) (Türk ve Türk Dünyası, 1997, s.353)	1996 Oranı (%) (Demirel, 2002, s.12-23)	2001 Oranı (%) (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.30)
Peştun	39	22	43	38
Tacik	26	34	16	25
Hazara	10	14	14	19
Özbek	10	14	14	6
Türkmen	3	4	4,5	-
Nuristani	1	-	-	-
Diğer	11	12	12,2	12

Çizelge 2.1. Afganistan'daki Etnik Grupların Yıllara Göre Oranları

2.1. Peştunlar

Peştunlar'ın Afganistan'a kuzeyden M.Ö. 480 civarında geldikleri ve Süleyman Dağları etrafına yerleştikleri bilinmektedir. Kuzeyde yaşayan kabilelere Pehtun, güneydekilere de Peştun denilmektedir (Bilgü ve Saray, 1988, s.402). Peştunlar'ın Gılgay boyunun Hz. Nuh soyundan ve Halaç Türkler'i soyundan geldiği iddia edilmektedir (Oğuz, 2001, s.40).

Afganistan'a kuzeyden gelen ve Süleyman Dağları etrafına yerleştikleri bilinen Afganlar buranın Hind asıllı yerli halkı ile karışmaları sonucunda Patan-Pathan (Paştun-Pahtun) adını almışlardır. Yerli halkın tesiri ile de onların konuştuğu Paştu (Peştu) dilini benimsemişler ve o günden beri de aynı lisanı kullanmaya devam etmektedirler, fakat bir müddet sonra kuzeyden kalabalık kitleler halinde Halaç Türkleri'nin bu bölgeye gelmeleri sonucunda halkın yapısı yeniden değişmiş ve böylece bugünkü Afgan halkı meydana gelmiştir (Saray, 2002, s.12).

Afganistan'ın en büyük ve en etkili grubu olan Peştunlar ülkenin güneyinde ve kuzeyinde yaşamaktadırlar. Yoğun olarak yaşadıkları iller Kandahar, Gazne, Uruzgan, Paktia, Nangarhar ve Vardak'tır. Bunun dışında Kuzey Afganistan'da küçük bir Peştun azınlığı bulunmaktadır. Bunların çoğu mevsimlik işçi olarak geldikleri bölgeye sonradan temelli olarak yerleşmiştir. Bu yüzden Kuzey Afganistan'daki Peştunlar, göçmen anlamına gelen "Nakil" veya "Kandari" (Kandaharlı) adıyla anılmaktadır (Oğuz, 2001, s.41).

Peştun halkı yaklaşık 60 kabileden oluşmaktadır. Kabile adı (soyu) miras ve mirasa sahip olma hakları, kabile konseyinde konuşma hakları ve kabile toprakları kullanma hakkını vermektedir. Kadınlar, kişisel kazalar ve mallar üzerindeki anlaşmazlıklar genellikle aileler ve klanlar arasında kan davasına dönüşmektedir (Demirel, 2002, s.12). Peştunlar'dan günümüze kadar gelen en katı geleneklerden biri kan davasıdır. Kanı kanla temizlemek, Peştunlar arasında yazılı olmayan bir kanundur (Oğuz, 2001, s.41).

Peştunlar'ın % 99'u Sünni Müslüman'dır. Veziristan bölgesinde yaşayan Peştunlar'ın Turu boyu ile Orakzay aşiretinin Muhammedhil alt boyu ise Şii'dir (Oğuz, 2001, s.41). Şehirlerde yaşayan yüksek eğitilmiş Peştunlar'ın dışındaki geri kalan Peştunlar çadırda göçebe olarak yaşamaktadır (Demirel, 2002, s.12).

Peştunlar sürekli savaş halinde bulunan cengaver bir millettir (Demirel, 2002, s.12).

2.2. Tacikler

Bugün Afganistan'da Peştunlar'dan sonra en büyük etnik grubu teşkil eden Tacikler'in, bazı müelliflerce Arap oldukları iddia edilmekle beraber, İran asıllı bir kavim oldukları ve Afganistan'da çok eskiden beri yaşadıkları bilinmektedir (Saray, 2002, s.13).

Tacik isminin Arapça "taz" veya "tac" kelimelerinden kaynaklandığı sanılmaktadır. Pers ülkesinin güneyini ele geçiren Araplar, evlilik yoluyla başka milletlere karışan kendilerinden önceki soydaşlarına "taz" veya "tac" ismini

vermişlerdir. Tacikler'in Delhi'de kurduğu Gar Hanedanı'da Timur tarafından dağıtılmıştır. Tacikler bundan sonra, bir çete reisi olan Beçei Sakav'ın 1929'da Kabil'i ele geçirişine kadar bir daha iktidara gelememiştir. Bir isyanla Kabil'i ele geçiren Beçei Sakav, iktidarda yalnızca dokuz ay kalabilmiş ve aynı yılın sonunda Peştunlar'ın Sadozay aşiretine mensup Komutan Muhammed Nadir tarafından asılarak öldürülmüştür (Oğuz, 2001, s.41-42).

Tacikler'in büyük çoğunluğu eski SSCB Cumhuriyetleri'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Tacikistan'da hayatlarını sürdürmektedir. 1995 yılı sayımlarına göre 3.605.200 (%17.9) nüfusa sahip olan Tacikler, Tacikistan'a kadar uzanan Hindukuş Dağları'nın kuzeydoğusunda yaşamaktadır. Tacikler'in % 99'u Şii Müslüman'dır. Fakat uzak dağ bölgelerinde yaşayan Tacikler'in bir kısmı İsmaili Şii Müslüman'dır (Demirel, 2002, s.13).

Tacikler için kendi değerlerini ve geleneklerini korumak çok önemlidir. İslam, yaşamlarının her safhasına nüfuz etmiştir. Okur-yazar oranı Afganlılar arasında % 25 iken, Tacikler arasında % 10'dur (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.33).

Tacikler, Hint – Avrupa ırklarının temel Akdeniz alt grubuna bağlı olup ilk çağlardan beri yerleşik hayat tarzına sahiptirler. Su kanalları yardımıyla yürüttükleri bahçe tarımıyla geçinirler. Halk edebiyatları zengindir. Ahşap oymacılığında gayet sanatkarlıklar (Bilgü ve Saray, 1988, s.402).

Afganistan'da Tacikler, Dağ Tacikler'i ve Farsivanlar olmak üzere iki gruba ayrılır. Birinci gruba Dağ Tacikler'i denmesinin sebebi, dağlık bir bölge olan Badağşan ilinde ve ona bağlı Vahan Koridoru'nda yaşamalarıdır. Kente çok seyrek inen Dağ Tacikler'i burada çok fakir bir hayat sürmektedir. Afganistan, Çin, Pakistan ve Tacikistan sınırının kesiştiği Vahan Koridoru'nu ziyaret eden Batılı bir seyyah, burada yaşayan Tacikler'i şöyle ifade eder: "Onlar bizim gördüğümüz en fakir insanlardı. Erkeklerin sırtında keçi derisinden yapılmış elbiseler vardı. Çocuklar ise çırılçıplaktı. Yazın ayakkabı giymeyen Tacik erkekleri gün boyu yürüyebiliyorlardı. Kadınlar da çok erken yaşlanıyordu. Otuzuna gelmeden dişleri dökülmeye başlıyordu" (Oğuz, 2001, s.42).

Dağlık bölgelerde yaşayan köylü Tacikler göçmen çiftçiler ve çobanlar olarak çalışırlar. Kabile halinde yaşamalarına rağmen en az kabile organizasyonuna sahip görünmektedirler. Çoğu buğday, arpa ve hububat yetiştirdikleri kendi topraklarına sahiptirler (Demirel, 2002, s.13).

Dağ Tacikler'i, Tacikistan'daki soydaşlarıyla aynı dili (Tacikçe) konuşurlar.

Tacikler'in ikinci grubu olan Farsivanlar genel olarak kentlerde ve kırsal kesimlerde yaşarlar. Ülke nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Farsivanlar gerek ekonomide gerek siyasette büyük rol oynarlar (Oğuz, 2001, s.43).

Şehirli Tacikler'in çoğu genelde tacir olarak ya da büyük sanatçılar olarak çalışmaktadır. Kendi değerlerini ve geleneklerini korumak Tacikler için çok önemlidir (Demirel, 2002, s.13).

Farsivanlar'a Kabil'den Herat'a kadar ülkenin dört bir yanında rastlanırsa da, yoğun olarak Kabil, Bağlan, Tehar, Semengan, Çarikar, Pençşir, Duşi, Gar, Herat, Ferah ve Kunduz illeri ile Kunduz'un Hanabad ilçesinde yaşarlar. Farsça'nın değişik bir şivesi olan Dari dilini konuşan Farsivanlar'ın tümü Sünni'dir. Afganistan'da genelde Tacik kültürünün etkisi büyüktür. Ülkenin büyük bölümünde eğitim öğretim Dari dilinde (Tacikçe) yapılmaktadır (Oğuz, 2001, s.43).

Ülkede Tacik olmamakla birlikte anadil olarak Tacikçe'nin değişik şivelerini konuşan başka etnik gruplar da vardır. Hazaralar ve Çaraymaklar bunların başlıcalarıdır. Ayrıca Kuzey Afganistan'da Dari'yi ikinci anadil olarak benimseyen ve evlerinde Darice konuşan Özbekler'in sayısı da azımsanmayacak düzeydedir (Oğuz, 2001, s.43).

Tacikler Afganistan'ın göçebe olmayan belki de tek etnik grubudur. Değişik tarihlerde bugünkü Afganistan'a göç eden etnik grupların birçoğu Tacikler'le evlenerek onların kültürlerini benimsemişlerdir (Oğuz, 2001, s.43).

2.3. Türkler

Afganistan'ın üçüncü etnik grubunu oluşturan Türk kabilelerinin nüfusu altı milyona yaklaşmaktadır (Saray, 2002, s.13).

Türkler'in yaşadığı Afganistan'ın kuzey bölgesi "Afgan Türkistan'ı" olarak da bilinir. Bu bölge her ne kadar Afganistan sınırları içinde kalsa da, Hazar Denizi'nden Kaşgar'a, Urallar'dan Hindukuş Dağları'na kadar uzanan büyük Türkistan'ın doğal bir parçasıdır. Ülkenin en doğusundaki Vahan Koridoru'ndan en batısındaki tarihi Herat kentine kadar uzanan Afgan Türkistan'ı Katağan ve Türkistan olmak üzere iki bölgeye ayrılır. Adını bir Özbek aşiretinden alan Katağan bölgesinin merkezi Kunduz, Türkistan'ın merkezi ise Şebergan'dır (Oğuz, 2001, s.43).

Afganistan M.S. I. yüzyılda yaşamış olan en eski Türk boyu Yueh – Çi'lerden 1747'de ölen Nadir Afşar'a (Avşar) kadar hep Türkler'in yönetimi altında olmuştur. Birer Türk boyu olan Akhunlar, Gazneliler, Göktürkler, Selçuklular, Timurlular, Şeybani Özbekleri, Harzemşahlılar ve Avşarlar Afganistan'da derin izler bırakmıştır. XIX. yüzyılın sonunda da Afganistan'da çeşitli Özbek hanları hüküm sürmüştür (Oğuz, 2001, s.43-44).

Afganistan'da Türkler yoğun olarak kuzey illerinde yaşarlar. Bununla birlikte ülkenin güney bölgelerinde de bazı Türk boyları bulunur. Bunların çoğu, Peştun veya Tacikler'le kaynaşarak milli kimliklerini kaybetmiştir. Yine de Kuzey Afganistan tamamen Türk'tür. Bu bölgede Türkçe bilen biri dil sorunuyla karşılaşmaz (Oğuz, 2001, s.44).

Afganistan'da en kalabalık iki Türk boyu Özbekler ve Türkmenler'dir. Bölgede ayrıca Kazak, Kırgız ve Kızılbaş gibi diğer Türk toplulukları da bulunur (Oğuz, 2001, s.44).

2.3.1. Özbekler

Afganistan'ın en büyük Türk topluluğu olan Özbekler, Moğol – Türk karışımı bir halktır. Cengiz Han'ın torunlarından Şikaban veya Şayban, Altınordu Devleti

zamanında bugünkü Kuzey Kazakistan'da hüküm sürmektedir. Bu Şaybani Moğolları'nın en güçlü lideri, 1314 – 1340 arasında iktidarı elinde bulunduran Özbek veya Uzbek Han'dır. XIV. yüzyılın sonuna doğru Özbek Han'ın yönetimindeki Şaybani Moğolları, kendilerine, liderlerinin ismi olan “Özbek” demeye başlamışlardır. Özbekler daha sonra evlilikler yoluyla bölgedeki Türkler'le kaynaşır onların dilini ve kültürünü benimsemişlerdir (Oğuz, 2001, s.44).

Kendi adlarıyla anılan cumhuriyette yaşayan 15 milyon Özbek'in dışında yaklaşık 5 milyon Özbek de Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da yaşamaktadır (Demirel, 2002, s.23).

Özbekler, genellikle tüccarlık, ziraatçılık ve zanaatkarlık yaparlar. Afgan Türkistan'ı denilen bölgede yaşarlar. Özbekler'in çoğunlukla olduğu yerler; Kunduz, Andhoy, Şibergan, Taş – Kurgan, Mezar-ı Şerif, Belh, Meymene, Akça, Bala Murgab ile Katagan ve Bedahşan bölgesindeki bazı köyler ve kasabalarıdır. Özbek nüfusu 1930 yılı başlarında 500.000 olarak kabul ediliyordu. Bu nüfusun % 11 artışla bugün 3 milyonu çoktan geçmiş olduğu tahmin edilmektedir (Saray, 2002, s.13).

Afgan Türkistanı'nın Katağan bölgesinde yaşayan Özbekler, Özbek adıyla anılırken, Şebergan ve Faryab illerindeki Özbekler'e, bilinmeyen bir nedenle Tat denir. Bununla birlikte Tatlar ile Özbekler arasında dil ve kültür açısından herhangi bir farklılık yoktur (Oğuz, 2001, s.45).

Sünni Müslüman olan Özbekler “goşıpta” adı verilen kalın kahverengi bir gömlek ve çok uzun yuvarlak bir sarıktan oluşan geleneksel bir kıyafet giyerler (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.35).

2.3.2. Türkmenler

Afganistan'ın ikinci büyük Türk topluluğu olan Türkmenler, Afgan Türkistanı'nda, kuzeydeki Kunduz şehriden en batıdaki Herat'a kadar uzanan geniş bir bölgede yaşarlar. Türkmenistan'daki Türkmenler'den farklı olarak, Afgan Türkmenleri'nin çoğu Ersarı boyuna mensuptur. İran'ın Türkmen Sahra bölgesinde Yomut Türkmenleri, Türkmenistan'da ise Teke Türkmenleri çoğunluktadır. Kuzey Afganistan'da Ersarılar'dan başka Türkmenler'in öteki boylarına mensup küçük

topluluklar da bulunur. Örneğin batıdaki Herat kentinde Teke ve Yomut boylarına mensup birkaç yüz Türkmen ailesi yaşamaktadır (Oğuz, 2001, s.45).

XIX. yüzyıla kadar göçebe bir hayat süren Türkmenler'in hemen hepsi XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren yerleşik hayata geçmiştir (Oğuz, 2001, s.45).

Türkmenler'in büyük çoğunluğu hayvancılıkla uğraşmaktadır. Yetiştirdikleri hayvan ürünleri ile Afganistan'ın ihracatında büyük paya sahiptirler. Hayvanlarına otlak bulmak için sık sık yer değiştirmek mecburiyetinde kalan ve nüfusları kesin olarak tespit edilemeyen Türkmenler'in 600 bin kişi oldukları tahmin edilmektedir (Saray, 2002, s.14).

Geçmiş zamanlarda Fars'lı tüccarların zengin kervanlarına saldırdıkları için "çöl çocukları" olarak güçlü bir etnik kimlik geliştiren Türkmenler köle ticareti de yapmışlardır. 1880'lerin başlarında toprakları Rus orduları tarafından işgal edilmiştir. Bolşevik Devrimi "Basmacı İsyanı" olarak da bilinen bir ayaklanma süreci sonunda ayaklanmayı bastırarak Rus yönetimini tasviye etmişlerdir. Birçok Türkmen bu ayaklanmada yer almış, fakat Sovyet işgalinden sonra çoğu İran ve Afganistan'a kaçmıştır. Karakum, savaş boyunca Türkmenler'in sığındıkları bir yer olmuştur. Bu bölge kışın çok az, yazın ise hiç yağış almadığı için Türkmenler yakın su kaynaklarının etrafında yaşamak zorunda kalmışlardır (Demirel, 2002, s.15-16).

Türkmen toplumu hiçbir zaman güçlü politik liderler yada kabile şeflerinin etkisi altında kalmamıştır. Toplumda, önemli yetkileri ellerinde tutan ailenin yaşlı insanları ile birlikte erkeklerin sözü geçmektedir. Her ailede oğlanlar babalarına saygılı ve itaatli olmak zorundadır (Demirel, 2002, s.16).

Türkmen nüfusunun büyük bir çoğunluğu Sünni Müslüman'dır (Dursun, 1999, s.52).

2.3.3. Kazaklar

Genellikle ülkenin kuzeyinde Mezar-ı Şerif, Kunduz ve Tehar illerinde yaşarlar. Nüfusları yaklaşık 50.000 civarındadır.

Yaşadıkları bölgede ticaretle uğraşan Kazaklar, bu şehirlerde Özbekler'le bir arada yaşarlar. Buna rağmen, asimile olmamış, dillerini ve kültürlerini titizlikle korumuşlardır (Oğuz, 2001, s.46).

2.3.4. Kırgızlar

Afganistan'daki dördüncü kalabalık Türk grubu Kırgızlar'dır. Kırgızlar'ın sayıları, 1950 yıllarında Çin mezalimine dayanamayıp Doğu Türkistan'ı terk etmek zorunda kalan büyük kitlelerin de iltihakı ile 100.000'i çoktan geçmiş durumdadır (Saray, 2002, s.14).

Konuştukları dil ve kültür açısından Kazaklar'a son derece benzeyen Kırgızlar, Afganistan, Tacikistan ve Çin sınırının kesiştiği Vahan Koridoru'nda yaşamaktadırlar. Sayılarının 100.000 civarında olduğu tahmin edilen bu bölgedeki Kırgızlar'ın 4000 kişilik bir bölümü, 1982 yılında liderleri Rahmankul Han'ın öncülüğünde sürüleriyle birlikte Pakistan'a geçmiş, oradan da Türkiye'ye iltica ederek Van'a yerleşmişlerdir (Oğuz, 2001, s.46).

Kırgızlar Orta Asya'dan gelen, Kıpçak Türkçesi konuşan Sünni Türkler'dir. Yaklaşık 3.000 Kırgız, 3000-4500 m. yükseklikteki, dünyanın girilmesi en zor bölgelerinden birisi olan Pamir Dağları'ndaki Vahan Koridoru'nda yaşamaktadırlar. Fakir bir hayat süren Kırgızlar hayvancılıkla geçinirler. Büyük koyun sürüleri ve sadece Afganistan'ın bu bölgesinde bulunan Yak yetiştirerek yaşamaktadırlar (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.35).

2.3.5. Karakalpaklar

Afganistan'da var olan bir başka Türk topluluğu da Karakalpaklar'dır. 1917 yılındaki Bolşevik devriminden sonra Afganistan'a geldiği sanılan Karakalpaklar'ın sayısı kesin olarak bilinmemektedir. 1950'lerde Karakalpaklar'dan yaklaşık 2000 kişilik bir grup Afgan Türkistanından göçerek Celalabad kentine yerleşmiştir. (Oğuz, 2001, s.47).

2.3.6. Avşarlar

Afganistan'daki üçüncü kalabalık Türk grubunu Avşar Türkler'i teşkil etmektedir. Nüfuslarının 400.000 civarında olduğu tahmin edilen Avşar Türkler'i 1738 yılında Nadir Şah'ın Kabil'i terk ederken, arkadan bir saldırıya uğramamak için Herat ve Kabil arasına emniyet tedbiri olarak bıraktığı bir gruptur (Saray, 2002, s.14).

Afganistan'daki tek Şii Türk boyudur. Soyları, Avşar Türkleri'ne dayanır. Kızılbaşlar'ın büyük bir bölümü başkent Kabil'de yaşar. Bununla birlikte çok küçük bir grup da Hazaracat Bölgesi'ndeki Foladi Vadisi'nde yaşamaktadır. Başlarına giydikleri kızıl şapkalardan dolayı "Kızılbaş" olarak da anılan bu grup, 18. yüzyılda Afganistan'ı işgal eden Nadir Afşar'ın, geride bıraktığı askerlerin soyundan gelmektedir. Tacik kültürünün yoğun etkisi altında kalan Avşarlar'ın bir bölümü Farsça konuşur. Artık kendi dillerini unutmuş olsalar bile, Türk olduklarının bilincindedir ve büyük bir bölümü Batı Türkçesi'nin bir şivesini kullanmaktadır (Oğuz, 2001, s.47).

2.4. Hazaralar

Moğol asıllı olan Hazaralar Afganistan'ın dördüncü büyük etnik grubudur. Cengiz Han'ın XIII. yüzyıl başlarında Afganistan'ı işgalinden sonra geride bıraktığı askerlerin, bugünkü Hazaralar'ın ataları olduğu söylenmektedir. Ancak tarihi kaynaklar Cengiz Han'ın Afganistan'da asker bırakmadan gittiğini doğrulamaktadır. Hazaralar'ın Cengiz Han'ın oğullarından biri olan Çağatay'ın askerleri olduğu yolunda iddialar da vardır. Buna göre Çağataylılar, XIII. yüzyılın sonuna doğru Hindistan'ı fethetmek için bu ülkeye üst üste ordular göndermiş ve Moğol ordularının güzergahındaki Afganistan'da çok sayıda garnizon ve kale kurmuşlardır. Orta Asya'da Çağatay hakimiyeti zayıflayınca, Moğol ordularının büyük bir bölümü Afganistan'da kalmıştır. Daha sonra Babür Şah'ın, Hindistan'da Moğol İmparatorluğu'nu kurmasıyla Hazaralar büyük bir güce sahip olmuşlardır (Oğuz, 2001, s.47).

Yakın zamanlara kadar Türk-Moğol karışımı kabileler olarak bilinen Hazara ve Aymak (Oymak) gruplarının son yapılan araştırmalarla tamamıyla Türk oldukları anlaşılmıştır (Saray, 2002, s.15).

Hazaralar, Besud, Caguri ve Uruzgani olmak üzere üç büyük aşiretten oluşmaktadır. Besud aşireti diğerlerinden izole bir hayat sürmekte olup saf Hazara sayılırlar. Buna karşılık diğer aşiretlerde dış etkiler açıkça hissedilir. Özellikle Caguri aşireti, karşılıklı evlilikler yoluyla Tacikler ve Peştunlar'la kaynaşmış ve belli ölçüde onların kültürel etkisi altına girmiştir (Oğuz, 2001, s.48).

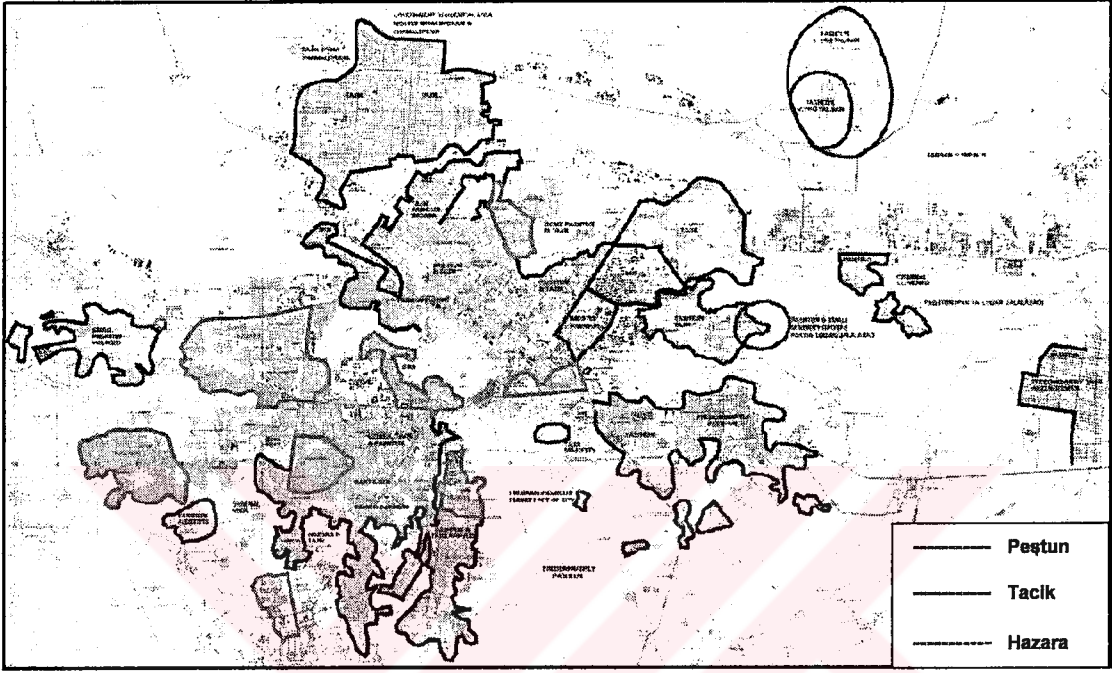
Hazaralar (Hezareler), gürültülü ırmaklar, dar vadiler ve yalçın sıra dağlardan oluşan Orta Asya'nın uçsuz bucaksız sahalarında yaşamaktadır. Temel işleri hububat ekimidir. İç savaş sebebiyle insanlar mülteci olarak ya Kabil'e ya İran'a yada Pakistan'a kaçmalarına neden olmuştur. Hazaralar yılın büyük zamanını 30 ila 100 arasında değişen sayıdaki evden oluşan köylerde kalarak yaşamaktadırlar. Köylülerin üçte biri Mayıs'dan Eylül'ün başlarına kadar sürüleriyle yaylalara çıkmaktadırlar. Hazaralar içinde en etkili şahsiyetlerinden biri, topluluğun dini ihtiyaçlarına hizmet etmek için dini özelliklerini kullanan "seyyid"lerdir. Bir iki yıllık temel eğitim yalnızca erkek çocuklara verilmektedir. Eğitim İslami temele dayanmaktadır (Demirel, 2002, s.13-14).

Hazaralar'ın büyük çoğunluğu Şii'dir. Hazaralar'ın çoğunluğunun İsmaili Şii olan Tacikler'le güçlü bağları vardır (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.33).

Afganistan'da sağlık şartları en kötü olan grup Hazaralar'dır. Kişisel temizlik eksikliği, yurt denen çadır evlerinde yaşamaları nedeniyle özellikle çocuklar en çok parazitlerden rahatsızlanmakta olup Hazaralar'ın % 50'si tüberküloz hastası ya da taşıyıcısıdır. Okur yazar oranı çok düşüktür (Dursun, 1999, s.51).

Hazaralar Farsça konuşurlar. Hazaracat bölgesi dışında yaşayan Hazaralar da vardır. Herat çevresinde bulunan Batı Hazaraları Sünni'dir. Buna karşılık, İran'da yaşayan ve "Berberi" olarak bilinen Doğu Hazaralar'ı Şii'dir. Hazaralar'ın konuştuğu Farsça'da, bugünkü modern Özbekçe'nin temeli sayılan eski Çağatay Türkçesi'ne ait çok sayıda kelime ile XIII. yüzyılda kullanılan eski Moğolca deyimler bulunmaktadır (Oğuz, 2001, s.48).

Hazaralar Afganistan'da komünistlerin iktidara gelmesinden sonra ayaklanarak Hazacarat'ı merkezi hükümetin kontrolünden kurtarmıştır. 1979 yılı ortalarından beri bu bölgede bağımsız bir yönetim süren Hazaralar'ı İran Hükümeti desteklemektedir. İran, Hazaralar'la paylaştığı ortak dil ve din bağlarından yararlanarak Afganistan'da etkisini artırmayı hedeflemektedir (Oğuz, 2001, s.48).

Şekil 2.1. Başkent Kabil'in Etnik Yapısı

2.5. Kafirler veya Nuriler

Afganistan'ın kuzeydoğusunda, Pakistan sınırı yakınındaki dağlık bölgede yaşayan Kafirler'in veya bugünkü adıyla Nuriler'in etnik kökeni konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Kafirler'in, Büyük İskender'in Afganistan'ı işgali sırasında geride bıraktığı askerlerin torunları olduğu yönünde bazı iddialar vardır. Gazneli Sultan Mahmud ve Timur dönemi tarihçileri de Kafirler'in varlığından söz etmektedir (Oğuz, 2001, s.49).

Kafirler 1839 yılında Afganistan'da bulunan İngiliz Elçisi Sir William McNaghten'e bir haber göndererek açık tenli İngiliz birlikleriyle aralarında kan bağı olduğunu iddia etmişlerdir (Oğuz, 2001, s.49).

Kafirler Afgan Emiri Abdurrahman Han'ın 1896'da Kafiristan bölgesini işgali sırasında İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Bu tarihten sonra da Kafiristan ismi "Işık Ülkesi" anlamına gelen Nuristan olarak değiştirilmiştir. Böylece Kafirler'de Nuriler adıyla anılmaya başlanmıştır (Oğuz, 2001, s.49).

Kafirler, Siyahpuş ve Sefitpuş olmak üzere iki büyük gruba ayrılır. Siyahpuş grubu, kati denilen bir dil konuşurlar. Afganistan'daki öteki topluluklardan çok farklı bir kültüre sahip olan Kafirler, ağaçtan yapılmış iki veya üç katlı evlerde yaşarlar. Keçi ve sığır besleyen Kafirlerin atları yoktur. Yakın zamanlara kadar Müslüman olmayan Kafirler, tanrıları için keçi veya inek kurban eder, ölülerini bir tabutun içine koyarak yaşadıkları köyün dışına bırakırlardı (Oğuz, 2001, s.49).

Afganistan'da Kafirlerin nüfusunun 60.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kafirler veya Nuriler bölgelerinin elverişsiz coğrafi konumundan dolayı izole bir hayat yaşamaktadırlar. Bu yüzden öteki etnik gruplarla pek kaynaşmamışlardır. Nuriler öteki gruplardan kopuk yaşasalar da, yeni İslami yaşam tarzını tamamıyla benimsemişlerdir (Oğuz, 2001, s.49-50).

Afganistan'da komünistlerin iktidara gelmesinden sonra öteki etnik gruplar gibi Nuriler de cihada başladılar. Hiçbir gruba katılmayan Nuriler, liderleri Enver Amin'in öncülüğünde kurdukları Nuristan İslami Cihat Cephesi adlı örgütleriyle mücadelelerini bugünde sürdürmektedirler (Oğuz, 2001, s.50).

2.5.1. Vaigaliler

Nüfusları 11.800 civarında olan Vaigaliler, Nuriler'in bir alt grubudur. Afganistan'ın kuzeydoğusunda, Hindukuş Dağları'nın güney ucunda yaşamaktadırlar (Demirel, 2002, s.20).

Vaigaliler'in ismi Vaigel Vadisi'nden gelmektedir. Vaigali yada Kalasha – ala denilen bir dili konuşurlar. Vaigaliler'in % 90'ı Sünni Müslüman iken, %10'u etnik dinlerini devam ettirmektedirler (Dursun, 1999, s.55).

2.6. Çaraymaklar

Afganistan'ın batısında Tacik kültürünün etkisi altında yaşayan Çaraymaklar'ın toplam nüfusunun yaklaşık 700.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Farsça konuşan Çaraymaklar, Moğol kökenli bir halktır. Çaraymak, kelime olarak "dört aşiret" anlamına gelir. Zaten Çaraymaklar da; Firozkohi, Taimani, Cemşidi ve Teymuri olmak üzere dört büyük boydan oluşmuştur. Genellikle göçebe ve yarı göçebe bir hayat sürdüren Çaraymaklar, "yurt" adı verilen çadırlarda yaşamaktadırlar (Oğuz, 2001, s.50).

Asıl geçim kaynakları hayvancılıktır. Zenginlikleri, sahip oldukları sürülerin büyüklükleri ile ilgilidir. Ancak son dönemlerde tarımla da uğraşmaya başlamışlardır (Demirel, 2002, s.19).

2.6.1. Taimaniler

362.500 nüfusuyla en kalabalık Çaraymak Kabilesi'dir. Farsça konuşurlar ve Sünni Müslümanlar'dır (Demirel, 2002, s.19).

İsimleri 1650'li yıllarda Ghor Dağları'nda bir koalisyon kuran ve kurucuları olduklarını düşündükleri Peştunu Taiman'dan gelmektedir (Dursun, 1999, s.55).

2.6.2. Firozkohiler

181.300 nüfusuyla, en kalabalık ikinci Çaraymak Kabilesi'dir. Afganistan'ın merkez dağlık bölgelerinde yaşarlar. Farsça'nın değişik bir lehçesini kullanırlar ve hemen hemen hepsi Sünni Müslüman'dır (Demirel, 2002, s.19).

İsimleri "turkuaz dağlar" anlamına gelen "firuzkuh" sözünden gelmektedir (Dursun, 1999, s.55).

2.6.3. Teymurlar

Afganistan'ın kuzeybatı dağlarına yerleşmişlerdir. Çaraymaklar'ın kalabalık kabilelerinden biridir. Nüfusları, yaklaşık 90.600'dür ve çoğunluğu Sünni Müslüman'dır (Demirel, 2002, s.17).

Ulusal sınırları gözardı eden yarı göçebe Teymurlar dağlarda dolaşırlar ve diğer Çaraymak kabileler gibi Türkçe kelimelerin de bulunduğu Farsça'nın bir lehçesini konuşurlar. Ovalarda yaşayan Teymurlar dağlık bölgede yaşayanlardan daha farklı bir lehçe ile konuşurlar (Dursun, 1999, s.53).

2.6.4. Cemşidiler

Sünni Müslüman olan Cemşidiler'in nüfusu 1995 yılı rakamlarına göre 80.600'dür (Dursun, 1999, s.55). Farsça konuşan Cemşidiler, diğer Çaraymak Kabileleri gibi yarı göçebe bir yaşam sürdürürler (Demirel, 2002, s.19).

2.7. Beluciler

Göçebe bir halk olan Beluciler, Afganistan, Pakistan ve İran sınırının keşiştiği Sistan olarak bilinen bölgede, sınırın üç tarafında da yaşamlarını sürdürmektedirler. Beluciler'in yaşadıkları bölge kaçakçılığa çok uygundur. Bundan dolayı en önemli uğraşları ve gelir kaynakları kaçakçılıktır (Oğuz, 2001, s.50).

Afganistan'ın 252.500 nüfuslu etnik grubu Beluciler, yaklaşık 8 milyon olan Beluciler'in en büyük grubudur. Çeşitli Beluci gruplar konuştukları dillere göre ayırt edilebilir. Dilleri Doğu, Batı ve Güney Beluci olarak üç bölüme ayrılır (Demirel, 2002, s.16).

Beluciler kendi evlerini inşa etmede, günlük yaşamları için gerekli aletleri geliştirme gibi becerilerine bağlı olarak devamlı kendi kendilerine yeten bir halk olmuşlardır. Toprak özel mülkiyete ait değildir, bütün kabileye aittir (Dursun, 1999, s.53).

Beluciler kabile ve klanlar olarak organize olmuşlardır. Kabileler yaşlı bir erkeğin şef olduğu yönetime sahiptir. Klan aile bağları üzerine kuruludur. Çoğu

Beluci okuma – yazma bilmemektedir ve son zamanlara kadar kendi dilleri yazılı değildir (Demirel, 2002, s.16).

Afganistan’da Beluciler’in yoğun olarak yaşadığı bölgeler batıdaki Ferah ile güneybatıdaki Hilmand illerini kapsar (Oğuz, 2001, s.51).

Sünni Müslüman olan Beluciler’in dini uygulamaları özel olup, bir devlet dini konseptine bağlı değildir (Dursun, 1999, s.53).

Türkmenistan’da da, Türkmenler’in “Nohur” olarak adlandırdığı küçük bir Beluci azınlık vardır. Ancak Nohurlar’ın çoğu, büyük ölçüde Türkmen kültürü tarafından asimile edilmiştir (Oğuz, 2001, s.51).

2.8. Hindular

Afganistan’da Müslüman olmayan tek etnik gruptur. Sayıları 60.000’i bulan Hindular, Hintçe’nin “Landa” adlı değişik bir şivesini konuşurlar. Sadece başkent Kabil’de yaşayan Hindular, seçkin işlerle uğraşırlar. Bankacılık, kuyumculuk, eczacılık ve ticaret gibi meslekleri edinen Hindular, bölgedeki diğer etnik gruplarla uyum içinde yaşarlar, öyle ki kendi meslek çıkarları için Hindular, Afganistan’da komünist rejimi desteklemişler ve savaşa katılmamışlardır (Oğuz, 2001, s.51).

Afganistan’daki Hindu azınlık küçük olmasına karşın yaşamlarında Hint kültürünün hissedilir etkisi görülmektedir (Oğuz, 2001, s.51).

2.9. Araplar

Afganistan’daki Araplar’da, Arabistan’daki soydaşları gibi kara çadırlarda, göçebe olarak yaşarlar. Bugün Afgan Arapları’nı fiziksel ve kültürel olarak Tacikler’den ayırmak mümkün değildir. Afgan Arapları Sünni’dir ve Farsça konuşurlar (Oğuz, 2001, s.52).

Afganistan Arapları’nın M.S. VIII. yüzyılda Türkistan’ı işgal eden Arap ordularının soyundan geldiği ileri sürülmektedir. Afganistan’daki çeşitli etnik gruplar

arasında bulunan ve Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini iddia eden Seyyidler'in de Arap ordularının bir uzantısı olduğu tahmin edilmektedir (Oğuz, 2001, s.52).

Tacikler tarafından asimile edilen Afgan Arapları'nın adları dışında, kültüründen herhangi bir iz kalmamıştır.

2.10. Brahuiler

Brahuiler, Güney Afganistan'da "Kumlar Bölgesi" ya da "Registan" olarak bilinen bir bölgede yaşamaktadırlar. Nüfusları yaklaşık olarak 250.000'dir ve Brahuiler'in çoğu Sünni Müslüman'dır (Dursun, 1999, s.54).

Brahuiler, 29 kabilenin oluşturduğu bir konfederasyona sahiptir. Brahuiler'i, Peştun ve Beluciler'den ayıran özelliği kullandıkları dildir. Peştun ve Beluciler Hint – İran dillerini konuşurlarken Brahuiler Dravidian dilini konuşurlar (Demirel, 2002, s.17).

Brahuiler "kısasa kısas" dışında hiçbir hukuk kuralını tanımayan güçlü çöl adamlarının oluşturduğu kızgın bir kabile olarak ün salmışlardır (Dursun, 1999, s.54).

Brahuiler temelde göçebe bir topluluktur. Bazen yeşil alan bulunduğu için İran'a da göçmektedirler. Brahuiler, gönüllü olarak "Khalks" diye çağrılan ev halkının işbirliğinden oluşan grupları oluşturmuşlardır. Her Khalk profesyonel bir yerli çobanın gözetimi altında kendi hayvanlarını bir sürüyle birleştirirler. Khalklar Brahuiler'in ekonomisi açısından çok önemlidir (Demirel, 2002, s.18).

2.11. Pashayiler

Pashayiler, kuzeydoğu Afganistan'da, Hindukuş Dağları'nın derin vadilerinde yaşamaktadırlar. Soylarının nereye dayandığı bilinmemektedir. Daha önceleri kuzeydoğu Afganistan'ın geniş düzlüklerinde yaşayan Pashayiler, Peştunlar'ın bölgeyi işgal etmesiyle dağlara çekilmişlerdir. Bu dağlarda, diğer etnik gruplardan soyut bir şekilde yaşarlar. Pashayiler'in çoğunluğu Sünni Müslüman'dır (Demirel, 2002, s.20).

Yaşamlarını çiftçilik ve hayvancılık yaparak sağlayan Pashayiler ayrıca zengin bir folklor ve müzik geleneğine sahiptirler (Demirel, 2002, s.20).

“Pashayi” terimi; halkın çok az kısmı kendisini gerçekte bir Pashayi olarak nitelendirmesine rağmen, Pashayi dilini konuşan halkı belirlemek için kullanılmaktadır. Pashayice konuşanlar Safi, Kohistani yada Nuristani diye de çağrılmaktadır. Pashayi dili, birçok aksana sahiptir ve bunların çoğu da konuşanlar tarafından anlaşılammamaktadır. (Dursun, 1999, s.55).

2.12. Kürtler

Genellikle Herat ve Kabil’de yaşayan Kürtler’in nüfusu 20.100’dür (Dursun, 1999, s.56). Şafii Müslüman olan Kürtler’in çoğu, günümüzde Türkmençe veya Darice konuşmaktadır. Buna rağmen kendi dillerini de unutmamışlardır (Demirel, 2002, s.21-22).

400 yıldan beri Afgan topraklarında yaşayan Kürtler, 1500’lü yıllarda, Pers yönetimi tarafından doğudan gelebilecek saldırılara karşın, sınırları korumak amacıyla görevlendirilmiş ve bu bölgeye gönderilmişlerdir. Bugün yaşadıkları bölgenin özel konumuna bağlı olarak büyük ölçüde ekonomik, sosyal ve politik faaliyetlerden ayırdırlar (Demirel, 2002, s.21).

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan Kürtler, ilkel tarım yöntemlerini kullandıkları için yeterli ürün alamamaktadırlar. Çoğunluğunun yerleşik hayata geçmesine rağmen bir kısmı halen yarı göçebe bir hayat sürdürmektedir (Dursun, 1999, s.56).

2.13. Aymak Hazaraları

Afganistan’ın orta bölgesindeki dağlarda yarı göçebe olarak yaşayan 141.000 nüfusa sahip bir kabiledir. Sünni Müslüman olan Aymak Hazaraları, Afganistan’a ve İran’a dağılan Çaraymak’ın sekiz kabilesinin en kalabalık grubunu oluşturmaktadır. Bu kabilelerin hepsi, içinde bazı Türkçe kelimeler de içeren Fars dil ailesinin bir grubunu oluşturan Aymakça konuşmaktadırlar (Demirel, 2002, s.14).

Aymak Hazaraları’nın yaşadığı bölge dünyanın ilk ticaret yollarının geçtiği bir bölgedir. Bir zamanlar bütünüyle göçebe bir hayat süren Aymak Hazaraları’ı günümüzde belli mevsimlerde dolaşan yarı göçebe bir yaşam sürmektedirler. 1950 ve

1960'lı yıllarda kuraklık ve erozyondan kaynaklanan problemler yüzünden Aymak Hazaralar'ı çiftçilikle, tarımla uğraşmaya başlamıştır. Bununla birlikte tarım hala kültürlerinde ikinci bir aktivite olarak düşünülmekte ve görülmektedir, asıl zenginlikleri sahip oldukları hayvan sürülerinin büyüklüğüne bağlıdır (Dursun, 1999, s.52).

Aymak Hazara toplumu babaerkil gelenekçi bir yapıya sahiptir. Çekirdek aile topluluğun en önemli grubudur. Etnik kimlikleri aile ve klan yapısını temel almaktadır (Demirel, 2002, s.15).

2.14. Bashgariler

Afganistan'ın Nuristan denilen bölgesinde yaşayan Bashgariler'in nüfusu 12.600'dür. Konuştıkları lisan "Bashgali" yada "Kati" diye bilinmektedir. İsimlerini yaşadıkları Başgal Vadisi'nden alan Bashgariler yarı göçebe bir hayat tarzına sahiptirler.

Bashgariler'in % 1'i Hıristiyan, % 99'u Sünni Müslüman'dır (Dursun, 1999, s.54).

2.15. Darvaziler

Amu Derya Nehri üzerinde kurulu Darvazi şehrinde yaşamaktadırlar. 13.000 nüfusa sahip oldukları tahmin edilen Darvaziler'in hepsi Sünni Müslüman'dır (Dursun, 1999, s.54).

Darvaziler, Hind – İran dil ailesinin bir parçası olan Darvazi dilini konuşurlar (Demirel, 2002, s.19).

2.16. Batı Punjabiler

Büyük çoğunluğu Pakistan'da yaşayan Batı Punjabiler'in yaklaşık 20.000'i Afganistan'da yaşamaktadır. Punjabi, Hindistan ve Pakistan'ın Punjab Bölgesi'nde yaşayan halkı ifade eder. Punjab Bölgesi, dünyanın en önemli tarım bölgelerinden birisidir. % 99.8'i Sünni Müslüman'dır (Dursun 1999, s.56).

Batı Punjabiler Punjabi dilini konuşurlar. Farsça “Panj” (beş) ve “ab” (nehir)’dan gelmektedir. Punjabi altı temel dialekti olan bir Hind – Avrupa dilidir. Batı Punjabiler “Lahında” ya da Batı Punjabça denen aksanı konuşmaktadırlar (Demirel, 2002, s.21-22).

Penjablılar bir kast sistemine tabidirler. Jati denen kast sistemlerine bölünmüşlerdir (Demirel, 2002, s.21).

2.17. Sindhiler

Pakistan’ın en büyük ikinci etnik grubu olan Sindhiler, Afganistan’da 10.700 civarındadırlar. Tamamına yakını Müslüman’dır (Dursun, 1999, s.56-57).

İsimlerini Sindhu (Indus) nehrinden alan Sindhilerin Pakistan’ın en eski halklarından oldukları söylenmektedir. Sindhiler’in çoğu yüzyıllardır Pakistan’da yaşamaktadırlar ve kendilerini “pukka” (gerçek) Sindhiler diye nitelendirmektedirler (Demirel, 2002, s.22).

2.18. Gujur Rajasthani

Gujurlar Afganistan, Pakistan ve Hindistan’ın kuzeydoğusunda çeşitli bölgelerde yaşamaktadırlar. Afganistan’daki Gujurlar’ın çoğu, müzisyen, tüccar, falcı ve gezici tamirciler olarak yaşamlarını idame ettiren çingene gruplardır (Demirel, 2002, s.22-23).

Gujurlar Gujuri denen bir Hindu – Aryan dilini konuşmaktadırlar. Afgan Gujurlar’ı aynı zamanda Peştü ve Dari denilen Pers dillerini de konuşmaktadırlar (Dursun, 1999, s.57).

2.19. Nangalamiler

Sünni Müslüman olan 21.200 nüfuslu Nangalamiler, Grangali ve Zemiaki şehirlerinde yaşamaktadırlar (Dursun, 1999, s.56).

2.20. Etnik Gruplar Arası İlişkiler

Afganistan'ın etnik grup yapısının belirgin bölgesel sınırları yoktur. Bir çok etnik bölge birbirine karışmıştır ve ekonomik alt yapı geliştikçe ve eğitim imkanları genişledikçe ilişkiler artmıştır. Ancak gruplar arasında, savaş ve fetihler nedeniyle bir husumet de söz konusudur. Yine Kabil yönetiminin izlediği politikalar (zorunlu göç, toprak mülkiyetinin geri alınması, hükümetin Peştun yanlısı tutumları) da etnik gruplar arası tansiyonu zaman zaman yükseltmiştir. Örneğin; Hazara ve Peştunlar arasında 19. yy'dan kalan güvensizlik ve ayrımcılık hala devam etmektedir. Kızılbaşlar'a yönelik ön yargının sebepleri de 18. yy'a dayanmaktadır.

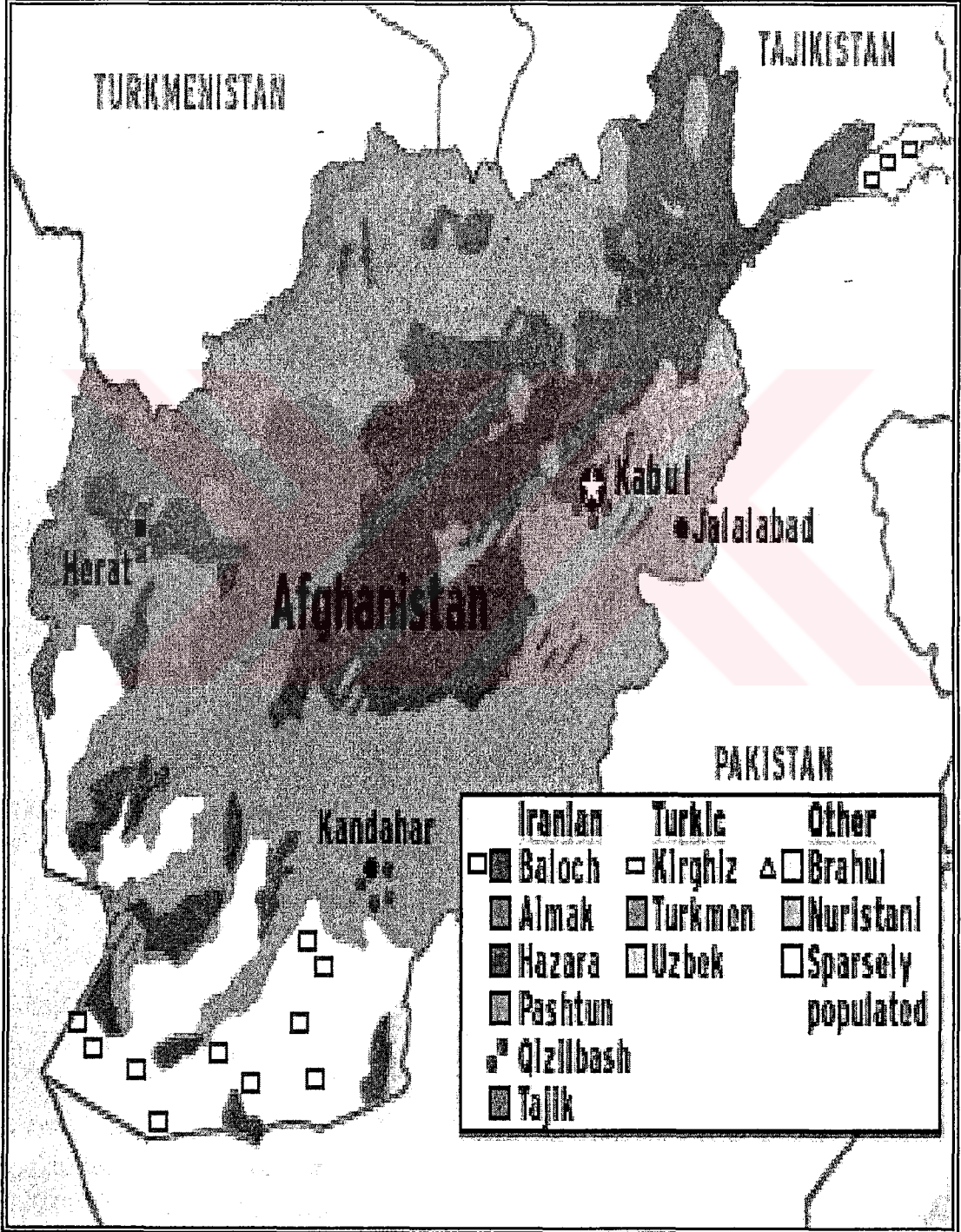
Afganistan genelindeki yerel çatışmalar çoğunlukla toprak ve üretim kaynakları (toprak parçası, su, para, iş veya devlet imkanları, gelinin mal varlığı veya miras) yüzünden olmuştur. Gruplar arasında, basit konularda kan davalarına kadara uzanan gerginlikler vardır. Buna rağmen Afgan tarihinde, çok az etnik nedenlere dayalı sosyal patlama veya kargaşa yaşanmıştır. Pek çok Afganlı'ya göre mevcut karışıklık etnik, dini veya bölgesel problemlerden daha çok politik hırs ve dış müdahalelerden kaynaklanmaktadır.

Tüm etnik grupların, üyesi olmakla övündüğü ve sosyal üstünlük kurmakta kullandığı, kendi etnik bölgelerinde belirgin kültürleri vardır. Nuristanlılar giyim, mimari ve mutfakları ile ön plandadır. Diğer kültürel alanlardaki farklılık, gelişen alt yapının insanları daha çok birbirine karıştırmasıyla azalmıştır. En çok göze çarpan fark, özellikle başa takılan şapka veya türban olmak üzere kıyafetlerdir. Türban Peştunlar'ın karakteristik bir özelliğidir. Şapkaların şekli yuvarlak, konik veya ponponludur. Kullanılan materyal ve süslemeler gruplar arasında veya kendi içlerinde belirgin bir ayırt edici özelliktir.

Yemek alışkanlıkları gruptan gruba değişmektedir. Ancak çay ve ekmek alışkanlığı her yerde vardır. Özbeklerin mutfağında pek çok makarna çeşidi vardır.

Yerleşik grupların evleri çoğunlukla kerpiçten, çatılı veya dam şeklinde, etrafı duvarlarla çevrilmiştir. Hazacarat'ta etrafı açık evlerden yapılmış köyler bulunmaktadır. Göçebelerin kullandığı çadırlar şekil, materyal ve yapısı olarak gruplar arasında farklılıklar göstermektedir. Her grup, bir diğerine karşı üstünlük kurmak ve kişisel ideallerini ortaya koymak için çalışmaktadır (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.36).

Şekil 2.2. Afganistan'ın Etnik Yapısı (Afghanistan Country Handbook, 2001, s.32)

3. AFGANİSTAN'IN TARİHÇESİ

Tarihi boyunca bir çok devletin istilasına uğrayan Afganistan, ilk defa M.Ö. 500'lü yıllarda İranlılar tarafından istila edilmiştir. Daha sonra Büyük İskender tarafından ele geçirilen bu topraklarda Baktriona Devleti kurulmuştur. Baktriona Devleti ile Hindistan'da kurulmuş olan Çanragupta Devleti arasındaki savaşlar sonunda Baktriona Devleti M.S. 50 yılında yıkılmıştır.

Afganistan toprakları, M.S. 50-125 yılları arasında İskitler'in eline geçmiştir. M.S. 125-480 yıllarında ise, el değiştirerek Kuşanlar bölgeye hakim olmuştur. İskitler ve Kuşanlar'ın Türk asıllı oldukları tahmin edilmektedir. M.S. 480 yılından itibaren Afganistan'ın hakimi Türk kavimleri olmuştur. 7. yy'ın sonuna kadar sırasıyla Akhunlar, Göktürkler ve Halaçlar Afganistan'da hüküm sürmüşlerdir. İlk Antik Dinler olan Zerdüştlük ve Budizm burada gelişmiştir.

İslamiyet'in Afganistan'a ulaşması Halife Hz. Osman devrinde Basra Valisi'nin Abdurrahman B. Semure'yi bölgeye göndermesiyle başlamıştır. Arapların bu bölgede uzun zaman kalmamalarına rağmen İslamiyet hızla yayılmaya devam etmiştir (Bilgü ve Saray, 1988, s.404). M.S. 654 yılında Arap orduları, Orta Asya sınırındaki Oxus nehrine ulaşmak için Afganistan'ı yerle bir etmişlerdir. Oraya beraberlerinde, eşitlik ve adalet vazedip bütün bölgeyi çabucak etkisine alan yeni dinleri İslamiyet'i getirmişlerdir (Raşid, 2001, s.14).

Afganistan'da herhangi büyük bir kuvvetin hakimiyet kuramadığı, halkın "Şah" ünvanı verilen kabile reisleri tarafından idare edildiği görülmektedir. Bu durum İran'da kurulan Samani Devleti'nin 9. yüzyılın ikinci yarısında Afganistan'ın büyük bir kısmını işgal etmesine kadar devam etmiştir. Samanoğulları döneminde Buhara, Semerkant ve Belh kentleri altın çağını yaşamıştır (Sarhan, 2002, s.14). Samani hükümdarı Abdülmelik B. Nuh emri altındaki Türkler'den Alp Tigin'i, Herat valiliğine getirmiştir. Ancak Abdülmelik'in ölümünden sonra yerine geçen Mansur B. Nuh'un emri altına girmek istemeyen Alp Tigin 4 bin kişilik mahiyetiyle Herat'tan ayrılıp Gazne'yi fethetmiştir (Uslu, 2002, s.17). 962 yılında Türk beylerinden Alp Tigin, Gazne bölgesinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Alp Tigin'den

sonraki hükümdarlar, özellikle de Gazneliler Hanedanı'nın kurucusu Gazneli Mahmut devletin sınırlarını İsfahan'a kadar yaydı ve Hindistan'a 17 sefer düzenledi (Büyük Larousse, 1992, s.121). Gazneli Mahmut zamanında Müslüman Türkler Afganistan'a iyice yerleşmiştir. Afganistan'daki Gazneli hakimiyeti, Sultan Mesud'un (1030-1041), 1040 yılında Dandanakan Savaşın'da Selçuklular'a yenilmesiyle son bulmuştur (Bilgü ve Saray, 1988, s.404). Afganistan'daki Selçuklu hakimiyeti, memleketin güney doğusundan Hindistan'a doğru uzanan sahada bir devlet kurmuş olan Gurlular tarafından zaman zaman tehdiye uğramıştır (Saray, 2002, 18). Bu tehdit 12. yy'ın ortasına kadar devam etmiştir. Son Selçuklu Hükümdarı Sultan Sencer'in ölümünden sonra Gurlular Afganistan'ı kontrolleri altına almışlarsa da 12. yy'ın sonlarına doğru Harzemşahlar'a terketmek zorunda kalmışlardır. Gur Devleti'nin parçalanmasından sonra Afganistan Harzemşah Sultanı Alaaddin Mahmud tarafından işgal edilmiştir. Harzemşahlar bu devirde altın çağlarını yaşamıştır. Topraklarını doğuda Türkistan'a, batıda Irak'a kadar genişletmişlerdir (Bilgü ve Saray, 1988, s.405).

1199 yılından sonra Moğol istilasına kadar bugünkü Afganistan topraklarının Kuzey bölgeleri Harzemşahlar, batı bölgeleri Selçuklular ve güney bölgeleri ise Gur Devleti tarafından yönetilmiştir (Turan, 1995, s.142).

1220 yılından sonra Afganistan, yaklaşık bir buçuk asra yakın bu topraklarda egemenliğini devam ettirecek olan Moğolların eline geçmiştir. Moğolların Afganistan'ı istila etmeleri Afganistan'da yaşayan Türk boylarını Anadolu'ya göçe zorlamıştır. Moğol egemenliği 14. yy'da Timur tarafından sona erdirilmiştir.

Cengiz Han'ın torunlarından Timur ya da Batı'da bilinen adıyla Timurlenk, günümüz Özbekistan'ın başkenti Semerkand'tan yönettiği ve Rusya'dan Pers ülkesine kadar uzanan muazzam büyüklükte bir imparatorluk kurmuştur. Timur Herat'ı 1382 yılında ele geçirmiş, oğlu Şahruh ise Timur İmparatorluğu'nun idare merkezini 1405 yılında Herat'a taşımıştır. Pers Uygarlığı'nın yörüngesi içindeki Orta Asya'nın göçmen Türk kültürünü taşıyan bir Türk halkı olan Timurlar dünyanın en kültürlü ve gelişmiş şehirlerinden biri olan Herat'a yerleşmişlerdir. Orta Asya ve Pers kültürlerinin bu şekilde karışması, Afganistan'ın geleceği açısından önemli bir mirastır. Bir yüzyıl sonra, Timur'u torunlarından imparator Babür Han, Herat'ı

ziyaret etmiş ve “Yeryüzünde insanoğlunun yerleştiği hiçbir bölgede Herat gibi bir şehir görülmemiştir” diye yazmıştır (Raşid, 2001, s.14-15).

Timur’un vefatı üzerine yerine geçen torunu Muhammed Babür, Afganistan ve Hindistan’ı içine alan Babür Devleti’ni kurmuştur. İlk başta devletin merkezi Afganistan olsa da, daha sonra Hindistan’a kaymıştır. Devletin merkezinin Hindistan’a kayması ile kuzeyden Özbekler, kuzey batıdan da Safeviler Afganistan topraklarına girmişlerdir.

18. yy’da Babür Devleti’nin zayıflaması sonucunda Afgan kabileleri kendi başlarına bağımsız olarak hareket etmeye başlamışlardır.

Afganistan’daki kabilelerin kendi başlarına hareket etmeleri, iç karışıklıkları iyice arttırmıştır. Bu karışıklık ortamında Nadir Şah komutasındaki Türkmen Ordusu Afganistan ve İran’ı yönetimine almış, Hindistan’daki Babür Devleti’ni vergiye bağlamıştır.

Tarihte zaman zaman İskender, Napolyon veya Timur ile mukayese edilen Nadir Şah bir Türk olmasına rağmen, batıda Osmanlılar’a verdiği zararlar Ruslar’ın işini, doğuda da Babürlüler’e yaptığı tahribatla İngilizler’in işini kolaylaştırmıştır. Nadir Şah’ın en önemli başarısı onun tarihte ilk defa modern anlamda bir Afganistan ülkesi ve devletin ortaya çıkmasındaki rolüdür. Nadir Şah’ın 1747 yılında suikaste uğramasından sonra idareyi Ahmed Şah ele almıştır (Özcan, 2002, s.50).

Nadir Şah’ın vefatı üzerine, Ahmet Şah Dürrani, Kandahar’ı ele geçirmiş ve Abdali Reisleri, şimdiki adıyla Dürraniler tarafından hükümdar ilan edilmiştir. Kendisine biat eden kabileler tarafından “İnciler incisi” manasına gelen “Dürr-i Dürran” ünvanı verilmiştir (Ahmetbeyoğlu, 2002, s.viii).

Ahmet Şah Dürrani, Kabil ve çevresi ile Hindistan’daki Babür Devleti’ni de yönetimi altına alarak ve ülkedeki diğer etnik gruplar ile kabileleri de kendisine tabi kılarak Afganistan’ın yegane hakimi olmuş ve Afganistan Devleti’ni kurmuştur. Ahmet Şah Dürrani Afgan kabilelerini birleştirerek ilk milli Afgan devletini kuran kişidir. Afgan Devleti, böylece mevcut kabile birliğinin bir hanedan yönetimine

dönüşmesiyle 18. yy'da kurulmuştur. İstanbul'a elçi gönderip Osmanlı Hükümdarı 3. Mustafa ile birlikte hareket ederek İran Devleti'ni ortadan kaldırmayı teklif ettiyse de olumlu cevap alamamıştır. Yaklaşık 200 yıl boyunca Afganistan'ı Dürrani boyları yönetmiştir. Ancak Ahmet Şah Dürrani'den sonra gelen diğer hükümdarlar ülkenin istikrarını koruyamadıkları için iç karışıklıklar baş göstermiştir. Bu karışıklıklar 1834'de Dost Muhammed Han'ın yönetime geçmesiyle durulmuş, ancak bu defa da Kuzey Hindistan dolayısıyla İngiltere ile anlaşmazlıklar başlamıştır.

Afganistan topraklarında 19. yy'a kadar birçok devlet kurulmuş, ancak hiçbiri tam olarak hakimiyet kuramamıştır. Afgan birliği tam olarak, Dost Muhammed Han önderliğinde 19. yy'ın ilk çeyreğinde sağlanmıştır.

Uyguladığı sömürge politikası sayesinde Hindistan'a hakim olan İngiltere, bu iki ülke arasındaki Peşaver sorununu kendi çıkarları doğrultusunda çözmeye çalışmıştır. Böylece İngiltere-Afganistan ilişkisi başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde Afganistan üç defa (1839-1842, 1878-1880, 1919) İngiliz işgaline uğramıştır (Gündüz, 2001, s.17).

Dost Muhammed Han'ın ölümünden sonra ülkede bir iktidar mücadelesi yaşanmış ve 1868 yılında Şir Ali, iktidarı ele geçirmiştir. İngilizler; Afganistan'ı 1878 yılının sonlarında ikinci defa işgal etmişlerdir. Bu duruma engel olamayan Şir Ali Han kaçarak Ruslar'a sığınmış ve orada ölmüştür (1879). Şir Ali Han'ın ölümünden sonra Yakup Han ve Abdurrahman Han ülkenin hakimi olmuşlardır. Abdurrahman Han döneminde, ikinci Afgan-İngiliz Savaşı (1878-1880) olmuş ve milli birlik zayıflamaya başlamıştır. Ayrıca Ruslar 1881 yılında Türkmenistan'ı işgal ederek Afganistan ile komşu olmuştur. Bu durum, İngiltere'yi tedirgin etmiş, bunun sonucunda da İngiltere ile Rusya'nın Afganistan üzerindeki "Büyük Oyun"ları başlamıştır.

1885 yılının Mart ayında Ruslar Afganistan'a saldırarak Herat'ın kuzeyini ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine İngilizler de Herat'ı Ruslar'a karşı korumak için oraya bir topçu birliği göndermek istemiş ve eğer Ruslar Herat'ı alırlarsa İngilizler'in de Kandahar'ı almaya mecbur kalacaklarını açıklamışlardır. Abdurrahman Han bu tehlikeyi zor savuşturmuştur. Sonunda 13 Eylül 1866 ve 22 Temmuz 1887

tarikhlerinde yapılan İngiliz-Rus antlaşmalarıyla Afgan-Rus sınırı tespit edilmiştir (Şimşir, 2002, s.15).

Abdurrahman Han 12 Kasım 1893'te "Durand Hattı" olarak bilinen antlaşmayı İngilizler'le imzalamış ve bu antlaşma Afganistan'ın felaketine yol açan gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Durand Hattının belirlenmesi Peştunların bölünmesini resmileştirmiştir. 1901 yılında sağlığının bozulması sebebiyle tahtı büyük oğlu Habibullah Han'a bırakmış ve üç gün sonrada ölmüştür. Adlandırıldığı biçimiyle "Demir Emir", Britanya'nın desteğini alarak Afgan devletini merkezileştirip kuvvetlendirmiştir (Raşid, 2001, s.18-19).

Habibullah Han, İngilizler'e karşı kuşkucudur. Ancak İngilizler onu, Hindistan'a davet edip, orada İngiliz dostu yapmak için iyi ağırlamışlar ve "sefahat"a alıştırmışlardır. Habibullah Han, İngilizler'in baskısına rağmen ülkeyi Birinci Dünya Savaşı'na sokmamayı başarmıştır (Sarıhan, 2002, s.17). Kabil'de Büyükelçilik yapmış olan Yusuf Hikmet Bayur'un deyimiyle Habibullah Han, orta çapta, sağ duyulu ve az çok rahatını seven bir insandır (Şimşir, 2002, s.20). Habibullah Han İngilizler'in, Afganistan'a yapmakta olduğu ve o ana kadar birikmiş olan 400.000 sterlin yardımı kabul etmiştir (Saray, 2002, s.105).

Çarlık Rusya, Orta Asya Hanlıkları'nı birer birer işgal ederek hem sınırlarını güneye doğru genişletmiş, hem de bölgedeki ağırlığını artırmıştır. Hindistan'daki İngiliz birlikleri ise, daha önce Afganistan'ı işgal etmiş, ancak bunda başarılı olamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Çarlık Rusya ile Britanya İmparatorluğu, Asya'da birbirlerine karşı yürüttükleri çıkar çatışmalarından sonra, Afganistan üzerinde anlaşmaya varmanın daha uygun olacağını düşünmüşler, Afganistan'ı işgal etmek yerine stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan bu ülkeyi "Tampon Bölge" olarak kullanmaya karar vermişlerdir. Bu amaçla 1907 yılında iki ülke arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Ancak, bu çıkar antlaşması fazla sürmemiştir. 1917 yılında Rusya'da çıkan iç savaş, Bolşevikler'in iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Bolşevikler, Çarlık Rusya'nın imzaladığı bütün antlaşmaları tek taraflı olarak iptal etmiştir. Bolşevik yönetimi, iç isyanları bastırdıktan ve devrimi sağlamlaştırdıktan sonra hemen Afganistan'la ilgilenmeye başlamıştır. Lenin'in Afganistan'la ilgili politikasında amaçladığı iki hedef vardır.

Bunlar;

1- İngiltere'nin, Rusya'yı işgal etmek veya yeni kurulan Bolşevik Rejimi'ni devirmek için Afganistan'ı bir güzergah olarak kullanacağından korkmaktadır. Bu nedenle de İngilizler'i, Afganistan'dan tamamen uzaklaştırmak istemektedir.

2- Afganistan'ı ve Hindistan'ı, İngiltere'ye karşı kısıktacağı bir sıçrama tahtası olarak görüyor ve bu sayede, Hint Yarımadası'nda bir emekçi devrimi gerçekleştirerek İngilizler'i buradan tamamen silmeyi ummuştur (Oğuz, 2001, s.54).

Bolşevik Rusya ile İngiltere arasındaki bu "Büyük Oyun" devam ederken Emanullah Han, 1901 yılında tahta geçmiş olan kardeşi Habibullah Han öldürülünce yerine geçmiştir. Emanullah Han, Hindistan'daki İngiliz valiye bir mektup göndererek Afganistan'ın bağımsız bir devlet olduğunu ve İngiltere ile iyi ilişkiler kurmak istediğini iletmiştir (Ahmetbeyoğlu, 2002, s.x). Kayınpederi Mahmud Beg Tarzi'nin yardımı ile Afgan Devleti'nin iç teşkilatını yeniden düzenleyen Emanullah Han, Afganistan'ın istiklalinin tanınması çalışmalarına da girişmiştir. Mahmud Beg Tarzi Afganistan'ı tanıtmak için Mahmud Veli Han başkanlığında bir heyeti Rusya ve Avrupa devletlerine göndermekle işe başlamıştır. Emanullah Han'ın bu bağımsız siyaseti ve bilhassa Sovyet rejimi ile münasebetlerini geliştirmeye çalışması, İngilizler'le arasının açılmasına sebep olmuştur (Bilgü ve Saray, 1988, s.406).

Emanullah Han, İngiltere'ye savaş açmış ve İngiltere ile yapılan savaş bir ay sürmüştür (3 Mayıs-3 Haziran 1919).

Emanullah Han döneminde üçüncü Afgan-İngiliz savaşı yapılmış ve savaş sonunda yapılan Revalpindi antlaşması ile İngilizler Afganistan'ın bağımsızlığını tanımışlardır (8 Ağustos 1919). Bu antlaşmada Afgan heyetine Dahiliye Nazırı Ali Ahmed Han, İngiliz heyetine de Hindistan Dışişleri Bakanı Sir Hamilton Grant başkanlık etmiştir. Bu antlaşma beş maddeden oluşan bir barış antlaşmasıdır. Buna göre; Afgan birlikleri sınırdan biraz geri çekilecek ve İngiltere Afganistan'a vermekte olduğu ödeneği kesecektir. Bu antlaşma bir mütareke niteliğindedir. Altı aylık bir deneme döneminden sonra Afganistan ile İngiltere arasında bir dostluk antlaşması yapılacaktır. İngiltere, zaman kazanmakla Hindistan iç işlerini düzeltebileceğini ve daha elverişli bir zamanda Afganistan'la kesin bir barış

antlaşması yapmayı ummuştur. Ancak işler İngilizler'in umduğu gibi gelişmemiştir. Hindistan çok karışmıştır ve Afganistan da tam bağımsız bir devlet gibi davranmaya başlamıştır. Yabancı devletlere elçiler göndermeye ve yabancı devletlerle antlaşmalar yapmaya yönelmiştir. Bu gelişmeler üzerine İngiltere, Kabil'e bir heyet göndererek Emanullah Han ile kesin barış antlaşma yapmıştır (Şimşir, 2002, s.32). Afganistan 1919 yılında Kral Emanullah Han'ın liderliğinde, bağımsızlığını resmen ilan etmiştir. Afganistan, Sovyetler Birliği ile 28 Şubat 1921'de bir antlaşma imzalamıştır. Böylece Afganistan, Sovyetler Birliği tarafından tanınmıştır. Sovyet Hükümeti Afganistan'ın ihtiyacı olan silah, cephane ve para yardımı yapmayı taahhüt etmiştir. Afgan ve Sovyet Hükümetleri bütün şark milletlerinin hürriyet ve istiklali üzerinde hem fikirdirler. İki taraf hükümetlerinin şekli ne olursa olsun, ahalinin umumi reyine müracaat edildikten sonra, Buhara ve Hive gibi Müslüman memleketlerin istiklalini tanıyacaktırlar. Rusya 1885 yılında Afganistan'dan zaptetmiş olduğu hudut bölgelerini geri vermeyi taahhüt etmiştir (Saray, 2002, s.116-117).

Afganistan ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında 1 Mart 1921 tarihinde Türk-Afgan Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. İktisat Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek, Eğitim Bakanı Dr. Rıza Nur, Afganistan temsilcisi General Mehmed Veli Han'ın imzaladığı bu antlaşma ile, Türkiye'den uzman öğretmen ve subay gönderme taahhüdü alınarak, bu iki Müslüman devlet birbirlerini resmen tanımıştır (Öztürk, 2000, s.38). Emanullah Han, Afganistan'ın eğitim ve modernleşme çalışmalarına katkı ve destek sağlamak için diğer ülkelerdeki yenilikleri yerinde görmek ve yetişmiş eleman temini amacıyla 1927 yılının Aralık ayında bir dış geziye çıkmıştır. Mısır, Fransa, Belçika, İsveç, Almanya, İngiltere ve Rusya'yı ziyaret etmiştir (İpek, 2002, s.93). Bu geziler sırasında, 28 Nisan'da Paris'te Afgan-Fransız ticaret antlaşması ve 3 Haziran'da İtalya ile diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin bir antlaşma imzalanmıştır. 22 Haziran'da Tahran'da İran'la bir dostluk antlaşması imzalanmıştır.

Diğer ülkeler de Afganistan'ın bağımsızlığını tanımaya başlamışlardır. Ülkesini gelişmiş medeniyetler seviyesine ulaştırmak isteyen Emanullah Han, gerek tahtını korumak, gerekse ülkenin bağımsızlığını devam ettirmek için Rusya'nın iki ülke arasındaki ilişkileri iyileştirme çabalarını karşılıksız bırakmamıştır. Bölgede, Afganistan'a yardım edecek başka bir ülke bulunmadığı için bir anlamda buna

mecbur kalmıştır. İki ülke arasında karşılıklı ilişkileri iyileştirmeye ve geliştirmeye yönelik temaslardan sonra Rusya, Afganistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Ancak bu ilişkiler, Rusya'nın Orta Asya'daki Müslümanlara karşı uyguladığı işgalci politika yüzünden tekrar bozulmuş ve Rusya'ya karşı Türkmenistan ve Özbekistan'da "Basmacı" adıyla bilinen bir bağımsızlık hareketi başlamıştır. Fakat, Bolşevikler büyük zararlara uğramalarına rağmen bu isyanı bastırmayı başarmışlardır.

Hayatta kalan "Basmacı Gazileri"nin çoğu Kuzey Afganistan'a yerleşmiştir. Ancak, bu gazilerin çocukları ve torunları, 1979 yılında Kızıl Ordu'nun Afganistan'ı işgal etmesi üzerine tekrar silahlarını kuşanmışlardır. Orta Asya'yı Ruslar'a kaptırmanın acısını bir türlü unutamayan Basmacı torunları, bu sefer daha deneyimli ve hazırlıklı olmuşlardır (Oğuz, 2001, s.57).

Bolşevik Rusya'nın uyguladığı işgalci politikaya rağmen Emanullah Han, öncelikli düşman olarak İngilizler'i görmektedir. Bunda, Rusya'nın gerginleşen ilişkilerini tekrar düzeltmek amacıyla eskiye oranla daha cazip teklifler sunmasının etkisi büyüktür. Emanullah Han, Rusya'nın Kerki ve Terek kentlerini geri verme ve yılda 1 milyon Ruble ekonomik yardımda bulunma teklifini, bölgedeki İngiliz tehdidi dolayısıyla kabul etmek zorunda kalmıştır. Rusya'nın amacı, bölgede İngiltere'ye karşı Afganistan ile ortak ittifak kurmak ve Hindistan üzerindeki emellerine ulaşmaktır. Emanullah Han, bir yandan da ülkesini geri kalmışlıktan kurtarmak ve geliştirmek amacıyla bir dizi reform hareketlerinde bulunmuş, ancak bunlar halk tarafından benimsenmemiş ve halkın ayaklanmasına neden olmuştur. İsyân, Rusya'nın yardımlarıyla bastırılabilmiştir.

Çağdaşlaşmanın bir takım aşılmaz imkansız engellerle yüz yüze geldiğinin anlaşıldığı Emanullah Han döneminde (1919-1929) farklı bir siyaset takip eden devlet, toplum yapısına yeniden şekil vermeye gayret etmiştir (Roy, 1990, s.35-36).

Bağımsız, gelişmiş ve medeni bir Afganistan hayalini kuran Emanullah Han, Atatürk'ten ve onun uygulamaya koyduğu reformlardan çok etkilenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'ni örnek almıştır. Bu çerçevede bir dizi reform programını (Aşiret liderlerinin ve dini liderlerin etkisinin bitirilmesi, çok eşliliğin kaldırılması, kız çocukları için okulların açılması, geleneksel danışma kurulu, Loya Jirga'ya katılacak

delegelerin batılı kıyafetler giymesi, vergilerin arttırılması, yeni para birimine geçilmesi gibi) açıklamıştır (Oğuz, 2001, s.61).

Ancak bu reformlar gerici çevreler tarafından tasvip edilmemiş ve halk ayaklanmıştı. Beçe-i Sakav lakaplı bir Tacik çete reisi önderliğinde başlayan ayaklanma karşısında Kral, Kandahar'a kaçmıştır (1929). Kral'ın iktidarı bırakıp kaçmasından sonra okuma-yazma bilmeyen cahil bir çete reisi olan Beçe-i Sakav kendini Kral ilan etmiştir. İktidarı kısa süren Beçe-i Sakav, Muhammed Nadir Şah tarafından 1929 yılında tahttan indirilmiş ve yeni Kral, Muhammed Nadir Şah olmuştur. Kral Muhammed Nadir Şah din adamlarının da fikirlerini alarak, İslami esaslara dayalı bir idare kurmuş ve kısa sürede sükuneti temin etmeye muvaffak olmuştur. Eğitim ve öğretime önem veren Nadir Şah Afgan Ordusu'nu da yeniden ve modern bir şekilde teşkilatlandırmıştır. Mevcudu 40 bin civarında olan orduya devamlı subay yetiştirmek için askeri okullar ve akademiler açmıştır. Memleketin bütün bölgelerini başkent Kabil'e bağlayacak şekilde yol yapımına girişmiştir (Bilgü ve Saray, 1988, s.406).

Kral Muhammed Nadir Şah döneminde daha önceden yapılmış bütün reform hareketleri kaldırılmış ve Rusya'nın etkisi büyük oranda azaltılmıştır. Muhammed Nadir Şah, bir okul ziyareti sırasında 1933 yılında öldürüldükten sonra yerine oğlu Muhammed Zahir Şah geçmiştir. Muhammed Zahir Şah'la, Türkiye Cumhuriyeti arasında samimi ilişkiler kurulmuştur (Şimşir, 2002, s.269). Afganistan tarihinde Muhammed Zahir Şah dönemi, daha çok dış ziyaretlerle geçen, ülke sorunlarıyla ilgilenilmeyen ve Kral hakkındaki yolsuzluk iddiaları ile ülkenin çalkalandığı 40 yıllık bir duraklama dönemi olarak yer almaktadır. Muhammed Zahir Şah, kendi kuzeni ve kayınbiraderi Serdar Muhammed Davud tarafından tahtan indirilip Roma'da sürgüne gönderilmiştir. Bunun sonucunda Dürrani Hanedanı'nın sonu gelmiştir (Raşid, 2001, s.20). Muhammed Zahir Şah devlet işleri ile ilgilenmek yerine sık sık yurt içi ve yurt dışı gezilere çıkıyor gününü gün ediyordu. 1960'lı yıllarda Afgan kamuoyunda Muhammed Zahir Şah'ın İsviçre'deki hesaplarına 100 milyonlarca dolar yatırdığına dair söylentiler yayılmıştır. Muhammed Zahir Şah, İngiltere ile Sovyet Rusya arasındaki denge siyasetini devam ettirmiştir. İran-Afgan sınırı anlaşmazlığı çıkmış, Türkiye bu olay üzerine hakemlik yaparak olayı halletmiş ve Afganistan'ın Milletler Cemiyeti'ne girmesini sağlayarak dış politikada

karşılaşmış olduğu problemlerin büyük çoğunluğunu halletmiştir (Cöhce, 2002, s.142). Türkiye, Afganistan'ın BM'ye girmesine de yardımcı olmuş, Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'nin bölgedeki etkisi azalmaya başlamıştır (Bıyıkoglu, 2001, s.18).

1937 yılında İtalya ve Almanya tehlikesine karşı, Türkiye, İran, Irak ile birlikte Saadabad Paktı'na (Ek-8) giren Afganistan, 2. Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan etmiştir (İpek, 2002, s.94). İngilizler'in Hindistan'dan çekilmesi üzerine 1947 yılında Pakistan ve Hindistan adı altında iki ayrı devlet kurulmuştur. Ancak daha önce Durand Hattı ile Hindistan'a bırakılmış olan Afganlar'la meskun yerleri Afganistan'ın istemesi Pakistan ile ihtilafa yol açmıştır. İngiltere'nin yeni silahlar vererek Pakistan ordusunu modernize etme çabaları, Afganistan'ı Sovyetler Birliğine yaklaşmaya sevk etmiştir (Bilgü ve Saray, 1988, s.406-407).

ABD'nin henüz Afganistan'a karşı yürüttüğü bir politika yoktur. Bu durum, daha ziyade politikasızlık olarak adlandırılabilir. Afganistan'ı ciddiye almamış ve onları yakın tarihe kadar muhatap olarak görmemiştir. Afganistan askeri yardım talebiyle Sovyetler Birliği'ne yaklaşmıştır. Bu talep, Rusya tarafından olumlu karşılanmış ve 100 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardım yapılmıştır. Ayrıca bir takım projeler de üstlenilmiştir (Saleng Geçidi, Otoyollar, Köprüler v.b.). Bu projelerden en önemlisi de, Afganlı subayları eğitme görevinin üstlenilmesidir. Bu proje çerçevesinde Afganlı subaylar, Rusya ve Doğu Bloku ülkelerine gönderilmiştir. Afganlı subaylar, yoğun bir komünist ve Sovyet propagandası altında yetiştirilmiştir. 1973 ve 1978 yılı komünist ihtilallerinde bu subaylardan yararlanılmıştır.

Bu yıllarda Afganistan-Pakistan ilişkileri "Peştunistan Sorunu" nedeniyle gerilmiş, hatta sınır bölgelerinde çatışmalar meydana gelmeye başlamıştır. Afganistan-Rusya yakınlaşmasında bu durum büyük bir etkidir. Çünkü Pakistan Hükümeti, Afganistan sınırlarını kapamış ve ekonomik ilişkilerini bitirmiştir. Bir başka etken de, ABD'nin Pakistan'a askeri yardımda bulunmasıdır. Rusya, Afganistan'ın kendisine yakınlaşmasından oldukça memnun olmuştur. Çünkü, bu bölgedeki emellerini gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Muhammed Zahir Şah, 1964 yılında yeni bir demokrasi programı uygulamaya koymuştur. Bu program çerçevesinde yeni bir anayasa hazırlanmış ve yürürlüğe konmuştur. Bu anayasa ile tanınan siyasi parti kurma hakkı neticesinde ülkedeki demokratikleşme süreci ilerlemeye başlamış, Sovyet Komünist Partisi örnek alınarak Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP) 1 Ocak 1965 tarihinde kurulmuştur. Bu partinin kurucuları arasında 1978 yılı komünist ihtilalinden sonraki dönemlerde Cumhurbaşkanlığı yapmış isimler vardır. (Nur Muhammed Taraki-Hafızullah Emin-Babrak Karmal). Dr. Muhammed Necibullah ise kurucular arasında yer almamış, fakat sonradan partinin en etkin isimlerinden biri ve komünist Afganistan'ın son Cumhurbaşkanı olmuştur. ADHP, 1967 yılında emekçi sınıfa dayalı Leninist bir parti kurulmasını savunan ve Nur Muhammed Taraki liderliğindeki "Halk" hareketi, diğeri toplumun her kesiminden insanların katılabileceği bir demokratik cephe oluşturulmasını savunan ve Babrak Karmal liderliğindeki "Parçam" hareketi olmak üzere kendi içinde gruplara bölünmüştür. Halk kanadı daha çok Peştunlar'dan oluşurken, Parçam kanadı yüksek eğitilmiş kentlilerden oluşmaktadır.

Kral Muhammed Zahir Şah'ın demokratikleşme programı neticesinde kurulan ADHP'nin eylemleri ve partililerin parlamento içindeki söylemleri ve konuşmaları, Kral tarafından yeni anayasayla tanınan hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olmuştur. Bu durum, Kral'a karşı olan hareketin daha da güç kazanmasına neden olmuştur. Muhammed Zahir Şah döneminde 1953-1963 yılları arasında Başbakanlık yapmış olan Muhammed Davud, bu dönemde iktidar mücadelesine başlamıştır. Muhammed Davud, ilk önce ordunun daha sonra da sivil komünistler yani Halkiler ve Parçamiler ile de görüşerek onların desteğini almıştır. Muhammed Zahir Şah ülkede gittikçe artmakta olan Sovyet nüfuzunu önlemek için Davud Han'ı başbakanlıktan azledince, bu durum birtakım yeni gelişmelere yol açmıştır.

19 Temmuz 1973 tarihinde Muhammed Davud, iktidarı ele geçirerek Cumhuriyeti ilan etmiştir. İhtilalden bir hafta sonra ise, Afganistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı ve Başbakanı olmuştur. Muhammed Davud, iktidara geldikten sonra kendisine önemli desteklerde bulunan Parçamiler'e önemli mevkiler vermiştir. Muhammed Davud'da iktidara geldiğinde bir reform programı ilan etmiştir. Bu programın önemli hedeflerinden biri olan Toprak Reformu (İslahat-ı Arazi)

gerçekleştirilememiştir. Akabinde, 1977 yılında yeni bir anayasa hazırlanmış ve bu anayasa çerçevesinde oluşturulan yeni Bakanlar Kurulu'nda komünistlere yer vermemiştir.

Muhammed Davud, iktidarının ilk yıllarında Pakistan ve İran'a karşı düşmanca bir tutum sergilemiştir. Özellikle Pakistan ile çok ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bir yandan 1974 yılında Sovyetler Birliği'nin Asya için öngördüğü "Kollektif Güvenlik Planını onaylayarak İran'a karşı husumetini ortaya koyarken, bir yandan da Pakistan'daki ayrılıkçı Peştun ve Beluci gruplarını desteklemiştir. Ancak, Muhammed Davud, iktidarının son yıllarında İran ve Pakistan'la ilişkilerini düzelterek, dış politikada köklü bir değişiklik yapmıştır. İlk olarak Pakistan Cumhurbaşkanı Benazir Butto ile görüşüp Peştunistan konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşmanın gerçekleşmesinde iki önemli etken vardır; Birincisi Afganistan ticari hayatı için önemli olan Hayber Geçidi'nin açılması isteğidir. İkincisi ise Afganistan'ı Sovyet etkisinden kurtarmak için ABD'nin telkiniyle Kabil ile İslamabad arasındaki ilişkilerin düzeltilmesidir. Pakistan, Güney Asya'da Amerika'nın yakın müttefiki olduğu için Washington bu ülkenin gereksiz ihtilaflara bulaşmasını istemiyordu. Afganistan-Pakistan ilişkilerinin iyileştirilmesi konusunda İran da telkinlerde bulunuyordu (Oğuz, 2001, s.88-89).

Muhammed Davud, Sovyetler Birliği'ne olan bağımlılığını azaltmak amacıyla Hindistan, Mısır ve ABD'ye yüksek öğrenim için daha fazla öğrenci göndermiş, tarafsız ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve Çin ile bir ticaret anlaşması yapmıştır. Bütün bunlar Sovyetler Birliği'nin tepkisine neden olmuştur. Bu nedenle Sovyetler Birliği kendisini önlem alması gereken bir konumda görmeye başlamıştır. Zira sadece Afganistan'ı elinden kaçırmayacaktır, onu aynı zamanda en büyük düşman olarak gördüğü ABD'ye kaptıracaktır. Rusya açısından bu durum hemen müdahale edilmesi gereken bir meseledir. Çünkü Afganistan'ın ABD tarafına geçmesi, Sovyetler Birliği'nin güney sınırlarının güvenliği için büyük bir tehlike oluşturacaktır. Sovyetler, Afganistan'ın Amerikan nüfuzuna girmesini önlemek için Afgan hükümetiyle acele bir saldırmazlık paktı imzalama ihtiyacını hissetmiştir (01 Aralık 1975). 1960 yılının başından beri Sovyet Üniversite ve Askeri Akademileri'nde, tahsillerini tamamlayıp dönenler, peyderpey Afgan Ordusu'nun ve sivil idarenin muhtelif kademelerinde vazife almaya başlamışlardır. Bu şahıslar,

Sovyet üniversite ve akademilerinde tahsillerini yaparken aynı zamanda Sovyetler tarafından iyi birer Marksist olarak da yetiştirilmişlerdir. Onlara göre, Afganistan'ın geri kalmışlıktan kurtulabilmesinin yegane çıkar yolu Marksizm'dir. Çok geçmeden bu şahıslar, ordunun ve sivil idarenin kilit mevkilerine gelmeye başladılar. Bu Sovyet yetiştirmesi Marksist grupların elebaşlarıyla irtibatı ise, bizzat Sovyet Büyükelçisi Aleksander Pusanov gerçekleştiriyordu (Saray, 2002, s.186).

1977 yılı hasat mevsiminin kurak geçmesi sebebiyle Afganlılar, 1977-1978 kışını güçlükler içinde geçirmişlerdir. Telaşa kapılan Muhammed Davud Han İran, Pakistan ve Hindistan Hükümetleri'nin derhal yardım etmelerini rica etmiştir. Fakat İran ve Pakistan Hükümetleri'ni Muhammed Davud Han'ın isteğine müspet cevap verememişlerdir. Hindistan Hükümeti ise bir miktar yardım göndermiştir. Sovyetler bu ortamdan yararlanarak ajanları vasıtasıyla Afgan Hükümeti aleyhinde gösteriler tertip etmişlerdir.

Sovyetler Birliği'nin direktifleri doğrultusunda Afgan komünistler, Muhammed Davud Hükümeti'ni devirmek için aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakıp birleştiler. Muhammed Davud'un uyguladığı hükümet politikası da toplumun her kesiminden tepki almıştı. Siyasi ve sosyal ortam giderek daha fazla gerginleşirken ekonomi de bozulmaya başlamıştı. Muhaliflere karşı uygulanan baskı politikasının her geçen gün biraz daha ağırlaştırılması muhaliflerin (Afgan Komünistlerin) ihtilali gerçekleştirme hazırlıklarını hızlandırmış, komünist partinin ileri gelenlerinden Muhammed Mir Ekber kasıtlı olarak ajanlar tarafından öldürülmüş ve Nur Muhammed Teraki ile Babrak Karmal, Mir Ekber'in ölümünü hükümetin tezgahladığını haberini yaymışlardır. Marksistlerin bu kasıtlı propagandaları kısa zamanda başta başkent Kabil olmak üzere Afganistan'ın bütün şehirlerinde hükümet aleyhtarı bir hava yaratmıştır. Mir Ekber Hayber'in ölümüyle ihtilal süreci başlamıştır. Nihayet Komünistler, 22 Nisan 1978 tarihinde Mir Ekber için büyük çapta ve organize bir cenaze töreni tertip etmişlerdir. Bu olay Muhammed Davud Han'ı tedirgin etmiştir. Harekete geçerek, başta Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal olmak üzere, Marksist liderlerin çoğunu tevkif ettirip hapsedirmiştir. Fakat büyük bir hata yaparak ordudaki komünist subaylara dokunmamıştır. Hafızullah Emin, ordudaki Marksist subaylara haber göndererek derhal harekete geçmelerini aksi halde Muhammed Davud Han'ın bütün Komünist arkadaşlarını

öldürteceğini söylemiştir. Bu haber üzerine 27 Nisan 1978 tarihinde Marksist subaylar harekete geçerek ilk önce hapiste olan Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal'ı kurtarmışlar, 28 Nisan 1978 tarihinde başkanlık sarayını kuşatarak, bütün aile efradı ile birlikte Muhammed Davud Han'ı katletmişlerdir (Saray, 2002, s.188). Bir "Askeri Devrim Konseyi" oluşturularak liderliğine Nur Muhammed Taraki getirilmiştir (Bilgü ve Saray, 1988, s.407). Hafızullah Emin'de yeni kurulan hükümetin Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiş, daha sonra Başbakan olmuştur. Oluşturulan konseyin içinde siviller de yer almıştır. Gerçekleştirilen bu ihtilal, Afgan tarihine "Nisan Devrimi" (İnkılab-ı Savr) olarak geçmiştir. Bu darbenin gerçekleştirilmesinde, Rusya'da bulunan eğitilmiş Afgan subaylarının büyük payı vardır.

Nur Muhammed Taraki'nin Cumhurbaşkanlığı'nın ilk dönemlerinde uyguladığı iyimser, olumlu ve dostça politika giderek bozulmaya başlamış, komünist çizgiye geri dönmüştür. Nur Muhammed Taraki'nin, hükümet programında yer alan toprak reformu ve kadınlara eşit haklar verilmesi ile Marksist-Leninist doğrultusundaki idari tedbirler, Afgan halkının geleneksel kültür değerleriyle çelişmektedir. 1978 yılının yazında Nuristan'da başlayan ayaklamalar memleketin her yanına yayılmıştır (Bal, 2002, s.275).

Bu arada Afganistan Bayrağı değiştirilerek Sovyetler Birliği Bayrağına benzer kırmızı bir bayrak benimsenmiş, ülkenin adı da "Afganistan Demokratik Cumhuriyeti" olarak değiştirilmiştir.

1978 yılında gerçekleştirilen bu komünist ihtilalle Demokratik Halk Partisi'nin iktidara gelmesine en çok Sovyetler Birliği sevinmiş ve iki ülke arasında dostluk ve iyi niyet anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde Afganistan'a binlerce Sovyet danışmanı ve teknisyeni gönderilmiştir. Bu süreçte, Afganistan'ı biran önce Sovyetleştirmeye çalışan Afgan komünistlerinin, reformlarını silah zoruyla uygulamaya çalışmaları halkın tepkisine yol açmıştır.

Nur Muhammed Taraki Hükümeti'nin en önemli ve etkili ismi Hafızullah Emin'dir. Devletin önemli mevkilerine kendi adamlarını yerleştirmiştir. Hafızullah Emin ve adamlarının keyfi hareketleri Sovyetler Birliği'ni tedirgin etmiş ve

Hafızullah Emin'i devirmek için harekete geçmesine neden olmuştur. Bu harekete Cumhurbaşkanı Nur Muhammed Taraki'de destek vermiş, ancak Hafızullah Emin Demokratik Halk Partisi'nin desteğiyle Nur Muhammed Taraki'yi tutuklatmış ve Afganistan'ın yeni Cumhurbaşkanı olmuştur (Bilgü ve Saray, 1988, s.409).

Sovyetler Birliği'nin kendisini devirme girişimlerinden haberdar olan Hafızullah Emin iktidarının ilk yıllarında, Sovyetler Birliği ile ilişkiler yeniden soğumaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'ne olan bağımlılığın azaltılması amacıyla ABD'ye yakınlaşmış, yeterli karşılık göremeyince yeniden Sovyetler Birliği ile sıcak ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Ülkede yeniden ayaklanmalar patlak vermiş ve Afgan liderinin bütün çabalarına rağmen giderek büyümüştür. Sovyetler Birliği'de artık Afganistan'ı işgal hazırlıklarının sonuna gelmiştir. İşgalden önce Hafızullah Emin'i devirmek için yapılan son bir suikast girişimi de başarısız olunca 24 Aralık 1979 tarihinde gece yarısı Sovyet birlikleri Afganistan'a girmiştir. Sovyetler, 5 Aralık 1978 tarihli Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması'na istinaden Afganistan Hükümeti'nin daveti üzerine bu ülkeye yardım için girdiklerini açıklamışlardır. Babrak Karmal 1 Ocak 1980 tarihinde Moskova'dan Afganistan'a dönmüş ve yönetimin başına geçmiştir (Bilgü ve Saray, 1988, s.409).

Böylece tam 10 yıl sürecek olan büyük Sovyet işgali başlamıştır. Afgan Cumhurbaşkanı Hafızullah Emin'in Amerika ile yakınlaşma çabaları, Afgan Hükümeti'nin ayaklanmaları bastırmakta yetersiz kalması ve Afganistan'ın mücahidlerin eline geçme tehlikesinin ciddi bir şekilde belirmesi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesinin nedenlerindedir.

Büyük işgal, 24 Aralık'tan 27 Aralık'a kadar üç gün sürmüştür ve böylece Afganistan 85.000 kişilik Sovyet Ordusu'nun işgali altına girmiştir (Oğuz, 2001, s.139-140). 28 Aralık 1979 tarihinde Hafızullah Emin'in öldürülmesinin ardından yerine yeni lider olarak Babrak Karmal getirilmiştir. Böylece Afganistan'ın kontrolü tamamen Sovyetler Birliği'nin eline geçmiştir. İktidara geldikten sonra barışa, özgürlüğe ve ulusal bağımsızlığa önem verdiğini belirten Babrak Karmal'a, halk, ateist, komünist ve Afganistan'ı Sovyetler Birliği'ne satan bir vatan haini olarak bakmaktadır. Zaten Babrak Karmal, Sovyetler Birliği'nin koruması altındadır. Önemli yetkilerin tümü Babrak Karmal'ın elinde toplanmıştır. Afganistan Devrim

Konseyi Lideri, Demokratik Halk Partisi Genel Sekreteri ve Başbakan. Sovyet lideri Brejnev ise Babrak Karmal'a bir kutlama mesajı göndermiştir (Ahmetbeyoğlu, 2002, s.279).

Babrak Karmal'ın önemli girişimlerinden biri "Afganistan'ı Sovyetleştirme Programı"dır. İki koldan yürütülen Sovyetleştirme programına göre, bir koldan Afganistan'daki bütün önemli mevkiler ve bir çok devlet dairesi Ruslar'ın yönetimine verilirken, bir koldan da hükümet, parti, sendikalar, ekonomi ve eğitim kurumları gibi kurum ve kuruluşlar Sovyetler Birliği'ndeki kuruluşların benzeri haline getirilmiştir. Zaten ADHP, kuruluşundan itibaren Sovyet Komünist Partisi'ni örnek almıştır. Bu program çerçevesinde, Afgan çocukları 1980'li yılların başından itibaren Sovyetler Birliği'ne gönderilmeye başlanmıştır. Böylece SSCB'ye gönderilen 7-15 yaş arasındaki çocukların beyinleri yıkanarak komünist ideolojiye uygun olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Öğrencileri gönderme işini ise, "Afganistan Demokrat Kadınlar Örgütü" organize etmektedir (Oğuz, 2001, s.156-157-158).

Kırsal bölgelerin büyük bir bölümünün mücahidlerin kontrolü altında olması nedeniyle Karmal Rejimi'nin bütün çabalarına rağmen Afgan ekonomisini Sovyetleştirme planları uygulanamamıştır (Oğuz, 2001, s.157).

Yine bu dönemde komünist rejimin polis örgütü ve gizli haber alma örgütü olan KHAD (Khedemati İttıla'ati Devleti) kurulmuştur. Ülkenin en korku verici kurumu olmuştur. Başkanlığına ise komünist rejimin son Cumhurbaşkanı olacak olan Dr. Muhammed Necibullah getirilmiştir. Tamamen Sovyet Gizli Haber Alma Örgütü KGB'den kopyalanmış ve SSCB tarafından finanse edilmiştir. Resmi ve gayri resmi olmak üzere iki türlü personeli vardır. Kabil'de geniş çaplı bir örgütlenmeye gitmiştir.

Ayaklanmalar dört bir yanı sarmış, mücahidler ülkenin % 80'ini kontrol altına almışlardır. Sovyet ve Afgan Orduları sadece büyük kentlerde denetimi sağlayabiliyorlardı. Ruslar, Afgan savaşçıları yıldırım için toprak altına mayın döşemişlerdir. Mayınların sayısı tahminen 7-10 milyon arasındadır. Afganistan'da günümüzde hergün onlarca insan bu mayınlara basarak sakat kalmaktadır.

1979-1989 yılları arasında, bütün dünya eşine az rastlanacak bir dayanışma göstererek, Afgan Mücahidleri'ni desteklemiştir. Mücahidler, büyük bir direniş göstererek Kızıl Ordu'ya ağır kayıplar verdirmiştir (Gündüz, 2001, s.26). Sovyet direnişi sırasında Afganlılar'ın eğitimsizliği, yeterli silahlarının olmayışı, düşmanın aman vermeyen teknolojik gücü karşısında halktan mücadele edebilecek önemli bir kısım ülkeyi terk ederek Pakistan'a göç etmiştir (Saray, 2002, s.193).

Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi milletlerarası camiada büyük bir yankı uyandırmıştır. Sovyet yöneticilerinin Afganistan Hükümeti'nin daveti üzerine yardım için bu ülkeye girdiklerini açıklamalarını kimse ciddiye almamış ve işgalden dolayı Sovyetler Birliği çok sert eleştirilere muhatap olmuştur (Bilgü ve Saray, 1988, s.409).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaline ilk şiddetli tepki Çin Halk Cumhuriyeti'nden gelmiş ve Güvenlik Konseyi'ni ilk harekete geçiren de Çin olmuştur. Amerika için, Afganistan'ın işgalini, Başkan Jimmy Carter, 28 Aralık 1979 tarihinde yaptığı konuşmada, Sovyetler Birliği'nin hareketini, Afganistan'ın iç işlerine "kaba bir müdahale" olarak nitelendirmiştir. 5 Ocak 1980 tarihindeki konuşmasında da "Dünya, sadece karşıdan bakıp, Sovyetler Birliği'nin cezasız kalmasına izin veremez" demiştir. ABD, 1981 yılının Eylül ayında Pakistan'la bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma ile ABD, Pakistan'a 6 yıl içinde 3.2 milyar dolarlık yardım yapacaktır. Bu yardım paketi içinde 40 adet F-16 uçağı da vardır. Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgalinin hemen arkasından birde İran-Irak Savaşı'nın çıkması, Körfez petrolü bakımından Amerika'yı iyice telaşlandırmıştır. Afganistan işgalinden en fazla endişelenen Pakistan olmuştur. Çünkü, Afganistan Sovyetler Birliği'nin kontrolü altına girecek olursa Pakistan ile Sovyetler Birliği adeta komşu haline geleceklerdir (Armaoğlu, 2000, s.899).

Sovyet yönetimi, Kızıl Ordu Birlikleri'ni Afganistan'a soktuğu zaman, Sovyet taraftarı olarak bildiği Afgan Ordusu'ndan, Afgan Hükümeti'nin dışında beklediği desteği alamamıştır. Çok az sayıda Afgan halkı ile ordudan sadece Rusya'da tahsil gören subaylar kendilerine destek olmuştur. 100 bin kişilik Afgan Ordusu'ndan 70 bini silahları ile birlikte mücahidler tarafına geçmiştir. 20 Kasım 1985 tarihinde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun neşrettiği rapora

göre sadece Ocak-Eylül 1985 tarihleri arasında Sovyet ordusu 32.755 kişiyi öldürmüştür (Saray, 2002, s.197). Yani Sovyetler Birliği “Afgansız Afganistan” amacını güden bir “genocide” soykırım politikası uygulamıştır (Armaoğlu, 2000, s.896).

ABD mücahidlerin finansal, politik ve askeri olarak geliştirilmiş Stinger füzeleri de dahil olmak üzere desteklenmelerini sağlamıştır. Pakistan içlerinde mücahidlere sığınma imkanı sağlamıştır. İstihbarat teşkilatı (ISI) , mücahidlerin eğitilmesinde önemli rol oynamıştır (Kundi ve Mir, 2002, s.338).

ABD Dışişleri Bakanlığı’nın 1993 yılı terörizm raporu verilerine göre, Afganistan dışından birkaç bin Müslüman 1979-1992 yılları arasında Sovyetler Birliği’ne ve Afgan Komünist idaresine karşı yürütülen savaşta yer almıştır. Bunlar, Mısır, Türkiye, Ürdün, Sudan, Hindistan, Cezayir, Malezya, Kuveyt, Pakistan, Suudi Arabistan, bazı Avrupa ülkeleri ve Amerika’nın kuzey eyaletlerinden gelmişlerdir.

Savaş uzadıkça Sovyetler Birliği, Afganistan’a daha çok asker sevk etmeye başlamıştır. Sovyet askerlerinin sayısı 150.000’i aşmasına rağmen yinede başarılı olamamışlardı. Bunun üzerine Ruslar topyekün imha savaşını başlatmış ve kimyasal silahlar kullanmaya başlamıştır (Demirel, 2002, s.29). ABD, bu durum karşısında mücahidlere silah yardımını arttırmış ve sıklaştırmıştır. Sovyet işgalinden sonra mücahidlerin kendi aralarında birleşmeleri, Afganlar’ın “Kana Kan” (Bedel) geleneğine sıkı sıkıya bağlı olmaları, üstün savaşma tekniğine sahip olmaları, Afganistan’ın merkeziyetçi bir yapıda olmaması, halkın düşük bir oranının (% 10) okuma-yazma bilmesi gibi nedenlerden ötürü Sovyetler Birliği, Afgan Mücahidleri karşısında başarılı olamamıştır.

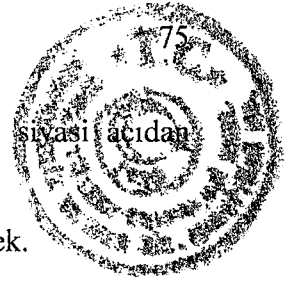
Amerika’nın, Sovyet işgaline karşı gösterdiği tepkinin şiddeti biraz da 1979 yılının Şubat ayında ABD Büyükelçisi Adolph Dobs’un Kabil’de öldürülmesinden kaynaklanmıştır. Amerika kamuoyunun baskısı ile ABD Hükümeti, Sovyetlerin başa geçirdiği Babrak Karmal rejimini tanımadığı gibi, daha önce kabul ettiği ve onaylamak üzere senatoya verdiği SALT-2 Antlaşmasını da geri çekmiştir. Ayrıca ABD Hükümeti, tüm kongrenin de desteği ile, Amerika’nın resmi politikası olarak istiklallerini, self-determinasyon hakları ile ülkelerinin hürriyetini kazanmak için

Afgan halkına hem askeri ve hem de insani, her türlü yardımı yapmaya karar vermiştir. Ne var ki, ABD Hükümeti, konunun çözümü ile ilgili herhangi bir mesuliyeti yüklenmekten kaçınmış ve işi Birleşmiş Milletler'in inisiyatifine bırakmıştır (Saray, 2002, s.195).

Sovyetler Birliği'nde 1985 yılının Şubat ayında genç bir lider olan Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesi ile Afganistan konusunda bir umut ışığı belirmiştir. Reformcu bir lider olan Mihail Gorbaçov'un çözmek zorunluluğunu hissettiği sorunların belki de en önemlisi Afganistan'dır. Afganistan'a müdahale, milyarlarca dolarlık bir yükür. Brejnev'in iktidarda bulunduğu duraklama döneminde iyice zayıflayan ve iflasın eşiğine gelen Sovyet ekonomisi, böyle bir yükü daha fazla kaldıracak durumda değildir (Oğuz, 2001, s.253). Bu düşünceler doğrultusunda Mihail Gorbaçov, 8 Şubat 1988 tarihinde Afganistan'la Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin devam edeceğini, Afganistan'a Sovyet desteğinin süreceğini belirterek Sovyet askeri birliklerini geri çekmeye karar verdiğini açıklamıştır. Mihail Gorbaçov, ayrıca geri çekilme işleminin 10 ay süreceğini de belirtmiştir (Oğuz, 1998, s.214).

Sovyetler Birliği tarafından yapılan bu açıklamalardan sonra ABD ve Pakistan hemen harekete geçmiş, 15 Nisan 1988 tarihinde Cenevre'de Pakistan, Afganistan, SSCB ve ABD arasında Sovyet işgalini sona erdiren dört tane antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalara göre; Afganistan ile Pakistan birbirlerinin işlerine karışmayacak, "Uluslararası Garantilerle İlgili Bildiri" antlaşması kapsamında SSCB ve ABD garantör ülke olacak ve Afganistan ile Pakistan'ın işlerine müdahale etmeyecektir. Mülteciler ülkelerine gitmek için zorlanmayacak ve geri dönüş kişisel isteğe bağlı olacaktır. SSCB'nin Afganistan'dan geri çekilme işlemi aşamalı olarak gerçekleştirilecek ve 10 ay içinde tamamlanacaktır.

Cenevre'deki görüşmeler sırasında Afganistan'daki komünist rejimin ne olacağı konusuna değinilmemiştir. Sovyetler Birliği, Afganistan'dan geri çekilmeye başlayacakları 15 Mayıs 1988 tarihinden, işgalin son bulacağı 15 Şubat 1989 tarihine kadar 10 ay boyunca yeni bir planı yürürlüğe koymuştur. Plan dört aşamadan oluşmaktadır;

1. İlk olarak Dr. Muhammed Necibullah Rejimi, askeri ve siyasi açıdan mümkün olduğunca takviye edilecek.
2. Pakistan, sabotajlar ve suikastlarla iktidarsızlığa sürüklenecek.
3. Pakistan ile ABD'nin Cenevre Antlaşmaları'na uymadıkları konusunda propaganda yapılarak dünya kamuoyunun Sovyetler Birliği'nin yanında yer alması sağlanacak.
4. Son olarak, mücahidler arasındaki iç çekişmeleri ve anlaşmazlıkları körüklemek için diplomatik yollardan yararlanılacaktır (Oğuz, 2001, s.261-262).

Sovyetler Birliği bu planı başarıyla uygulamaya koymuş, bunun neticesinde Afganistan'da Sovyet destekli hükümet halka rağmen görevine devam etmiştir. Cenevre Antlaşması, Afganistan'a beklenen, özlenen barış ortamının gelmesini sağlayamamıştır. Çünkü Afganistan'daki Sovyet sivil ve askeri personel halen iş başındadır.

Afganistan sorununun çözümü ile Amerika, Körfez'e yönelen Sovyet tehdidini bertaraf etmiş sayılabilirdi. Sovyet Lideri Mihail Gorbaçov, bakımından bu antlaşmalar, Sovyet Rusya'nın sırtından bir kamburun atılması anlamını taşıyordu. Ne var ki; Sovyet Rusya'nın prestiji de bu Afganistan sorununda ağır bir darbe yemiştir. Sovyet uyduları da bu durumu görmekte ve değerlendirmede gecikmemiştir. Afganistan hezimetinin, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasında büyük bir rol oynadığı, tereddütsüz söylenebilir (Armaoğlu, 2000, s.902).

10 yıl boyunca süren Afgan-Rus Savaşı'nda SSCB, 15 bin askerini kaybetmiştir. Savaşın SSCB'ye maliyeti, batılı uzmanlara göre yılda 5 milyar doları geçmiştir (Ülger, 1999, s.99).

Afganistan'da iç savaşın temelleri, Afgan Mücahid gruplarının kabile yapılarına göre oluşması ile atılmıştır. Her kabile kendi menfaatlerini ön planda tutunca mücahid grupları arasında da bir birliklilik oluşturulamamıştır. Bu dağınıklık ise Sovyet ordusunun çekilmesinden sonra ortaya çıkan boşluğun doldurulmamasına ve ülkede birliğin ve beraberliğin sağlanamamasına sebep olmuştur (Saray, 2002, s.199).

Sovyet işgalinden sonra ülkedeki direniş bir iç savaşa dönüşmüştür. Sovyet yönetimi İslami direniş karşısında başarısız kalan Babrak Karmal'ı 1987'de görevden alarak yerine Muhammed Necibullah'ı geçirmiştir. Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte arkasındaki desteği tamamen kaybeden Necibullah, mücahidlerin karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayınca çareyi, Kabil'de mücahidlerle görüşmelerde bulunabilecek bir yönetim oluşturup kaçmakta bulmuştur. Necibullah'ın kaçmasından sonra mücahitlerin Kabil'e girmeleri ve hakimiyeti ele almaları fazla zaman almamıştır. Bu gelişmelerin ardından 28 Nisan 1992 tarihinde Sıbgatullah Müceddidi'nin başkanlığındaki Geçici Konsey yönetimi devralmıştır. Geçici Konsey'de başbakanlığa Hizbi İslami'nin ileri gelenlerinden Abdussabur Ferid'i getirilmiştir.

Ancak Afganistan'da İslami bir yönetimin işbaşına gelmesinden dolayı endişe kapılan Batı basını derhal devreye girerek mücahidler arasında geçmişte ortaya çıkmış bazı ihtilafları kullanmaya başlamıştır. Öte yandan Hizbi İslami'ye bağlı birliklerin Kabil'i sıkıştırdığı bir sırada Cemiyeti İslami'nin önde gelen komutanlarından Ahmed Şah Mesud'un Kabil yönetimiyle anlaşarak bazı şartlarla şehri tek taraflı teslim alması geçmişteki ihtilafların daha da kökleşmesine yol açmıştır. Hizbi İslami lideri Hikmetyar, Kabil yönetiminin şartsız olarak teslim olmasını istemiştir. Daha sonra Geçici Konsey'in yapısı ve bu konseyden yönetimi devralacak hükümetin nasıl belirleneceği konusu üzerinde de ihtilaflar çıkmıştır. Hikmetyar, Kabil yönetiminin önce Cemiyeti İslami, Hizbi İslami ve İttihadi İslami gibi Kabil çevresinde faaliyet gösteren mücahit birliklerinin komutanlarından oluşturulacak bir konseye devredilmesini ve ardından kısa sürede seçime gidilmesini istemiştir. Diğer mücahit grupları ise seçim için şartların elverişli olmadığını ileri sürerek buna yanaşmamışlardır. Bu ve benzeri ihtilaflar mücahit grupları arasında silahlı çatışmalara yol açmıştır.

Geçici Konsey'in başkanı ve kurulan Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin geçici Cumhurbaşkanı Sıbgatullah Müceddidi, belirlenen sürenin bitiminde 28 Haziran 1992'de görevi Cemiyeti İslami'nin lideri Burhaneddin Rabbani'ye devretmiştir. Rabbani'nin Cumhurbaşkanlığı devralmasından sonra muhalif mücahit grupları arasında da bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Ancak bir süre sonra çatışmalar yeniden başlamıştır. Hizbi İslami'nin tutumu dolayısıyla Cumhurbaşkanı

Rabbani de Hizbi İslami'nin ileri gelenlerinden olan Başbakan Abdussabur Ferid'i görevden almıştır. Bu olaylardan sonra çatışmalar daha da şiddetlenmiştir. Çeşitli aracılıklar sonunda sağlanan ateşkesler ve geniş çaplı bir anlaşma sonunda Hizbi İslami lideri Hikmetyar'ın başbakanlığa getirilmesiyle belli dönemlerde silahlı çatışmalar durduysa da kesin bir anlaşma sağlanamamıştır. Hikmetyar daha sonra can güvenliği olmadığı gerekçesiyle Kabil'den ayrılmıştır.

Bu ortam Taliban'ın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Halk, Kabil'i yaşanmaz bir hale getiren mücahid çatışmalarından bıkmıştır. Ülke adeta bir cehenneme dönmüştür. Böyle bir ortamda, Taliban 1994 yılının Sonbahar'ında ortaya çıkmıştır. Üç yıl gibi kısa bir sürede ülkenin % 90'nına hakim olması bir çok kişiyi şaşırtmıştır. Aslında Taliban, mücahid gruplar arasındaki bitmek bilmeyen kanlı mücadeleler sonucunda ortaya çıkmıştır. Kabil'de çatışmalar sürerken Afganistan'ın diğer bölgelerine de terör ve anarşi hakim olmuştur. Her bölgede mahalli bir komutan ortaya çıkmıştır. Bu komutanların çoğu da kendi kanunlarını uygulamaya geçirmişlerdir (Oğuz, 2001, s.305). Bir Pakistan konvoyunu, Kandahar çevresinde eşkıya gruplardan birisinin yağmalaması ve el koyması üzerine, Kandahar'daki medrese öğrencileri silahlanarak hem konvoyu, hem de konvoyun personelini kurtarmışlardır. Daha sonra bu grup Kandahar'a yönelerek burayı ele geçirmiştir. Taliban hareketi böylelikle başlamıştır.

Kandahar'ı ele geçirdikten sonra ilerlemeye devam eden Taliban güçleri, 14 Şubat 1995 tarihinde, Gulbeddin Hikmetyar'ın hakim olduğu Çarasyab'ı da ele geçirmişlerdir. Bu yenilgi sonrasında Gulbeddin Hikmetyar Afgan politikasından silinmiştir. Saf bir İslami Hükümet kurmayı hedefleyen Taliban güçleri, Kabil'e doğru ilerlemeye başlamışlardır. Gerek dünya kamuoyu, gerekse Afgan halkı Taliban'ı destekliyordu. Özellikle Pakistan Taliban'ı destekliyor ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı düşünüyordu. Taliban aracılığı ile Afganistan'a hakim olmak istiyordu. Suudi Arabistan'da, Taliban'a maddi destekte bulunmaya başlamıştır. Nihayet 27 Eylül 1996 tarihinde Ahmet Şah Mesud'un hakimiyeti altındaki Kabil ele geçirilmiştir. Ahmet Şah Mesud, Taliban'ın Kabil'e doğru ilerlediği haberini alınca asker ve cephanelerini Kabil dışında bir yere sevk etmiştir. Bu yüzden Taliban, Kabil'de büyük çaplı bir direnişle karşılaşmamıştır. İlk iş olarak komünist rejimin son Cumhurbaşkanı olan ve BM Temsilciliği'ne sığınmış olan Dr.

Muhammed Necibullah ve kardeşi öldürülmüştür. Bu yenilgiden sonra Ahmet Şah Mesud'da Afgan kamuoyundaki itibarını Gulbeddin Hikmetyar gibi kaybetmiştir.

Taliban'ın en üst karar organının merkezi, Kandahar'da bulunan Yüksek Şura'dır. Yüksek Şura'nın başında hareketin lideri olarak Molla Muhammed Ömer bulunuyordu. Asıl Şura 10 üyeden meydana gelmektedir (Demirel, 2002, s.72). Fakat Şura toplantılarında askeri komutanların, aşiret büyüklerinin ve ulemanın da yer alması, burayı genellikle 50 kişinin katıldığı esnek bir yapı haline getirmiştir. Bu Şura'ya iki komite bağlıdır. Bunlardan birincisi Geçici Kabine veya Kabil Şurası, ikincisi ise Askeri Şura'dır.

Taliban'ın kısa bir süre içerisinde Afganistan'da iktidarı ele geçirmesini sağlayan bazı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz;

1. Talibanlar çok disiplinli ve çok iyi savaş eğitimi almış, yaşları 18 ile 23 arasında değişen delikanlılardan oluşuyordu. Aldıkları yoğun ideolojik eğitim örgütlerini daha da sağlamlaştırmıştır.

2. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere Pakistan ve Suudi Arabistan gibi Sünni ağırlıklı İslam ülkelerince desteklenmiştir.

3. Evsiz, yurtsuz, aç ve sefil insanların sayısının hızla artmakta olduğu bir ortamda Taliban aradan sıyrılmakta zorlanmamıştır.

4. Gelenek ve inançlarıyla yaşayan tüm ilkel topluluklarda görüldüğü gibi Afganistan'da da efsane ve şayialar çok yaygındı. Halk onlara olmadık marifet ve yükümlülükler vererek kurşun işlemediğini, uçtuklarını, Allah'ın askerleri olduklarını sanıyorlardı. Taliban bu avantajlarla bir çok yerleşim birimini silahsız ele geçirmiştir.

5. Pakistan-Taliban bağlantısının önemi çok büyüktür. Pakistan, Taliban'a sürekli maddi ve askeri yardımda bulunmuştur (Demirel, 2002, s.76-77).

Taliban, 27 Eylül 1996 tarihinde iktidarı ele geçirdikten sonra sürekli kural ve yasaklar yayımlamıştır. Bunları saf bir İslami düzen kurmak ve Şeriat'ı tam anlamıyla uygulamak amacıyla yaptıklarını açıklamıştır. Oysa bu yasak ve kuralların İslam ile bir alakası yoktur. Hayat, artık Afgan halkı için çekilmez ve yaşanmaz bir hale gelmiştir.

Sözde, saf bir İslami düzen kurmak ve şeriat kurallarının Afganistan'da tam anlamıyla uygulanmasını sağlamak söylemi ile iktidarı ele geçiren Taliban, iktidarının ilk dönemlerinde afyon üretimini yasaklamıştır. Fakat uzun süren savaş yüzünden kullanılamaz hale gelen alt yapı ve tarım sektöründen elde edilen gelirin çok düşmesi Taliban yönetimini afyon üretimini tekrar yasallaştırma yoluna itmiştir.

Kur'an, uyuşturucu yetiştirilmesini ya da damıtılmasını Müslümanlar'a yasaklamış olmasına rağmen, Taliban, köylülerin daha fazla afyon yetiştirmesine izin vermiştir. Afgan yetkililer, afyon üretiminin serbest olduğunu, çünkü afyonun Afganlılar ya da Müslümanlar tarafından değil, batılı kafirler tarafından tüketildiğini ileri sürmüşlerdir (Raşid, 2001, s.192). Bununla birlikte Afgan ekonomisinin % 90'ı uyuşturucu ekimi ve hammaddesinin laboratuvarlarda işlenmesine bağlıdır. Ayrıca 1980 yılından bu yana, bütün mücahid savaş beyleri askeri harcamalarını karşılamak ve ceplerini doldurmak için uyuşturucu parası kullanmaktadır. 1997 yılında UNDCP ve ABD'nin tahminlerine göre Afgan eroininin % 96'sı Taliban denetimindeki alanlardan gelmektedir (Raşid, 2001, s.195).

Taliban döneminde Pakistan, kendi ülkelerine gelmek isteyen gönüllü Müslümanlar'a yardımcı olmuştur. Bu Müslüman militanları yetiştirmek amacıyla çeşitli komiteler (Karşılama, Barındırma, Eğitim v.b.) kuran Pakistan, bu faaliyetlerinin finansmanını Suudi Arabistan'dan karşılamıştır. Bu kamplarda eğitilen militanlar, buraları zamanla İslam radikalizminin okulları haline getirmiştir. Zaten mücahidlerin Ruslar karşısındaki başarısının altında da Amerika ve Pakistan'ın desteği yatmaktadır. O dönemde de, Taliban'a yapılan yardımlar yine Amerikan ve Suudi Arabistan yardımları Pakistan üzerinden yapılmaktadır.

Suudi Arabistanlı milyarder terörist ve yüz yılımızın en tehlikeli teröristlerinden biri olan Usame Bin Ladin, bu dönemde dünya kamuoyu tarafından tanınmaya başlanmıştır.

Bu sırada, ABD'de Ronald Reagan'ın başkan olması Usame Bin Ladin'in yolunu iyice açmıştır. Çünkü Amerikan yönetimi, Kızıl Ordu'ya karşı Afganistan'daki isyancıların desteklenmesini kararlaştırmıştır. ABD'nin desteklediği kişilerden biri, işgalden hemen sonra Pakistan'a giden ve Peşaver'de mülteciler için

okullar ve sığınaklar inşa eden Usame Bin Ladin'dir. Usame Bin Ladin, 1982 yılına kadar Suudi Arabistan'da Afgan davasının en hararetli destekçilerinden biri olarak para toplamıştır. O yıl, önemli bir alt yapıyla Afganistan'la tanışmıştır. İki yıl sonra, hizmet bürosunu kuran eski hocası Abdullah Azzam'la işbirliği içinde Peşaver'deki ilk Arap Cihatçılar Misafirhanesi'ni açmıştır. Abdullah Azzam ile birlikte terörist yetiştirmekle kalmayıp bizzat terörist eylemlerde de bulunmuş ve 1986 yılında Afganistan'da kendi kamplarını kurmuştur (Demirel, 2002, s.92-93-94-95).

Usame Bin Ladin'in 1987'de Sovyetler Birliği'ne karşı girdiği savaşta gösterdiği kahramanlık sayesinde şöhreti daha da artmıştır. 1988'de Abdullah Azzam ile yollarını ayırdıktan sonra El-Kaide Örgütü'nü kurmuştur. Ertesi yıl Abdullah Azzam öldürülünce onun adamları da bu örgüte katılmıştır.

1989 yılında Sovyet Kuvvetleri'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra Suudi Arabistan'a geri dönen Usame Bin Ladin, 1990 yılında Irak, Kuveyt'e girince Suudi sınırlarının korunması görevinin kendisine verilmesini istemiştir. Ancak Kral Fahd'ın, Amerikan askerlerini çağırması üzerine Arabistan'daki faaliyetlerinden dolayı 1991 yılında sürgün edilmiştir. Pakistan, Afganistan ve oradan da Sudan'a gitmiştir.

Sürgünde iken bir muhalif hareket kurduğunu ilan ettikten sonra, 1993 ve sonraki yıllarda örgütlenmesini Yemen'e doğru genişletmiştir. 1994 yılında Yemen Yönetimi, Usame Bin Ladin'i petrol tesislerine saldırıda bulunulmasından sorumlu tutmuştur. 1996 yılında ABD'nin yoğun baskısı üzerine Sudan'dan çıkarılmış ve Afganistan'a yerleşmiştir. Afganistan'a yerleştikten sonra El-Kaide'yi güçlendiren ve tüm dünyaya yayılmasını sağlayan Usame Bin Ladin bir çok terörist saldırıda bulunmuştur (Erkmen ve Yılmaz, 2001, s.140). Ayrıca, Amerikan yardımıyla Sovyet işgali sırasında iyice güçlenen örgüt, bu işgalden sonra kendileri için artık bir yaşam tarzı haline gelen savaş Bosna, Çeçenistan ve Somali'de sürdürmüştür.

Sovyet işgali sırasında ABD tarafından yetiştirilen ve desteklenen Usame Bin Ladin, dünyayı kafirlere karşı müminlerin savaşı olarak görmektedir. Kafirlerden kastı ABD'dir ve bu görüşleri doğrultusunda daha sonra, en büyük destekçisi olan ABD'nin üslerine saldırması nedeniyle ilişkileri bozulmuştur. Usame Bin Ladin,

ABD'nin baskıları sonucunda Pakistan'ın desteğini yitirince Taliban'ın kontrolü altına girmiştir. Taliban, ABD'nin kendisini tanıması şartıyla Usame Bin Ladin'i ülkeden çıkaracağını belirtmiş, ancak 11 Eylül 2001 saldırısı her şeyi değiştirmiştir.

Usame Bin Ladin'in dünya görüşü yalnızca askeri ve fiziksel güç kullanmayı desteklemekle kalmaz, dinsel bir kararla bunu kutsal ilan eder. Güç kullanarak elde edilen politik kazanımların dinsel bir değeri vardır. Usame Bin Ladin'in ideolojisine göre ister asker, ister sivil, ister yetişkin, ister çocuk kim olursa olsun düşman yok edilmelidir (Demirel, 2002, s.95-96).

Bu görüşler doğrultusunda Usame Bin Ladin tarafından kurulan El-Kaide, aşırı İslamist ve batı düşmanı militan bir mücadele örgütüdür. Örgütün Afganistan'daki asıl faal üye sayısının 2500-3000 dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Bunların arasında 13 Arap ülkesinden gelme savaşçılar da bulunmaktadır (Atsız, 2002, s.213). Sudan'da bulunduğu yıllarda Arap ve İslam dünyasındaki bir çok İslami cemaatle ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. Bu dönem, El-Kaide'nin evrensellik kazandığı dönem olmuştur. Arap ülkelerinde faaliyet gösteren silahlı gruplarla bağlarını sağlamlaştırmıştır.

Usame Bin Ladin'in gücünün bel kemiğini oluşturan örgüt, Afrika'dan Avustralya'ya kadar uzanan geniş bir ağ kurmuş durumdadır. Terör uzmanları tarafından "En iyi yapılanmaya sahip örgüt" olarak adlandırılan El-Kaide, çok gevşek bir ilişki sistemi içinde birbirini tanımayan insanlardan oluşmaktadır. Birbirinden bağımsız bu parçalar bir araya geldiğinde ise korkunç bir ağ oluşmaktadır (Demirel, 2002, s.101).

Usame Bin Ladin'in Taliban'la ilişkisi, 1996 yılında gerçekleşen ve 19 Amerikan askerinin öldüğü Suudi Arabistan'daki Habur patlaması ile başlamıştır. Usame Bin Ladin, Molla Muhammed Ömer'in kendisine karşı gösterdiği misafirperver tutuma karşılık, o zamana kadar Afganistan'daki iç çatışmalar esnasında sergilediği tarafsız tutumu değiştirerek Taliban saflarına geçmiştir. Taliban'la çatışma halinde olan Ahmet Şah Mesud'a karşı savaşın "Cihad" olduğu fetvasını çıkararak tam anlamıyla Taliban'ın yanında yer almaya başlamıştır.

El-Kaide Örgütü, 1992 yılında Yemen'deki ABD'li askerleri hedef alan otel bombalama eylemiyle ABD'nin hedefi haline gelmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin can damarı olan Pentagon'a, dünya kapitalizminin sembolü haline gelen New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kulelerine uçaklarla intihar saldırısı yapılmıştır. Dünyada yeni bir durum ortaya çıkmıştır. ABD, bu saldırıyı Usame Bin Ladin'e bağlı El-Kaide örgütünün düzenlediğini, Usame Bin Ladin'in Afganistan'da barındığını ve Afganistan'ın Taliban Hükümeti tarafından korunduğunu belirtmiştir. Böylece Afganistan ABD'nin bir numaralı hedefi haline gelmiştir. (Sarıhan, 2002, s.10-11).

Tüm dünya, bir taraftan ABD'de yaşanan müessir terör eylemine karşı tepkilerini dile getirmiş, diğer taraftan da NATO müttefikleri ABD'nin yapacağı bir askeri müdahaleyi destekleyeceklerini bildirmişlerdir. Bir kısmı Amerika'ya şirin gözükmek, bir kısmıda bölgeye yönelik stratejik amaçlarına ulaşabilmek ve enerji kaynaklarının kontrolünü sadece Amerika'ya bırakmamak için böyle bir girişimde bulunmak durumunda kalmışlardır. 7 Ekim'de başta Kabil, Kandahar ve Mezar-ı Şerif'teki havaalanları ve El-Kaide örgütünün karargahı olmak üzere Afganistan yoğun bir hava bombardımanı altına alınmıştır. Taliban, Amerikan saldırılarına daha önce yine Amerika tarafından Afganistan'a verilmiş olan silahlarla karşı koymaya çalışmış, fakat bir netice alamamıştır. ABD'nin özellikle hava desteğini sağlayan Kuzey İttifakı'nı oluşturan bölgesel güç konumundaki muhalif mücahid liderleri kısa sürede, Taliban Hükümeti'ni ülkeden söküp atmıştır. Kabil'in ele geçirilmesiyle UGYK (ISAF) Komutanlığı bünyesinde uluslararası güç Kabil'de, ABD liderliğindeki koalisyon güçleri de ülkenin kalan kısmında güvenlik yardımı misyonu ile Afganistan'a yerleşmiştir. Öte yandan Bonn görüşmeleri ve müteakiben toplanan Afgan geleneksel danışma meclisi "Loya Jirga" sonrası, Hamid Karzai liderliğinde Afgan Hükümeti oluşturulmuştur (Güler, 2004, s.21).

Afganistan'da Taliban yönetimini ortadan kaldırmak için, ABD'ye verilen desteğin sınırsız bir destek olmadığı, bölgede ve dünyanın başka yerlerinde ABD egemenliğini sınırlamak için çaba gösterildiği de anlaşılmıştır (Sarıhan, 2002, s.11).

4. TÜRKİYE-AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ

Bugün Afganistan Devleti'nin kurulmuş olduğu bölge, hem Türk Toplulukları'nın yaşadığı, hem de Türk Devletleri'nin hakim olduğu bir ülke olarak Türk Tarihi'nde çok önemli bir yer işgal etmiştir. Geçmişten gelen bu tarihi, dini ve kültürel bağın Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde büyük bir etkisi olmuştur (Bal, 2002, s.243).

Afganistan'ın birliğinin sağlandığı 18. yy'dan 20. yy'ın başlarına kadar iki ülke arasındaki ilişkiler, iki ülkenin de içinde bulunduğu iç karışıklıklar ve savaşlar nedeniyle yüzeysel olmuş ve yukarıda da belirtildiği gibi manevi olarak devam etmiştir.

Son 200 yıldır bu iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış olan asıl etken, kuşkusuz ki, bu ülkelerde yaşayan ulusların ve halkın emperyalizm karşısında ezilmiş olmalarıdır. Türkiye de, Afganistan da sömürgeci ve emperyalist ülkelerin paylaşım mücadelesi verdikleri alanlar üzerinde kurulmuştur. Bu yüzyılın ilk çeyreğinde şiddetle esen devrim rüzgarı, Türkiye'yi ve Afganistan'ı aynı emperyalizmle mücadelede silah arkadaşı yapmıştır (Sarıhan, 2002, s.258).

Osmanlı Devleti'nin, I. Dünya Savaşı'na katılması ve Rusya ile İngiltere'ye karşı Almanya'nın yanında savaşması Afganistan'daki Müslümanlar'ca memnuniyetle karşılanmıştır. Bu durumdan faydalanmak ve bu bölgedeki Müslümanlar'ı İngilizler'e karşı kıskırtmak amacıyla Afganistan'a bir heyet gönderilmiş ve yapılan çağrıya uymaları istenmiştir. Ancak, dönemin hükümdarı Habibullah Han, İngilizler'i memnun etmek pahasına bu harpte tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Fakat bu durum, zaten İngilizler'i sevmeyen ve düşman gören Müslüman halk arasında tepkiyle karşılanmış ve bu vesile ile kıpırdanmalar başlamıştır (Bal, 2002, s.248).

Afganistan Devleti, Osmanlı Devleti yanında I. Dünya Savaşı'na katılmamış, buna rağmen savaşın sonunda Sovyet Rusya ile imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'nda (3 Mart 1918), Afganistan'ın bağımsızlığının tanınması hükmü yer almıştır. Kaldı ki, Hindistan, Orta Asya ve Afganistan'ın bulunduğu bölgede

sömürgeci bir politika izleyen İngilizler'le mücadele eden Sovyet Rusya, bu antlaşmanın ardından Türkiye ve Afganistan'la olan ilişkilerini daha da ilerletme çabası içerisine girerek, İngilizler'e karşı mücadele eden bu ülkeleri tabii müttefik olarak görmeye başlamıştır. Afganistan 1919 yılında, Emanullah Han Dönemi'nde istiklalini elde etmiştir.

Türkiye, Afgan Hükümeti'ne yardım etmek üzere harekete geçmiştir. Gerekli her türlü yardımı imkanları ölçüsünde yapmaya çalışmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin de yeni kurulduğu ve kendini geliştirmeye çalıştığı bir dönem olduğu için ekonomik yardımlar kısıtlı olmuştur (Korkmaz, 2002, s.222).

Bununla birlikte, I. Dünya Savaşı'ndan yenik olarak ayrılan ve başta İngiltere olmak üzere Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi sömürgeci devletlere karşı bağımsızlık mücadelesine girişen Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki yeni Türk Devleti ile Afganistan arasındaki ilişkilerin ilk adımı TBMM Hükümeti tarafından atılmış ve 18 Ağustos 1920 tarihinde İngiltere'ye karşı birlikte hareket edilmesini sağlamak amacıyla Afganistan'a bir heyet gönderilmiştir. Emanullah Han bu isteği olumlu karşılamıştır.

Ruslar'ın destekleyeceği Afganistan'ın İngiltere için yaratacağı tehlike çok büyüktür. Buna bir de Türkistan ahalisi destek verirse, Asya'da sömürgeciliğin sonu getirilebilirdi. Afganistan'ın İngiltere'yi tedirgin eden konumundan yararlanmak isteyen TBMM Hükümeti'nin Afganistan'a temsilci göndermesi stratejik bir yaklaşım olup, uluslararası alanda dayanışma ve yardımlaşma yoluyla destek sağlamaya yönelik bir hareket olmuştur (Cöhce, 2002, s.105-106).

İlk Türk-Afgan ittifakı ise, 1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan Türk-Afgan İttifak Muahednamesi ile sağlanmıştır (Saray, 2002, s.117). Bazı konularda iki ülkenin işbirliği içinde bulunmasını sağlayan bu antlaşma ile Türkiye ve Afganistan karşılıklı olarak birbirlerinin bağımsızlıklarını tanımışlardır. Böylece Afganistan, Ankara'nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Antlaşmada, tarafların birine yapılacak saldırının diğer ülkeye de yapılmış sayılacağı, kültürel ve askeri yardım çerçevesinde Afganistan'a öğretmen ve subaylar gönderileceği gibi hususlara yer verilmiş olup, iki ülke arasındaki manevi birlik resmi bir antlaşmayla

daha da ileri bir seviyeye çıkarılmıştır. Ayrıca bu antlaşma iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri düzenlemiştir.

I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'ni yöneten ve İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen isimleri olan Enver Paşa ve Cemal Paşa, Türkiye ve Afganistan arasındaki dostluğun geliştirilmesinde çok önemli rol oynamışlardır. I. Dünya Savaşı sonrası bu Paşalar, önce Almanya ve sonra da Rusya'ya gitmişlerdir. Cemal Paşa, Almanya ve Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinin Afganistan'ı tanıması konusunda bazı girişimlerde bulunmuş ve bunu sağlamıştır. Enver Paşa'da Türkistan'da bulunan Türkler'i, Sovyetler Birliği'ne karşı bağımsızlık savaşı yürütmeleri için organize etmiştir. Sovyetler Birliği, Enver Paşa gibi Cemal Paşa'nın da Türkistan'daki bağımsızlık mücadelesini destekleyeceğini tahmin etmiş ve Almanya'da bulunan Cemal Paşa'nın, Afganistan'a dönüşünü engellemek istemiştir. Cemal Paşa'yı Tiflis'te, 1922 yılında Afganistan'a dönerken kiralık bir Ermeni katile öldürmüşlerdir (Börklü, 1999, s.83).

Emanullah Han tarafından Afganistan Ordusu'nu tanzim etme görevi verilen ve bu görevinde muvaffak olan Cemal Paşa, Emanullah Han'ın ölümünden sonra Afgan Ordusu'ndaki yenilik çalışmalarına bir süre ara vermiştir. Fakat 1 Mart 1921 tarihinde imzalanan antlaşma ile Türkiye, Afganistan'a sadece askeri konularda değil aynı zamanda modernleşmesi konusunda, eğitim ve diğer alanlarda da destekte bulunacaktır. Böylece Türkiye'den gelen uzmanlar, Afganistan'daki modernleşme çabalarını hızlandırırken, öte yandan da Avrupa ülkelerine ve özellikle Türkiye'ye tahsil için yüzlerce Afgan genci gönderilmeye başlanmıştır (Börklü, 1999, s.83). Bu arada, Afganistan Türkiye'ye 1921 yılında, TBMM Hükümeti'de Afganistan'a 1922 yılında elçi tayin etmiştir. İki ülke arasındaki dostluk bağlarını ve dayanışmayı sağlamlaştırmak amacıyla Türkiye eski Medine Muhafızı Fahrettin Paşa'yı Kabil'e elçi olarak tayin etmiştir. Bu hadiseler göstermektedir ki Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türkiye, Şark Milletleri'nin kalkınması ve kuvvetlenmesi için elinden geleni yapmaya çalışmıştır (Karakoç, 2004, s.61).

Afganistan ile Türkiye'yi birbirlerine yakınlaştıran en önemli etken, iki ülkenin de aynı yıllarda İngilizler'in sömürgecilik politikasına karşı bağımsızlık mücadelesi vermeleridir. Bu durum, iki ülke halkının yakınlaşmasını da sağlamıştır.

Bir diğerk etken, eğitiminin bir bölümünü İstanbul'da tamamlayarak, ülkesine döndüğünde Türk aydınlardan faydalanılması gerektiğini savunan Mahmud Beg Tarzi'dir. Mahmud Beg Tarzi'nin girişimlerinin iki ülke arasındaki dostluğun gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. O dönemde iktidarda olan Emanullah Han Afganistan'ın Türkiye'yi örnek alması ve Türk aydınlardan faydalanılması gerektiği görüşüne ılımlı yaklaşmış ve bir grup Türk aydın Afganistan'a davet edilerek ortak çalışmalar yapılmıştır (Börklü, 1999, s.83).

Osmanlı Devleti Dönemi'nde başlayan Türk-Afgan ilişkileri yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde de artarak devam etmiş, özellikle Emanullah Han Dönemi'nde ilişkiler en yüksek düzeye ulaşmıştır. Modern bir yapı oluşturmaya çalışan Afganistan yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'ni kendisine örnek almış ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma yolunda Türkiye Cumhuriyeti'nden destek görmüştür.

Afganistan Kralı Emanullah Han, İngilizler'i yenilgiye uğratmasına rağmen ordusunun niteliğinden memnun değildir. Emanullah Han, Atatürk'e 1921 yılının Temmuz ayında bir mektup yazmıştır. Afgan Ordusu'nu düzene sokması için bir askeri heyetin gönderilmesini istemiştir. Mektupta Çarlık Rusyası'na tutsak düşen ve daha sonra serbest bırakılan Ziya Bey, Rıfat Bey ve Hüseyin Cahit Efendi'nin Afganistan'a geçerek Afgan Ordusu'na katıldıkları da yer almaktadır. Atatürk Afganistan'a geçen Cemal Paşa'dan da sık sık mektuplar almakta ve Afganistan'daki gelişmeleri yakından izlemektedir (Öztürk, 2001, s.38).

21 Aralık 1921 tarihinde Atatürk el yazısı ile Fevzi Çakmak'a şunları yazmıştır; "Savunma ve maliyemiz uygun ve toplama olanağı olduğu takdirde Afgan Ordusu'nu düzene koymak için bir askeri heyetin gönderilmesini önemli ve çok gerekli görüyorum" (Öztürk, 2001, s.38).

1923-1928 yılları arasında Afganistan ile Türkiye arasında kayda değer bir gelişme ve münasebet bulunmamaktadır. Afganistan bu dönemde Sovyetler Birliği ile arasındaki anlaşmazlıkları kısmen gidermiş, ekonomik yardım vaadi almış ve ilk defa 31 Ağustos 1926 tarihinde Sovyetler Birliği ile bir saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşması imzalamıştır.

İki ülke arasındaki ilişkileri daha da geliştirmek ve yapılan yenilikleri yerinde görmek amacıyla 1928 yılının Mayıs ayında Türkiye'yi ziyaret eden Emanullah Han, 25 Mayıs 1928 tarihinde Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması {Dostluk ve Teşrik-i Mesai Muahedenamesi (EK-7)}'nı imzalamıştır. Bu antlaşma, 1921 tarihindeki antlaşmadan çok farklı olmamakla birlikte, iki ülke arasında "ebedi" dostluğu kurması bakımından önem arz etmektedir.

Atatürk'ten ve onun yapmış olduğu reformlardan çok etkilenmiş olan Emanullah Han ülkesine döndükten sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün telkinleri doğrultusunda güçlü bir ordu kurmak amacıyla çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmalara başlamadan önce, güçlü bir orduya ve merkezi idareye dayanmadan köklü siyasi ve sosyal reformlara girişmiş, ancak yaptığı hatanın farkına vararak bunu düzeltmeye çalışmıştır. Bu çalışmalarda yardımcı olmak üzere Kazım Orbay başkanlığında bir heyet Afganistan'a gelmiştir. Ancak ülkedeki iç karışıklıkların artması nedeniyle bu çalışmalardan bir sonuç alınamamıştır.

Ülkedeki karışıklıkların önüne geçemeyip ülkeyi terk eden Emanullah Han'ın yerine kardeşi İnyetullah Han geçmiş, ancak o da bu karışıklıkları önleyemeyince Emanullah Han döneminde Afganistan'a gelen Türk heyetini geri gönderen ve tüm reform çalışmalarını durduran Habibullah Han tahta geçmiştir.

Habibullah Han'dan sonra ise, Türk dostluğuna önem veren Nadir Şah, Türkiye Büyükelçisi Yusuf Hikmet Bayur'un telkinleri ile 16 Ekim 1929 tarihinde Afganistan hükümdarı olmuştur. Nadir Şah'ın, Emanullah Han'ın başlattığı reform hareketlerini devam ettirmemesi ve ülkeyi dini kurallara göre yönetmeye başlaması iki ülke arasındaki ilişkinin zayıflamasına neden olmuştur. Yeni Afgan hükümdarı, kısa süren bu dönemden sonra iki ülke arasındaki ilişkileri tekrar geliştirmiş ve samimi bir işbirliği ortamı ile dostluk dönemi yeniden başlamıştır. Emanullah Han Dönemi'nde başlamış ve daha sonra kesintiye uğramış olan Türk yardımı Yusuf Hikmet Bayur'un çabaları ile tekrar başlamış ve yardım, askeri, eğitim, sağlık, ekonomi alanlarında daha da genişlemiştir.

Daha sonra tahta geçen Muhammed Zahir Şah'ın reform hareketlerine devam etmesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler iyice kuvvetlenmeye başlamıştır. Nadir

Şah ve oğlu Muhammed Zahir Şah'ın uluslararası ilişkilerde uyguladıkları denge politikası nedeniyle Afganistan, uluslararası alanda yalnız kalmış ve bu dönemde İran'la sınır anlaşmazlığı sorunu yaşanmıştır.

1903 yılından beri devam eden, Afganistan ve İran arasındaki sınır sorununda Türkiye'nin 1934 yılında hakem olması istenmiştir. Kazım Orbay başkanlığında bir heyet gönderilerek sorun çözülmüştür. Türkiye, ayrıca Afganistan'ın Milletler Cemiyeti'ne girmesini de sağlamıştır. Yine aynı yıllarda Türkiye, bazı ülkelerdeki büyükelçilikler ile Afgan çıkarlarını korumaya çalışmıştır (Börklü, 1999, s.84).

1930'lu yıllarda Türk Büyükelçisi Memduh Şevket Esenal, Atatürk ve Türk Hükümeti'nin direktiflerini başarıyla uygulamış ve Türk nüfuzunu arttırmıştır. Afgan Kral'ı ve hükümetiyle yakın ilişkiler kurarak hükümetin baş danışmanı konumuna gelmiştir. Türkiye'den giden doktor ve uzmanlar da Afganistan'da üstün hizmetler vererek takdir kazanmışlardır. Bu uzmanlardan biri olan Prof. Dr. Mehmet Ali Dağpınar, 1938 yılında Kabil'de Siyasal Bilgiler Fakültesini kurmuştur. Ayrıca bu dönemde bir çok Afgan subayı öğrenim amacıyla Türkiye'ye gönderilmiştir (Börklü, 1999, s.85).

Muhammed Zahir Şah Dönemi'nde, Türkiye ile Afganistan arasındaki dostluk ilişkileri gelişerek devam etmiş ve Sadabat Paketi'nin (EK-8) imzalanmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır. 1930'lu yılların sonlarına doğru İtalya ve Almanya'nın uyguladıkları işgal politikası ve Afganistan'ı faaliyet alanları olarak göstermeleri Afganistan'la birlikte Türkiye'yi de rahatsız etmiştir. Bunun üzerine 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye, İran, Afganistan ve daha sonra katılan Irak arasında Sadabat Paketi kurulmuş, Afganistan'ın kendini güvende hissetmesi sağlanmıştır. Sadabat Paketi ile, aynı zamanda Rusya'nın bölgedeki komünist tehdidi de önlenmiş olduğundan bu durumdan en fazla Sovyet Rusya rahatsız olmuştur. Bir saldırmazlık antlaşması niteliğinde olan bu Pakt sayesinde II. Dünya Savaşı öncesinde Orta Doğu'da güvenlik ve işbirliğinin artması sağlanmıştır.

1938 yılına girilirken Türkiye – Afganistan dostluk ilişkileri artık iyice kökleşmiş bulunuyordu. Bu ilişkiler 1920 yılından beri hep iyiye gitmiştir. Gelişme grafiği sürekli yükselmiştir. Yirmi yıla yaklaşan bu süre içinde Afganistan'da krallar değişmiş, hanedan değişmiş ve hükümetler değişmiştir; ama Türkiye'nin Afganistan

halkına karşı izlediği dostluk ve kardeşlik politikası değişmemiş ve kesintiye uğramamıştır. Afganistan kralları ve yöneticileri de, kendi aralarındaki çekişmeler ve taht kavgaları ne olursa olsun Atatürk Türkiyesi'ne hep inanmışlar, güvenmişler ve yürekten bağlanmışlardır. Türkiye, samimiydi, dürüsttü ve açık yürekliydi; Afganistan halkının iyiliğinden başka bir amaç peşinde değildi; Afganistan'ın bağımsız ve hür kalmasını, kalkınıp yükselmesini ve uygar milletler arasında yerini almasını istiyordu ve bu uğurda Afganistan'a yardım elini uzatmıştı. Afgan yöneticileri Türkiye'yi anlamışlardı. Karşılıklı anlayış sayesinde ikili ilişkiler gelişmişti ve gelişmeye devam ediyordu (Şimşir, 2002, s.382).

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında sıkıntılı dönemler geçirmiş olan Türkiye, NATO ittifakına girerek kendi güvenliğini sağlamış, ancak bu durum Afganistan'ı sıkıntıya sokarak yalnızlığa itmiştir. Bu nedenle iki ülke arasındaki ilişkiler bu dönemde değişikliğe uğramıştır. Bunda, Afganistan'ın ABD ve İngiltere'nin istememesi nedeniyle Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında oluşturulan güvenlik ve işbirliği oluşumuna (Bağdat Paktı) dahil edilmemesinin büyük etkisi olmuştur. Fakat, iki ülke arasındaki ebedi dostluk devam etmiştir.

1950'li yıllarda da Türkiye'nin Afganistan'a yardımları devam etmiştir. Bölgedeki komünist tehlikesine karşı Afganistan uyarılmış ve İran'la yeniden yaşanmaya başlayan sınır sorununun çözümlenmesine yardımcı olunmuştur. Ancak dönemin Afgan yöneticilerinin ileri görüşlü olmamalarından ve ülkenin içinde bulunduğu şartlardan dolayı Afganistan'ın yavaş yavaş Sovyetler Birliği ile yakınlaşması 1960'lı ve 1970'li yıllarda da devam etmiş, neticede de Afganistan Sovyet işgaline maruz kalmıştır (Börklü, 1999, s.86).

Muhammed Davud Han, Sovyetler Birliği'nin yayılma politikasının etkisiyle Afganistan'da başbakanlığa getirilmiştir. Yeni Afgan yönetimi, Amerika ile ilişkilerini iyi tutmak istemiş, fakat daha önceki yönetimlerin yapmış olduğu antlaşmalar gereği Sovyetler Birliği ile ilişkileri devam etmiştir. Bu durum karşısında Türkiye, hiçbir şey yapamamıştır (Börklü, 1999, s.86).

Sovyet işgalinin yaşandığı 1979-1989 yılları arasındaki dönemin ilk yıllarında, Sovyet işgaline karşı koyamayan Afgan halkı Pakistan'a göç etmeye başlamış ve göç edenler Pakistan'daki mülteci kamplarına yerleştirilmişlerdir.

Birleşmiş Milletler, Milletlerarası Çalışma Teşkilatı, Dünya Sağlık Teşkilatı, Türkiye Kızılay Teşkilatı gibi bir çok yardım kuruluşu bu mültecilere yardım etmiştir. Türkiye bu dönemde Afgan Mücahidleri'ni desteklemiş fakat bölgede oynadığı rol sınırlı kalmıştır.

İlk Afgan Devleti'nin kurulmasından 24 Aralık 1979 tarihinde Sovyet müdahalesine kadar geçen sürede Türk-Afgan münasebetleri coğrafi uzaklığın çıkardığı güçlüklerle rağmen en ağır şartlarda bile daima iyi olmuştur. Zaman zaman hiç yok denecek kadar az olsa da Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye, Afganistan'la ilişkilerini hep canlı tutmaya çalışmış ve imkanlar ölçüsünde verdiği siyasi desteğin yanında Afganistan'a askerlik, eğitim, sağlık ve bazı ekonomik yardımlar yapmıştır (Bal, 2002, s.276).

Sovyetler Birliği'nin, Afganistan'ı işgal etmesi NATO tarafından tepkiyle karşılanmış, ABD'nin işgal karşıtı faaliyetleri NATO üyesi diğer ülkeler tarafından da desteklenmiş ve Afgan mülteci ve mücahidlerine para ve askeri malzeme yardımı yapılmıştır. Bazı ülkeler, Sovyet işgali sırasında oluşan mücahid gruplarını kendi çıkarları doğrultusunda desteklemişlerdir. Afgan halkı ve mücahid grupların çabaları sonucunda Sovyet emperyalizmine önemli zararlar verilmiş ve Sovyet işgali 15 Şubat 1989 tarihinde büyük kayıplar vererek son bulmuştur.

Sovyet işgalinden sonra, ülkedeki mücahid gruplar arasında iç çatışmalar yeniden başlamış ve mücahid gruplar "İlimliler" ve "Radikaller" olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Afganistan'da yaşayan Türkler'de "Müslümanlar Birliği" adlı bir grupta toplanmışlardır. Bu grubun başına geçen Azad Beg, göç eden ve etmeyen bütün Türkler'i bir araya toplamıştır. Ancak bu Türk Mücahid grubu, Türkiye ve uluslararası kuruluşların sağladığı yardımlardan faydalandırılmamıştır. Bunun üzerine Türkiye, Pakistan'da yaşayan Afganlı mültecilerden 5000 kişilik bir Türk grubu Türkiye'ye getirmiş ve diğerlerine de özel yardım yapmıştır (Börklü, 1999, s.91).

İç çatışmaların yoğun olduğu bu dönemde, General Abdurraşid Dostum'un birlikleri ile Taliban birlikleri arasında kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Türkiye, bu

mücadele sırasında yeterli olmamakla birlikte Türk Mücahid gruplara çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Türkiye, bu dönemde Pan-Türkist bir dış politika izlemiş ve Afganistan'daki Türk azınlıkları aktif şekilde desteklemiştir. Yakın müttefiki olan Pakistan'la, yeni gerginlikler yaratan Taliban'a da şiddetle karşı çıkmıştır (Raşid, 2001, s.251).

Taliban grubu, Afgan tarihinde daima dikkatleri üzerine çeken muhafazakar bir zümre olarak bilinmektedir. Afganistan'ı iki kere işgal eden ve ülkenin bölünmesine sebep olan İngilizler'den nefret eden Taliban grubu, Afganistan'ın modern devlet olarak gelişmesi için büyük yardımlar yapmış Türkiye Cumhuriyeti'ni sevmeyen yegane topluluktur (Ahmetbeyoğlu, 2002, s.190).

Taliban yönetimi, 11 Eylül krizi sonrasında Amerikan bombardımanı ve Kuzey İttifakı'nın Taliban'ı çökertmesinden sonra Türkiye'nin Afganistan'a asker gönderme kararı almasıyla Türkiye'yi de düşman ilan etmiştir. Onlara göre, bir ülke ABD'ye destek veriyorsa, o ülkenin İslam ülkesi olup olmaması önemli değildir ve o ülkeye cephe alınır.

11 Eylül 2001 intihar saldırılarından sonra, Türkiye'nin bu krize ilk tepkisi, "politikasızlık politikası" şeklindedir. Ancak, ABD saldırısından sonra Afganistan'ın yeniden yapılandırılması çalışmaları çerçevesinde Afganistan'da geniş tabanlı bir hükümet kurulabilmesi için İran ve Pakistan'la işbirliği yapılacağı ifade edilmiştir. Öte yandan, bu dönemde Türkiye kendisinden beklenen aktif bir politikayı Afganistan konusunda uygulayamamıştır.

Zaman ilerledikçe, Türkiye'nin bu politika sahnesindeki rolü de belirginleşmeye başlamıştır. Afganistan için "Türkiye Modeli" (Atatürk Modeli)'nden bahsedilmeye başlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Misak-ı Milli sınırları dışında kalan Türk Dünyası ile de ilgilenmiştir. O diğer topraklarda yaşayan Türkler'le, öncelikle kültürel, sosyal ve ekonomik beraberliği yeğlemiştir. O, Anadolu insanının Milli Mücadele gibi en önemli savaş verdiği sırada dahi soydaşlarının ve dindaşlarının sıkıntılarına çare bulmaya çalışmış, Türk Dünyasında risk doğuracak hayali hiçbir faaliyete girişmemiştir. Afganistan ve Hindistan'daki Müslümanlar İngiltere'ye baskı yaparak Türkiye'ye savaş açmamasını istemişlerdir.

Bu nedenle, Afganistan'ın iyi bir ekonomisi ve istikrarlı bir hükümeti olana kadar yardımcı olunması gerekmektedir. Atatürk'ün yönetiminde 1920'li yıllarda izlenen yolun önemi biliniyordu ve bunun Afganistan'a bir model olarak alınması gerektiğine inanıldığı için bu bölgede Türkiye'nin daha aktif ve kararlı bir politika izleyerek kardeş iki toplum arasındaki ilişkileri daha da kuvvetlendirmesi gerekmektedir. Bu nedenle, son yıllarda, bilhassa Afganistan'ın yaşadığı siyasi çalkantılar sebebiyle ihmale uğrayan Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler yeniden ele alınmalı ve geliştirilmelidir.

ABD'nin İkiz Kuleleri'nin vurulmasından sonra Usame Bin Ladin bir numaralı suçlu olarak ilan edilmiştir. Usame Bin Ladin'in Afganistan'da yaşamasından dolayı bu ülkeden Usame Bin Ladin'in teslim edilmesi istenmiş, teslim edilmeyince ABD Afganistan'da "Sonsuz Özgürlük Operasyonu"na başlamıştır.

ABD ile yapılan uzun pazarlıklar sonucunda Türkiye Afganistan'a asker göndermeye karar vermiş ve ilk etapta 268 kişiden oluşan 1. Komando Bölüğü'nü Afganistan'da görev almak üzere 15 Şubat 2002 tarihinde göndermiştir. Bu birlik daha sonra Tabur seviyesine çıkarılarak 20 Haziran-20 Aralık 2002 tarihleri arasında Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin komutasını devralmış ve bu görevi başarıyla yürütmüştür. Görev süresinin dolmasından sonra komutayı 10 Şubat 2003 tarihinde Hamid Karzai'nin de bulunduğu bir törenle Almanya ve Hollanda'ya devretmiştir. Türkiye halen bir bölük kadar kuvvetiyle Afganistan'da barışı koruma adına görevine devam etmektedir.

Bölgedeki değişiklikler, jeopolitiğin değişken unsurları açısından yeni durumlar ve dengeleri gündeme getirirken, Türkiye – Afganistan ilişkilerinde de yeni bir sürece doğru yol alınmaktadır (Erol, 2002, s.78).

21. yüzyıl mücadelesinde petrol ve diğer kaynaklar öne çıkarken, Avrasya ve bu bağlamda Orta Asya üzerindeki rekabet daha da bir önem kazanmaktadır. Türkiye ile beraber Afganistan da bu rekabet alanı içerisinde yer almaktadır. Bir anlamda iki ülke, tarihin bu döneminde, tıpkı Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında olduğu gibi bir araya gelmişlerdir. Rusya'nın Orta Asya'dan çekilmesiyle meydana gelen jeopolitik

boşluk alanına Avrupa, Amerika ve Asya güçlerinin girmek istediği bir dönemde, Türkiye ile Afganistan benzer yazgıyı paylaşmak zorunda kalmaktadırlar. Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynaklarının hangi güzergahı izleyerek dünya piyasalarına ulaştırılacağı sorunu, iki ülkeyi ortak bir noktada birleştirmiş ve her iki ülke bir anlamda birbirlerinin alternatifleri olma durumuna gelmişlerdir (Erol, 2002, s.78).

Eğer Afganistan'da medeniyet, kültür, bilim, eğitim adına bir hamle yapılmışsa bu Türk Devleti sayesinde olmuştur (Ahmetbeyoğlu, 2002, s.186). Mustafa Kemal Atatürk zamanında gönderilmeye başlanan askeri ve sivil eğitimciler, hem Afgan Ordusu'nu hem de Afganistan'da açtıkları eğitim kurumları ile Afgan gençlerini yetiştirmişlerdir. Ayrıca, Türkiye olağanüstü akılcı bir politika izleyerek o ülkenin gençlerine Türkiye'de eğitim imkanı sağlamıştır. Bununla birlikte Türkiye, ekonomik ve sosyal açıdan zor durumda olduğu dönemlerde dahi Afganistan'a yardım elini uzatmıştır. Türkiye, bağımsız Afganistan Devleti'nin doğuda ikinci bir istikrarlı Müslüman devlet olması için elinden geleni yapmış, daima destek olmuştur (Korkmaz, 2002, s.224).

5. ABD'NİN AFGANİSTAN POLİTİKASI

Kuzey-Batı Asya ülkeleri arasında stratejik bir öneme sahip olan Afganistan tarihi boyunca sürekli olarak emperyalist güç odakları başta olmak üzere, komşuları arasında çatışma sahası olan bir ülkedir (Beg, 2001, s.17). Afganistan tarihine bakıldığında, bu ülkenin geçmişten günümüze üzerinde çeşitli oyunların oynandığı ve birçok entrikanın çevrildiği bir ülke olduğu anlaşılmaktadır. 19. yy ortalarında Sovyetler Birliği ile İngiltere'nin, Afganistan üzerine yapmış oldukları planlar, 20. yy'ın sonunda İngiltere'nin yerini ABD'nin almasıyla tekrar gündeme gelmiştir.

ABD'nin Afganistan politikası; Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaline kadar olan dönem, Sovyet işgali dönemi, Sovyet işgalinden sonraki dönem ve 11 Eylül sonrası dönem olarak incelenmiştir.

ABD'nin, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaline kadar Afganistan'la ilgili olarak uyguladığı bir politikası yoktu. Bunun en iyi örneği 20. yy ortalarında Afganistan'da Muhammed Davud Hükümeti döneminde görülmüştür. Muhammed Davud Hükümeti döneminde, ABD'den ekonomik ve askeri yardım talebinde bulunulmuştur. Ancak ABD, Afganistan'ın bu yardım talebini geri çevirmiş ve Afganistan-Sovyetler Birliği yakınlaşmasının başlamasına neden olmuştur. Çünkü, Kabil'in ekonomik ve askeri yardım taleplerini Moskova olumlu karşılamıştır. Ayrıca Peştunistan gibi önemli bir konuda Afganistan'a yardımcı olan yine Sovyetler Birliği olmuştur. Afganistan-Sovyetler Birliği yakınlaşmasında iki süper güç arasındaki çekişmenin, Sovyetler Birliği'nin bölge ile ilgili ideallerinin ve en önemlisi ABD'nin Afganistan'a karşı ilgisiz tavırları büyük bir rol oynamıştır.

1950'li yıllarda Amerikan Hükümeti'nin doğru kararlar verememesi sonucu Afganistan hızla Sovyet etkisi altına girmiştir. ABD, bu hatalarının bedelini 1980'li yıllarda Afgan Mücahidleri'ne çok yüklü silah yardımı yaparak ödemiştir (Oğuz, 2001, s.75-76). Bu dönemde ABD'nin Afganistan'a karşı ilgisiz bir politika izlemesinde Afganistan'ın coğrafi konum açısından uygun bölgede bulunmaması ve iletişim ağının zayıf olması, iki süper güç arasındaki soğuk savaşın daha da tırmanabileceği endişesi, müttefikleri olan Pakistan'a zarar verecek bir eylemden

çekinilmesi, Afganistan ile ticari ilişkilerin zayıf olması, petrol ve diğer madenler bakımından bölgenin yeterince zengin olmaması gibi nedenler etkili olmuştur.

Bununla birlikte, bu dönemde Afganistan bölgedeki konumu bakımından yani Orta Asya, Çin ve Hint Yarımadası arasındaki stratejik konumundan dolayı ABD'nin ilgisini çekmiş ve Afganistan'la ilgili olumlu hedefler belirlemiştir. ABD'nin bu hedefleri şunlardır;

- 1-Afganistan'ın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması,
- 2-Afgan halkının beklentilerine cevap verebilecek sağlam bir siyasi ve ekonomik sistemin kurulması,
- 3-Afganistan'ın hareket özgürlüğünü kaybedecek şekilde Sovyet etkisi altına girmesinin önlenmesi,
- 4-Afganistan'ın İran ve Pakistan'la ilişkilerinin geliştirilmesi (Gündüz, 2001, s.24).

ABD'nin pasif ve ilgisiz tutumundan dolayı Afganistan hızla Sovyetler Birliği'nin kontrolüne girmek zorunda kalmıştır. Bu durum, 1970'li yılların sonunda Nur Muhammed Taraki'yi devirerek iktidara gelen Hafızullah Emin'in Batı'ya yakınlaşma yönünde uyguladığı dış politika ile ABD ve Pakistan'dan güvenlik desteği kazanma çalışmaları, Sovyetler Birliği'ni tedirgin etmiş ve işgale sonuçlanmıştır.

Sovyet işgalinden sonra ABD'nin Afganistan politikası, Sovyetler Birliği'nin Afganistan üzerinden güneye inmesini durdurmak için Afgan Mücahidleri'ne yardım yapılması şeklinde olmuştur. Zaten, 1980'li yılların başında, Sovyet ordusunun bekleneni veremediği, mücahidlerin ise daha organize ve silahlanmış oldukları görülmüştür. Bunda, ABD ve Suudi Arabistan'ın doğrudan ve dolaylı olarak Pakistan üzerinden Afgan Mücahidleri'ne yapmış oldukları askeri ve ekonomik yardımlar büyük rol oynamıştır.

Sovyet işgalinden sonra ABD için Pakistan'ın önemi daha da artmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmiştir ve Sovyetler Birliği'nin Hint Okyanusu'na ulaşmasının önündeki tek engel Pakistan'dır. Sovyetler Birliği'nin yayılma politikasını önlemek için ABD'nin Pakistan'a yardımı gerekiyordu. Diğer önemli neden ise; İran'da Şah Rıza Pehlevi'nin devrilmesi ile Güneydoğu Asya'da

Pakistan, İran'ın yerini almıştı ve ABD bölgede önemli bir müttefikini kaybetmiştir. Böylece Pakistan, bu bölgede Sovyetler Birliği'ne karşı bir kalkan görevi görecekti. Pakistan, artık ABD'nin gözünde bir cephe ülkesiydi. Sovyetler Birliği, Afganistan'da faaliyetlerini ne kadar yoğunlaştırırsa ABD'de Pakistan'la işbirliğini o kadar geliştiriyordu (Oğuz, 2001, s.189-190). Böylece ABD yönetimi, mücahid hareketin ev sahipliğini yapan Pakistan'a, çok önemli sayılabilecek yardım politikasını başlatmıştır. ABD'nin Pakistan'a askeri ve ekonomik yardım yapmasının esas sebebini mücahidler değil, Sovyetler'in Orta Doğu petrollerinin kilit noktası olan İran Körfezi'ne bu kadar yaklaşmasıydı.

Bu süreçte, Pakistan'ın ABD'den aldığı toplam yardım 7.4 milyar dolar civarındadır. ABD, Afgan Mücahidleri'ne savaşın ilk beş yılında 600 milyon dolarlık silah yardımında bulunmuştur. 1986 yılında ABD Kongresi Afgan Mücahidler'e 470 milyon dolar ayırmıştır. Beyaz Saray, ayrıca 300 milyon dolar yardımda bulunacağını beyan etmiştir. Böylece mücahidlere yapılan silah yardımı 1-1,3 milyar dolar arasında bir düzeye ulaşmıştır. Ancak bu yardımların ne kadarının mücahidlerinin eline geçtiği bilinmemektedir (Gündüz, 2001, s.30).

ABD bir yandan yapmış olduğu bu maddi yardımlar ile Sovyetler'in Afgan Mücahidleri karşısında başarısız olmasına neden olurken, bir yandan da Sovyetler Birliği'ni uluslararası platformda da yalnız bırakmak ve diplomatik alanda hareket sahasını daraltmak için çalışmalar yapıyordu. Yani, Afganistan'ın Sovyetler'in Vietnam'ı olması için gerekli ortamı hazırlamaya çalışıyordu.

Nitekim 1988 yılında Sovyet Birlikleri, 10 yıl süren çok kanlı ancak başarısız bir harekattan sonra Cenevre'de ABD, SSCB, Pakistan ve Afganistan arasında yapılan antlaşma uyarınca Afganistan'ı terketmeye başlamıştır. ABD ile SSCB arasında yaşanan soğuk savaşın dolaylı da olsa Afganistan'da sıcak savaşa dönüşmesi sunucunda; ABD'nin askeri ve mali olarak desteklediği Afgan Mücahidleri karşısında yenilgiye uğrayan Sovyet Birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Mücahidlere milyarlarca dolar değerinde silah ve mühimmat sağladıktan sonra, Sovyet Birlikleri'nin de 1989 yılında ülkeden ayrılmasını izleyen dönemde ABD, Afganistan'dan iyice uzaklaşmaya başlamıştır. Washington, bölgedeki

müttefikleri olan Pakistan ve Suudi Arabistan'ın sürüp giden Afgan iç savaşının dizginlerini diledikleri gibi ellerine almalarına izin vermiştir (Raşid, 2001, s.290).

ABD, karşı karşıya kaldığı meselelerle, bölgeye bütünsel ve stratejik bir vizyonla yaklaşmak yerine daima geliş güzel ve dağınık biçimde ilgilenmiştir. Bu yüzden ABD'nin Afganistan politikası bu dönemde ya iç politikanın rüzgarlarının peşinden sürüklenmiş, ya da anlık çözüm çabalarıyla sınırlı kalmıştır.

Sovyet işgalinden sonra ABD'yi ilgilendiren tek stratejik hedef, Afganistan'da istikrarın sağlanarak, Türkmenistan petrolünün Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na akıtılması olmuştur. Bu yüzden, Pakistan'ın Taliban'ı yetiştirerek, onları Afganistan'da iktidara taşıma projesini ABD desteklemiştir. Avrupa'nın ve ABD'nin 21. yüzyıldaki petrol ve gaz ihtiyacını karşılamada, kaynak çeşitliliği ve dolayısı ile fiyat rekabeti ve enerji güvenliği açısından Hazar Bölgesi petrol ve doğal gaz kaynaklarının önemi artmaktadır. ABD ve AB kaynak artırma stratejileri uygulamakta, fakat petrol ve gaz piyasasındaki Rus etkinliğinin azalması düşünüldükçe aksine giderek artmaktadır.

Fakat 1997 yılından itibaren ABD'nin uyguladığı bu politikada bir değişme, sertleşme meydana gelmeye başlamıştır. Bunda Amerika'daki feminist grupların Taliban aleyhinde yürüttükleri etkili kampanyanın önemi büyüktür. Ayrıca Sovyet işgaline karşı eğitilip, desteklenen gönüllü militanlardan biri olan Usame Bin Ladin ve örgütü tarafından gerçekleştirilen Afrika'daki (Kenya, Tanzanya) ABD Büyükelçilikleri'nin bombalanması olayı, o dönemde ABD'de iktidarda olan Bill Clinton yönetimini harekete geçirmiş, Usame Bin Ladin ve örgütü hedef seçilmiş ve Usame Bin Ladin'in Afganistan'daki kampları bombalanmıştır. Bu dönemde Taliban'ın Usame Bin Ladin'i desteklemesi, Türkmenistan petrolünün taşınmasına yönelik Unocal firmasının projesinin arkasında durmayı veya projeye katılanlarla uzlaşmayı reddetmesi, Pakistan'da giderek derinleşmekte olan siyasal ve ekonomik kriz ve İran'da ılımlı yeni bir hükümetin kurulması gibi hususlar da ABD'nin Taliban'a karşı tavrını sertleştirmesinde etkili olmuştur.

Usame Bin Ladin'in 1998'deki bombalama olaylarını gerçekleştirmesinden sonra, ABD politikası bir kez daha tek maddelik bir gündemden oluşmaya başlamış, Afganistan kaynaklı terörizm ve barış çabaları gibi daha kapsamlı meselelerle

uğraşmak yerine yalnızca Usame Bin Ladin üzerine odaklanmıştır. ABD'nin Usame Bin Ladin politikası vardır, fakat Afganistan politikası yoktur (Raşid, 2001, s.301). 11 Eylül 2001 saldırısı ile ABD'nin bu politikasının da ne kadar yanlış, tükenmiş ve iflas etmiş olduğu anlaşılmış ve gerçekçi ve yüzeysel olmayan politikalar geliştirilerek bölge ile ilgili yeni hedefler belirlenmiştir.

1980'li yıllarda dünyanın gündeminden düşmeyen Afganistan, 11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide Terör Örgütü'ne bağlı teröristler tarafından ABD'de gerçekleştirilen saldırılardan sonra tekrar gündeme gelmiştir.

ABD, bir dönem Taliban'ı destekleyerek Orta Asya'nın Rusya ve İran dışında bir güzergahla dünyaya açılma ihtimalini denemiş, ancak başarılı olamamıştır. Bu defa, bu yolu kendi elleriyle zorlamış ve Afgan topraklarındaki mevcut ABD aleyhtarı örgütlenmelerin etkisini kırmaya çalışmıştır. Orta Asya'ya bir fiil adım atan Amerika, bir yandan bölgedeki yeni Cumhuriyetleri tehdit eden ve onları Çin ve Rusya'nın kucağına atan radikal örgütlenmeleri etkisiz hale getirirken, bir yandan da aynı yönetimlerin baskıcı yöntemleri için gösterdikleri gerekçeleri bertaraf ederek bölgenin siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda Batı'ya entegrasyonunu hızlandırmış ve bölge ülkeleri açısından Çin'e ve Rusya'ya karşı bölgede bir denge unsuru olma yönünde önemli bir meydan okumayı da beraberinde getirmiştir (Erol, 2001, s.61-72).

ABD'nin Afganistan'a odaklanmasının üç temel gerekçesi şu şekilde sıralanabilir;

1. Terör nedeniyle Afganistan'da bir denetim kurulursa aynı zamanda Pakistan, Çin ve Hindistan üzerinde de bir denetim olacaktır.
2. Afganistan, İslam, Hint ve Çin kültür havzalarının içindedir. Yani o bölgedeki jeokültürel dinamikleri istediği zaman harekete geçirebilme imkanı olacaktır.
3. Asya'dan güneye inen (Balkanlar, Kafkaslar, Körfez, Orta Asya ve Afganistan) dört geçiş yolu kontrol altına alınacaktır.

Bağımsız Devletler Topluluğu ve Avrupa ülkelerine, uyuşturucu sevkiyatında merkez bir konuma gelen Afganistan ve bu noktada koridor vazifesi

yapan Orta Asya'yı, denetim altına alarak uyuşturucu trafiğini engellemek, Orta Asya enerji kaynaklarının Afganistan üzerinden sevkiyatını gerçekleştirebilmek ve bölgeyi sisteme dahil ederek bölgede ABD varlığını perçinlemek, Afganistan'ın ABD tarafından hedef olarak seçilmesinin nedenleri arasında sayılmaktadır (Erol, 2001, s.61-72).

ABD'nin Afganistan operasyonundaki siyasi hedefi küreselleşen yeni dünya düzeninde ABD menfaatlerini tehdit eden terör ve terörle bağlantılı her türlü oluşumun ortadan kaldırılması ve Orta Asya'ya yerleşerek bölgede jeopolitik üstünlüğün ele geçirilmesidir.

ABD'nin askeri hedefi; Usame Bin Ladin ve bağlı teröristlerin yok edilmesi Afganistan'da kontrolün ele geçirilmesi ve bölgede kalıcı üslerin tesis edilmesidir.

ABD'nin Afganistan'a müdahale nedenlerinden birinin de yatırımların yenilendiği, Kazakistan ve Özbekistan'da uzun vadede istikrar sağlamak ve çıkarlarını güvence altına almak olduğu da söylenmektedir. Taliban'a karşı Rusya güney sınırlarını sağlama almaya çalışırken bu defa mevzilerini ABD'ye kaptırmakla karşı karşıya kalmıştır (Özcan, 2002, s.367).

ABD'nin, Afganistan'a karşı başlattığı savaşta gerçek amaç Usame Bin Ladin'in ele geçirilmesi ile sınırlı değildir. Başta ABD'de savaş aleyhine oluşturulan kamuoyu olmak üzere Pakistan, İran, Irak, Filistin, Suudi Arabistan, Malezya ve Endonezya'nın yanı sıra Avrupa'da yüzlerce sivil ve masum Afganlı'nın öldürüldüğü saldırıların durdurulmasına yönelik protestolar yapılmaktadır. Savaş sonrası oluşacak yeni dengelerin nasıl ve kimler tarafından belirleneceği daha fazla önem taşımaktadır.

ABD'nin Afganistan'dan ne istediği ve politik amaçlarının ne olduğuna bakıldığında, El-Kaide'yi yok etmek ve Afganistan'da kontrole açık uluslararası sisteme uygun bir yönetim kurmak, kısacası iktidarı değiştirmek istediği görülebilir. ABD politik hedef bakımından Sovyetler Birliği'nin düştüğü hataya düşmemeye çalışmaktadır. Sovyetler Birliği, Afganistan gibi gelenekselliğin günlük hayatın her yerine hakim olduğu bir ülkede derin sosyal değişimleri öngören ve sosyal

gerçeklerle örtüşmeyen “sosyalizm” inşasına girişmiştir. ABD, yaşanan bu olaylardan ders alarak, “sosyal değişim” programları uygulamak yerine, terörizme destek vermeyen denetimi kolay bir yönetim hedefleyecek ve sosyal yapıya hiç müdahale etmeyecektir. ABD’nin ve İngiltere’nin amacı en az insan kaybı ile en kısa sürede politik hedeflerini gerçekleştirmektir (Özcan, 2001, s.114).

ABD, Afganistan müdahalesi ile kalıcı düzenin sağlanması ve bu ülkenin Pakistan ile beraber Orta Asya’ya açılan bir geçiş yolu durumuna getirilmesini ABD için burada sağlanacak bir askeri üs ile bölgesel güç dengesini kendi lehinde etkilemeyi ve Rusya ile Çin arasında girerek kendi aleyhine oluşacak bir işbirliğini etkileme olanağına kavuşmayı hedeflemektedir.

ABD, karşısına çıkabilecek muhtemel güçler olarak da; Çin, Hindistan, Rusya, Almanya-Fransa ittifakı, Şii İslam dünyasının lideri İran gibi ülkeleri görmektedir. Bu ülkelerin gelişmelerin önünü kesmek için öncelikle enerji kaynaklarına ve yollarına sahip olması veya kontrol altında tutması gerekmektedir (Güler, 2004, s.23).

11 Eylül sonrası ABD Afganistan’da Özgürlük Operasyonu adı altında yeniden yapılandırma sürecinde, kendi çıkarları doğrultusunda faaliyetlerine ve geleceğe dönük olarak yatırımlarına devam etmektedir.

ABD sömürgecilik anlayışını yeniden yapılandırma ve inşa etme kılıfı altında Afganistan ve Orta Asya’da yapmak istediklerini plan dahilinde uygulamaktadır.

6. AFGANİSTAN ÜZERİNDE OYNANAN OYUNLAR

6.1. Afganistan – Rusya İlişkileri

19. yüzyılda Çarlık Rusya'sı ile Britanya İmparatorluğu arasında oynanan büyük oyunda, Afganistan önemli bir yer tutmaktadır. Rusya'nın amaçları arasında güneye, sıcak denizlere inmek vardır. Bunu gerçekleştirebilmek için Orta Asya hanlıklarını birer birer işgal ederek sınırlarını güneye doğru genişletmiştir. Buna karşılık İngilizler de Hindistan üzerinden kuzeye doğru ilerlemişlerdir. Karşı karşıya gelen bu iki devlet Afganistan'ı işgal etmek yerine 1907'de anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmaya göre İngiltere, Afganistan'ı işgal ve ilhak etmemeyi, ülkenin iç işlerine karışmamayı taahhüt etmiştir (Oğuz, 2001, s.53).

Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nden sonra Lenin Afganistan'la ilgilenmeye başlamıştır. İngilizler'i Afganistan'dan tamamen çıkarmak istemektedir (Oğuz, 2001, s.54). Emanullah Han zamanında Ruslar Kral'a destek vermişlerdir. Kabil'de telefon ve telgraf idaresi ve bir radyo istasyonu kurmuşlardır.

Afganistan'ın Sovyetler'e yaklaşmasında ABD'nin payı büyüktür. Nikita Kruşçev'in iktidara gelmesi ile SSCB, yayılmacı politikasından vazgeçerek işbirliğini öne çıkarmıştır. 1954'te Afganistan Başbakanı Muhammed Davud'un Moskova'yı ziyareti ile iki ülke ilişkilerinde kapsamlı işbirliği projeleri başlatılmıştır. Bu amaçla Afganlı bazı yöneticiler ve öğrenciler eğitim için Moskova'ya götürülmüşlerdir. Ayrıca Sovyetler, Afganistan'da yollar, köprüler vs. yaparak bu ülkede kendi ideolojilerini yaymak için zemin hazırlamıştır.

1973 tarihinde Afganistan'ın başına, Sovyetlerin desteklediği Muhammed Davud Han gelmiş ve ilişkiler daha da ilerlemiştir. Fakat Afganistan'ın iç işlerine karışmaya başlayan Rusya, Muhammed Davud Han'ı 1978 yılında tahttan indirerek Afganistan'ı kendi kontrolüne almıştır. Ancak fiili işgal 24 Aralık 1979 yılında Sovyet nakliye uçaklarının Kabil Havaalanı'na 4000 kişilik acil müdahale gücünü sevk etmeleriyle başlatılmıştır. Bundan sonrada Cumhurbaşkanı Babrak Karmal'ın

yardım istediği iddiası ile 29 Aralık'ta Sovyetler Birliği 85.000 kişilik bir ordu ile Afganistan'a girmiştir (Oğan, 2001, s.53).

ABD bunun üzerine Afganistan'daki mücahidlere komşu devletler üzerinden yardım etmiştir. Bu yardımlar sayesinde mücahidler Sovyet ordusu karşısında başarı kazanarak Sovyetler'i hezimete uğratmışlardır. Sovyetler 20. yy'da insanoğlunun maruz kaldığı en büyük soykırımlardan birisini yapmıştır. Afganistan'da sivil halka karşı kimyasal silah kullanmışlardır. Sovyetler, Afganistan'dan çekildiğinde geride yaklaşık 1 milyon ölü ve 5 milyon göçmen bırakmıştır (Hacaloğlu, 1999, s.72).

15 Şubat 1988 tarihinde Kızılordu Afganistan'dan çekilmeye başlamış ve SSCB hızla dağılma sürecine girmiştir. Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesi ile Afganistan konusunda önemli değişiklikler olmuştur. Mihail Gorbaçov'un karşısındaki en büyük sorun Afganistan'dır. SSCB, istediği amaca ulaşamayınca ekonomik alanda büyük zarara uğramıştır. Sovyetler'in Afganistan'daki günlük masrafı 10 milyon dolar civarındadır. Mihail Gorbaçov barış yanlısıdır. Pakistan, ABD ve SSCB arasında Afgan işgalini sona erdiren antlaşma imzalanmıştır. 15 Mayıs 1988 tarihinden 15 Şubat 1989 tarihine kadar SSCB orduları Afganistan'da kalarak kademeli olarak çekilmişlerdir (Oğuz, 2001, s.253).

Sovyetleri dağılma sürecine sokan Afganistan'daki radikal İslam unsurları, 11 Eylül'de ABD'ye gerçekleştirdikleri saldırılar ile de ABD'nin "Süper Güç" imajını sarsmışlardır. ABD ise Afganistan'ı işgal ederken SSCB'nin durumuna düşmemek için planlı olarak hareket etmiştir.

Dış politikada önemli adımlar atan Rus Lideri Vilademir Putin, bu krizi batı ile işbirliği içerisinde değerlendirmiş, bu krizde ABD ile sıkı ilişkiler kurmuştur. Rusya bu olayda hem Çeçenistan hem de Gürcistan üzerinde daha fazla etkili olabilmek için bu fırsatı kaçırmamıştır. Rusya, Dünya kamuoyuna uluslararası terör ve Çeçenistan arasında bir ilişki kurmaya çalışarak, Çeçenler'i "terörist" olarak göstermeye çalışmıştır (Oğan, 2001, s.54).

Rusya bir yandan Afganistan'da sürdürülen nüfuz mücadelesinin dışında kalmamak için elinden geleni yaparken diğer yandan da iyi ilişkiler içerisinde olduğu

Müslüman dünyası ile ilişkilerini sıkıntıya sokacak davranışlardan uzak durmaya çalışmaktadır (Oğan, 2001,s.59).

Bölgede ABD tarafından Rusya'nın çıkarlarının tatmin edilmemesi ve batı ile başlayan ilişkilerinde yeterli desteğin bulunamaması halinde, Rusya'nın daha sert politika izleyebileceği düşünülebilir. Ayrıca Rusya, Taliban sonrası Afganistan'da özellikle kuzey bölgesinde kendisine bir "nüfuz bölgesi" verilmesini istemektedir (Oğan 2001, s.55).

Rusya, bölgede her türlü ihtimali değerlendirip buna göre önlemini almıştır. Özellikle Rusya'nın, Tacikistan'daki 201. Tümeni buldurması bölgeye verdiği önemi göstermektedir. Diğer taraftan Rusya, Afganistan'da istihbarat ağı kurarak bölgedeki olayları yakından izleme imkanı bulmuş ve ABD ile olan ilişkilerinde bunu kullanmıştır.

Rusya, 18. yüzyıldan beri güneye sıcak denizlere inerek ekonomik ve siyasi olarak gelişmeyi planlamıştır. Özellikle bu dönemde Osmanlı Devleti ile uzun süren savaşlar yaparak Karadeniz ve Akdeniz'e açılmayı başarmıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda Rusya hedefini Afganistan'a çevirmiştir. Rusya'nın Afganistan'la ilgilenmesinin bir diğer sebebi de Afganistan'ın önemli ekonomik yollar üzerinde olması ve doğalgaz rezervlerinin zengin olmasıdır. ABD özellikle Rusya'nın bu açılmasına mani olmaya çalışmıştır. SSCB dağılması ile kendinden ayrılan bağımsız cumhuriyetleri elinde tutmaya çalışmaktadır. Bunun için bölge devletlerinden olan Hindistan, İran ve Çin'le ittifak halinde hareket etmektedir. Petro'nun vasiyetnamesini hala unutmayan onu rehber edinen Rusya, Afganistan'ı ele geçirmek için fırsat kollamaktadır.

6.2. Afganistan-Pakistan İlişkileri

Batılı haber ajansları ve Afgan liderler, Pakistan'ın, Afganistan üzerindeki ticaret yollarını açmak için Taliban'ı yetiştirdiğini öne sürmüşlerdir. Bugün Afganistan-Pakistan sorununun temelinde Peştunistan sorunu yatmaktadır. Peştunistan 1947 yılında özgürlüğüne kavuşunca Pakistan zor durumda kalmıştır. Pakistan'ın ilk başlardaki asıl amacı bağımsızlığı, egemenliği ve Afganistan'ın bölgesel bütünlüğünü koruma, düşmanlığın kesilmesi, güvenliğin sağlanması ve

Pakistan'a yerleşmiş 1,5 milyona yakın Afgan mültecinin geri gönderilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Fakat diğer taraftan Taliban üyelerinin çoğu, Pakistan'daki medreselerde eğitim almış ve orada yetişmişlerdir. Çoğu Belucistan'da ki 1997 yılı seçimlerinde Pakistan Partisi (Cemiyet-i Ulemâyı İslam) için oy kullanmışlardır (Raşid, 2001, s.123).

Benazir Butto, 1995 yılında Taliban'ı ilk kez resmi olarak yalanlamıştır. Butto Manila'yı ziyareti sırasında "Afganistan'da kimseyi desteklemiyoruz ve Afganistan'a karışmıyoruz" demiştir. Başbakan Nevaz Şerif'te Afganistan'da barışın sağlanması için kendi döneminde Peşaver ve İslamabad antlaşmalarına öncülük etmiş fakat bu antlaşmalar uygulanamamıştır.

4 Temmuz 2003 tarihinde Pakistan – Afganistan sınır bölgelerinden gelen bir grup kabile reisi, Devlet Başkanı Hamid Karzai'ye Pakistan'ın kendilerini rahatsız ettiklerini bildirmiştir. Bunun üzerine bir grup bölgeye giderek verdiği raporda Pakistan askerlerinin Afgan sınırını geçerek, Afgan sınırındaki güvenlik birimleri ile çatıştığı yönündedir. Bu olay iki devlet arasındaki ilişkileri germiş ve Hamid Karzai Pakistan devletinin uluslararası terörizm ile işbirliği yaptığını vurgularken, Pakistan'ın hiç bir zaman Afganistan ile dost olmadığını ve hatta Sovyet işgal döneminde Afganistan'ın hem Sovyetler'e hem de Pakistan'a karşı mücadele etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bir grup Afganlı'nın 8 Temmuz 2003 tarihinde Kabil'deki Pakistan Büyükelçiliği'ne saldırması sonucunda maddi hasar oluşmuş ve Pakistan hükümeti Kabil'deki büyükelçiliğini kapatmıştır.

Gulbeddin Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslam örgütünün Afganistan sınırlarına yakın Pakistan topraklarında yeniden örgütlendiği ve Pakistan tarafından da desteklendiği bilinmektedir. Bu gelişmelere bakarak ilerde Afganistan-Pakistan sorununun daha farklı boyutlar alarak devam edeceği söylenebilir (Burget, 2002, s.50).

Afganistan'ın Pakistan ile olan ilişkileri, Rusya'nın Afganistan'ı işgal etmesi ile düzelmiş, fakat Taliban yönetiminin Pakistan'daki kamplarda yetişmesi ve bunu Pakistan'ın devlet ricalinin bilmesi, ilişkileri günümüzde bozmuştur. ABD, Afganistan-Pakistan sınırında bulunduğunu iddia ettiği Taliban kamplarına

operasyonlar düzenleyerek ve Usame Bin Ladin'in bu bölgede olmasından kuşkulananak, bu bölgeyi devamlı baskı altında tutmaya çalışmıştır. Özellikle Afganistan'da yetişen uyuşturucu maddelerinin çoğunun Pakistan üzerinden dünyaya açılıyor olması bu bölgenin önemini göstermektedir. Afganistan'da geçici yönetimin olması, ABD'nin bölgeye tam olarak hakim olamaması, Pakistan'da hala Taliban üyelerinin bulunması ve bölgede çatışmaların olması bu iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli sorunların olacağını göstermektedir.

6.3. Afganistan-İran İlişkileri

İranlı'lar Afgan topraklarını kendi tarihi toprakları olarak görmekte, İngiltere'nin izlediği siyaset sonucunda Afganistan'ın İran'dan ayrıldığını belirtmekte ve bundan dolayı da Afganistan'ı bir parçası olarak görmektedirler.

İran, 1979 yılından beri mücahidlere yaptığı yardımlarla koyu bir Sünni yönetime sahip olan Afganistan'da Fars ve İslami rejim kuran Taliban'a karşı cephe almış, Şiiiler'in daha güçlü bir konuma gelmesini sağlamaya çalışmıştır.

İran'ın Taliban rejimine karşı mücadele etmesinde dinsel faktörlerden çok daha önemli nedenleri vardır. En önemli nedenlerinden biri Amerika'nın Taliban'ı desteklemesidir. Aslında İran'ın Afgan muhalif gruplarla da ilişkisi kopuk olmuştur. Sadece 1992 yılı öncesinde değil, 1979-2002 döneminde de İran'ın, Afganistan adına muhatap olduğu iki unsur göze çarpmaktadır. Şii Hazaralar ve Horasan'daki mülteciler. Afganistan – İran ilişkisinde bu iki unsur dışında ele alınabilecek başka bir unsur yok denebilir. Pakistan-Suudi Arabistan-ABD üçlüsü, İran'ın, Afganistan'la ilişki kurmasını engellemiştir. 1989 yılında SSCB işgali sona ermiş ve 1992 yılında komünist rejim çökmüştür. Hazaralar kendi bölgelerinde egemen bir güç olarak Afganistan iç politikasında büyük rol oynayabilecek bir duruma gelmişlerdir. Yani 1992 yılına gelindiğinde İran'ın, Afganistan'da işlevsel bir aracı bulunmaktadır. İran'ın Hazaralar'la ilişki kurmasının amacı, Afganistan'dan gelebilecek bir tehlikeye karşı coğrafi ve ideolojik bir tampon bölge kurma ihtiyacı için bu aracı kullanmak istemesidir.

Komünist rejime karşı savaşıyan grupların birbirleriyle çatışmalarını engelleyen bu ortak düşman (Komünist rejim) ortadan kalkınca Afganistan'ın belirli bölgelerindeki gruplar arasında iç savaş başlamıştır. Kabil'de Burhaneddin Rabbani iktidarının yer aldığı bu üç yıllık dönemde İran'ın Kabil'deki tüm girişimleri Hazaralar'ın biraz daha etkin olabilmesi için verilen çabalardan öteye gidememiştir.

1994 yılının sonunda Taliban'ın ortaya çıkarak bir kaç yıl içinde Hazara bölgesi dahil ülkenin büyük bölümünü ele geçirmesi Afganistan'ın durumunu tümüyle değiştirmiştir. Taliban, Afganistan'da İslamın temsilcisi olma niteliğini yeniden tanımlamıştır. Taliban'ın uygulamalarının ardından diğer grupların İslami kökenli meşruiyetleri sorgulanmaya alınmış ve bu durum Orta Doğu'da kökten dinciliğin temsilcisi konumunda olan İran'ı tehdit etmeye başlamıştır. Taliban hareketi, Afganistan'da yabancı kaynaklı İran karşıtı ideolojik müdahalenin doruğu olarak değerlendirilmiştir. 1994-1997 döneminde Taliban Kandahar'dan başlayarak tüm ülkeyi ele geçirmeye başladığında karşısında İran ve Rusya destekli ittifaklar bulmuştur. O tarihe kadar İran, Afganistan'daki gelişmelerde Hazaralar'a destek vermiştir.

1998 yılında Taliban'a direnen son büyük kent olan Mezar-ı Şerif ele geçirildiğinde Hazaralar katledilmiştir. İç savaş sırasında Hazaralar'a karşı çok sayıda katliama tepki göstermiş olan İran bu durum dolayısıyla savaş ilan etmeyi düşünmüş ve Afganistan sınırında askeri yığınak yapmıştır. 1979 yılındaki SSCB işgalinin ardından Afganistan'ın tekrar işgaline neden olabilecek İran'ın bu sert tutumunun ardında sadece Hazaralar'ın katliamı yoktur. İran'ın bu tutumunun arkasındaki asıl amaç, Mezar-ı Şerif'teki katliamdan İran Konsolosluğu'nun ve diplomatlarının da zarar görmesidir.

11 Eylül'de İkiz Kuleler'e yapılan saldırının arkasında Taliban'ın yanında savaşıyan Arap Afganlar'ın olduğunun dünya kamuoyunda kabul görmesi Afganistan'daki dengeleri tümüyle değiştirmiştir. 11 Eylül saldırısı İran'ı konumu nedeniyle tedirgin etmiştir. İran suçlanmaktan korkmuştur. İran, Afganistan'da tüm etnik grupları kapsayan bir devletin kurulmasını istemekte ve Peştunlar'ın ağırlıklı olmasına karşı çıkmaktadır (Bayır, 2001, s.49-50).

ABD'nin Taliban'a doğrudan müdahalesi ve Taliban yönetiminin ortadan kaldırılması Afganistan'ın yeniden doğmasına neden olmuştur. Bu yeni gelişme İran'da hem olumlu hem de olumsuz görüşlere sebep olmuştur. Olumlu tarafı, İran için büyük tehdit oluşturan Taliban ortadan kalkmıştır. Bu arada Hazaralar da eski bölgelerinin denetimini geri almıştır. Olumsuz tarafı ise Rusya ile birlikte Taliban dışındaki tüm gruplar üzerinde etkili olmaya başlayan İran'ın, ABD'nin müdahalesi sonucunda sadece Hazaralar'a etki eden bir konuma gelmiş olmasıdır.

ABD'nin Afganistan'daki varlığı ve yeni siyasal oluşum İran'ın milli güvenliğini tehdit eden bir unsur olmuştur. Bu yüzden İran'ın, Afganistan'a ilgisiz kalması imkansızdır. 11 Eylül'den sonra baş gösteren Taliban-ABD gerginliği, İran'ı pasif bir tarafsızlığa itmiştir (Bayır, 2001, s.49-50).

İran, Afganistan'da kurulacak olan muhtemel devlette kendi yerini almak istemesinden dolayı gizli ve çok sınırlı bir biçimde Batı güçlerine destek vermeye yönelebilir duruma gelmiştir.

6.4. Afganistan-Çin İlişkileri

Çin, 20 Ocak 1955 tarihinde Afganistan'la diplomatik ilişki kurmaya başlamış, 1957 yılının Ocak ayında Çin Başbakanı Zheu Enlai ve Başbakan Yardımcısı Mareşal He Long Afganistan'a ilk ziyaretlerini gerçekleştirmişlerdir. Buna karşılık Afganistan Başbakanı Muhammed Davud'da, Çin'i ziyaret etmiştir. 8 Haziran 1963 tarihinde başlatılan Çin-Afganistan sınır problemi, 22 Kasım 1963 tarihinde çözümlenmiştir. 17 Temmuz 1973 tarihinde Afganistan Başbakanı Muhammed Davud, Afganistan Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. 28 Temmuz 1973 tarihinde, Pekin Hükümeti, Afganistan Cumhuriyeti'ni tanımıştır (Ekrem, 2002, s.86-87).

1979 yılında Çin – ABD arasında kurulan diplomatik ilişkiler bozulmuş ve bu ilişkiler 1992 yılında Muhammed Necibullah Hükümeti yıkıldıktan sonra düzelmeye başlamıştır. 1993 yılından itibaren durmuş olan ilişkiler Taliban döneminde de devam etmiştir. Çin, Taliban hükümetiyle eğitim ve kültürel alanlarda da ilişki kurmuş, bazı öğrenciler Çin'de eğitim görmüşlerdir (Ekrem, 2002, s.87).

Çin, Afganistan sorununda BM’de Afgan yanlısı bir politika izleyerek, ABD’nin karşısında yer almış, Pekin Hükümeti, Afganistan sorununun barışçıl ve yapıcı kararlarla çözüm getirilmesini istemiştir. Çin telekomünikasyon ve hava savunması sisteminde Afganistan’a yardım etmiş, Pekin Hükümeti ise ilişkileri reddetmiş ve gayri resmi bir ilişki olduğunu iddia etmiştir.

Pekin, Doğu Türkistan’daki olayların Taliban ve El Kaide tarafından meydana geldiğini düşünmektedir ve bunun çözümü için Taliban yönetimiyle görüşmelerde bulunmuştur.

Çin, uluslararası siyasette yerini belirlemeye çalışarak, ABD ile olan ilişkilerini düzeltmeye ve Doğu Türkistan’ı baskı altında tutmaya çalışmaktadır. Geçici Hükümet Başkanı Hamid Karzai Çin ziyareti sırasında, Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Afganistan’a 150 milyon dolar yardımda bulunacağına dair söz vermiştir. Çin’in yardım amacı aslında bu ülkenin alt yapı, inşaat ve tarım sektöründen pay almaktır.

Yıl	Ticari Harcım	İhracat	İthalat
1994	39,14 milyon \$	27,37 milyon \$	11,77 milyon \$
1995	33,08 milyon \$	31,6 milyon \$	16,64 milyon \$
1996	34,76 milyon \$	31,3 milyon \$	3,45 milyon \$
1997	33,08 milyon \$	32,47 milyon \$	610 bin \$
1998	24,55 milyon \$	24,34 milyon \$	210 bin \$
1999	19,58 milyon \$	16,68 milyon \$	2,9 milyon \$
2000	25,29 milyon \$	19,89 milyon \$	5,4 milyon \$

Çizelge 6.1. Afganistan ile Çin Arasındaki İthalat İhracat Veri Tablosu

(Ekrem, 2002 , s.87)

24 Ocak 2002’de Afganistan Geçici Hükümet Başkanı Hamid Karzai, Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ile görüşmesi sırasında Jiang Zemin: “Çin ile Afganistan’ın ortak sınırı vardır, dostu ve komşusudur. Çin Afganistan’a her türlü desteği verecektir” diyerek düşüncesini söylemiştir.

Uluslararası uzmanlar Çin'in Afganistan'a ekonomik yardımda bulunmasının sebebinin daha çok kendi stratejik güvenliğini sağlama endişesine bağlamaktadır. 11 Eylül sonrası Orta Asya'da etkinliğini yitiren Çin, tekrar bölgede etki sahibi olmayı arzu etmektedir. ABD'nin Afganistan askeri operasyonu Orta Asya ve Güney Asya'da mevcut olan dengeyi bozarak Çin'i endişelendirmiştir. Orta Asya'dan Çin'e petrol-doğalgaz taşınması gibi çıkarlar tehdit altına girmiştir (Ekrem, 2002, s.90-91).

Çin Hükümeti "Şangay İş Birliği Örgütü"nü kurmuş, bölgede oluşan güç dengesini ele geçirmeye ve ABD'nin bölgedeki gücünü önlemeye çalışmıştır. Rusya ve diğer devletlerin ABD'nin yanında yer alması sonucunda bu örgüt istenilen başarıyı sağlayamayarak etkisiz hale gelmiştir.

Çin'in Afganistan politikasına genel olarak baktığımızda, kendi içindeki Doğu Türkistan sorununu çözmek ve ABD'nin bölgeye yerleşmesini engellemek, Afganistan'la olan ilişkilerini siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda geliştirmeye çalışmaktır. ABD dünyanın önde gelen süper güçlerinden Çin'i kontrol altında tutmak için başta Afganistan olmak üzere Çin'in etrafında bulunan diğer devletlerde de üs kurmayı başararak bölgeyi elinde tutmaya çalışmaktadır (Ekrem, 2002, s.86-92).

6.5. Peştunistan Sorunu

Peştunlar, Afganistan'ın en büyük, etkili ve nüfuzlu bir grubudur. Genel olarak Afganistan'ın güneyinde ve doğusunda toplanmışlardır (Oğuz, 2001, s.41). Afgan nüfusunun % 48,5'ini oluşturmaktadırlar. Peştunlar'ın % 99'u Sünni Müslümanlar'dan oluşmaktadır. Tarihte savaşçı bir millet olarak bilinen Peştunlar, Afganistan'da 18. yy'da önemli bir güç olarak ortaya çıkmışlardır (Demirel, 2002, s.12).

Hindistan'ın bağımsızlığı ve Pakistan'ın kuruluşu bölgede Peştunistan sorununu ortaya çıkarmıştır. 1947 yılında İngilizler, Hindistan'dan ayrıldıktan sonra Afgan Hükümeti bugün Pakistan'ın kuzeybatı eyaletinde yaşayan Peştunlar'a, bağımsız olmakla Afganistan'a katılmak arasında bir seçenek tanınacağını ummuşlardır. Fakat Afgan Hükümeti'nin beklediği olmamış ve İngilizler Peştunlar'a

Pakistan ya da Hindistan'ı seçmesini önermiştir. Peştunlar da doğal olarak Müslüman oldukları için Pakistan'a katılmaya karar vermişlerdir. Afganistan ise Peştunlar'ın kendilerine bağlanması gerektiği konusunda ısrar etmiştir, çünkü bu bölge daha önceden Afgan toprağıdır. İngilizler sınırı çizerlerken kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir (Toker, 2002, s.225-226).

Peştunistan sorunu Pakistan'ın Birleşmiş Milletler'e üye olmasında da zorluk çıkarmıştır. Afganistan, Pakistan'ın Birleşmiş Milletler'e kabul edildiği 30 Eylül 1947 tarihinde yapılan oylamada tek olumsuz oyu kullanarak Pakistan'ın varlığını tanımayı reddeden bir tutum takınmıştır (Toker, 2002, s.234-235).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Afganistan'la Pakistan arasındaki bu önemli sorun dolayısıyla iki ülkenin de anlaşması için elinden geleni yapmıştır. Özellikle Celal Bayar zamanında Türkiye'yi ziyaret eden Eyüp Han ile Peştun sorunu hakkında görüşülmüştür, fakat bir sonuç alınamamıştır.

Afganistan'ın Pakistan toprakları üzerinde hakkının olduğunu iddia etmesi, iki devlet arasındaki ilişkileri bozmuştur. Afganistan'ın Peştunlar'ı kışkırtması sonucunda, Pakistan devleti iki ülke arasındaki sınırı ve Hayber Geçidi'ni ulaşıma kapatmıştır. Bu durum iki ülkenin ekonomisine zarar vermiştir. Bunun sonucunda Afganistan'ın, Rusya'ya yaklaşmaya başlamasına karşılık, Pakistan ABD'nin yanında yer almıştır.

Pakistan'a yerleşen ABD'nin bu ülkede üs kurması Rusya'yı Pakistan'la karşı karşıya getirmiştir. 1950 yılında Afganistan-Pakistan sınırında çatışmaların başlamasıyla, Pakistan Afganistan'la olan sınırını kapatmıştır. 1955 yılında Afgan Hükümeti, ABD'den yardım istemiş, fakat ABD'nin bunu reddetmesi, Pakistan'a yardımda bulunması Rusya – Afganistan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur.

Bugün Afganistan'daki gruplar içinde büyük çoğunluğa sahip olan Peştunlar, yeni kurulan yönetimde de önemli mevkilerde bulunmuş ve Afganistan'ın geleceğinde söz sahibi olmuştur. Yeni yönetimin liderlerinden Hamid Karzai'de Peştun kökenlidir.

6.6. Uyuşturucu Ticareti

Günümüzde uyuşturucu üretimi, tüketimi ve kaçakçılığı dünyanın her bölgesinde görülen önemli sorunlardan biridir.

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Kontrol Programı'na (INCB) göre uluslararası yasa dışı uyuşturucu ticaretinin ulaştığı rakam yıllık 400 milyar dolardır. Bu rakam, tüm uluslararası ticaretin % 8'ne ve tekstil sektörünün yıllık sermayesine tekabül etmektedir (Ersoy, 2002, s.77).

1980 yılının ortalarında dünya uyuşturucu pazarında kokainle uğraşan Güney Amerikalı "And Grubu" ve ağır afyon grubu ile eroin ticareti yapan Güney-Doğulu "Altın Üçgene" Afganistan, Pakistan ve İran'dan oluşan "Altın Hilal" merkezi eklenmiştir. "Altın Hilal"ın alanına haşhaş ve Hint kenevirinin ekimi girmektedir (Baycaun, 2001, s.56).

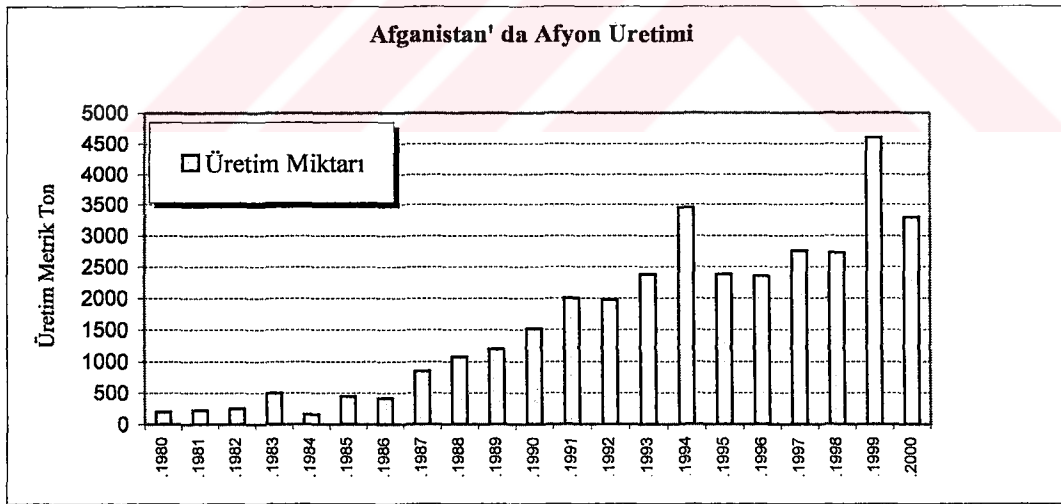
Altın Hilal'in oluşumunda ve uyuşturucu ticaretine çabuk girmesinde, Afganistan'daki çatışmalar ve Afganistan'ın İran ve Pakistan ile olan sınırlarındaki kontrolün zayıf olması rol oynamıştır. İran'ın transit koridoru olarak kullanılması, Pakistan'da uyuşturucu hammaddesinin sevkiyatı yerine, işleminin tercih edilmesi, bozuk ekonomisi ve haşhaş ile kenevirin ekimi için uygun iklim şartlarına sahip olan Afganistan'ın uyuşturucu bitkilerinin ekimini yaygınlaştırmasına olanak sağlamıştır.

Yaklaşık on yıldan beri Afganistan, eroin gibi çok güçlü bir uyuşturucunun imalinde gerekli olan afyonun dünyadaki en büyük üreticisidir.

Afganistan sayısal bir ifadeyle 1999 yılında ham afyon üretiminin % 79'nu, 2000 yılında ise global afyon üretiminin % 70'ini karşılamıştır. Afganistan üretmiş olduğu afyonun önemli bir kısmını Kuzey Karadeniz yoluyla Avrupa pazarına ulaştırmaktadır. Bunun sebepleri arasında SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan otorite boşluğu, ekonomik sıkıntılar, merkezi idarenin zayıflığı, sınır bölgelerinin kontrollerinin sağlanmasındaki aksaklıklar sayılabilir (Ersoy, 2002, s.78).

Son on yıldan beri afyon üretiminin başını çeken Afganistan, nüfusa göre eroin bağımlısı sayısı en yüksek olan ülkelerinin de başında gelmektedir.

Afganistan'ın dünyadaki afyon üretiminin büyük bir bölümünü karşılamasının sebepleri şöyle sıralanabilir; mücahidler Sovyetler Birliği'nin işgaline karşı direnişte iken, haşhaş üretmeye ve askeri harcamalarını karşılamak için afyon gelirinden faydalanmaya başlamıştır. Afyon ekonomisinin geliri oldukça yüksektir ve önemli bir savaş amacıdır. Çiftçilerde haşhaş üretmeyi tercih ederler çünkü tahıldan çok daha az suyla yetişebilmektedir. Afganistan bilindiği gibi kuru bir iklime sahiptir ve savaş dolayısıyla sulama sisteminin kullanılamaz durumda olması sebebiyle bu ülkedeki afyon üretiminin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Haşhaş ekimi, bölge halkı için bir geçim kaynağı olmuştur. Afganistan'da gelir kaynağı sadece haşhaş ekimine bağlı olan yaklaşık 2 milyon kişi vardır (Ersoy, 2002, s.79). Afganistan ekonomisinin % 90'ını uyuşturucu ekimi ve işlemeden elde edilen gelir oluşturmaktadır (Baycaun, 2001, s.58). 1999 yılında tacirler, dünyada hiç görülmemiş zenginlikte, yaklaşık 4600 ton afyon mahsul elde etmiştir. 1999 yılında Afganistan dünya pazarının % 75'ni ele geçirmiştir. 2000 yılında bu oran biraz daha gerilemiştir.

Şekil 6.1. Afganistan'da Afyon Üretimi (Baycaun, 2001, s.59)

Afganistan'da ciddi bir boyuta ulaşan uyuşturucu sorunu, Orta Asya ülkelerini de önemli ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla Afganistan uyuşturucu

trafiğinin Orta Asya'dan geçmesi bölgede uyuşturucu kullananların sayısını artırmış, maddi bakımdan zayıf olan Orta Asya ülkeleri buna bağlı olarak uyuşturucu ile mücadelede yetersiz kalmışlardır. Kötü ekonomi, yozlaşma ve yargıdaki yolsuzluklar gibi nedenlerden dolayı bu ülkelerde uyuşturucu yaygınlaşmıştır.

Afganistan'da Taliban yönetimi afyon üretimini yasallaştırıp, % 10 oranında vergi almıştır. Ancak uluslararası toplumun baskısı ve Uyuşturucu Kontrol Kurulu'nun girişimleri sonucu Taliban, kendi denetimi altındaki bölgede afyon ekimini 2000 yılının Temmuz ayında yasaklamıştır (Ersoy, 2002, s.79). Bununla birlikte çoğu Afganlı gelir kaynağını kaybetmiştir. Ancak yasak, eroinin piyasasını etkilememiştir. Bu durum geçmiş yıllardaki hasatlardan elde edilen eroinin Afganistan ve bazı komşu ülkelerde depolandığını göstermektedir. Afyon yasağına rağmen eroin piyasasının bu gelişmelerden etkilenmemesi ve Orta ile Güneybatı Asya'da uyuşturucu olaylarının artması, eroin stokunun büyük miktarlarda olduğunu göstermektedir. Kaçakçılar, Afganistan ve çevre ülkelerdeki uyuşturucu depolarından aldıkları eroinleri tüketim bölgelerine ulaştırmaya devam etmektedirler. Stokların varlığı eroin piyasasında kıtlık olmayacağını göstermektedir.

11 Eylül tarihinden sonra Afganistan'a yapılan askeri hareketin ardından ABD Başkanı George Walker Bush, ABD'nin 2002 Uyuşturucu Stratejisi'ni açıklarken "Afganistan'daki Taliban'ı düşünün, Taliban'a muazzam bir para getiren, 11 Eylül'de binlerce masum Amerikalı'yı öldüren kişileri besleyen, saklayan ve koruyan şahıslara büyük miktarlarda para sağlayan Afganistan'daki afyon ticareti, dünyadaki afyon ticaretinin % 70'ini oluşturmaktadır. Uyuşturucu ile mücadele ettiğimizde terörle de mücadele etmekteyiz" demiştir (Ersoy, 2002, s.79). Harekat başladığında Afganistan'dan Pakistan'a doğru afyon akışı önemli ölçüde artmıştır. Afyon fiyatlarında önemli bir artış olmuş, fakat eroin piyasasında önemli bir değişiklik olmamıştır.

Afganistan'da haşhaş üretim yasağına rağmen ülkenin kuzeyine doğru ekimin yayıldığı konusunda bilgiler elde edilmiştir. Harekat sonunda ülkede kurulan geçici Afgan Hükümeti bu durumu dikkate alarak sadece haşhaş ekimini değil afyon üretimi ve ticaretini de yasaklamıştır.

Afganistan'ın yeniden yapılanması sürecinde uyuşturuu ile mücadele konusunda global tepkiler ve girişimler olmuştur.

Birleşmiş Milletler Uyuşturuu Kontrol Programı, Afganistan'da afyon üretiminin yeniden başlamasının engellenmesinin barış, güvenlik ve kalkınmanın n koşulu olduğunu belirtmiştir. Uyuşturuu maddeler denetim sözleşmelerini eksiksiz uygulayabilmesi için Afganistan'a yeterli teknik ve mali yardım sağlamaya hazır olduğunu belirtmiştir.

UNDCP (Birleşmiş Milletler Uyuşturuu Kontrol Programı), Afganistan Geçici Hükümeti'ne yardım eden ilk uluslararası kuruluş olmaya devam etmektedir. Afganistan'da haşhaş ekim yasağının etkisinin tespit edilmesi ve afyon ekiminin izlenmesine yönelik çalışmalar yapmış, bunun sonuçlarını bütün dünyaya duyurmuştur. Afganistan'ın dünyanın en büyük afyon üreticisi konumuna dönmemesi ve üretiminin diğer ülkelere de yayılmasının engellenmesi için çalışmalar yapmaktadır.

Avrupa Ulusal Kanun Uygulama Bölüm Başkanları Avrupa Honlea'sı 5. toplantısında Afganistan'daki durum ele alınmıştır. Bölgeye yapılacak araç, gereç ve maddi yardımlarda dikkatli davranılması gerektiği bölgedeki güvenlik birimlerinin ihtiyaı olan malzemenin iyi tespit edilerek verilmesi ve para yardımlarının yerinde harcanıp harcanmadığının kontrol edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Ersoy, 2002, s.80).

Ülkemiz, Afganistan'daki son gelişmeler doğrultusunda uyuşturuunun Afganistan'ın gündeminden tamamen çıkarılmasının, uyuşturuu ile mücadelede görevli kanun birimlerinin kurulmasının ve bunlara yeterli eğitimin verilmesi gerektiğinin globalleşme açısından önemli olduğunu savunmuştur. Bu amaçla Türkiye Afganlılar'ın personelinin eğitiminde Uluslararası Uyuşturuu Organize Suçlar ve Uyuşturuuyla Mücadele Akademisi (TADOC)'nin hizmetlerinden yararlanılabileceğini beyan etmiştir.

Ankara'da yapılan Güneybatı Asya Eroini Stratejisi Konferansında Geçici Afgan Hükümeti tarafından Celalabad, Doğu Afganistan ve Kandahar'da kaçakçılık ve afyon üretiminin yapıldığı belirtilmiştir. Afganlı temsilci mücadele konusunda

kararlı olduklarını ve bu mücadelenin uluslararası toplumun desteğiyle olabileceğini söylemiştir. Afganistan ve çevre ülkelere yönelik olarak gerçekleştirilen ve eroin imalatında kullanılan özellikle asetik anhidrit başta olmak üzere kimyasal maddelerin ülkeye girişinin engellenmesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınması ve toplantıya katılan ülkelere bu amaçla oluşturulan Topaz Operasyonu'na katılımlarının sağlanması konusunda mutabık kalınmıştır (Ersoy, 2002, s.81).

Berlin Konferansı'nda Uluslararası Güvenlik Destek Gücü kapsamında Afganistan'da askeri birliği de bulunan Almanya'nın girişimleriyle, 2002 yılının Mart ayında Berlin'de "Afganistan'da Uyuşturucu Denetimi" hakkında bir uluslararası toplantı düzenlenmiştir. Türkiye'nin de iştirak ettiği bu toplantıda, haşhaş hasatının önlenmesine yönelik kısa vadeli tedbirler, gelir kaybına uğrayacak çiftçilere yapılabilecek kısa vadeli yardımların yanında orta ve uzun vadeli alternatif kalkınma ve kanun uygulama stratejileri ele alınmıştır (Ersoy, 2002, s.81).

Afgan yetkilerine kanun koyma, kanun uygulama, talep azaltımı ve alternatif gelişim programlarını içeren tutarlı ve çok yönlü bir uyuşturucu kontrol politikası formüle edilmesi ve uygulanmasında yardımcı olunması alınan kararlar arasında yer almıştır (Ersoy, 2002, s.81).

Afganistan'daki uyuşturucu sorununun çözümü için öncelikle iç savaşın sona ermesi ve ülkenin istikrara kavuşması gerekmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerin maddi desteği ile birlikte ülkede güçlü ve hızlı, ekonomik ve sosyal reformların gerçekleşmesi gerekmektedir.

Uyuşturucu ile mücadele günü gününe ve kararlı bir şekilde yapılan mücadeledir. Uyuşturucu problemini hem üreten hem de tüketenlerin köküne inerek halletmek daha başarılı sonuç verecektir. Her geçen gün bunların sayıları azaltılarak sorun çözüme ulaştırılabilir. Afganistan bu konuda desteklenmelidir.

Uyuşturucu ile mücadelede ortak yasal düzenlemeler, program ve yöntemler oluşturulmalıdır. Karşılıklı enformasyon ve haberleşme organize edilmeli, uyuşturucu ile mücadelede uluslararası işbirliğinin gelişmesi için yollar bulunmalı, basın ve yayın organları aktif bir şekilde kullanılmalı, uyuşturucuya karşı ortak

propagandalar düzenlenmeli ve toplum bu konuda bilgilendirilmelidir (Baycaun, 2001, s.62).

6.7. Afganistan'ın Jeostratejisi

11 Eylül ile birlikte dünya yeni bir döneme girmiştir. ABD'nin "mutlak güç" olmadığı anlaşılmış, yeni bir düşman profili çerçevesinde yeni bir dış politika oluşmaya başlamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla Asya kıtasının jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel özellikleri ve ayırım hatları önemli ölçüde etkilenmiş ve Asya soğuk savaş sonrası yoğun olarak değişim geçiren bir kıta olmuştur.

Afganistan'dan geçmesi düşünülen petrol ve doğalgaz hatları sebebiyle özellikle bu bölge ülkelerinin dikkatini çekmekte ve bu ülkeler iştah kabartan pastadan pay alabilmek için türlü politik oyunlar tezgahlanmaktadır. Bu politik oyun ve operasyonlara, bölgede terör estiren şeriat yanlısı Taliban'ı desteklemek bile dahildir (Atay, 1999, s.23).

Bugün, Çin (Doğu Türkistan), Hindistan (Keşmir), Pakistan, İran, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ile sınırları bulunan Afganistan, Orta Asya'nın güneye açılan en önemli kapısıdır (Ahmetbeyoğlu, 2002, s.177).

Başta, Rusya, Çin ve Japonya gibi kıtanın güçlü devletleri ile beraber önemli konuma sahip olan ülkeler Hindistan, Pakistan, İran ve Endonezya gibi önemli kıta gücü ülkeler, yeni arayışlara başlamıştır. Öyle ki bir çok stratejistyen tarafından yeni dünya düzeninin üç kutuplu bir hale geldiği, bu kutuplardan ABD, AB ve Rusya, Çin, Hindistan stratejik üçgeninden oluştuğu ifade edilmeye başlanmıştır. Rusya, ABD'nin bölgeye girmemesi için özellikle Çin'le beraber hareket etmektedir. ABD'nin Afganistan operasyonunda, bazı düşünürler ABD'nin güçlenen Çin'i etkisiz hale getirmek istediğini söylemektedir.

ABD, Hazar Havzası üzerinden Orta Asya'ya geçmeyi ve bölgede nüfus sahibi olmayı amaçlamıştır. Böylece geleceğin iki süper gücü Rusya ve Çin arasında bir stratejik hedef elde etmeyi de başarmış olacaktır. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için küresel istikrarsızlık alanlarından biri olarak görülen Afganistan, ABD için en uygun ülke olmuştur.

Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte, batının uygulamak istediği politika bütün bölgeyi hatta Usame Bin Ladin'i de katarsak, ABD'yi bile etkilemiştir. Orta Asya' da ki yeni bağımsız Cumhuriyetleri'nde güvenliğe kavuşturulması için Afganistan sorununa en kısa zamanda çözüm bulunması şarttır. Gelecek yıllarda ABD'ye küresel bir rakip çıkması olası gözükme de tek başına ya da koalisyon halinde ortaya çıkacak olan yeni güçler, ABD'nin bölge üzerindeki egemenliğini ve stratejik nüfusunu sınırlayıp kısıtlayacaktır.

ABD, Kafkaslar ve Orta Asya'yı birlikte değerlendiren politikalara öncelik vererek, Avrasya politikasını izleyecektir. Türkiye ise akıllıca politikalarla, Afganistan'da ve dolayısıyla Orta Asya bölgesinde bir fırsat yakalamıştır. Dolayısıyla bu kriz, Türk dış politikası açısından önemli bir tarihi fırsata dönüştürülebilir.

Afganistan coğrafyasına hakim olan ABD, hem Orta Asya'yı hem de Hint Yarımadası'nı ve dolayısıyla da denize açılan yolları kontrol altında tutma ve Avrasya'nın kalbine yaptığı bu operasyonla bir dünya süpergücü olduğunu göstermiştir.

6.8. Afganistan Sorununun Uluslararası Boyutları

Afganistan sorununun uluslararası boyutlarını anlayabilmek için bu ülkenin 27 Nisan 1978 tarihinde Davud Han'ın devrilerek öldürülmesiyle başlayıp 22 Aralık 2001 tarihinde Kuzey İttifakı'nın Afganistan'ın bütününe ele geçirmesine kadar olan 24 yıllık tarihi dönüm noktalarını incelemek gerekir. Gerçekte Afganistan'daki bu gelişmeler, dünyada olan önemli olaylardan bağımsız değildir.

1979 yılında Afganistan'a, Sovyet yanlısı Marksist bir yönetimin gelmesi ile ABD ve Batı Avrupa'daki devletler, Afganistan'a komşu olan İran'da Sovyet yayılmasına engel olacak İslami bir devrime destek vermiştir. Sovyetler Birliği ise, Afganistan'daki halk direnişine fazla dayanamayacağını anladıkları Marksist yönetimi, Moskova'ya bağlı bir ülke konumunda ayakta tutabilmek için Kabil'e asker çıkarmıştır. Bu yüzden Afganistan'da özellikle 1978 ve 1979 yılları arasındaki gelişmeler bu ülkenin yalnız kendi iç boyutları ile gelişen bir hareket değil, Doğu Bloku (Varşova Paktı) ile Batı Bloku arasındaki çekişmenin uluslararası boyutlarına sahiptir (Ahmetbeyoğlu, 2002, s.302).

Batı ile Doğu Bloku arasındaki “Soğuk Savaş” Afganistan’da dolaylıda olsa sıcak savaşa dönüşmüştür. Çünkü Afganistan’da Sovyet ordusu ile Amerikan ve başka ülkelerin silahları ile donatılmış olan mücahidler savaşmıştır. Sonuçta, Moskova savaşı kaybederek Afganistan’dan çekilmiştir. Sovyetler Birliği’nin Afganistan yenilgisi SSCB’nin parçalanma sürecini hızlandırmıştır. Sovyetlerin sömürgeci tutumundan rahatsız olan Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya gibi Varşova Paktı üyelerinde de komünizm karşıtı hareketlere sebep olmuştur. Bu hareket Baltık Cumhuriyetleri, Ukrayna, Azerbaycan ve daha sonra Orta Asya Cumhuriyetleri’ne de yayılmıştır. SSCB bu karışıklığı önleyememiştir. Berlin duvarının yıkılması ile Varşova Paktı üyelerinin bağımsızlıklarını ilan etmesi sonucunda, 1991 yılında SSCB dağılmıştır.

SSCB’nin, Afganistan’dan çekilmesi ve dağılmasından sonra Pakistan, Afganistan’da etkin bir duruma gelerek, özellikle Peştunlar’a destek vermiştir.

Afganistan’daki ortaya çıkan etnik ayrışma ve çekişmelerin artmasında iç aktörler ve dış aktörlerin önemli payı vardır. İç aktörler Peştun, Tacik, Hazara, Özbek ve Türkmenler’dir. Dış aktörler ise 1992 yılından önce Sovyetler Birliği, Pakistan, İran, Çin, Hindistan, ABD, Suudi Arabistan, Arap Emirlikleri, AB ve Türkiye’dir. 1992 yılından sonra ise, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan Cumhuriyetleri Afganistan’da yeni aktörler olarak ortaya çıkmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de gerçekleşen terörist saldırı, Afganistan’daki iç savaş, Asya ve dünyadaki dengeleri değiştirmiştir. ABD, Afganistan’daki Taliban yönetiminden bu saldırının sorumlularını istemiş fakat isteği yerine getirilmemiştir.

11 Eylül 2001 tarihinden sonra ABD’nin rolü daha da çok artmıştır. ABD, Afganistan ile kuzeyindeki Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan’a yerleşmiştir. ABD böylece baş aktör durumuna gelmiştir.

Afganistan’daki beş büyük etnik gruptan dördünün dışarıda kardeşleri vardır. Peştunlar’ın Pakistan’da, Özbekler’in Özbekistan’da, Türkmenler’in Türkmenistan’da, Tacikler’in Tacikistan’da yaşayan kardeşleri vardır. Tabi bu etnik gruplar kardeşleriyle ilişki içerisinde ve birbirlerine destek durumundadırlar. Hazaralar ise Şii mezhebinden oldukları için İran ve Çin’den büyük çapta silah ve

mali yardım görmüştür. Rusya Federasyonu Tacikistan ve Özbekistan üzerinden Afganistan'daki etnik ayrışmayı arttıran öğelerden biri olmuştur.

Pakistan, Sovyet işgali sırasında Peştunlar'ın siyasi direniş hareketi olan Hizb-i İslami ve onun lideri Gulbeddin Hikmetyar'ı 1994 yılına kadar destekledikten sonra yine Peştunlar'dan kurulu Taliban hareketini desteklemiş ve Taliban'ı iktidara taşımıştır. Afganistan'daki Peştunlar arasında Pakistan'daki kardeşleriyle "Büyük Peştunistan" yaratma ülküsü vardır. Pakistan bu durumdan çekinmektedir. Çünkü "Büyük Peştunistan" ancak Pakistan'ın parçalanması ile ortaya çıkabilir. Pakistan kendi yönetimindeki Peştunlar'ın Afganistan'da kalmasını daha güvenli bulmaktadır. Pakistan, Afganistan'a müdahalelerinde her zaman ABD, Suudi Arabistan ve Arap Emirlikleri'nin yardım ve desteğini almıştır.

İran'ın, Sovyet işgali sırasında Afganistan iç işlerine müdahalesi az iken, daha sonra iç savaş sırasında büyük ölçüde artmıştır. İran'ın Irak ile süren uzun savaş dönemi ve ABD ile olan kötü ilişkileri, bu ülkenin Afganistan'a olan katkısını olumsuz etkilemiştir.

Sovyet yanlısı olan Hindistan, Sovyet işgaline göz yummuştur. İşgal sonrası dengeleri göz önünde bulundurarak Pakistan'ın Afganistan'daki çıkarlarına karşı tedbirler alınmış ve Peştun karşıtı güçlere destek verilmiştir.

ABD, Sovyet işgali sırasında Sovyetler'in Afganistan üzerinden güneye inmesini engellemek için mücahidlere büyük destek vermiştir. İşgalden sonra ise ABD'nin ilgilendiği tek konu, Afganistan'da istikrar sağlanması ve Türkmenistan petrolünün Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na akıtılması projesidir. Bu yüzden ABD'de Pakistan'ın, Talibanlar'ı yetiştirerek iktidarı taşıması isteğine destek vermiştir. 1998 yılında Dar Es-Salam, Tanzanya ve Nayrobi'deki ABD elçiliklerinin bombalanması, ABD'nin Usame Bin Ladin ve El-Kaide terör örgütü üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. ABD, Taliban'a destek vermekte geri adım atmakta sinyaller verse bile hiçbir somut adım atmamıştır. ABD isteseydi, Taliban'ı yalnız bırakıp, karşı güçlere destek verebilirdi. ABD, 11 Eylül saldırısından sonra Taliban'ı Afganistan'dan uzaklaştırma kararı almıştır. ABD'nin geç kaldığı bu hareket sonucunda binlerce masum insan ölmüş ve ABD'nin süper güç imajı

zedelenmiştir. Halbuki baştan beri Afganistan'daki Taliban'ın desteklenmesi yanlış bir stratejidir.

Afganistan konusunda tek samimi olan ülke Türkiye'dir. Bunun nedeni Türkiye-Afganistan ilişkilerinin 1920'li yıllara kadar dayanmasıdır. 1920 ve 1930 yıllarında çok sayıda Türk subayı, öğretmeni, işadamı ve diplomatı Afganistan'ın yeniden yapılanma ve kalkınmasında çok önemli katkılarda bulunmuştur.

Davud Han zamanında Afgan subayları Sovyetler Birliği'ne eğitilmek için gönderilmiştir. İşte bu subaylar Davud Han'ı devirmiş ve böylelikle Afganistan'ın 24 yıllık faciası başlamıştır. Türkiye, Afganistan'daki iç savaşa taraf olmamış, ancak Afganistan'da yaşayan Özbek ve Türkmen liderlerine sınırlı da olsa ara sıra yardım etmiştir. Türkiye, Afganistan'a ayırım gözetmeksizin insani ve tıbbi yardımlarına devam etmektedir. Türkiye, Taliban yönetimi iktidarda iken bile Kabil'deki elçilik binasını açık tutan tek devlettir.

Afganistan konusundaki önemli uzmanlardan Amerikalı Barnett R.Rubin bundan yedi yıl önce yazdığı bir eserinde "Afganistan'daki başarısızlığın nedeni yalnızca Afgan devletinin kendisi değil, bu devleti önce destekleyen, sonra da yöneticilerini bir kenara atan uluslararası sistemdir" dedikten sonra, şu görüşü ileri sürmüştür; "Eğer uluslararası topluluk Afganistan'ı yeniden kurmayı ciddi olarak istiyorsa, ilk önce bölgesel işbirliği için temel oluşturması gerekir". Afganistan uzmanlarından Antropolog Nazif Shahrani de bundan dört yıl önceki bir çalışmasında "Ülkede Peştun egemenliğini yeniden kurmak için kan döken Taliban rejimine karşı önlem almama, dahası onu desteklemenin faturası çok ağır olacaktır" diye belirttikten sonra "Biz Afganistan'da oradaki bütün halkların özgürlüğünü güvence altına alan kendi kendine yönetim ve ulusal devlet yapı modellerini kurma alanında çalışmamız gerekir" demiştir (Kocaoğlu, 2002, s.312).

Böyle değerli uzmanların görüşlerine bile kulak asmayan dünya, ancak ABD'ye yapılan büyük çaptaki terörist saldırıdan sonra, Afganistan'ın yeniden yapılanmasında bütün etnik topluluklara yönetimin her kademesinden eşit paylaşım ve haklar verilmesi gerektiğini anlamıştır. Geçici hükümet bunu tam olarak yansıtamamaktadır. Eğer gelecekteki hükümetlerde bu eşit paylaşımı

gerçekleştiremezse Afganistan'da uzun süreli bir istikrar sağlanması mümkün olmayacaktır ve çeşitli etnik gruplar arasında tekrar bir iç savaş çıkma olasılığı artacaktır.

Afganistan'ın parçalanması Pakistan, Özbekistan, Tacikistan'ın güvenliğini tehdit edebileceği gibi, Asya'da da gerginliğe yol açacaktır. Afganistan'ın parçalanması söz konusu olduğunda, bu ülkede yaşayan bütün etnik toplulukların birbirleriyle barış içinde yaşamalarını sağlayacak adaletli bir düzen kurmak gerekecektir. Bu yüzden Afganistan'ın ulusal sorununun çözümleri uluslararası boyutlarda yatmaktadır.

6.9. Afganistan Üzerindeki Güç Mücadelesi

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren Asya ve Hint Yarımadası'nda var olmak isteyen İmparatorluklar veya devletler Afganistan'ı ele geçirmek için çok uğraşmışlardır. Bunlara örnek vermek gerekirse; Persler, Büyük İskender, Hint, Sasaniler, Gazneliler, Cengiz Han, Timur ve Babür Şah İmparatorluğu ve Safeviler'dir. 18. yy'da Hindistan ve Britanya İmparatorluğu tarafından işgal edilmiştir. Rusya ve Fransa'nın dikkati de Afganistan üzerine yönelmiştir. Ayrıca tarihi İpek Yolu'da Afganistan üzerinden geçtiği için burasını ele geçirmek için devletler birbirleriyle mücadele içine girmişlerdir.

İngiltere, Afganistan'ı işgal etmek için 3 farklı zamanda (1839-1842;1878-1880;1919) savaş yapmıştır. 1907'de İngiltere ile Rusya Afganistan'ı kendi aralarında paylaşmışlardır. Fakat İngilizler 8 Ağustos 1919'da yapılan Revalpindi Antlaşması ile Afganistan'ın bağımsızlığını onaylamak zorunda kalmıştır. Afganistan, bölge ve batılı devletler tarafından Orta Asya ve Hint Yarımadası hakimiyeti için her zaman önemli olmuştur (Gündüz, 2001, s.17).

Savaşın sonunda Afganistan'daki bir çok mücahid grup kendi aralarında hakimiyet alanları konusunda anlaşamamıştır ve bu gruplar arasında çatışmalar başlamıştır. Pakistan, İran ve Suudi Arabistan, Afganistan'da kendi nüfuzunu yaymak için uğraşmıştır. Pakistan, Gulbeddin Hikmetyar'ın liderliğindeki Hizb-i İslam örgütünü, Suudi Arabistan ise Abdulresul Sayyaf'ın başında bulunduğu

İttihad-ı İslami örgütünü desteklerken, İran kendi toprağında barındırdığı Şii gruplara arka çıkmıştır. Suudi Arabistan ile Pakistan, Afganistan'da İran etkisini frenlemek için birbirleriyle işbirliği içindedir. Kamuoyunda Dr. Muhammed Necibullah'ın Sovyet kuklası, Gulbeddin Hikmetyar'ın ise Pakistan'ın maşası olduğu bilinmektedir (Oğuz, 1999, s. 224-225).

1994 yılında Taliban ortaya çıkmış ve ülkenin % 90'na hakim olmuştur. Taliban 11 Eylül saldırısından sonra ABD'nin hedefi haline gelmiştir. 11 Eylül 2001'de ABD içinde gerçekleştirilen terörist saldırı, bir taraftan Afganistan'daki iç savaşı, öte yandan daha geniş boyutta Asya ve Dünya'daki dengeleri değiştiren bir dönüm noktası olmuştur (Kocaoğlu, 2002, s.299).

ABD, 11 Eylül saldırısından sonra Taliban'dan, Usame Bin Ladin'i ve diğer suçluları istemiştir. Taliban yönetimi Washington'un bu isteğini kabul etmeyince Afganistan'a yönelik ABD ve İngiltere ortaklaşa harekate başlamıştır. Kuzey ittifakı da ABD'nin desteği ile, başkent Kabil'deki Taliban yönetimine son vermiştir.

ABD önderliğindeki güçler Afganistan'ı, ardından da bütün bölgeyi ve dünyayı "düzenleme" işine hız vermişlerdir. Fakat sorun çözülememiş, Afgan halkı yabancı güçleri kurtarıcı olarak kabul etmemiştir. Bonn Antlaşması (Ek-1) ile kurulan hükümeti dahi, kurulduğu günden itibaren desteklememişlerdir. Burhaneddin Rabbani: "Yabancı güçler, yeni hükümeti zorla kabul ettirdi. Umarız bu yabancı ülkelerin Afganistan'ın iç işlerine son kez karışması olur. Bonn Konferansı'na bir antlaşma imzalamaları için heyet göndermedik. Heyeti sadece müzakereler için göndermiştik. Antlaşmayı imzaladılar çünkü uluslararası kamuoyunun baskısıyla karşılaştılar" demiştir.

Geçici Hükümet, çeşitli dış güçlerin Afganistan'ı yeniden yapılandırmaya yönelik çabalarının ilk adımı olarak ele alınabilir. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için ülkede siyasi boşluğa ve kargaşaya müsaade etmemek ve en kısa zamanda siyasi otoriteyi oluşturmak gerekmektedir. Hükümetin kuruluşu sırasında, seçim tamamen Afgan halkının isteği dışında gerçekleşmiştir. Otoriteden dışlanmış, gelecekleri belirsiz bırakılan halk farklı arayışlara, değişik tercihlere sürüklenmiştir.

Afganistan'ın yeniden yapılanmasında dış g¼çlerin temel sorunlarından biri de sıyasi otoritenin nasıl olacağıdır.

Y¼zyıllardır, yabancı g¼çler gittikleri her yere, k¼lt¼r¼, refahı, uygarlığı getirmek, rahata erdirmek gibi, d¼ř¼ncelerle gitmişlerdir. Ancak bu dış g¼çlerin, gerçek amaçları d¼nya kamuoyunu yanıltmak ve o b¼lgeyi s¼m¼rgeleřtirmektir. Afganistan'ın doğal kaynaklarını, zenginliklerini s¼m¼rebileceđi verimli, karlı bir b¼lge olarak görm¼řlerdir.

Sorunu yalnızca "Afganistan'ın yeniden yapılanması" olarak ele almak bizi eksik ve yanlış varsayımlara g¼t¼recektir. Burada gerçek sorun, b¼lgenin yeniden yapılanmasıdır. Dış g¼çler, Afganistan'da başından itibaren işi sıkı tutarak ¼lke içindeki gruplara güvenmeyerek kendi idaresinden çıkmayacak yapı ve d¼zenlemelerle, politikalarını y¼r¼tmeye çalışmaktadır.

ABD'nin Afganistan politikasını son 25 yılda 3 ayrı d¼neme ayırmak gerekir. Sovyet işgali d¼neminde, Washington, Sovyetler Birliği'nin Afganistan ¼zerinden g¼neye inmesini durdurmak için Afgan M¼cahidleri'ne b¼y¼k yardımlar yapmıştır. Sovyet işgalinden sonra ise, Afganistan'da istikrarın sağlanarak T¼rkmenistan petrol ve doğalgazının Afganistan ve Pakistan ¼zerinden Hint Okyanusu'na aktarılmasına ağırlık vermiştir. Ancak, 11 Eyl¼l saldırısından sonra ABD bu politikasını değiştirerek Talibanlar'ı Afganistan'dan uzaklaştırmaya karar vermiştir (Kocaoğlu, 2002, s.309-310).

Afganistan'la olan tarihi ilişkilerimizin yanı sıra, T¼rkiye asıl olarak Afganistan sorununu kendi g¼venliđi açaşından ele almakta ve bu doğrultuda politikalarını y¼r¼tmektedir. T¼rkiye ile Afganistan'ın dostluğu 1920'li yıllara kadar gitmektedir. T¼rkiye, Afganistan iç savaşında ¼zbek ve T¼rkmen liderlerine (General Abdurraşid Dostum, Melik Pehlivan) yardım etmiştir. T¼rkiye, Afganistan'daki b¼t¼n taraflara ayırım g¼zetmeden insani ve tıbbi yardımlarını s¼rd¼rm¼řt¼r. Taliban y¼netimi sırasında T¼rkiye Kabil'deki elçilik binasını açaık tutan tek ¼lkedir ve Kabil'de Atat¼rk Çocuk Hastanesi kurmuştur.

T¼rkiye, son d¼nemlerde devre dışı bırakılmaya çalışılmaktadır. Afganistan'da h¼k¼met kurma çalışmalardan dışlanmıştır. G¼n¼m¼zde ise sadece

rolü askeridir ve Afganistan'da dış güçlerin kurmuş olduğu siyasi otoriteyi korumakla görevlendirilmiştir.

Afgan halkının bu süreçte ne zaman ve nasıl belirleyici olmaya başlayacağı belli değildir. Böyle bir sorunun çözümü zordur. Çünkü Afganistan'da son 20-30 yıllık süre zarfında gerçekleşen tüm siyasi yapılanmalar dış destekli olarak yönlendirilmiştir. Afganistan'ın kendi iradesi dışında bir siyasi yapı oluşmuştur.

İslamiyeti, dış güçler kendi amaçları doğrultusunda yönlendirerek ve onları kullanarak o ülkedeki siyasi hareketleri belirlemişlerdir. Emperyalizmde giderek ters tepmeye başlayan yeşil kuşak stratejisinin yerine, Türkiye'de olduğu gibi laik İslam modeli oluşturmaya ve bu noktada Afgan halkında ortaya çıkacak arayışlara Türkiye bir örnek teşkil edecektir.

Afganistan'ın ekonomik, siyasi ve sosyal yapısı göz önüne alındığında, yakın bir gelecekte Afganistan'da demokrasinin ve halkın egemenliği zor görünmektedir.

Cemal Paşa'nın 1921 yılında Afganistan'a gittiğinde hazırlamış olduğu bir raporda "Üzülerek ön görmek gerekir ki bu zavallı ülke devamlı ve kanlı mücadelelerin çarpışma sahnesi olacaktır" görüşünü tarih doğrulamaktadır. Yine 1921 yılında Cemal Paşa, Afganistan Kral'ı Emanullah Han'la görüşmesinde şunları "Afganistan İngiliz'lerle, Rus'ların arasına sıkışmış vaziyette, ne ordusu ne muntazam bir hükümeti var. Uluslararası dünyadan tecrit edilmiş halde" demiştir.

Afganistan'ın gündeminde merkezi bir yönetimin ve milli ordunun en kısa zamanda kurulması vardır. Şu anda ülkede merkezi Kabil'de dış güçlerin oluşturduğu kukla bir hükümet vardır. Taliban devrilmiş, El-Kaide Örgütü saf dışı edilmiş gibi görünse de Geçici Hükümet ülkeye tam olarak hakim olamamıştır. Dağlarda ve mağaralarda gizlenen Taliban ve El-Kaide Örgütü'nün savaşçıları ülkeyi karıştırmak için uğraşmaktadır. Afganistan'da barış ve güvenliği sağlamak amacıyla Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF) oluşturulmuştur. 22 ülkeden 5 bin askerin görev yaptığı UGYK (ISAF)'nın komutası Ağustos 2002'de 6 ay süreyle Türkiye'ye verilmiştir. Daha sonra bu süre 2 ay daha uzatılmış ve 10 Şubat 2003

tarihinde Türkiye UGYK (ISAF)'nın komutasını Almanya ve Hollanda'ya teslim etmiştir. Türkiye üzerine düşen bu görevi başarıyla tamamlamıştır.

Afganistan'ın içinde bulunduğu bu durumdan kurtulması için yeniden yapılandırmak gerekir. Yoksulluk, işsizlik, yozlaşmışlık, ve özgürlüğü bilmeyen Afgan halkı radikal İslamcı akımların tam istediği bir ortam haline gelmiştir.

Afganistan'ın kuzeyindeki Faryab bölgesi, kuzeyin büyük bölümünü kontrol altında tutan Özbek General Raşid Dostum'un birlikleriyle merkezi Afgan Hükümeti'ne bağlı askerler arasında çatışmalara sahne olmuştur. 200. Tümen komutanı General Haşim Habibi'nin, General Raşid Dostum'a "Ben artık sana bağlı değilim. Afgan Hükümeti'nin askeriyim" demesiyle başlayan çatışmada 2 Özbek milis ölmüş, 15'i de yaralanmıştır. Bu da göstermektedir ki Afganistan'da barışın gelmesi için ilk başta iç çatışmaları önlemek gerekmektedir (Posta Gazetesi, 10 Nisan 2004).

Afganistan'ı kaybetmek, Orta Asya'yı tehlikeye sokabilir ve Pakistan'ın da Afganistan gibi olmasına yol açabilir. Bu gerçekleşirse atom bombası olan ilk radikal İslamcı bir rejim İslamabad'da ortaya çıkabilir. Afganistan kendi haline bırakılırsa, bu ülkedeki savaşlar, çarpışmalar sona ermez, radikal İslam'ın, kökten dinciliğin önu kesilirse, ülke terörden kurtulup kalıcı bir barışa ve huzura kavuşabilir. Böylece Orta Asya'dan Orta Doğu'ya, Türkiye'ye kadar barış ve güven sağlanmış olur.

Günümüzde demokrasi, çağdaşlık ve insan haklarından söz edenler, yüzyılın en büyük trajedilerinden birini yaşayan Afganistan'a kayıtsız kalmamalıdır. Yoksa Usame Bin Ladin gibi, dünya barışını tehdit eden bir çok terörist ortaya çıkabilir.

6.10. Afganistan'da Türkiye'nin Stratejileri Nelerdir?

Atatürk, sahip olduğu jeopolitik kültür birikimi ve deneyimiyle Türkiye'nin dünya üzerindeki konumunu ve bu noktada dış politika stratejisini tespit ederken, her zaman için Afganistan'a özel bir ilgi göstermiştir. Atatürk, Orta Asya Türk devletlerinin güney ucunda yer alan Afganistan'ın, Türkler'in dünyaya Doğu'dan açılan kapısı olduğunu bilerek bu ülkeye yakın ilgi göstermiştir. Bu doğrultuda

Afganistan ile karşılıklı ikili antlaşmalar imzalamış ve Türkiye ile Afganistan iki Müslüman ülke olarak geleceğe doğru bir dayanışma içine girmiştir (Erol, 2002, s.79).

Türkiye'nin Atatürk'ten sonra belirgin, planlı bir Afganistan politikası olmamıştır. Afganistan'daki dindaşlarımız ve soydaşlarımızla ilişkilerimizi geliştirebilecek stratejilerden uzak kalınmıştır.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'ya yapılan uluslararası yardım, günümüzde Afganistan için yapılmaktadır. Afganistan çok fakir bir ülkedir ve 20 yıldır devam eden savaştan sonra ekonomik olarak büyük zarar görmüştür.

Afganistan'da savaş daha sona ermeden İslamabad'da Afganistan'ın yeniden inşası konusu tartışılmaya başlanmıştır. Ankara, İslamabad randevusunu değerlendirememiş, bu önemli konferansta sesini duyuramamıştır. Bu konferansta, batı desteğiyle iktidara gelenler, istikrar ve güvenliği sağlayabildikleri takdirde, önümüzdeki 10 yıllık dönemde yaklaşık 25 milyar dolarlık yardımın olacağını söylemişlerdir. Bu dış yardımın büyük bölümü Türkiye'nin iddialı olabileceği inşaat sektörüne harcanacaktır ve 20 yılı aşkın savaşlar sonunda adeta harabeyi andıran Afganistan'ın alt yapısı için kullanılacaktır.

Türkiye, Afganistan'a 1 milyon dolarlık insani yardım yapmıştır. Bu yardım Türkiye'nin iyi niyetini göstermesi bakımından önemlidir ama Japonya'nın sadece BM'ye Afganistan'da kullanılmak üzere 120 milyon dolarlık yardım yapması Türkiye'nin yardımını göz ardı etmiştir. Bu yüzden Türkiye'nin Afganistan'da inşaat ve altı yapı projelerinde tek başına önemli pay alması zor görünmektedir. Türkiye ekonomik zorluklarla uğraşmaktadır. Bunun için Türkiye bölgede, hem ekonomik hem de siyasi olarak yeni projeler hazırlamalıdır. Türkiye bölgedeki önemli güç olan ABD ve Japonya ile ilişkilerini geliştirmelidir. Ayrıca Pakistan ve Rusya ile işbirliğine gitmeli ve denge siyaseti izlemelidir.

Uluslararası ihalelerde, Afganistan'daki aslan payını Batılı ülkeler ve Japonya'nın alacağı bellidir. Çünkü alt yapı için mali kaynağı bu ülkeler vereceği için kendi şirketlerine de ihaleleri vereceklerdir.

Günümüzde Afganistan'da iş yapan firmalar incelendiğinde bunların % 70'nin Türk şirketleri olduğu görülmüştür. Ancak yeniden yapılanma çerçevesinde BM'den parayı ABD almaktadır. Yapılacak olan alt yapı çalışmalarının ihaleleri ABD'li şirketlere verilmektedir. ABD'li şirketler ise Afganistan'da can güvenliklerinin olmamasından dolayı işleri taşeron şirketlere yaptırmaktadırlar. Bu taşeron şirketlerin büyük bir kısmı Türk şirketleridir. Afganistan'da yapılan alt yapı ve inşaat faaliyetlerinin % 70'ni Türk şirketleri yapmasına rağmen kazancın % 70'ni ABD'li firmalar almaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi aslan payı her zaman olduğu gibi ABD'ye gitmektedir.

Orta Asya 6 trilyon dolarlık doğal kaynak rezervine sahiptir. Bu rezerv bu bölgeye olan ilgiyi arttırmaktadır. Türkiye'nin her türlü ürünü ihraç edebileceği Afganistan'ın yeniden inşasının Batı ülkelerine ve Japonya'ya bırakılması, Türkiye'nin büyük zarara uğramasına sebep olacaktır. Pakistanlı bir yöneticinin "Türkiye, o bölgede iş yapamazsa dünyanın hiçbir yerinde iş yapamaz" demesi, Türkiye'nin Afganistan'ın yanında yer alması ve dünyanın gelişen ve değişen düzenine ayak uydurarak yeni stratejiler belirlemesi gerektiğini göstermektedir.

Afganistan'da Çin, ABD ve Rusya gibi bölgenin güçlü devletlerinin ekonomik ve siyasal olarak çıkarları vardır. Buna örnek; Afganistan'da bulunan doğalgazın güneye indirilmesidir. Bakü-Ceyhan boru hattına dünyanın önde gelen şirketleri karşı çıkmaktadır. 1998 yılına gelindiğinde Amerika'nın Afganistan güzergah planının gecikeceği düşünülmüştür. Bunun için Bakü-Ceyhan hattı ABD'nin, Hazar bölgesi politikasının temel direği haline gelmiştir (Raşid, 2001, s.249-251).

Türkiye, stratejik konumu itibariyle bu bölgenin gelişmesinde önemli rol oynayabilir ve bunun için girişimlerde bulunarak mal ve hizmetler Türkiye üzerinden diğer bölgelere ulaştırılabilir.

Türkiye, Pakistan'ı kullanarak, bu ülke üzerinden bir hat kurmayı planlamaktadır. Türkiye, inşaat sektöründeki deneyimi ve Pakistan şirketlerinin zemin deneyimiyle ortak hareket ederek Afganistan'da alt yapı işlerinde yer alabilir.

Türkiye-Pakistan arasındaki 150 milyon dolar olan ticaret hacmi bu ittifak sayesinde artabilir ve bu ülke üzerinden Çin pazarına dahi ulaşılabilir.

Türkiye, Afganistan'da Barış Gücü olarak bulunmuş ve bu görevini başarıyla tamamlamıştır. Afganistan muhalefetine Ankara toplantısına destek verilerek, ülkede geniş tabanlı bir hükümetin kurulabilmesi için İran ve Pakistan ile işbirliği yapılarak Türkiye daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır (Erol, 2002, s.82).

1991 yılına kadar Pan-Türkizm (Akdeniz'den Çin'e kadar uzanan Türk anavatan fikri), romantik bir hayal olarak görünmektedir. Türkiye, bölgedeki nüfusunu genişletmek ve dünyada önemli olmak isterken Orta Asya Cumhuriyetleri, Türkiye'yi örnek olarak görmektedir. 1992-1998 yılları arasında Türk şirketleri bölgede 1,5 milyar dolarlık yatırım yaparak, Türkiye en fazla yatırım yapan devlet konumuna gelmiştir (Raşid, 2001, s.249-250).

Türkiye'nin mevcut ekonomik durumuyla kısa zamanda Afganistan'da güçlü ve etkili politika izlemesi pek mümkün görünmemekle beraber, askeri gücü ve BM barış gücündeki deneyimleriyle bunu başarabilecek kapasitededir. Türkiye gelecekte ekonomik ve siyasi olarak daha güçlü bir duruma gelirse, bölgede etkili bir güç merkezi olacaktır.

Türkiye, Afgan toplumu içindeki tarihi ve kültürel bağlarını kullanarak, Afganistan'da istikrarın sağlanması hususunda önemli bir görev üstlenebilir ve bu konuya ilk aşiretler arasındaki çatışmaları sona erdirmek için arabulucu ve yönlendirici görev üstlenmeyi isteyerek başlayabilir (Erol, 2002, s.84).

Türkiye, Afganistan'ın yeniden inşası sürecinde, Atatürk dönemindeki güçlü politikaları takip ederek, eğitim, sağlık, tarım ve maliye olmak üzere temel alanlara yönelik teknik olarak yardımcı olabilir ve bunun için bir an önce mali destek sağlayarak, projeler hazırlanmalıdır.

Atatürk zamanında olduğu gibi Afgan Ordusu'nun yeniden yapılanması ve eğitilmesi için yani modernizasyonu için Türk Askeri Heyeti Afganistan'da görev alabilir. Türkiye büyük deneyime sahip olduğu sağlık sistemlerinin geliştirilmesi ve koşullarının iyileştirilmesi konusunda Afganistan'da örnek Türk hastaneleri açılabilir (Erol, 2002, s.84).

Afgan gençlerinin Türk Üniversiteleri'nde okumaları sağlanabilir.

Türkiye bölgede ağırlıklı olarak inşaat sektöründe güçlü bir yere sahiptir. Orta Asya Cumhuriyetleri'ndeki özellikle Türkmenistan ve Özbekistan'daki firmaları buraya kaydırarak hatta bu firmaları Türk firmalarla ortak yaptırarak Afganistan'a girmesi yönünde çalışmalar yapılabilir. Bu hususta Türkiye'nin ABD ve Japonya'ya ikna edici çalışmalara başlaması gerekmektedir. Türkiye bu stratejiyi Pakistan'a da uygulayabilir ve böylece Türkiye ile Pakistan, bölgedeki diğer devletlerle daha güçlü bir şekilde rekabet etme kabiliyetini kazanabilirler.

Türkiye bölgede Türk sivil toplum kuruluşlarının oluşumlarını teşvik etmeli ve hızlandırmalıdır.

Sonuç olarak Türkiye, Afganistan politikasını tekrar gözden geçirmelidir. Türkiye bölgede kendisini riske atmayacak ve hedef haline sokmayacak bir politika izleyebilirse, kendi bölgesinde daha rahat edecek, Orta Asya Cumhuriyetleri için bölgede ciddi bir rahatlama sağlayacak ve bölgede prestij kazanma noktasında büyük bir adım atmış olacaktır. Türkiye bölgesel politikalarda daha fazla dikkate alınmaya başlanacaktır. Denge politikalarına önemli bir dönüş yapacak ve böylece dış politikadaki bunalımından kurtulma yönünde önemli bir adım atmış olacaktır.

6.11. Afganistan Sorunu Pakistan ile Ortak Bir Çözüme Kavuşur mu?

Pakistan'ın Afganistan konusundaki temel hedefi, Afganistan'da bir an önce barışın sağlanması, ülkenin güçlü ve etkili bir hükümete sahip olmasıdır. Bunun yanında Pakistan kendi güvenliğini düşünerek, Afganistan'ın bütünlüğünü koruma ve Pakistan'daki 1,5 milyon Afgan mültecinin geri gönderilmesini istemektedir.

Afganistan ile Pakistan arasında "Peştunistan sorunu" vardır. İngilizlerin oyunuyla Pakistan'a katılan Peştunlar'ı, Afganistan kendisine bağlamak istemektedir. Bu iki ülke arasında gerginlik yaratmaktadır. Afganistan Hükümeti Peştunları zaman zaman kışkırtarak sınır çatışmalarına varan sorunlar yaratmıştır. Pakistan Devleti, Peştunlar'ı sınır dışı edememekte ve Afganistan'ın bu hareketini içişlerine müdahale olarak görmektedir

Pakistan, Afgan meselesinde “görüşerek anlaşma” yoluyla çözüm arama yolundaki samimi gayretini korumuştur. Başbakan Nevaz Şerif Afganistan’da barışın sağlanması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İki tarafın liderleriyle de temasa geçmiştir. Pakistan barışa katkıda bulunabilmek için, BM ve OIC’nin Afganistan’daki barış ve istikrarı sağlamaya yönelik çalışmalarına destek vermiştir.

Pakistan’a göre, Taliban artık göz ardı edilemez, ABD’nin Afganistan’daki operasyonundan sonra Afganistan’ın artık huzura kavuşturulması gerektiğini düşünmektedir. Taliban’ın Pakistan’daki kamplarını dünya kamuoyu bilmektedir. 11 Eylül’den önce Taliban’a destek veren Pakistan, ABD ile işbirliğine giderek, günümüzde bu grubun üyelerini yakalatarak ABD’ye teslim etmektedir.

Taliban’ın, Pakistan’daki devlet kurumları, siyasal partiler, İslami gruplar, medrese ağı, uyuşturucu mafyası, işadamları ve nakliyecilerle olan bağları vardır. Taliban savaşçıları, burada Hindistan’a karşı savaşmıştır.

Bütün bunların sonucunda, 11 Eylül olayları sonrasında, ABD’nin Afganistan’a yaptığı müdahale, Orta Asya ve Merkezi Avrasya coğrafyasında bütün dengeleri yeniden alt üst etmiştir. Ülkede Taliban’a karşı savaş devam ederken, Bonn’da siyasi görüşmeler yapılmıştır. Afgan aşiretlerini temsil eden delegeler, Bonn toplantısında Loya Jirga toplanıncaya kadar Başbakan ve Bakanlar Kurulu’nu içeren geçici bir yönetimin kurulmasını onaylamışlardır. Hamid Karzai’nin başkanlığında kurulan geçici yönetim 22 Aralık 2001 tarihinde yemin töreniyle görevine başlamıştır.

Şu anki durumda ABD, Pakistan’a yaklaşarak ekonomik destek vererek, Taliban’ın bu ülkeden çıkarılması için çabalamaktadır. Taliban, iki ülke arasındaki sınır bölgesinde ve dağlarda ABD’ye karşı savaşını sürdürmektedir. Bölgedeki Afganistan sorununu çözmek için büyük çabalar harcayan Pakistan’ın girişimleri istenildiği gibi sonuçlanmamıştır. Bundan sonra ise bu sorunun (Afganistan sorunu Pakistan ile ortak bir çözüme kavuşur mu ?) cevabını bizlere zaman gösterecektir.

6.12. Afganistan Meselesi Nasıl Çözülür?

Afganistan'da yıllardır süren savaş Afgan halkının günlük hayatının bir parçası haline gelmiştir. Afganlılar'ın hayatlarını sürdürebilmek için savaşmaktan başka çareleri kalmamıştır. Eğer Afgan halkından biri isteyerek veya hakkını almak için savaşa katılmışsa, diğeri mutlaka bir diğeri üzerinde hakimiyet kurmak için savaşmıştır (Beg, 2001, s.423).

Afganlı bir minibüs şoförünün "Sakal bırakmakla huzur gelecekse sakal bırakalım. Artık huzur istiyoruz, kim gelirse gelsin artık savaş bitsin" feryadı Afganlılar'ın yıllardır dinmeyen acılarının bir göstergesidir (Turgut, 1999, s.63).

Bütün bunlar dikkate alındığında tek çözüm yolu, Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin ortak bir orduyla, Afganistan'a müdahale etmesidir. Çünkü ülkenin stratejik konumu, doğu ve batı arasında bulunması ve ihtilafli olan sınır meselesi, komşu ülkeler arasında cereyan ettiğinden, bu meselenin normal şartlar altında çözülmesine fırsat vermeyeceklerdir. Çünkü Afganistan kendisi için çalışmakta iken bugünkü Afganistan başkalarına çalışmaktadır. Bu yüzden Afganistan meselesinin çözümü Afganistan'a ait olmaktan çıkmıştır. Bu meselenin halledilmesinde herkes bu durumu dikkate almalıdır.

BM'den oluşan bir barış gücü Afganistan'ın tamamını silahlardan temizleyerek, ülkeyi emniyet altına aldıktan sonra, eski hükümet mensupları, ülke dışındaki aydınlar, tecrübeli bürokratlar vb. kişilerden geçici bir hükümet oluşturarak, belli bir zaman içinde Anayasa hazırlanmasını, tarafsız bir ordunun kurulmasını gerçekleştirebilir. Bunlar geciktiği takdirde devlet mekanizması çalışmayacağından, kurulmuş olan Geçici Hükümet şartlarının oluşması için Loya Jirga'nın kurulması ile genel seçime giderek, BM'lerin gözetimi altında çalışarak uygun bir ortam yaratabilirler.

Son çare olarak görünen bu çözüm yolu uygulanamaz ise, Afganistan'da cereyan eden savaş devam ederek, bir yandan Afganistan uyuşturucu maddenin kaynağı olurken, diğer yandan da terör ve savaş yön değiştirip sadece bölgenin değil, dünyanın pek çok yerini tehdit eden bir güç haline gelecektir.

6.13. Afganistan'daki Siyasi Partiler ve Muhalif Gruplar

Afganistan'da, Sovyet işgalinden sonra partiler, dışarıdan gelecek yardım hususunda müzakerelerde bulunacak ve ikmal hatları kurmaya yarayacak bir kurum, siyasi mahiyette dış dünyada temsil edilme imkanına kavuşturarak bir araç olarak görülmüştür.

Afganistan'da farklı partilerin oluşumunda 3 önemli etkenin rol oynadığı söylenebilir. Etnik grupların coğrafi dağılımı, İslamcılarla gelenekçiler arasındaki siyasi zıtlama ve sosyal yapılarıdır.

Partileri 3 kategoride inceleyebiliriz.

- 1- Kökten dinci partiler
- 2- Liberal partiler
- 3- Sol partiler

Bunların dışında Kuzey İttifakını oluşturan partiler ve diğer gruplar da vardır.

6.13.1. Kökten Dinci Partiler

Afganistan'daki kökten dinci partiler halk üzerinde çok etkilidir. Bu partiler genellikle dış desteklidir, Şeriat'a uygun bir devlet düzeninden yanadırlar. Pakistan, Arabistan ve İran'dan destek almaktadırlar.

6.13.1.1. Hizb-i İslami (İslam Partisi)

Bu parti Cecenan-i Müselman-i Afganistan örgütünün dağılmasıyla 1970 yılında Burhaneddin Rabbani, Yunus Halis, Gulbeddin Hikmetyar ve Habibrahman tarafından Kabil'de kurulmuştur. Başlangıçta çeşitli etnik gruplardan oluşan Hizb-i İslami, bölgedeki komünist ihtilalinden sonra etnik gruplara göre farklı bölümlere ayrılmıştır. Hizb-i İslami'nin en önemli kurucularından olan Prof. Burhaneddin Rabbani, 1978 yılında "Cemiyet-i İslami-yi Afganistan" adıyla kendi örgütünü kurmuştur. 1982 yılında yine Peştun kökenli olan Yunus Halis "Hizb-i İslami-yi Halis" adıyla Gulbeddin Hikmetyar'dan ayrılmıştır.

Gulbeddin Hikmetyar'ın liderliğindeki Hizb-i İslami-yi Afganistan, bugün Kuzey İttifakı'nın en zayıf üyesidir. Etnik kökeni Peştun ve mezhebi Sünni'dir (Erol, 2001, s.36).

6.13.1.2. Cemiyet-i İslami (İslam Toplumu)

Afganistan'daki en büyük mücahid gruplarından birisidir. Cemiyet-i İslami, geniş bir eğitim programı ile halkı cihada hazırlayıp sonra neticeye gitmeyi savunuyordu. Ülkenin kuzeyinde yaşayan Tacikler'den oluşmaktadır. Örgütün lideri Prof. Burhaneddin Rabbani, Tacik asıllıdır. Afgan Hükümeti'nin baskıları sonucu arkadaşları ile birlikte kaçarak Pakistan'a sığınan Prof. Burhaneddin Rabbani 1978 yılının Nisan ayında Afganistan'da komünistlerin iktidara gelmesinden sonra kendi silahlı örgütünü kurmuştur. Rabbani öteki liderlerden farklı olarak hiçbir zaman savaşa fiilen katılmamıştır. En büyük amacı Afganistan'da kurulacak İslam Devletinin başına geçmektir.

Gulbeddin Hikmetyar, Afganistan'da ikinci büyük etnik grup olan Tacikler'i etrafında toplayan Prof. Burhaneddin Rabbani'yi önündeki en büyük engel olarak görmektedir. Bunların arasındaki amansız düşmanlık ve rekabet 1990'lı yılların ortalarında başkent Kabil'in yerle bir olmasına neden olmuştur (Oğuz, 1998, s.193-194).

6.13.1.3. İttihad-i İslami (İslam Birliği)

Bu grubun amacı diğer grupları birleştirmektir. Afganistan'ın, Pakistan sınırına yakın bölgelerde faaliyet gösteren küçük bir gruptur. Pakistan'da 1982 yılında kurulan ilk mücahid birliğin lideri Gulam Abdul Resul Sayyaf, İttihad-i İslami Partisi'ni 2 yıl süreyle idare etmiştir. Kahire El Ezher Üniversitesi'nde din öğrenimi görmüştür (Gündüz, 2001, s.28).

Profesör olduğunu ısrarla vurgulayan Gulam Abdul Resul Sayyaf, en katı şeraatten yanadır. Örgütünün payına düşen dış yardımları kendisi ve yakın çevresi için kullanan Gulam Abdul Resul Sayyaf'ın, Pakistan ve bazı batı ülkelerindeki hesaplarında milyonlarca dolar olduğu iddia edilmektedir (Oğuz, 1998, s.196).

Bu cemaat Afganistan içerisindeki askeri etkisinden çok, dışındaki siyasi faaliyetleri ile bilinmektedir. Arap ülkeleri ve halkları ile iyi ilişkiler içindedir.

6.13.1.4. Hizb-i İslami Halis

Mevlevi Muhammed Yunus Halis'in kendi ismiyle anılan bu cemaat, Cemiyet-i İslami ile Hizb-i İslami-yi birleştirme hareketi olan İnkılab-ı İslami adlı ittifak oluşturulurken meydana gelmiştir. Mevlevi Muhammed Yunus Halis, İran'daki gibi ülke yönetiminde sadece mollaların söz sahibi olduğu İslami bir devlet özlemi içerisinde. Bu cemaat daha çok Menşerhar, Konar, Paktia, Kadar gibi Peştun ağırlıklı halkın çok bulunduğu bölgelerde etkindir. Siyasi olmaktan ziyade askeri bir görünüm arz eden teşkilatın idari kesimlerinde daha çok medreselerden yetişmiş alimler bulunmaktadır (Demirel, 2002, s.37).

6.13.2. Liberal Partiler

Liberal partilerin ortak özelliği, batı tarzında demokratik bir devlet düzeninden yana olmaları; lider kadrolarının genellikle eski toprak ağalarından ve soylulardan oluşmasıdır.

6.13.2.1. Hareket-i İnkılabı İslami (İslami Devrim Hareketi)

Hareket-i İnkılabı İslamiye, İslami cemiyetleri birleştirmek için kurulmuştur. Bu örgüt özellikle güney vilayetlerindeki cephelerde güçlü ve batıya karşı ılımlı bir politika izlenmesini savunan bir partidir. Örgüt genellikle liberal görüşlü din adamlarından oluşmaktadır. Lideri Mevlevi Muhammed Nebi Muhammedi'dir. Örgüt 5 Eylül 1978 tarihinde Pakistan'ın Kuvveta şehrinde kurulmuştur. Afganlılar arasında kısaca "hareket" olarak anılır. Mevlev-i Muhammed Nebi Muhammedi, Afganistan'da gerçek anlamda demokratik bir devletin kurulmasından yana olmakla beraber, sorunların, Loya Jirga'nın toplanmasıyla çözülebileceğini söylemiştir (Demirel, 2002, s.36).

6.13.2.2. Mahaz-ı Milli İslami (Ulusal İslami Cephesi)

Afganistan halkı üzerinde tarikat dolayısıyla nüfusu bulunan Pir Seyyid Ahmed Geylani tarafından 1979 yılında kurulmuştur. Hz. Muhammed'in soyundan

geldiğini iddia eden Pir Seyyid Ahmet Geylani'nin iki kuşak öncesi dedesi, Kadiriye Tarikatı'nın kurucusudur.

Pir Seyyid Ahmed Geylani, siyasi nüfuzunun yanında Afganistan'ın varlıklı kişilerinden biridir. Komünist ihtilalinden önce muazzam bir servete sahip olan Pir Seyyid Ahmed Geylani, Fransız otomobil şirketi Peugeot'un Afganistan temsilciliğini almıştır.

Pir Seyyid Ahmed Geylani daha çok liberal eğitimde olduğu ve laik düzeni benimsediği için eski Afgan bürokratlarının bir çoğu onun etrafında toplanmıştır. Pir Seyyid Ahmed Geylani'nin Irak, Suudi Arabistan ve Pakistan'da bir çok müridinin olduğu söylenmektedir. Bu örgüt, batı tipi demokratik sistem arzu etmektedir. Aynı zamanda koyu Peştun Milliyetçiliği'ni savunurlar (Oğuz, 1998, s.197-198).

6.13.2.3. Cephe-i Necat-i Milliye (Ulusal Kurtuluş Cephesi)

Dört liberal mücahid örgütlerden biri de Prof. Sıbgatullah Müceddedi'nin liderliğini yaptığı Ulusal Kurtuluş Cephesi'dir. Prof. Sıbgatullah Müceddedi, Afganistan'ın ünlü dini liderlerinden Şems-ül Meşaik'in torunudur. Ulusal Kurtuluş Cephesi 1978 yılının Haziran ayında kurulmuştur (Roy, 1990, s.199).

Teşkilat kozmopolit bir yapıya sahiptir. Batı ile ilişkilerini iyi tutmaya önem vermektedir. Güney vilayetlerinde daha belirgin olmak üzere, Afganistan içersinde sınırlı bir nüfuza sahiptir (Demirel, 2002, s.38).

6.13.2.4. İttihad-ı İslami Velaheyet-i Şimal-i Afganistan (Kuzey Afganistan İleri İslam Birliği)

Parti Afgan Türklerini temsil etmektedir. Birliğin başında Azad Beg isimli bir Özbek aydın bulunmaktadır. 1981 yılında Muhammed Azad Beg Kerimi liderliğinde kurulmuştur. Bu parti kısa zamanda gelişerek kamuoyu ve siyasi alanda ses getirmeye başlamıştır (Beg, 2001, s.61).

Parti 1983-1984 yıllarında genişleyerek Afganistan'ın kuzey vilayetlerinin tamamını temsil eder duruma gelmiştir. Bu parti, Afganistan'da tam bağımsız bir

İslam Devlet kurulmasını ve burada yaşayan etnik grupların nüfusları ölçüsünde kurulacak hükümette yer almasını istemektedir. Türkiye'yi örnek alan bu parti diğer partiler arasındaki çatışmalara katılmamıştır. Taliban'ın Kabil'de yönetimi ele geçirmesinden sonra ilerlemesini durduran en büyük güç bu partiye bağlı gruplardır (Gündüz, 2001, s.29-30).

6.13.3. Sol Partiler

Dünya ve Türk kamuoyu Afganistan'da sağ veya aşırı sağ görüşlü mücahidlerin varlığından haberdardır. Oysaki Afganistan'da sol görüşlü ve sosyal demokrat örgütlerde mevcuttur. Afganlı sosyal demokratlar, özellikle İslam dininin partiler ve ideolojiler üstü kutsal bir değer olduğuna inanmaktadırlar. Ruslar'a karşı yürütülen mücadelede önemli rol oynayan Solcu Afgan Örgütler özellikle şehirlerde etkili olmuştur. İranlı benzerleri gibi Afganlı sosyal demokratlarda dinin siyasete karıştırılmaması gerektiğini savunurlar (Oğuz, 1998, s.204-205).

6.13.3.1. Afgan Milleti (Afgan Ulusu)

1960 yıllarda bir grup milliyetçi Peştun aydını tarafından kurulan Afgan Millet Örgütü, üniversitelerde ve akademik çevrelerde etkilidir. Bu örgütün üyeleri 1973 yılında Kabil'de faaliyetlerine başlamıştır. Örgüt lideri Muhammed Emin Vakman'ın Amerika'ya yerleşmesiyle örgüt dağılmıştır.

6.13.3.2. Sama / Sazman-i Azad-i Milleti Afganistan

Mao Ze-dıng'ın ideolojisini benimseyen Afganistan Halk Kurtuluş Örgütü düşünce olarak, Afganlı komünistlere çok yakın olduğu halde, onların düşmanları arasında yer almıştır. Lideri şehirlerde vur-kaç taktiğiyle faaliyet gösteren Abdülmecid Kadakani'dir (Oguz, 1998, s.205-206).

6.13.3.3. Şula-i Cavid (Sonsuz Meşale)

Solcu olan bu örgütün mensuplarına kısaca Şula-i denmektedir. Bu örgütte Mao Ze-dıng'ın ideolojisini benimsemiştir. Görüş ve düşünce olarak Halk Kurtuluş Örgütü ile arasında önemli bir fark bulunmayan Sonsuz Meşale Örgütü'nün ana

çekirdeğini 1968 yılında Afganistan Demokrat Halk Partisi'nden ayrılmış olan komünist bir grup oluşturmaktadır (Oguz, 1998, s.201).

6.13.3.4. Sütem-i Milli (Ulusal Baskı)

Maocu bir başka muhalefet örgütü olan Sütem-i Milli daha çok büyük kentlerde ve ülkenin kuzey bölgelerinde faaliyet göstermiştir. 1973 yılında kurulan bu örgüt o zamandan beri Kabil rejimlerine karşı silahlı mücadelesini sürdürmektedir. Afganistan'da sol örgütlerin halk tabanı yok denecek kadar azdır. Halkın çoğunluğu, Maocu örgütlerle komünistler arasında herhangi bir fark görmediğinden Afgan direniş hareketleri içinde yer almalarına karşın onları mücahid olarak tanımamıştır (Oğuz, 1998, s.207).

6.13.4. Kuzey İttifakını Oluşturan Partiler

Afganistan'da, Türkiye, İran ve Rusya Kuzey İttifakını desteklemiştir. Kuzey İttifakının siyasi liderliğini Tacik asıllı devlet başkanı Prof. Burhaneddin Rabbani yürütmektedir. 11 Eylül saldırısından sonra bütün dünya Kuzey İttifakını desteklemeye başlamıştır.

6.13.4.1. Cemiyet-i İslami

Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesinden önceki son devlet başkanı olan Prof. Burhaneddin Rabbani bu örgütün siyasi kanat lideridir (Bilgü ve Saray, 1988, s.410). Ahmet Şah Mesut ise askeri kanat lideridir. İşgal sonrasındaki çeşitli hükümetlerde yer almış olup son Afgan Hükümeti'nde Savunma Bakanı olarak görev yapmıştır. Ahmet Şah Mesut 10 Eylül 2001 tarihinde yapılan bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir.

6.13.4.2. Cünbüş-i Milli-i İslami Afganistan (Afganistan Milli İslami Hareketi)

Bu örgütün lideri General Raşid Dostum Sovyet işgali döneminde Afgan Ordusu'nda yetişmiş Özbek asıllı bir subaydır. General Raşid Dostum, Türkiye, Özbekistan, Türkmenistan, Hindistan ve Rusya gibi ülkeler tarafından desteklenmektedir. Yaklaşık 7-8 bin kişilik bir askeri gücü vardır. 1992 yılında kuzey

ve kuzeybatı Afganistan'da Özbek-Türkmen etnik gruplarının başına gelerek bu örgütü kurmuştur (Erol, 2001, s.35-36).

6.13.4.3. Hizb-i Vahdet (Birlik Partisi)

Liderliğini Kerim Halili ve Üstad Muhammed Muhakkik'in yaptığı bu grup, ağırlıklı olarak Şii Caferi mezhebindeki Hazaralar'dan oluşmaktadır. 15-20 bin civarında askeri gücü vardır. Bu partiye, kurulan Geçici Hükümet'te 4 bakanlık verilmiş ve partinin ikinci başkanı olan Üstad Muhammed Muhakkik devlet başkanı yardımcılığı görevine getirilmiştir (Erol ve Burget, 2002, s.51).

Hizb-i Vahdet örgütü Afganistan-Sovyet savaşı boyunca İran tarafından ve Mısır'daki Müslüman Kardeşler Örgütü tarafından destek görmüştür (Erol, 2001, s.35).

Afganistan'da bu örgütlerden başka İran'da kurulan ve etkili olan gruplar vardır. Bunlar, Sazman-ı Nasr (Zafer Örgütü), İslam Maktab-i Tevhid (İslam Birlik Okulu), Hareket-i İslami (İslami Hareket), Ruhaniyat-ı Cevan-i İslami (İslami Gençlik Ruhu), Nehzet-i İslami (İslami Uyanış), Şura-i İttifak-ı İslami (İslam Birlik Konseyi), İttihad-ı Mücahidin-i İslami (Mücahidler İslami Birliği)'dir. İran kontrolünde hareket eden bu örgütlerin çoğu Humeyni'yi mutlak liderleri olarak kabul ettikleri için, komiteler tarafından yürütülmektedir (Oguz, 1998, s.202).

11 Eylül öncesi temel iki grup (Kuzey ittifakı ve Taliban) mevcut iken bugün ülkede bulunan örgütlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Ülkede meşru liderlik sorunu hala devam etmektedir. Bu gruplar, kendi hakimiyet alanlarını, zengin ekonomik bölgelerini ve mevcut güçlerini kaybetmek istememektedirler.

Afganistan'da önemli geçim kaynağı olan uyuşturucu, aşiret reislerinin güçlerinin ve zenginliklerinin devamı açısından önem taşımaktadır. Afganistan'da istikrarın ve güvenliğin sağlanmasını engellemektedirler.

6.14. Afgan Mültecileri

Savaşın en çirkin yüzlerinden biri de, o savaşın mağdurlarının yüzleşmek mecburiyetinde kaldığı acılardır. Bu acılardan en büyüğünü ise Afganlı mülteciler

yaşamaktadır. Erkeklerin çoğu cephede oldukları için bu mültecilerin çok büyük bir bölümünü kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Afganistan-Rus savaşının her geçen gün şiddetini artırması bu mültecilerin sayısını hızla artırmıştır. Bundan en büyük zararı ise Afganistan'la çok uzun bir sınırı olan Pakistan görmüştür. Büyük bir mülteci akımına uğrayan Pakistan, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (BMMYK) göre sayıları 5 milyonu bulan Afganlı Mültecilerin 3,5 milyonunu barındırmaya başlamıştır. Geriye kalan 1,5 milyonluk mülteci de kendisine sığınacak ülke olarak İran'ı seçmiştir (Oğuz, 2001, s.205).

1992-1996 arasında vatanlarında devam eden çatışmalar ve merkezi hükümetin yokluğuna rağmen 2,7 milyonun üzerinde Afganlı, Pakistan ve İran'dan ülkelerine geri dönmüştür. BMMYK, evlerine geri dönmek isteyenlere maddi yardım sağlayarak ve bölgelerinde rehabilitasyon projeleri yürüterek ülkeye geri dönüşü kolaylaştırmıştır (Atay, 1999, s.13).

Pakistan'ın Afganistan sınırında bulunan Peşaver kenti Afganlı mültecilerin en fazla tercih ettiği merkez olmuştur. Burada bulunan büyük mülteci kamplarının her birinde on binin üzerinde insan barındırılmıştır. Bu kampların en önemli özelliği Afganistan'daki etnik farklılıkları gözeterik kurulmuş olmalarıdır. Pakistan'ın bu kadar büyük bir mülteci akınıyla, özellikle mali yönden baş edebilmesi çok zor görünmektedir. Bu noktada Pakistan'ın imdadına BM ve ABD'nin yardımları yetişmiştir.

Pakistan'ın mülteci kamplarından Munda Kampı, Kaçagari Kampı, Savabi Kampı önemlileridir (Oğuz, 1998, 171-179). Pakistan'daki 300'ün üzerindeki mülteci kampının çoğu yerleşim birimlerinden uzak noktalarda kurulmuştur. Kamplarda insanlar ise genel olarak çadırlarda yaşamaktadır. Munda Kampı derme çatma evlerden oluşmakta ve kampın en kötü özelliği ise aşırı sıcaklıkların yol açtığı çok sayıdaki çocuk ölümleridir. Kaçagari kampı ise, Pakistan'daki en iyi şartlara sahip kamplardan birisidir. BM yardımlarından eşit ve düzenli bir şekilde faydalanmaktadır. Savabi Kampı'nın özelliği ise burada bulunanların Özbek ve Türkmen olmasıdır. Buradaki kamp şartları ise orta haldedir.

Pakistan Hükümeti Mültecilere yardım için büyük bir organizasyona gitmek mecburiyetinde kalmıştır. "Afgan Mültecileri Başkomserliği" adını verdiği ve 500

kişinin çalıştığı bir teşkilat kurarak mültecileri kamplara bölmüştür (Saray, 2002, s.194).

ABD, 11 Eylül saldırısından sonra, Afganistan'daki Taliban rejimini devirmek için askeri operasyon düzenlemiş ve hava bombardımanı ile savaş başlamıştır. Komşu devletler olası bir göçten endişelenmiştir. BM Mülteciler Yüksek Komiseri Ruud Lubbers "Zamana karşı yarıştayız ve şu anda zaman kaybediyoruz" diyerek "Ne yazık ki, gerek bölgede gerek uluslararası platformda ihtiyacımız olan desteği göremiyoruz" demiştir. Pakistan Hükümeti'nin yeni kampların kuru, ıssız ve güvensiz, Afgan sınırındaki kabile bölgelerinde kurulmasında ısrar etmesi sorun yaratmıştır. Pakistan'daki güvenlik şartları ise bölgedeki yardım çalışmalarını ciddi şekilde zorlaştırmıştır. ABD'nin, İngiltere ve BM'lerin hava yoluyla Pakistan'a mülteciler için yardımları devam etmiştir. BMMYK İngiltere, Japonya ve Çin'den 2,2 milyon dolar yardım almıştır. Pakistan sınırı operasyon başlarında kapalı olmasına rağmen binlerce Afganlı Pakistan'a geçmiştir. BM Mülteciler Yüksek Komiseri Ruud Lubbers "11 Eylül'deki barbarca saldırılardan önce bile Afganlar, İran, Pakistan ve başka ülkelere yayılmış 4 milyonla dünyanın en büyük mülteci toplumunu oluşturuyordu" diyerek "Terörle savaş, Afganlar'la savaş ya da İslam'la savaş olmamalıdır" uyarısında bulunmuştur.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin yaptırdığı bir araştırmaya göre 11 Eylül olaylarından 7 ay kadar önce ülkedeki göreceli sakinliğe güvenerek Afganistan'a dönmeye karar verenlerin % 41'i ülkelerine dönüşte evlerini yıkılmış olarak buldu. % 11'i mayınlar ya da patlamamış mermilerle yaralandı ya da yaşamını yitirdi. % 24'ü sürekli bir iş sahibi olamadı. % 45'i herhangi bir sağlık servisi kapsamından uzakta yaşıyor ve % 79'u çocuklarını okula gönderemiyor. Ülkenin içine düştüğü uzun kuraklık ve savaş nedeniyle uzak ve verimsiz bölgelere yiyecek ulaşamaması insanları açlık tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyor. 22 yıldır savaşın pençesinde yaşayan bu insanlar için umutlar Kaf Dağı'nın ardındadır (Atlas, 2002,s.128).

Mültecilerin Buldukları Yer	Sayı	Üyelerin Buldukları Yer	Geldikleri Yer
İran	1.500.000	Badakshan	Yakın bölge
Pakistan	2.000.000	Kuzey Bölgesi	Yakın bölge
Rusya	100.000	Hazarajat Bölgesi	Hazacarat/ Yakın bölge
Orta Asya Cum.	29.000	Herat	Kuzeybatı
Avrupa	36.000	Güney Eyaletler	Çeşitli
Kuzey Amerika / Avustralya	17.000		
Hindistan	13.000		
Toplam	3.695.000		

Çizelge 6.2. Afgan Mülteci İstatistikleri (10 Eylül 2001)

Avrupa'ya ve diğer gelişmiş ülkelere ulaşan Afgan sığınmacılar; Afganistan'daki koşulların kötüye gitmesine bağlı olarak, komşu sığınma ülkelerinin ötesine geçen Afgan sığınmacıların sayısı, özellikle geçtiğimiz son yıllarda ciddi bir artış göstermiştir. Afganlar, 2000 yılında Avustralya, Kamboçya, Küba ve İzlanda gibi çok değişik ülkelere de gitmiştir. 2000 yılı boyunca Afganlar dünya çapında toplam 68 ülkeye sığınma başvurusunda bulunmuştur. Özellikle 1991-2001 döneminde, Afgan Mülteciler'in Avrupa'da yaptıkları sığınma başvurularının ortalaması yaklaşık dört katına çıkmıştır.

	1996	1997	1998	1999	2000	Toplam
Almanya	6,200	6,000	3,800	4,500	11,100	31,600
Hollanda	3,000	5,900	7,100	4,400	5,100	25,500
İngiltere	700	1,100	2,400	4000	5,200	13,400
Diğer	2,400	3,000	5,100	10,300	12,600	33,400
Avrupa	12,300	16,000	18,300	23,100	34,000	103,700

Çizelge 6.3. Yıllar İtibariyle Afganistan'dan Göç Eden Mülteciler

Gelişmiş ülkelerde Afganlı Mülteciler tarafından yapılan sığınma başvurularının sayısı artmaya devam etmektedir. Geçtiğimiz beş yılda 100.000 civarı Afganlı Mülteci Avrupa'ya gelmiştir. Almanya'da (%30), Hollanda'da (%25) ve İngiltere'de (%13) başvuruda bulunulmuştur ve OECD üyesi ülkelere 2000 yılında 35.700 civarı Afgan mülteci giriş yapmıştır. En büyük kısmı Almanya'ya giderken (%31), bunu İngiltere (%15), Hollanda (%14), Avusturya (%12) ve Macaristan (%6) izlemiştir.

Şekil 6.2. Afgan Mültecileri (Girardet, 2001, s.64)

7. 11. EYLÜL

Takvimler 11 Eylül 2001'i gösterdiği gün ABD'de insanlar yeni bir güne başlarken tüm dünya tarihinin en özgün ve en şiddetli terör eylemine tanık olacaklarını tahmin bile etmiyorlardı. Dünya finans sektörünün kalbinin attığı en önemli merkez olan New York Manhattan'da mesai henüz başlarken, Türkiye saati ile 16:02'de Dünya Ticaret Merkezi'nin kuzey kulesine çarpan uçakla binada yangın başladı. Kimileri bunun bir kaza olduğunu sandı, yada en azından öyle olmasını diledi. Oysa Boston'dan kalkan 11 sefer sayılı uçak teröristler tarafından kaçırılmış, ikiz kulelere intihar dalışı yapmıştı. Daha insanlar ilk kuleye çarpan uçağın şokunu atamadan 18 dakika sonra başka bir uçak, hem de bütün basın ve yayım organları ilk çarpan uçağın görüntülerini canlı yayında gösterirken, ikinci uçağın Dünya Ticaret Merkezi'nin güney kulesine Kamikaze dalış yapması, son yarım saat içinde yaşananların bilinçli bir intihar eylemi olduğunu gözler önüne sermiştir. Hemen ardından Washington Dulles Havaalanı'ndan kalkan 77 sefer sayılı yolcu uçağı da ABD Savunma Bakanlığı'nın ünlü Pentagon binasına intihar dalışı yapmıştır. ABD Savunma Bakanlığı, Pentagon'a intihar saldırısında bulunulduğunu ve büyük bir patlamanın olduğunu duyurmuştur. Kaçırıldığı tespit edilen 93 sefer sayılı bir başka yolcu uçağı da Pensylvania eyaletinin Pittsburgh kenti yakınlarına düşmüştür.

Türkiye saati 16:52'yi gösterirken ABD'de bütün uçuşlar yasaklanmış, havada olan uçaklara inme emri verilmiş, ABD tüm birimleriyle alarm durumuna geçmiştir. Saatler 17:02'yi gösterdiğinde ikiz kulelerde yangın devam ederken büyük bir patlama ile kuleler çökmüştür. ABD'de saatler 19:00'ı gösterirken Meksika sınırı kapatılmış, güvenlik önlemleri en üst düzeye çıkarılmış ve Başkan George Walker Bush özel korumaya alınmıştır.

Saatler 19:24'ü gösterdiğinde saldırı ile ilgili ilginç bir gelişme olmuştur. Fransız Haber Ajansı, AFP'yi arayan bir kişinin saldırıyı Japon Kızıl Ordusu adına üstlendiğini belirtmiştir. Filistin Hamas Örgütü bir açıklama yaparak saldırı ile ilgilerinin bulunmadığını bildirmiştir.

İlerleyen saatlerde çarpan uçaklarla ilgili daha sağlıklı bilgiler gelmeye başlamıştır. Saat 20:30 civarında bir yetkili, yapılan saldırıların arkasında Usame Bin Ladin olduğuna dair izlerin bulunduğunu söylemiştir.

İntihar saldırılarından sonra New York felaket bölgesi ilan edilmiştir. Başkan George Walker Bush, Beyaz Saray'da "Ulusa Sesleniş" konuşması yapmıştır. Başkan George Walker Bush konuşmasında "ABD'ye yapılan saldırıyı gerçekleştiren teröristlerle, bu saldırıya destek veren ülkelerin ayrı tutulmayacağını" söylemiştir.

11 Eylül katliamı Pearl Harbour baskınıyla mukayese edilmiştir. 1941 yılında kendisine ulaşan istihbaratları ciddiye almamasının sonuçlarını gören Amerika, Japonlar'ın Pasifik'teki deniz üssüne yaptıkları saldırı ile şok olmuştur. Japonlar'ın bu saldırısı Amerika'yı 2. Dünya Savaşı'na dahil etmeye yetmiştir.

11 Eylül gününde yaşananlar, ABD'ye, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez kendi topraklarında terör saldırısı sıcaklığını hissettirmiştir.

11 Eylül saldırısının üzerinden 2 saat geçmeden, olayı analiz etmeye başlayan uzmanlar bunun bir 3. Dünya Savaşı ilanı olabileceğini söylemişlerdir.

Usame Bin Ladin, Asya'nın kalpgahı olan Afganistan'da bulunuyordu. ABD daha önce Usame Bin Ladin'i, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali esnasında Ruslar'a karşı kullanmıştır. CIA tarafından eğitilen, birçok olayda piyon olarak kullanılan Usame Bin Ladin belki bir noktadan sonra sınırlarını aşarak ABD'nin kontrolünden çıkmıştır. Usame Bin Ladin'in kontrolden çıkmasından sonra ABD, Kenya ve Tanzanya'da ki bombalama olaylarının sorumlusu olarak Usame Bin Ladin'i ilan etmiştir. Suçlu ilan edilen Usame Bin Ladin o zamanlar Afganistan'da yaşamaktadır.

ABD'ye yapılan saldırınının Usame Bin Ladin tarafından yapıldığı ilan edildikten sonra başta ABD'de olmak üzere Müslümanlar'a karşı bir tepki oluşmuştur. Başkan George Walker Bush yeni bir Haçlı Seferi başlattıklarını açıklama gafletinde bulunmuştur. Bu açıklamaların ardından 13 Eylül 2001 tarihinde Başkan George Walker Bush "3. Dünya Savaşı"nın çıkabileceği işaretini vermiştir.

ABD'ye yapılan saldırıyı kınayan ilk ülke Filistin olmuştur. Türkiye'de saldırılardan dolayı bir mesaj yayınlamıştır. Başbakan Bülent Ecevit mesajında "ABD tarihinin en ağır facialarından birini yaşıyor, onun başına gelen dünyanın diğer ülkelerini de etkileyebilir" demiştir.

Bu terör saldırısını hemen hemen bütün dünya ülkeleri kınadıklarına dair mesaj göndermiştir. Kınayanlar arasında Afganistan'da ki Taliban yönetimi de yer almıştır. Saatler 01:26'yı gösterirken Irak'tan farklı bir açıklama gelmiştir. Irak, ABD'deki terörist saldırılarını ABD'nin insanlığa karşı işlemiş olduğu cinayetlerin ürünü olduğunu iddia etmiştir. Hemen hemen bütün dünya ülkeleri saldırıyı kınarken Libya ve Küba saldırıları kınamamıştır.

Usame Bin Ladin, Hindistan, Ürdün, Kanada ve Avrupa'nın bir çok yerinde yakalanan terörist grupların arkasındaki isim olarak gösterilmiştir.

11 Eylül saldırısından sonra Usame Bin Ladin olaylarla bağlantısının olmadığını açıklamıştır. Usame Bin Ladin Afganistan'da ki Taliban yönetimi ile ortak hareket ediyordu. Usame Bin Ladin ve Taliban arasındaki anlaşma, Amerika'nın Afganistan üzerindeki hareket tarzını belirlemiştir. Taliban ve El-Kaide örgütlerini yok etmek amacıyla Afganistan'a operasyon düzenleyen ABD, bu saldırı sonucunda Orta Asya ve Kafkaslar'a açılarak elinde nükleer güç bulunduran üç ülkeye Çin, Hindistan ve Pakistan'a öte yandan da Rusya'ya komşu olmuştur. Geleceğin potansiyel gücü olarak saydığı Çin'i yakın takibe almaya başlamıştır. Rusya ile Çin'in etkinliğini azaltan ABD önemli bir prestij sağlamıştır. Ayrıca Kuzey Kore'nin ürettiği nükleer silahları İran'a ve Irak'a sattığını öğrenmesi ABD'nin bu ülkeleri de tehlike olarak görmesine sebep olmuştur. Afganistan'a yerleşen ABD, böylece İran'a da komşu olmuş ve bölgede güçlü bir devlet olmak isteyen İran'ı kontrol altına alma şansını yakalayarak bu ülkelere değişik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. ABD'nin Taliban ve El-Kaide ile ilişkisini bulamadığı Irak'ı vurma çabasının nedeni; bu ülkenin petrol zengini olmasıdır. Ayrıca ABD, Afganistan'da ki önemli ve bol miktarda bulunan doğalgaz kaynaklarına da ulaşmak istemektedir.

11 Eylül'de ABD'ye yapılan saldırı, dünyada en fazla üzerinde yorum yapılan bir konu haline gelmiş, tüm dünya hegemon güç ABD'nin düşmanlarına karşı verdiği

mücadeleye şahit olmuştur. Olaydan sonra tüm dünya ülkeleri, ABD'nin, 11 Eylül terör saldırısına vermiş olduğu tepkiyi haklı bulmuş, bir yandan da büyük gücün öfkesine hedef olmamaya çalışmıştır. Terörle mücadele konusunda oluşan fikir birliği sonucu, Amerikan Hükümeti saldırıların sorumlusu olarak gördüğü Taliban ve El-Kaide örgütüne karşı Afganistan'ı işgal etmiştir. ABD terörle mücadele adı altında operasyonların çapını genişletmeye, stratejik ve ekonomik kazanımlara dönüştürmeye çalışmıştır.

Güvenliği aşırı derecede önemseyen Amerikan toplumunun siyasi liderleri bu saldırıyı "Declaration of War" (Savaş İlanı) olarak değerlendirmiştir. Amerika'nın pek ünlü iç ve dış istihbarat servisleri saldırıyı tespit etmekte geç kalmışlar ve o günlerde buna ilişkin pek çok eleştiri almışlardır. 11 Eylül, dünyanın en büyük ve en etkili gizli servislerinin başında gelen CIA ve iç istihbarat örgütü FBI üzerine, yeni bir tartışmanın başlamasına neden olmuştur. Bu kadar büyük bütçeli güçlü istihbarat örgütleri nasıl bu saldırıyı haber alamamışlardı? Pek çok uzman CIA'in bu işi atlamasını son yıllarda insan unsurunu kullanmakta yetersiz kalmasıyla alakalı bulmaktadır. Yani çok karmaşık teknolojileri kullanarak espionaj yapan Amerika'nın örgütlere ajan sızdırma gibi insan becerisine dayanan yöntemlerle istihbarat yapmaktan uzak kalması uzmanlara göre büyük bir handikap oluşturuyordu.

11 Eylül öncesinde ABD'de yaşanan gelişmeler katliamın nedenleri hakkında ipuçları vermektedir. BM'deki muhalif çevreler ve dünyadaki Amerikan karşıtı güçler George Walker Bush'un daha içe dönük ve sertlik yanlısı politikalarından rahatsız olmuşlardır. George Walker Bush'un başkanlığında Cumhuriyetçiler'in iktidara gelmesinden sonra yaşananlar en azından saldırı üzerine yapılan spekülasyonlara maddi kaynak olacak niteliktedir. Ancak bunlar şimdiye kadar basında 11 Eylül katliamı ile ilgili birebir ilişkilendirilmemiş gelişmelerdir. Zaman zaman İsrail ile ABD yönetimi arasında da kısmi gerginliklerden bahsediliyordu. Ancak uzmanlara göre bu gerginlik Bush'un politikalarından çok, yine sertlik yanlısı tutumuyla bilinen Ariel Saron'un politikalarıyla ilgilidir. Bununla birlikte Bush'un iktidara gelişinden sonra, yıllardır Big Brother (Büyük kardeş) duyarlılığıyla tüm dünyayı gözetleyen ABD'nin kendi içindeki gelişmeleri daha fazla önemseyen politik bir tavır geliştirmesinden memnun olan çevrelerde vardı. 11 Eylül saldırısı,

ABD'nin dışa dönük politikasının içeriği gözetleme konusunda bir zaafa neden olduğunun büyük kanıtı olmuştur.

Pek çok uzmana göre 11 Eylül katliamı çok açık bir şekilde ABD'nin hava üstünlüğüne bir meydan okumadır. Dünyanın en gelişmiş hava silah teknolojilerini kullanmak bir tarafa, dünyanın birçok bölgesinde kuş uçurtmayan ABD'nin can damarlarına beklenmedik silahlarla saldırıda bulunulması Amerikalılar'ın aklına gelebilecek en son şeydir. Zaten 11 Eylül'ün hemen öncesinde ABD'nin hava üstünlüğü konuşulmaktadır. Son on yıldır savaş alanlarında ABD'nin üstünlüğü tartışmasız kabul edilmiştir. Irak ve Balkanlar'daki karışıklıklarda ABD bunu kanıtlamıştır. ABD yapımı uçaklar Rus yapımı uçaklara ezici bir üstünlük sağlamıştır. Ancak mevcut hava gücünü geliştirerek gençleştirmediği sürece, önümüzdeki 3 ila 5 yıl içinde meydana gelecek bir savaşta, ABD'nin hava gücü üstünlüğünü yitirebileceği de ileri sürülmektedir. ABD'nin kesin üstünlüğünü koruyabilmesi için savaş uçakları ve diğer askeri kabiliyetlerini geliştirmesi gerekmektedir. Bush yönetimi orduda reform yapma sözü vermesine rağmen, bu reform hareketi için gereken kaynağın aşırı yüksek olması, dolayısıyla bu sürecin çok politize edilmesi, konuyla ilgili sonuç alınmasını neredeyse imkansızlaştırmaktadır. Soğuk Savaş'tan bu yana gelişen olaylar en küçük düşmanın bile ABD'ye öldürücü darbeler vurabileceğini göstermektedir.

Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıya bakıldığında tarihteki en büyük terör saldırılarından biri olduğu düşünülebilir. Saldırının üzerindeki sır perdesi aralanmadan, Dünya Ticaret Merkezi'ndeki yangın söndürülmeden, Usame Bin Ladin'in saldırının arkasındaki bir numaralı zanlı olarak ilan edilmesi, zihinleri bulandıran ve akıllarda soru işareti bırakan bir durumdur. Bu eylemde uçağı idare ettiği söylenenlerin çok kısa bir süre eğitim almış kişilerden ibaret olduğu söylenmiştir ama bu kişilerin bu uçağı sevk etmesi ve böyle bir nokta hedefe yönlendirmesi mümkün değildir. 11 Eylül günü Dünya Ticaret Merkezi'nde çalışan yaklaşık 5.000 kişi civarında olan Yahudiler'in binada olmaması da kafaları karıştıran başka bir sorudur.

Usame Bin Ladin'in bir numaralı zanlı olarak ilan edilmesi bir komplo olarak değerlendirilebilir. Bunun iki nedeni olabilir; birinci nedeni, ABD 11 Eylül

saldırısının yarattığı etkilerden yararlanarak genel geçer düşman tanımına uyan ilk hedefleri kesin olarak yok etmek istemesidir. Bunlar kişi bazında Usame Bin-Ladin, ülke olarak da Afganistan ve Irak'tır. İkinci nedeni ise aslında az çok tahmin ettiği gerçek faile karşı açıktan savaş pozisyonu alacak duruma gelmektir. 11 Eylül saldırısının hemen ardından eylemin iyi organize edilmiş olması devletler seçeneğini akla getirmiş ve ABD'nin müttefiki olmayan Çin, Almanya, Rusya ve hatta İran gibi ülkelerin ismi ortaya atılmıştır. Eğer bu bir komplo teorisiyse ABD'nin Usame Bin Ladin üzerine ürettiği tezler de bir komplo teorisi olarak değerlendirilebilir.

Analitik yaklaşımları ile tanınan ve bu özelliğinden ötürü komplo teorisyeni olmakla suçlanan eski MİT mensubu Mahir Kaynak'ta güç merkezi üzerine uluslararası teorisini ortaya atmıştır. Daha önce "Derin devlet" olarak adlandırdığı güç merkezine benzettiği fail merkezi, uluslararası bir güç olarak tanımlıyor. Mahir Kaynak "Derin dünya" üzerine olan tezini şöyle açıklıyor: "Dünyada devletlere de yön veren bir takım yapılanmalar var ve bu yapılanmalar yalnızca bir devletin vatandaşlarından ibaret olmayabilir. Devletleri aşan bir konsorsiyum yapmıştır. Devletlerin ülkeleri yönetmediğini farketdiğimde derin devlet diye bir kavram uydurmuştum. Aslında kastettiğim şey buydu. Burada saldırgan olarak sunulan kişilerin ulusal kökenleri de önemli değildir. Benim söylediğim kavram ABD'nin dünyayı bir bütün olarak idaresinden rahatsız olan güç merkezini karşılıyor. Ben bu eylemin istihbarat örgütlerinin dikkatinden kaçmasına da ihtimal vermiyorum. Yüz kişilik bir organizasyon tespit edilir, kaldı ki ben bu eylemde insan unsurunun kullanılmadığını düşünüyorum, elektronik etkileşimlerle gerçekleştirildi" (Kaynak, 2003, s.28).

11 Eylül sonrası ABD, "terör" kavramını kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamıştır. Bu egemen gücün kelimelere yüklediği anlamlar, diğer ülkeler tarafından onaylanmamakla birlikte, "gücün" karşısındaki çaresizlik nedeniyle söz konusu devletler, seyirci kalmıştır. AB, bu duruma önemli bir örnektir.

11 Eylül saldırılarıyla dünya tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. ABD'nin süper güç, "mutlak" bir güç olmadığı ortaya çıkmıştır.

8. AFGANİSTAN'A ASKERİ OPERASYON

8.1. Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale

11 Eylül saldırısı ve sonrasında ABD ve İngiltere, Afganistan'da askeri güç kullandılar. Ancak bu durum, bu devletlerin uluslararası hukuka uygun davranıp davranmadıkları tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Misillemeler uluslararası hukuka aykırıdır. Askeri güç kullanmanın meşru olarak ancak iki yolu olabilir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yetki vermesi ve meşru müdafaa hakkıdır. Güvenlik Konseyi, 11 Eylül saldırılarını terörist eylemleri olarak kınamıştır. Böylece ABD ve İngiltere'nin elinde, Afganistan'ı bombalamalarının tek meşrulaştırıcı nedeni olarak meşru müdafaa hakkı kalmaktadır. Meşru müdafaa hakkı kullanırken şu şartlar aranmaktadır. Meşru müdafaanın silahlı bir saldırıya karşı gereklilikten dolayı ve orantılı olarak yapılmasıdır. Afganistan örneğinde gördüğümüz meşrulaştırma savları dikkate alındığında bu kararın bir uygulaması olarak, terörist devletlere destekte bulunan ülkelerin, hukuku ihlal ettikleri ve dolaylı olarak güç kullandıklarından yakın gelecekte daha çok askeri müdahalelere muhatap olabilecekleri unutulmamalıdır (Kaya, 2001, s.102).

8.1.1. BM Antlaşması Uyarınca Askeri Operasyonun Durumu

Askeri güç kullanımı ile ilgili hukuksal prensipler sürekli değişim içinde olmakla birlikte, BM Antlaşması ile çizilen çerçevenin hukuksal yapının değişmez temelini teşkil ettiği bir gerçektir. Antlaşma uyarınca BM'nin temel amacı, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. Antlaşmanın 2. maddesinin 3. paragrafına göre uluslararası anlaşmazlıklar barışçıl yollarla çözümlenmelidir.

ABD'nin de taraf olduğu BM antlaşmasına göre silahlı misilleme mümkün değildir. Yine de antlaşmanın 51. maddesi, Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla gereken önlemleri alıncaya kadar silahlı saldırıya maruz kalan BM üyesi ülkelere, bireysel ve toplu olarak kendini savunma hakkını tanımaktadır. Bu yüzden, eğer 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılar "silahlı saldırı" kabul edilirse BM Güvenlik Konseyi, barış ve güvenliğin sağlanması için gerekli tedbirleri alana kadar ABD'nin kendini savunma hakkından söz edilebilir. Bu bağlamda NATO üyeleri, ABD'ye karşı

silahlı saldırının oluştuğunu NATO Antlaşmasının 5. maddesinin uygulanmasını benimsemekle kabul etmişlerdir. 5. madde, bir NATO üyesi ülkenin, BM antlaşmasının 51. maddesince kabul edildiği biçimde silahlı saldırıya uğraması ve kendini savunma hakkının doğması durumunda, tüm NATO üyesi ülkelerin saldırıya uğramış sayılacağı ve saldırıya uğramış ülkenin uygun göreceği şekilde tekrar güvenliği sağlamak amacıyla, ona yardım edileceği ve bu yardıma silahlı kuvvetlerin kullanımının da dahil olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda alınan tedbirler derhal BM Güvenlik Konseyi'ne bildirilecek ve BM Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için gereken tedbirleri aldığı anda bu tür etkinlikler derhal durdurulacaktır. Görüldüğü gibi hem BM ve hem de NATO antlaşmalarından çıkardığımız sonuç, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında, görevin BM Güvenlik Konseyi'ne düştüğü ve meşru müdafaa yoluna başvurmanın istisnai bir önlem olarak BM Güvenlik Konseyi toplanıp karar alana kadar geçerli bir hak olduğudur (Kaya, 2001, s.103).

8.1.2. BM Güvenlik Konseyi ve 11 Eylül

Saldırıların hemen ertesinde, 12 Eylül'de Güvenlik Konseyi, aldığı 1368 sayılı kararıyla New York ve Pensylvania'ya yapılan bu terörist saldırılarını kınayarak bu saldırıların dünya barış ve güvenliği için tehdit oluşturduğunu belirtmiştir. 29 Eylül'de BM Güvenlik Konseyi, uluslararası terörizmle savaşa yönelik olarak 1373 sayılı kararı almıştır. Bu karara göre Güvenlik Konseyi, tüm devletlerden terörist eylemlere yönelik finansmanın engellenmesini istemiştir. 1373 sayılı karar ayrıca devletlere terörizm ile mücadele konusunda işbirliği yapma çağrısında bulunmakta ve terörizm alanında var olan uluslararası antlaşmalara taraf olmalarını istemektedir. 1373 sayılı karar aynı zamanda terörist eylemlerin uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit oluşturduğunu belirtmektedir. Ancak, bu kararda 11 Eylül saldırılarına karşı devletlerin askeri güç kullanabileceklerine ilişkin hiç bir ibare bulunmamaktadır. 1373 sayılı karar, Güvenlik Konseyi'nin kararı uygulaması için "gereken her türlü tedbiri alacağı" yönündeki açıklamasıyla son bulmaktadır.

BM Antlaşması'na dahil ülkelere silahlı güç kullanma hakkının verilmesi, 5 daimi üyeden hiç birinin karşı çıkmaması şartıyla mümkün olacaktır. Yani bu aşamada BM Güvenlik Konseyi, askeri güç kullanımına izin vermemiştir. Bunun da

ötesinde BM Güvenlik Konseyi, daha önceden Afganistan'ın Usame Bin Ladin'i ABD'ye veya başka bir ülkeye iadesini sağlamak amacıyla yaptırım uygulama kararları aldığı ve son olaylara rağmen bu yaptırım kararlarına ek olarak askeri güç kullanma yetkisi vermediği hatırlanırsa, BM'nin Afganistan'a karşı en azından bu aşamada güç kullanılmasına sıcak bakmadığı ve Afganistan'a karşı silahlı operasyon yapılmasıyla, uluslararası barış ve güvenliğin kurulabileceğine inanmadığı görülür.

8.1.3. Meşru Müdafaa Hakkı ve Askeri Operasyon

Daha önce belirtildiği üzere BM Antlaşması kapsamında, Güvenlik Konseyi'nin karar vermesinin dışında güç kullanmayı hukuka uygun hale sokacak ikinci yol, devletlerin meşru müdafaa mekanizmasına başvurmalarıdır. BM antlaşmasınının 51. maddesi, silahlı bir saldırının gerçekleşmesi durumunda devletlerin toplu veya bireysel olarak savunma haklarını kullanabileceğini belirtmektedir. Kuveyt'in işgali olayında BM Güvenlik Konseyi, güç kullanma hakkını tanıyan kararını almadan önce, ülkeden kaçan Kuveyt Hükümeti'nin uluslararası kamuoyuna seslenerek yardım istemesi, karar çıkana kadar yapılan askeri müdahaleyi meşrulaştırmıştır.

Meşru Müdafaa hakkının doğması için bazı gereklilikler mevcuttur. 51. maddeye göre, silahlı saldırının gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bu doğrultuda gerçekleşmemiş bir saldırı olasılığı meşru müdafaa hakkını doğurmaz.

51. maddeye göre yalnızca devletler bireysel olarak değil, toplu olarak da meşru müdafaa haklarını savunabilirler. Bu bağlamda bazı devletler bir araya gelerek savunma örgütleri kurmuşlardır. Daha önce belirttiğimiz gibi NATO antlaşmasınının 5. maddesi böyle bir meşru müdafaa'nın kullanılabilmesine ilişkin ayrıntıları düzenlemektedir.

11 Eylül saldırısında ikiz kulelere çarpan uçakların bu şekilde bir silah olarak kullanılması, II. Dünya Savaşı sırasında Japon uçaklarının ABD gemilerine Kamikaze denen intihar saldırılarını hatırlatmaktadır. Her iki olayın da silahlı saldırı olduğu açıktır. Uluslararası kurallarda silahın cinsi belirtilmemektedir. Önemli olan kasıtlı bir şekilde saldırıda bulunmaktır. İstenilen hedef vurulamamış olabilir. Ancak saldırının gerçekleşmiş olması yeterlidir.

Meşru müdafaa kavramı, en az iki taraf gerektiren bir olgudur. ABD bu terörist eylemin sorumlularına karşı hukuksal önlemleri almaya hak kazanmıştır.

Nikaragua davasında, Uluslararası Adalet Divanı bir ülkede bulunan silahlı gruplara yapılan yardımın güç kullanımı sayılacağını belirtmiştir. Burada önemli olan yapılan yardımın çeşididir. Adalet Divanı, kontra gerillaların “silahlandırılmasını ve eğitimini” güç kullanma yasağının ihlali sayarken bu gruba sadece finansal destek verilmesini ihlal olarak kabul etmemektedir.

Afganistan’a yapılan askeri müdahaleler son bulmadan, meşru müdafaaın orantılılık kıstasının yerine getirilip getirilmediğini değerlendirmek doğru değildir. Güvenlik Konseyi’nin, haksız bir saldırıyı önleyememesi üzerine nasıl bir yaklaşım sergileyeceği açık değildir. Fakat saldırıya maruz kalan devletin, devam eden saldırı karşısında çaresiz beklemesi de büyük bir olasılık olarak görülmemektedir.

Son olarak herhangi bir askeri hareketin uluslararası güç kullanma hukukunca meşru olup olmadığına bakılmaksızın, uluslararası insancıl hukuka göre askeri güç kullanan tarafların, sivil hedefleri vurmasının da hukuk ihlali olduğunu unutmamak gerekir (Kaya, 2001, s.104-105).

8.2. Harekata Hazırlık

11 Eylül saldırısından sonra Amerika, şartlar ne olursa olsun Usame Bin Ladin’i ölü yada diri ele geçirmek istiyordu. ABD, El-Kaide’yi yok etmek ve Afganistan’da kontrole açık, uluslararası sisteme açık bir yönetim kurmayı, kısacası iktidarı değiştirmeyi amaçlıyordu.

İngiltere Başbakanı Tony Blair, ABD’nin Afganistan’a yönelik olarak başlatmış olduğu askeri harekata İngiliz güçlerinin de katıldıklarını doğrulayarak, müşterek olarak daha büyük bir güç oluşturduklarını ifade etmiştir. Tony Blair, terörle mücadele için başlatılan harekatta üç önemli cephe bulunduğunu ve bunların askeri, diplomatik ve insani cepheler olduğunu belirtmiştir. Askeri cepheyi El-Kaide’ye yönelik savaşın oluşturduğunu, diplomatik çabaların sürdüğünü ve insani yardıma da büyük özen gösterildiğini ifade etmiştir.

8.2.1. Siyasi Ortamın Sağlanması

Operasyon hazırlıkları devam ederken bölgedeki bir çok ülke hava sahasını müttefik güçlere açmıştır. Bu gelişmelerin ardından Amerika, nükleer silahlar yüzünden daha önce arasının açık olduğu Pakistan'a yönelik ambargoları kaldırmıştır.

Yapılacak olan operasyonu, İran; "Kabul edilemez", Irak; "Hain saldırı", Filistin ise "Tavır alalım" şeklinde tepkiyle değerlendirmiştir. Başta İngiltere olmak üzere bir çok ülke, ABD'ye yardım teklifinde bulunmuştur. Bu ülkeler arasında Türkiye'de bulunmaktadır. Hatta ilerleyen günlerde Türkiye, Afganistan'a insani amaçla asker göndermeyi kararlaştırmıştır. Ancak, savaşın henüz başındayken İngiltere bölgeye asker kaydırarak bu topraklara olan ilgisini bir kez daha göstermiştir.

İngiltere Başbakanı, yapılacak olan askeri hareketin ağırlığının ABD üzerinde olduğunu ancak Fransa ve Kanada gibi diğer ülkelerin destek sözü verdiğini, ayrıca bölgede, füzelerle teçhiz edilmiş denizaltıları ve savaş gemileri bulunduğunu ifade etmiştir. İngiltere Başbakan Tony Blair, Afgan halkını ve ülkeyi terk etmek zorunda kalıp komşu ülkede sığınan mültecilere yardım sözünü tekrarladığı basın toplantısında, İngiltere halkına: "Bu hareket önemli, çünkü 11 Eylül saldırısı, İngiltere'nin tarihinde en çok vatandaşını yitirdiği terörist saldırısı olmuştur. Kaldı ki bu böyle olmasaydı da yine ABD'nin yanında olurduk" diye seslenmiştir (Demirel, 2002, s.179).

Afganistan'daki hareketin başlamasının yanı sıra, Filistin-İsrail çatışmasının savaş aşamasına gelmesiyle, Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkiler ayrı bir önem kazanmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'a göre Türkiye, Afganistan'da önemli bir rol oynayacaktır.

Başbakan Bülent Ecevit, ABD Başkanı George Walker Bush'a, 21 Eylül 2001'de gönderdiği mektupta, Türkiye ve Amerika arasındaki stratejik ortaklığın önemini vurgulayarak, gerektiğinde Türk Hava Sahası'nın ve Türk Hava Alanları'nın ABD nakliye uçakları tarafından kullanılması yönündeki ABD talebinin, Türk Hükümeti'nce olumlu karşılandığını bildirmiştir.

Pakistan lideri General Pervez Müşerref, ABD uçaklarına üslerini açmıştır. Amerika, Pakistan topraklarından füze fırlatmak istemiştir. Bu ülkedeki İslami kesim, ABD'ye karşı "Cihad"ı desteklememiştir. Pervez Müşerref'e göre, ABD'ye yardım edilmezse Pakistan ekonomisi tehlikeye girecektir.

İran, bölgedeki en rahat ülkelerden biridir. Muhammed Hatemi'nin Cumhurbaşkanı olmasından sonra İran'ın ABD düşmanlığı da yok olmaya başlamıştır. Ülkedeki Şiiler'de zaten nefret ettikleri Taliban'ın, devrilmesinden yanadırlar.

Irak, 11 Eylül'den bu yana, düzenlenen terörist eylemden büyük üzüntü duyduğunu belirtmeyen tek ülkedir. Bazı kesimler, Irak diktatörü Saddam Hüseyin'in, Usame Bin Ladin'i finanse ettiğini savunmaktadır. Ancak bu iddialar, henüz kanıtlanamamıştır.

Çin, 11 Eylül olaylarından önce, Taliban Hükümeti'ne karşı daha ılımlıdır. 11 Eylül olayları sonrası Pekin, her türlü terörizme karşı olduğunu beyan etmiş ve üç şart altında ABD'nin Afganistan'a karşı düzenleyeceği operasyona destek vereceğini açıklamıştır. Bu şartlar şunlardır;

- Çin her türlü terörizme karşıdır ve buna karşı yapılan operasyonlara karşı destek verir,
- Terörizme karşı yapılan operasyon, kesin bir kanıtı dayanmalıdır. Hedef belirgin olmalı ve masum insanların zarar görmemesi şartıyla gerçekleştirilmelidir,
- BM ara sözleşmesinin ilke ve şartları esas alınarak, Güvenlik Konseyi'nin fonksiyonu artırılmalıdır. Çin, Güvenlik Konseyi çerçevesinde, terörizme karşı her türlü müzakereye katılmaya hazırdır (Ekrem, 2002, s.88-89).

8.2.2. Askeri Güç Hazırlığı

Amerika, harekate hazırlanma sürecinde Basra Körfezi'nde bulunan gemilerini kuzeye kaydırırken, Japonya ve Akdeniz'deki filolar da diğerlerine katılmak üzere yola çıkmıştır. ABD, çok az sürede bölgeye binlerce asker ve yüzlerce uçak yığınağı yapmıştır.

Fransa, Almanya, İtalya ve Japonya bölgeye asker gönderme kararı almıştır. ABD ve Tacikistan, hava üslerinin Taliban'a karşı yürütülen operasyonda kullanılması için anlaşmaya varmıştır. Tacikistan'ın yanı sıra Kırgızistan ve Kazakistan'daki hava üsleri de operasyonda, ABD uçak ve helikopterlerinin hizmetine açılmıştır. İlerleyen günlerde Türkiye, Kanada, Hollanda ve ABD'li subaylardan oluşan bir grup, bu ülkelere giderek hava üslerinde incelemelerde bulunmuşlardır.

Basra Körfezi'nde de USS Enterprise ve USS Theodore uçak gemileri konuşlandırılmıştır.

ABD, Suudi Terörist Usame Bin Ladin'i, canlı yakalamak için ordusunun kalifiye komandolarını kullanmayı planlamıştır. Özel kuvvetleri SEAL'lar (Genel deniz harekâtına katılıyorlar), Delta Force'lar (yeşil bereliler) ve sınır komandoları (kurtarma operasyonlarına katılıyorlar) teşkil etmiştir. Alınan bilgilere göre, 14 Eylül'den harekâta kadar 1500'e yakın komando, Afganistan-Pakistan sınırında lojistik çalışmalar yapmıştır. Çöl koşullarına uygun jipler ve Koch marka silahlar kullanmalarının yanı sıra uydu bağlantıları da vardır. Komandoları, her türlü iklimde operasyon yapabilme yeteneğine, kimseye farketirmeden, tek bir iz bile bırakmadan görevlerini yerine getirme güç ve kabiliyetine sahiptirler. Bu harekette üstün teknoloji ürünü haberleşme cihazları ve Tiger helikopterleri de kullanılmıştır. Ayrıca 1200 askerden oluşan COS Komandoları, Özel Operasyonlar Komutası adını taşımakta ve Deniz Komandosu grubu, Hava Komandosu grubu ve Paraşütçü Birliği olmak üzere 3'e ayrılmaktadır. COS Komandoları daha önce de Irak, Ruanda, Kuveyt ve Körfez Savaşı'nda görev almışlardır.

11 Eylül saldırısından sonra, askeri hareket hazırlığı içinde olan ABD için Türkiye'deki İncirlik Hava Üssü büyük önem kazanmıştır. Türkiye, hava sahasını Amerika'ya açmıştır. ABD Savunma Bakanlığı Pentagon'un, geliştirdiği savaş senaryolarının hepsinde İncirlik Hava Üssü yer almıştır. Washington, olası bir operasyonda Adana'daki üssü komuta merkezi olarak da düşündüğünü belirtmiş, ancak Suudi Arabistan komuta merkezi olmayı kabul etmiştir. Ankara, teröre karşı yapılması planlanan bu savaşta, Amerika'nın yanında olacağını açıklamış ve ABD uçaklarının yakıt ikmalini sağlayacağını da ifade etmiştir. Ankara, savaş bölgesine

asker göndermeyip, Afganistan'daki muhalif güçlere askeri eğitim ve destek verebileceğini açıklamıştır. Türkiye ile ABD arasında yapılan İncirlik Hava Üssü ile ilgili görüşmede "Üs'de en fazla 48 savaş uçağı olacak" kuralı kaldırılmış, dünyanın en büyük C-5 Galaxy nakliye uçakları da arka arkaya üsse inerek, malzeme getirmiştir.

ABD Başkanı George Walker Bush, 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan'a her an gerçekleşebilecek askeri operasyon emrini 7 Ekim 2001'de vermiştir. George Walker Bush, Beyaz Saray'dan yaptığı ve televizyonlardan canlı yayınlanan açıklamasında artık operasyonun başladığını ifade etmiştir.

8.3. Harekatın Başlaması

11 Eylül saldırısının üzerinden yaklaşık 1 ay geçmiştir. Beklenen harekat 1 ay sonra başlamıştır. 7 Ekim 2001 tarihinde "Sonsuz Özgürlük" adı verilen operasyonda, ilk saldırılar Kabil, Kandahar ve Celalabad'da meydana gelmiştir. Umman Denizi'ndeki ABD savaş gemilerinden fırlatılan Tomahawk Füzeleri artık Afganistan topraklarında patlamaya başlamıştır. Bununla birlikte uçak gemilerinden havalanan savaş uçakları da harekate dahil olmuştur.

8.3.1. ABD'nin Savaş Stratejisi

ABD, Kuzey İttifakı güçleriyle hareket etmiş, savaşın ilk günlerinde, kayıp vermemek için kara savaşına girmekten çekinmiştir. Bu yüzden Afgan Muhalif Güçleri'ni öne sürmeyi tercih etmiştir.

Amerika'nın, Usame Bin Ladin'i vurma planını; yıldırma harekatı, temizlik harekatı ve süpürme harekatı aşamaları olarak ele alınabilir. İlk aşamada Yıldırma Harekatı'na göre Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'nde konuşlanan 4 uçak gemisinden Cruise füzeleri atılacak ve savaş uçakları terör yuvalarına akıllı füze "Tomahawk" fırlatacaktır. Temizlik harekatı, ABD'nin Hint Okyanusu'ndaki Diego Garcia Üssü'nden kalkan B-52 ağır bombardıman uçakları, kamplara bombalar bırakacak şekilde planlanmıştır. Süpürme harekatında ise Amerikan, İngiliz, Fransız

ve Alman Komandoları Celalabad'a inip Kabil'e yürüyecektir. Yani, Amerikan Yeşil Bereliler ile İngiliz SAS'lar Afganistan'a girerek, Suudi terörist Usame Bin Ladin ve komandolarını "ölü yada diri" ele geçirecektir. Her ne kadar Amerika kara savaşına girmekten çekinse de, savaşın kara harekatı olmadan kazanılamayacağını herkes bilmektedir.

8.3.2. Kuzey İttifakı Faktörü

11 Eylül'deki saldırıdan sonra hedef ülke ilan edilen Afganistan, Usame Bin Ladin'le, gündeme çok hızlı bir giriş yapmış, 1998 yılından sonra Taliban'a karşı mücadele etmeye başlayan Kuzey İttifakı, Amerika'ya kendilerine destek verilmesi halinde Taliban'ı ve Usame Bin Ladin'i ülkeden çıkartabileceğini ve kendileri olmadan ABD'nin bölgede bir başarı elde edemeyeceğini açıklamıştır. Kuzey İttifakı'nın komutanlarından, Ahmed Şah Mesud'un öldürülmesi sonrası, onun birliklerini komuta etmek üzere Prof. Burhaneddin Rabbani tarafından atanan General Muhammed Fehim, "ABD'nin Afganistan'da tek başına düzenleyeceği olası bir askeri operasyon hiçbir şeyi değiştiremez. ABD, ancak Kuzey İttifakı'nı desteklediği takdirde olumlu bir sonuç alabilir" diyerek durumu ve beklentilerini daha net bir şekilde ortaya koymuştur.

Kuzey İttifakı, Afganistan'daki Taliban karşıtı farklı İslamcı grupların birleşmesinden oluşmaktadır. Bu gruplar, Cemaati İslami, Ulusal İslam Birliği ve İslam Birliği Partisi'dir. İslam Birliği Partisi, ülkenin ortasındaki Samangan bölgesine hakim olan Kerim Halili'nin komutasındadır. Yaklaşık 10 bin askeri vardır. Cemaati İslami ise 3 cephede çatışmaktadır. Ülkenin kuzeyinde en güçlü birlikleri bulunmaktadır. Operasyonda Amerika'nın sağ kolu durumunda olacak Kuzey İttifakı'na bağlı yaklaşık 100 bin askerin, operasyon sırasında komandalara lojistik destek sağlayacağı belirtilmiştir.

Kuzey İttifakı'nın var olan yapısına bakıldığı zaman, Afganistan'ın Taliban sonrası sektörlere bölünme noktasında, Amerika'ya ve bölgedeki diğer güçlere, potansiyel bir imkan sunduğu söylenebilir.

8.3.3. ABD'nin Operasyondaki Etkin Silahları

Amerika, Afganistan'da gizlenen Suudi terörist Usame Bin Ladin'i, uçak gemilerinden atılan Cruise tipi füzeler ve B-52 ile B-1B bombardıman uçaklarından atılan Tomahavklar'la vurmuştur. Tomahavklar, sadece ABD Ordusu'nda kullanılıyordu ve bunlara "adrese teslim akıllı füzeler" de deniliyordu. Dünya'da ilk defa Körfez Savaşı ile tanınan Tomahavklar, rotasına göre binaların, dağların etrafından dolaşarak hedefine ulaşabilen özelliğe sahip füzelerdir. Amerika'nın bu harekatta kullandığı diğer füzelerden biri de Patriot'tur. Pakistan sınırına, Patriot hava savunma füzeleri yerleştirilmiştir. Çünkü Afganlar'ın, Scut füzeleri olması olasılığı vardır. Kullanılacak bir diğer füze de AGM-88 HARM'dır. Bu füzelerin tanesi 284 bin dolardır ve saatte 1223 km hızla ilerlemektedir.

ABD'nin, Afganistan'a düzenlediği saldırıda kullandığı füzelerden biri de Sparrow füzesidir. Havadan havaya ve karadan havaya olan saldırılarda kullanılan radar güdümlü bir füzedir. AIM-9 Sidewinder füzesi, ısı kaynağını izleyen havadan havaya füzedir.

ABD, Afganistan'daki Usame Bin Ladin'in kamplarına, yaklaşık 3500 tane Tomahawk ve Cruise Füzesi yağdırmıştır. Uzun menzilli ve ses hızından daha hızlı olan bu füzeler, kara saldırılarına hazırlık için kullanılmıştır.

Türkiye'nin Amerika'ya hava sahasını açtığı daha önce belirtilmiştir. Adana'daki İncirlik Hava Üssü'nde konuşlandırılan uçakların sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte yaklaşık 20'ye yakın F-16 olduğu tahmin edilmektedir. Dünyanın en az yer kaplayan ve çok işlevi olan en iyi savaş uçağıdır. İncirlik Hava Üssü'nde ayrıca Skorsky helikopterleri, tanker uçakları, AWACS modeli radar uçakları ve Tornado savaş uçakları konuşlanmıştır. Sivil görevliler ve askerlerle birlikte, İncirlik'te yaklaşık 6670 kişi görev yapmıştır.

8.3.4. Taliban Ne Yapabilir?

Taliban'ın lideri Molla Muhammed Ömer, ABD'nin 11 Eylül saldırısının sorumlusu olarak ilan ettiği Usame Bin Ladin'in teslim edilmesi çağrısının,

Taliban'ın yok edilmesi için bir bahane olduğunu söylemiştir. Taliban, savaş istememiş, Usame Bin Ladin krizini çözmek için Amerika ile görüşmek istemiştir. Taliban, Afgan halkının gıdaya, yardıma, barınmaya ihtiyaçlarının olduğunu, savaş istemediklerini ifade etmiştir. Ancak, her ne kadar Usame Bin Ladin, ABD'nin bu savaşı terörizm adı altında İslama karşı açılan savaş olduğunu savunsa da artık çok geçtir. ABD, düğmeye basmıştır.

Artık Afganistan sokaklarında savaş hüküm sürmeye başlamıştır. ABD'nin Afganistan operasyonu ile Taliban'ın kaybetmesi, halkın birçok konuda özgürlüğe kavuşmasını sağlamıştır.

Afganistan'da Taliban ve Cünbüş-i Milli İslami Afganistan (CMİA) olmak üzere orduda iki ana grup vardır (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.64). İki grubun toplam savaşçı güçleri yaklaşık 60.000 kişiden oluşmaktadır. İki grubun sahip olduğu hava gücü ise 300 pilot, yetişmiş destek grupları ve bakım personelidir.

Taliban yetişmiş askeri bir güce ve küçük bir havaalanına sahiptir. Taliban, küçük ordu araç ve gereçlerine, küçük numaralı tanklara, APC, saldırı ve taşıma amaçlı Sovyet helikopterlerine sahiptir.

Taliban güçleri genellikle üç bölgede yetişip gelen kişilerden oluşmaktadır. Yönetim grubunu oluşturan eski medrese öğrencileri, mali veya etnik sebepler yüzünden Taliban'ın birleştirdiği eski mücahid gruplar ve Peştunlar'ın Ulusal Komünist Partisi'nin kanadını oluşturan eski Afgan Ordusu mensupları teşkil etmektedir.

Taliban'ın toplam gücü, 60.000–85.000 gönüllü militandan oluşmaktadır. Genç Afgan erkeklerinden her biri yasa gereği zorla askere alınır ve bu da Taliban'ın piyade gücünün önemli bir miktarını oluşturmuştur. Taliban'a 9.000 ve 10.000 gönüllü Pakistan askeri hizmet etmiştir ve bu askerler bazen çarpışmalarda bazen de arka plan desteklerinde görev almışlardır.

Taliban militanları, Pakistan'da ve aynı zamanda Güney Afganistan kamplarında Pakistan Ordusu görevlileri tarafından temel piyade eğitimi almaya

kabul etmişlerdir. Gönüllüler eğitim tempolarını artırmışlar ve medreseden gelen gönüllüler bu dönemde yetişmişlerdir.

İstihbarat, birimler veya gruplar arasında koordinasyonu sağlamak için hemen hemen bütün şehirlerin dışındaki telefonlar ve şehirlerdeki telefon hatları elden geçirilerek yenilenmiştir. Düşük düzeydeki komuta ve kontroller başlıca el radyoları ve el telsizleriyle yerine getirilmiştir. Bunları da haberciler ve rehberler kullanmışlardır.

ABD bombardımanı altındaki Kabil'i, Kuzey İttifakı güçleri ele geçirdikten sonra Taliban kuvvetleri, güneye(Kandahar'a) doğru çekilmiştir. Taliban'ın güneydeki kontrolü zayıflamaktadır. ABD'nin yoğun saldırısı, Taliban askerlerinin heveslerini yıkmıştır. Taliban savaşçıları ya kaçıp kurtulacaklardır, ya da savaşmakta güçlük çektikleri, hatta zorla görebildikleri bir düşmana karşı sürdürdükleri boş mücadele için öleceklerdir. Koşullar Molla Muhammed Ömer için ümitsiz hale gelmiştir. Terörizme karşı savaşın başarısız sonuçlarından biri de Taliban lideri Molla Muhammed Ömer'in ele geçirilememesidir.

8.3.5. Operasyon ve Niteliğini Ortaya Koyan İlk Günler

7 Ekim 2001

Amerika'nın 11 Eylül'den sonra hazırlıklarını tüm hızıyla sürdürdüğü Afganistan saldırısı, 7 Ekim günü Türkiye saati ile 19:00'da Kabil'in güneyinde patlayan ilk Cruise füzesiyle başlamıştır. Bir kaç dakika sonra, Celalabad ve Kandahar'daki terörist kampları ve havaalanlarını yerle bir eden Tomahawklar ile devam etmiştir. Afganistan üzerindeki ateş topu, Diego Garcia'dan kalkan B-1B ve B-52 ağır bombardıman uçakları ve ABD'den 17 saatlik bir uçuş sonrası gelen B-2 hayalet uçaklarıyla devam etmiştir. Ferah, Kunduz, Mezarı-Şerif ve Herat'daki terörist kampları büyük zarara uğratılmıştır. Gecenin ilerlemesi ile uçakların hedefi bu defa Başkent Kabil'deki üsler olmuştur. 15 bombardıman ve 25 saldırı uçağından atılan füzeler, Kabil'in kuzeyindeki stratejik bölgeleri yerle bir etmiştir. Savunma Bakanlığı binası, havaalanı ve Kraliyet Binası, füzelerden sonra tanınmayacak hale gelmiştir. Operasyon sonunda, 31 askeri ve stratejik hedefin vurulduğunu açıklayan Amerika, 8 saat süren saldırı boyunca tanesi 1 milyon dolar olan ve "akıllı füze" diye

bilinen Tomahawklar'dan 50 adet atmıştır. ABD'nin başlatmış olduğu operasyonda, hazırlıklarını tamamlamaya çalışan Taliban gafil avlanmıştır. Harekatın ilk aşamasında bombaların hedefi Taliban'ın kalesi Kandahar'daki askeri üsler ve lider Molla Muhammed Ömer'in eviydi. Akıllı füzelerin, Kandahar yakınlarındaki üslere atıldığından haberdar olan Molla Muhammed Ömer, hızla kentin 15 km dışındaki evinden kaçırılmıştır. Görgü tanıklarına göre, kısa bir süre sonra da Molla Muhammed Ömer'in evi vurulmuş ve üvey babasıyla oğlu öldürülmüştür.

8 Ekim 2001

Pazartesi günkü saldırı, yine Türkiye saati ile 19:00'da başlamıştır. Hedefler; Celalabad, Kabil, Kandahar ve Mezar-ı Şerif'teki askeri üslerdir. Amerika, bu defa bombardıman yerine denizden atılan Tomahawklar'la operasyonu devam ettirmiştir. Taliban Hava Kuvvetleri Komutanı Ahdar Muhammed Mansur, 15 Tomahawk füzesiyle başlatılan saldırıda ölmüştür. En fazla hasarı başkent Kabil görmüştür. Tomahawk saldırısı sonrası havalanan bombardıman uçakları ikisi havaalanına, ikisi televizyon vericilerine olmak üzere şehre 4 bomba bırakmıştır. İngiliz uçakları, operasyona bu defa eskort olarak destek vermiş, Amerikan uçakları Taliban'ın üslerini bombaladığı sırada, Kuzey İttifakı askerleri de karadan Kabil'e doğru ilerlemeye başlamıştır. Amerika, operasyonun ikinci gününde sadece 10 savaş uçağı kullanmıştır.

9 Ekim 2001

ABD, üçüncü gün de vurmaya devam etmiştir. Afganistan, ilk defa gündüz saatlerinde bombalanmıştır. ABD'nin ana hedefi Kandahar, Herat ve Başkent Kabil'dir. Bu saldırıda da sadece 10 uçak kullanılmıştır. Üç günlük bombalamanın sonunda, Taliban'ın hedeflerinin % 85'inin kullanılmaz hale geldiğini ifade eden ABD, aralarında Kabil Üniversitesi, eski büyükelçilik ve kentin tek oteli olan İntercontinental'in de bulunduğu 20 hedefi vurmuştur. Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, El-Kaide'ye ait "Garmabak Ghar" kampının yerle bir olduğunu uydu görüntüleri ile göstermiştir.

Kabil'deki BM binası da atılan füzelerden payını alırken, binada bulunan dört BM görevlisi, hayatını kaybetmiştir.

10 Ekim 2001

Dördüncü günde Kabil, Kandahar ve Herat kentlerindeki askeri tesisler bir defa daha vurulmuş, sabah saatlerinde başlayan saldırılarda, Cruise füzeleriyle birlikte ilk kez “Buncer Buster” (sığınak delici) füzeler de kullanılmıştır. Pentagon’dan edinilen bilgilere göre en az iki “Buncer Buster” kullanılmıştır. Dağlık arazilere ve mağaralara kaçan El-Kaide örgütüne karşı bu defa “misket bombaları” da devreye sokulmuştur. Pentagon’un açıklamasına göre, dördüncü günkü saldırılarda yalnızca Kabil dört kez vurulmuş, 14 bomba ve füze atılmış ve çok sayıda Taliban komutanı ölmüştür.

11 Ekim 2001

Operasyonun beşinci gününde Kabil, Kandahar ve Celalabad kentleri bombalanmıştır. Gün boyunca devam eden bombardımanda, hükümet binaları isabet alınırken, hedeflere 3 Tomahawk atılmıştır. Toplam 140 sivil, hayatını kaybetmiştir. Amerika, ilk kaybını Kandahar’a yapılan ve sığınak delicilerin atıldığı füze saldırısında vermiştir. Üsleri ve kampları yerlebir olan Usame Bin Ladin, adamları ve ailesiyle Sovyet işgali sırasında kullanılan mağaralara kaçmıştır.

8.3.6. Kara Harekatı

Amerikan’ın, Tomahawk ve bombalarla başlattığı yıldırma hareketinden sonra süpürme hareketi başlamıştır. Yani, ABD’li yeşil Bereliler’le İngiliz SAS’lar, Afganistan’a girerek, Usame Bin Ladin ve komandoları’nı “ölü yada diri” ele geçirecektir. Savaşın kara hareketi olmadan kazanılmayacağını herkes bilmektedir.

Hava taarruzunun başlamasından yaklaşık 45 gün sonra ABD, Afganistan’daki hareketin ikinci safhasını tasarlamış ve ABD silahlı kuvvetleri, havada kazanılan üstünlükten sonra kara taarruzuna yönelmiştir.

ABD’nin, Afganistan’a askeri müdahalesinin görünen iki amacı vardır: Birinci amacı, El-Kaide örgütünü imha etmektir. İkinci amacı, Taliban’dır.

Afganistan’daki askeri hareket, El-Kaide örgütünün ABD’ye karşı saldırılar yapma yeteneğini engelleyerek, planlama ve militan yetiştirme imkanlarını yok etmiştir.

Afganistan Operasyonu'nda ABD girişiminin birinci safhası, 7 Ekim 2001 tarihinde hava hareketi ile başlamış, ABD kısa sürede hava üstünlüğünü ele geçirmiştir. Fakat stratejik hedefleri yalnız hava taarruzlarıyla ele geçirememiştir. Afganistan arazisi ve saldırıya maruz kalan hedeflerin, Taliban için fazla önem taşımaması, hava bombardımanlarını önemli ölçüde verimsiz kılmıştır.

8.4. Operasyon Sonrası Bölgedeki Durum

8.4.1. Operasyon Ne Getirdi?

Savaş, ülkeyi harabeye çevirmiş ve Molla Muhammed Ömer'in öğrencileri yenik düşmüştür. Artık Taliban'ın ürkütücü yasakları sona ermiş ve Afganlar'ın yüzü bir nebze de olsa gülmüştür.

Operasyon bittiğinde milyonlarca Afganlı açlık sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca ulaşım sorunundan dolayı dağlık bölgelerde yaşayan halka, yapılması gereken yardımlar gecikmiştir.

11 Eylül saldırılardan sonra bir çok yardım organizasyonunun kurulduğu Güney Pakistan'da, kamyon şoförleri ülkede durum sakinleşinceye kadar Afganistan'a gitmeyi istememişlerdir.

Yardımda bulunarak, ülkedeki problemlerin çözümlenmesi gerçekten çok zor görünmektedir. Ülkeye karamsar bir tablo hakimdir. BM, kasım ayının ilk 12 gününde, ülkeye 30.000 ton yemek yardımında bulunmuştur. Bu yardımlar ile birlikte çok az sayıda da olsa Afgan mülteciler evlerine dönmeye başlamıştır.

8.4.2. Usame Bin Ladin'in Durumu

ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'e göre, Usame Bin Ladin, sahip olduğu az sayıdaki helikopterlerden biriyle, Afganistan'daki sığınağından kaçmış, hatta katır sırtında uzun yollar giderek sınırın daha az kontrol edilebildiği yerlerden sızmıştır. Ancak uluslararası kamuoyunda, Usame Bin Ladin'in Afganistan'ı terk etmesi durumunda başka bir sığınak bulmakta zorlanacağı düşüncesi hakimdir. Usame Bin Ladin, Arap haber kanalı El-Cezire'de yaptığı konuşmasında, Batı

güçleri tarafından nükleer bir saldırıya uğramaları tehlikesine karşılık, caydırıcı bir unsur olarak kendilerinde de nükleer silahlar bulunduğunu iddia etmiştir. Usame Bin Ladin'in, 1990 yılının başından beri nükleer silah edinmeye çalıştığı iddia edilmiştir.

1990'lı yılların başında Usame Bin Ladin'in saklanabileceği olası yerlerin çoğu, bu gün kapanmış durumdadır. Suudi Arabistan Krallığı, Usame Bin Ladin'in en büyük düşmanı olmuştur. Nüfusun çoğunluğunun Müslüman olduğu Endonezya'da, Usame Bin Ladin bir kahraman olarak görülmüş, ancak saklanabilmek için çok uzak bir yer olduğu da düşünülmüştür.

Basın ve yayın kuruluşlarına, Kabil'de, El-Kaide'nin güvenlik evine girme izni verilmiştir. Onlara Usame Bin Ladin'in, sinsice planlarının bulunduğu dizaynların olduğu hatırlatılmıştır. Bu dökümanlar, Arapça'dır. Kimyasal, biyolojik ve nükleer savaş ortamındaki önlemler, parlak harflerle belirlenmiştir. Bir haritada küçük bayraklar ile Amerika, Fransız ve İngilizler'in bayrakları, tüm dünya üzerindeki hedefleri teşkil etmiştir. Bu hedefler, gemiler ve üslerdir. Burada, paketlenmiş halde bulunan yüksek teknoloji ürünü, Fransız Anti-Tank roketleri mevcuttur. Amerika'daki uçuş okullarının listesi ise havacılıkla ilgili bir dergiden koparılmış sayfadadır. Bütün bu dökümanlar Usame Bin Ladin'in önceden hazırlamış olduğu sinsi planlarını su üstüne çıkarmıştır.

8.4.3. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Kurulması ve Katkıda Bulunan Ülkeler

Amerika ile İngiltere'nin, Afganistan'a dönük hava operasyonları, bütün şiddetiyle sürerken bir yandan da "Taliban sonrası"na ilişkin olarak, yoğun bir diplomasi trafiği yaşanmıştır.

Pakistan, operasyon sonrası Kabil yönetiminin, Kuzey İttifakı'na verilmesine karşı çıkarken, Kuzey İttifakı'da Afganistan'ın sürgündeki Eski Kral'ı Muhammed Zahir Şah önderliğinde kurulacak bir yönetime karşı çıkmıştır. Taliban sonrası Kabil'de, Birleşmiş Milletler'in bir yönetim oluşturması ve güvenliğin barış gücüyle sağlanmasına dönük temaslar yapılmıştır.

Uluslararası kamuoyunda ortaya çeşitli görüşler ve tezler atılırken, Bonn Antlaşması (Ek-1) ile Afganistan'da güvenliğin sağlanması ve yardım yapılması için Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin (UGYK/ISAF) kurulmasına karar verilmiştir.

Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF), Bonn Antlaşması (Ek-1) ile Kabil'e güvenlik yardımı yapmak için kurulmuştur. UGYK (ISAF)'nın görev süresi en az 3 yıl olacak ve Afganistan'da hükümet kurulup, ülkede barış ve istikrar sağlanana kadar devam edecektir.

8.4.3.1. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Tarihçesi

Amerika Birleşik Devletleri'nde 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terör saldırıları ile Afganistan'da faaliyet gösteren "El-Kaide" terör örgütünün bağlantısının ortaya çıkması ve Afganistan'da yönetimi elinde bulunduran Taliban Hükümeti'nin El-Kaide Örgütü ile işbirliği içerisinde olması nedeniyle ABD önderliğinde terörizme karşı uluslararası savaş kapsamında Afganistan'a yönelik "Sonsuz Özgürlük Harekatı" başlatılmıştır. Bu hareket süresince terörizme destek sağlayan Taliban yönetimi devrilmiş, El-Kaide Örgütü'ne ağır bir darbe indirilmiştir.

Terörizme karşı uluslararası koalisyonu destekleyen ülkelerin katılımı ile, Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak ve Afganistan'da kurulan geçici yönetime yardımcı olmak amacıyla, 5 Aralık 2001 tarihinde Bonn'da bir antlaşma metni (Ek-1) üzerinde mutabakata varılmıştır.

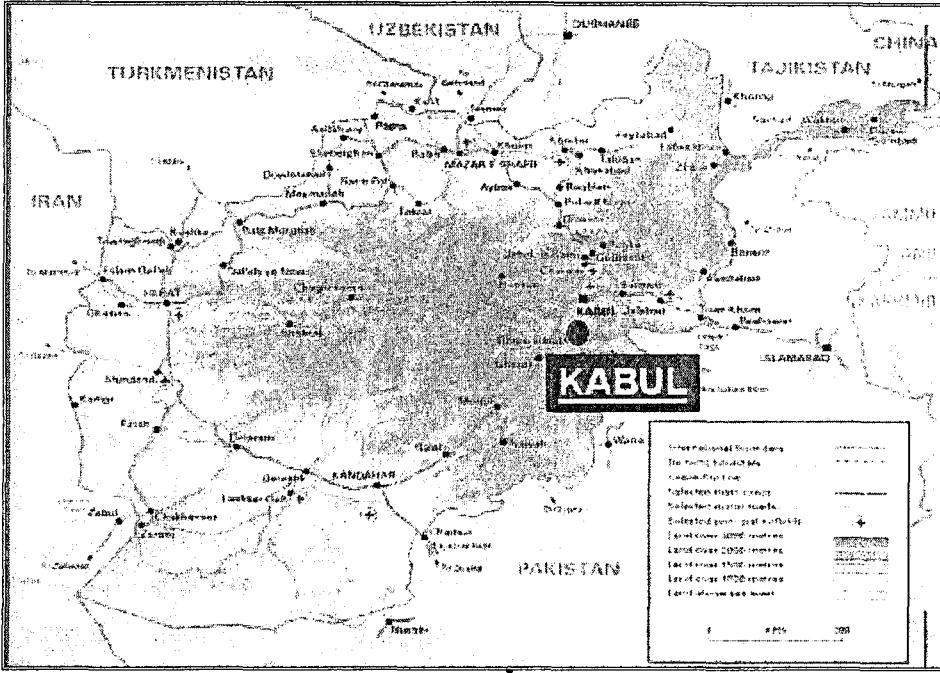
Bu antlaşma uyarınca BM Güvenlik Konseyi'nin 1386 sayılı kararı (Ek-2) doğrultusunda Kabil ve çevresinin güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmak ve geçici hükümetin istikrarını yeniden tesisine yönelik çalışmalarına katkıda bulunmak üzere 19 Aralık 2001 tarihinde İngiltere liderliğinde ve başlangıçta 18 ülkenin katılımıyla Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF) oluşturulmuştur. UGYK (ISAF), tahsis edilen tüm kuvvetlerin bölgeye intikali ile 16 Ocak 2002 tarihinden itibaren tam hareket kabiliyetine ulaşmıştır.

UGYK (ISAF) hareketini uluslararası koalisyonun terörizme karşı yürüttüğü mücadelenin bir parçası olarak gören Türkiye; ABD önderliğindeki “Sonsuz Özgürlük Harekatı”na başlangıçtan itibaren tam destek vermiştir. Uzun yıllar terörizme karşı verdiği mücadeleden edindiği tecrübeleri uluslararası camia ile paylaşmak, dost ve kardeş ülke Afganistan'a yardımcı olmak amacıyla ikinci dönemde (20 Haziran-20 Aralık 2002) 1386 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararında belirtilen sorumluluk sahasında ve aynı görev tanımı çerçevesinde UGYK (ISAF)'nın liderliğini 6 aylık süre için yapmak üzere, BM nezdinde girişimde bulunmuştur. Türkiye 20 Haziran'da komutayı İngiltere'den devralmıştır. 6 ay sonunda komutayı devralacak lider ülke belli olmadığından ve belli olduktan sonra hazır olmadıklarından dolayı 6 aylık süre 10 Şubat 2003'e kadar uzamıştır. Belirtilen koşullar çerçevesinde çıkarılan BM Güvenlik Konseyi'nin 1413 sayılı kararı (Ek-3) ile Türkiye, 22 ülkenin asker göndermek suretiyle katkıda bulunduğu UGYK (ISAF)'nın liderliğini üstlenmiş ve 10 Şubat 2003'de Hamid Karzai'nin katıldığı törende, UGYK (ISAF)'nın komutası Almanya ve Hollanda'ya devretmiştir.

8.4.3.2. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Görevi

Bonn Antlaşmasına (Ek-1) göre UGYK(ISAF)'nın görevi, BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) 1386, 1401, 1423 sayılı kararları ve askeri teknik antlaşmada belirtildiği şekilde, sorumluluk sahası içerisinde güvenliği ve istikrarı sağlamaktadır. Afganistan'daki en büyük sorunlardan birinin savaş ağaları olduğu bilinen bir gerçektir. Zira savaş ağaları kendi bölgelerinde silahlı güç bulundurmakta ve vergi toplamaktadır. Bu durum Afgan Geçici hükümetinin otoritesinin bütün ülkeye yayılmasına engel olmaktadır. Ayrıca savaş ağaları arasındaki çatışmalar Afganistan'ın bütününde güvenlik ve istikrarı bozmaktadır. UGYK(ISAF) Komutanlığınca; mahalli güvenlik kuvveti (polis, asker) ve ABD ile istihbarat paylaşımı yapılarak güvenliğin sürdürülmesi konusunda gerekli tedbirlerin önceden alınması için gayret gösterilmektedir.

Şekil 8. 1. Afganistan'ın Siyasi Haritası.

UGYK (ISAF) tarafından icra edilen faaliyetler:

- Bilgi hareketi
- Kabil'in askeri birlik ve silahlardan arındırılmasının takip ve kontrolü
- Yeni Afgan Ordusu ve polis teşkilatının oluşturulması için destek sağlanması
- Devriye faaliyetleri
- Sivil işler (CIMIC/SAİB)
- Önemli bakanlıklar ve polis irtibat ve koordinasyonunun kurulması
- Önemli liderler ile görüşme
- Patlayıcı madde ile mayınların imhası ve genel istihkamsızlık desteği ve benzer faaliyetler icra edilmiştir.

8.4.3.3. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'ne Katkıda Bulunan Ülkeler ve Görevleri

UGYK (ISAF) II; Türkiye'nin liderliğinde (20 Haziran 2002-10 Şubat 2003) 22 ülke tarafından 5000'e yakın personel ile Afganistan'ın huzurlu ve güvenli bir geleceğe sahip olması amacıyla kurulmuştur.

KATKIDA BULUNAN ÜLKELER**UGYK/ISAF LİDER ÜLKE : TÜRKİYE (20 Haziran 2002-10 Şubat 2003)**

ALMANYA			
ARNAVUTLUK	DANİMARKA	İRLANDA	MAKEDONYA
AVUSTURYA	FİNLANDİYA	İTALYA	NORVEÇ
AZERBAYCAN	FRANSA	İSPANYA	ROMANYA
BULGARİSTAN	HOLLANDA	İSVEÇ	TÜRKİYE
ÇEK	İNGİLTERE	LİTVANYA	YENİ ZELANDA
CUMHURİYETİ			YUNANİSTAN

Çizelge 8.1. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'ne Katkıda Bulunan Ülkeler**Ülkelerin İcra Ettikleri Görevler;****ALMANYA**

Tahsis edilen tabur sorumluluk bölgesinde emniyet faaliyetlerinin yürütülmesi

Sahra hastanesi kurulması

İçme suyu tavsiyesi

FRANSA

Kabil Bagram yolunun emniyeti

Kabil havaalanının emniyeti

Tahsis edilen tabur sorumluluk bölgesinde emniyet faaliyetlerinin yürütülmesi

Sağlık ünitesi

HOLLANDA

Alman Taburuna bir takım olarak katkı

AVUSTURYA

Alman Taburuna bir takım olarak katkı

NORVEÇ

EOD timi (Bomba imha uzmanları)

Havaalanı işletmesine katkı

İSVEÇ

İrtibat görevlerinin bir kısmı

DANİMARKA

EOD timi (Bomba imha uzmanları)

İSPANYA

İstihkam birliğine katkı

Havaalanı işletmesine katkı

YENİ ZELANDA

Havaalanı işletmesine katkı

FİNLANDİYA

CIMIC (Sivil asker işbirliği)

ROMANYA

Askeri İnzibat Birliğine Katkı

BULGARİSTAN

Banyo Ünitesi

YUNANİSTAN

İstihkam Birliğine Katkı

PORTEKİZ

Hava Sağlık Ünitesi

SIRA NO	ÜLKE	MİKTAR
1	TÜRKİYE	276
2	İNGİLTERE	1451
3	ALMANYA	988
4	HOLLANDA	219
5	FRANSA	494
6	İTALYA	352
7	ROMANYA	46
8	AVUSTURYA	55
9	NORVEÇ	22
10	İSVEÇ	40
11	DANİMARKA	42
12	İSPANYA	349
13	FİNLANDİYA	46
14	YENİ ZELANDA	7
15	YUNANİSTAN	121
16	BULGARİSTAN	32
17	ÇEK CUMHURİYETİ	5
18	PORTEKİZ	8
19	AMERİKA	42
TOPLAM		4596

Çizelge 8.2. UGYK (ISAF)'ya Katkıda Bulunan Ülkelerin Personel Durumları (Türkiye komutayı almadan önceki durum)

8.4.3.4. Afganistan'da Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF) Kapsamında İcra Edilen Sivil-Asker İşbirliği (Saib/Cımic) Faaliyetleri

Sivil-Asker İşbirliği (Cimic-Saib); ulusal halk ve yerel yetkililer yanında uluslararası, ulusal ve yönetim dışı kuruluş ve kurumlar dahil olmak üzere komutan

ve sivil toplum arasında, görevin desteklenmesi amacıyla oluşturulan işbirliği ve koordinasyon olarak tanımlanabilir.

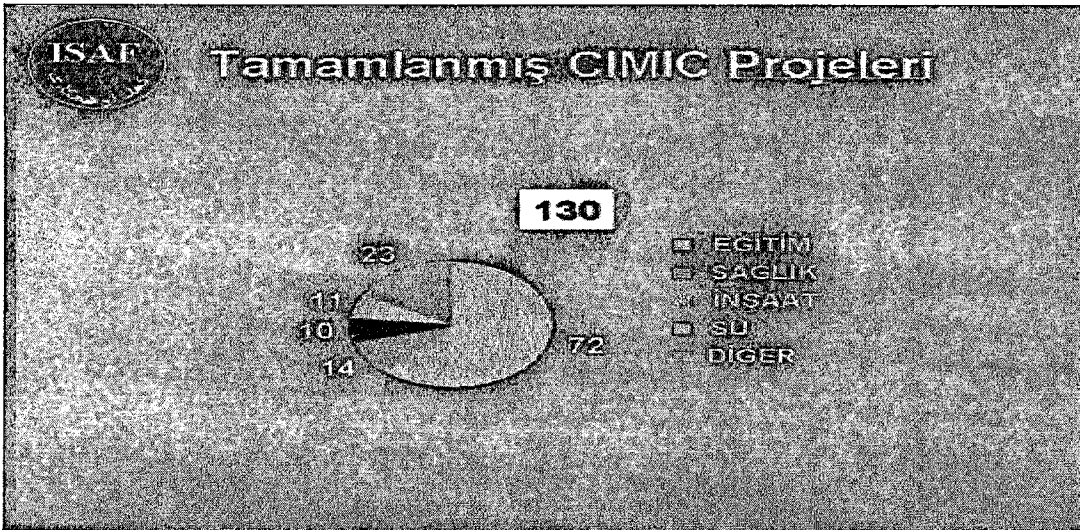
Bu bağlamda, Türkiye'nin Afganistan'da Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti Komutanlığı (UGYK/ISAF)'nı devraldığı 20 Haziran 2002 tarihinden itibaren uygulanan sivil-asker işbirliği faaliyetleri; Kabil'de istikrar ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunarak UGYK(ISAF)'nın itibar ve güvenilirliğinin artmasına, görevin başarı ile yapılmasına katkı sağlamıştır. Cimic-Saib faaliyetleri, UGYK(ISAF)'nın en önemli fonksiyonlarından birisi olarak değerlendirilmektedir. UGYK(ISAF), sadece Kabil'in güvenliğine değil, Saib(Cimic) vasıtasıyla Kabil'in inşa ve onarımına, Afgan halkının eğitim ve sağlığına da katkıda bulunmuştur.

Bu bilgiler ışığında, Afganistan'daki Saib(Cimic) projeleri şu önceliklere göre oluşturulup icra edilmiştir:

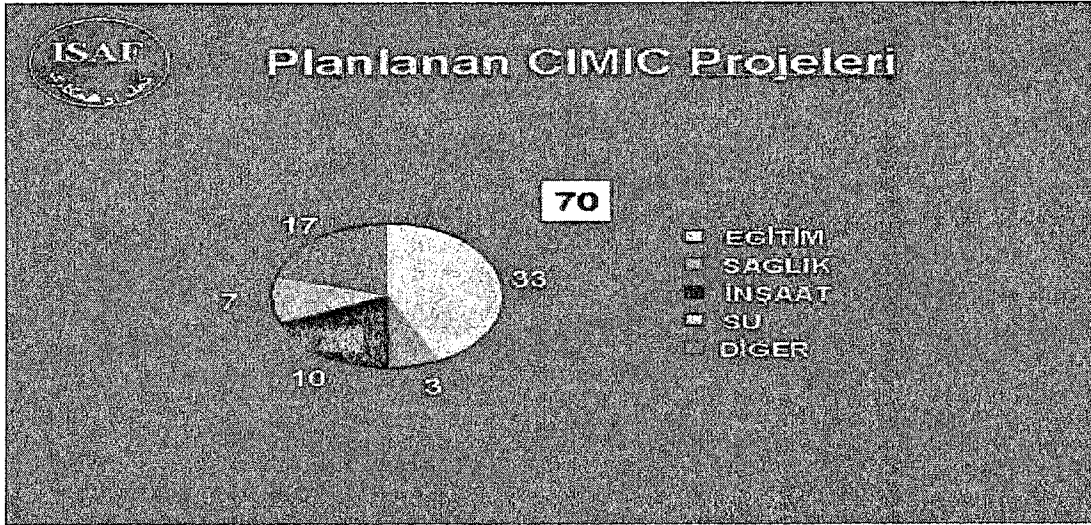
- 1.Eğitim
- 2.Sağlık
- 3.Şehir suyunun iyileştirilmesi
- 4.İdari yönetimin desteklenmesi
- 5.Altyapı
6. Tarım

8.4.3.5. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)

Tarafından Tamamlanan ve Planlanan Saib(Cimic) Faliyetleri

Şekil 8. 2. Tamamlanmış Saib(Cimic) Projeleri

Şekil 8. 3. Planlanan Saib(Cimic) Projeleri

8.4.3.6. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF) Görevinin Devralınmasından Sonra Türkiye Tarafından İcra Edilen Saib(Cimic) (Sivil-Asker İşbirliği) Faaliyetleri

1. Değişik etnik gruptan 247 Afgan çocuğun sünnet ettirilmesi.
2. Kabil Askeri Hastanesi Rehabilitasyon Merkezi'nin restorasyonu ve teknik doküman yardımı.
3. Kabil'de tarihi bir caminin onarılması.
4. Üç adet çocuk parkının inşa edilmesi.
5. 0-12 ay arası bebekler için mama dağıtılması.
6. Su sıkıntısı çeken Kabil'in değişik bölgelerine su kuyuları açılması, su deposu yapılması ve su pompalarının tesis edilmesi.
7. Kreş ve okullara oyuncak ve kırtasiye malzemesi dağıtımı.
8. Kabil'deki su kuyularının klorlanması.
9. Hastanelere ilaç ve sağlık malzemesi yardımı.
10. Okullara sıra ve sandalye sağlanması.
11. Kabil'de bir lisenin büyük çaplı onarımı, sıra ve sandalye temini.
12. Çeşitli sayıda klinik ve hastahanenin onarılması.
13. Çeşitli sayıda kreş yapımı ve onarılması.
14. Çeşitli sayıda okulun onarılması.

Bu projelerin kaynağı, başta UGYK(ISAF) bütçesi olmak üzere çeşitli katılımcı ülke, yardım kuruluşu ve kişisel yardımlardan karşılanmıştır.

8.4.3.7. Kabil Hava Meydan Komutanlığı

Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti(UGYK/ISAF)'nin 20 Haziran 2002 tarihinde Türkiye'nin komuta kontrolüne geçmesiyle birlikte, 30 Haziran 2002 tarihinde Kabil Hava Meydan Komutanlığı, TSK sorumluluğunda faaliyetlerine başlamıştır.

8.4.3.8. Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Komutasını Devralmasından Sonra Olan Önemli Olaylar

HAZİRAN

1. 10-20 Haziran 2002'de Afgan Büyük Meclis'i Loya Jirga toplanmıştır.
2. 20 Haziran 2002'de Türkiye, UGYK(ISAF) komutasını İngiltere'den devralmıştır.

TEMMUZ

1. 5 Temmuz'da Afganistan Geçiş Hükümeti Başkan Yardımcısı Hacı Abdulkadir bir suikast sonucu öldürülmüştür.

AĞUSTOS

1. 7 Ağustos'ta Afgan güvenlik güçleri ile hapisneden kaçan mahkumlar arasında çatışma olmuş, 12 mahkum öldürülmüştür.

EYLÜL

1. 5 Eylül'de Kabil'deki bombalı saldırı, 30 ölü ve 150'ye yakın yaralı ile sonuçlanmıştır.
2. Aynı gün Kandahar'da Afganistan Geçiş Hükümeti Başkanı Karzai ve Kandahar Valisi suikastten yara almadan kurtulmuştur.

EKİM

1. Ekim ayında Kabil ve çevresinde UGYK(ISAF) hareketini etkileyecek önemli bir olay olmamıştır.

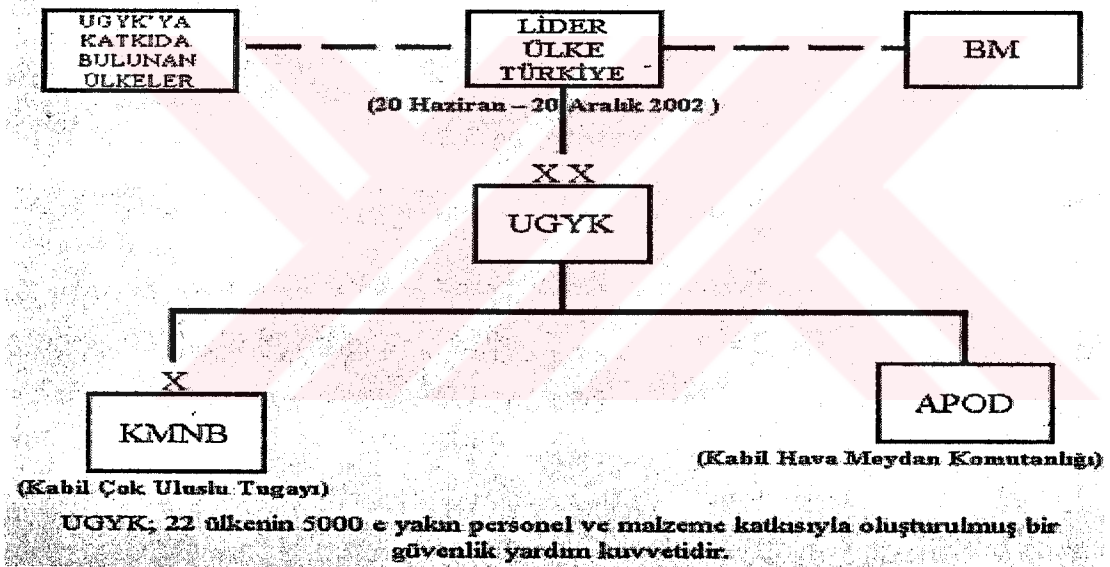
KASIM

1. 20 Kasım 2002 tarihinde Azerbaycan'ın katılımıyla UGYK(ISAF)'ya katkıda bulunan ülke sayısı 22'ye yükselmiştir.

2. 25 ve 26 Kasım 2002 tarihlerinde, Kabil'de iki ayrı roket saldırısı düzenlenmiştir. Ancak, saldırıda gerek UGYK(ISAF)'da, gerekse sivil halkta herhangi bir can ya da mal kaybı meydana gelmemiştir.

8.4.3.9. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Kuruluşu

UGYK(ISAF) II, Türkiye'nin liderliğinde 22 ülkenin, yaklaşık 5000 askeri personel, muhtelif teçhizat ve malzeme katkısıyla oluşturulmuş bir güvenlik yardım kuvvetidir.

Şekil 8.4. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Kuruluşu

8.4.3.10. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Sorumluluk Sahası

20 Haziran 2002-10 Şubat 2003 tarihleri arasında Türkiye'nin liderliğini yaptığı UGYK(ISAF), Kabil ve çevresinde görevini sürdürmüştür.

Şekil 8.5. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Sorumluluk Sahası

8.4.4. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin Komutasının Türkiye'ye Verilmesi

Amerikan finans çevrelerinin sesi olarak kabul edilen The Wall Street Journal gazetesinde, Barnett R. Rubin ve Eşref Gani imzasıyla yayınlanan haber yorumunda, Kabil'in silahsızlandırılması görevini Müslüman bir barış gücünün yapması gerektiği vurgulanmış ve "Bu gücün komutasının Türkiye'de olması düşünülüyor" denmiştir.

Yazıya göre, öncelikle Özbekler, Tacikler, Hazaralar ve Peştunlar'dan oluşan bir geçici yönetim oluşturulması planlanmıştır. Bu yönetimin meşru ve etkili olabilmesi için de, Afganistan'daki tüm etnik grupların mevcut bulunduğu başkent Kabil'in önce silahsızlandırılması, sonra güvenlik ortamının oluşturulması ve sonunda yeniden yapılanma aşamasına geçilmesi öngörülmüştür.

Ancak bunun, bugüne kadar hem Peştunlar, hem de insan hakları örgütleri açısından iyi bir imajı olmayan Kuzey İttifakı güçleriyle sağlanması mümkün görünmemektedir. Zaten bu duruma hem Pakistan, hem de Peştunlar olumlu bakmamıştır. Wall Street'teki yazıya göre, Kabil'de kontrolü ele alacak olan BM gücü, başkent Kabil'deki iktidar boşluğunu dolduracaktır. Bu gücün, Afgan halkının tepkisini çekmeyecek bir güç olması gerektiği de belirtilmiştir. Müslüman bir barış

gücü ve bu gücün komutasının Türkiye'ye verilmesi de bu yüzdendir. Rusya ve Orta Asya ülkelerini kapsayan gezide, Özbekistan'da, Devlet Başkanı İslam Kerimov'la görüşen ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, yaptığı açıklamalarla kafaları karıştırmıştır. "Asker gönderme kararını Türk Hükümeti bizzat kendisi aldı. Ankara bize terörle mücadelede destek oluyor" diyen ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, ülkelerin operasyonla ilgili politikalarını değerlendirmek istemediğini, bu konudaki açıklamaları Türkiye'nin yapacağını söylemiştir. Donald Rumsfeld, Türk askerinin, ne görev üstleneceğine ilişkin soruya ise şöyle cevap vermiştir. "Türk askerlerinin Afganistan'da, Kuzey İttifakı güçlerinin eğitim çalışmalarına destek vereceğini sanıyorum. Bunu medyadan öğrendim. Sonuçta karar Türk Hükümeti'nindir" demiştir.

Afganistan'da barışın yeniden sağlanması için, UGYK(ISAF)'da yer alacak 276 kişiden oluşan Türk görev kuvveti'nin ilk bölümü, 15 Şubat 2002'de bölgeye hareket etmiştir. C-130 tipi askeri nakliye uçakları ile giden birliğin teçhizatlarıyla birlikte tamamının nakli 5 gün sürmüştür.

Barış Gücü Komutası'ndaki bitmeyen görüşmeler, Ankara'yı bıktırmıştır. Türkiye UGYK(ISAF)'nın görev bölgesi, komuta görev nedeniyle artacak Türk birliklerinin maliyetinin kim tarafından karşılanacağı, yeni dönemde NATO ülkelerinin Afganistan'daki askeri varlığının ne olacağı yönündeki sorularına hala yanıt alamamıştır. UGYK(ISAF)'nın görev yeri netleştirilmemiştir. ABD, masrafların bir bölümünü karşılayacağını taahhüt ederken Türkiye'nin asıl önem verdiği BM desteği konusunda, karar çıkmamıştır. İngiltere ve ABD'den net yanıtlar alınmadığı takdirde Türk Hükümeti, UGYK(ISAF) Komutanlığı'ndan vazgeçeceğini de söylemiştir.

Türkiye'nin Afganistan Barış Gücü Komutası'nı, ne zaman alacağına dair belirsizlik ABD, İngiltere ve Türkiye askeri heyetleri arasındaki pazarlıklar nedeniyle bir aydan fazla sürmüştür. Hükümetin, ABD ve İngiltere tarafından verilen garantileri yeterli görmesi sonucu, 5.000 askerden oluşan UGYK(ISAF)'nın komutanlığı 20 Haziran'da İngiltere'den Türkiye'ye geçmiştir. UGYK(ISAF)'yı, 10 Şubat 2003'e kadar, 8 ay boyunca komuta eden Türkiye, Afganistan'a yaklaşık 1.400 asker göndermiştir.

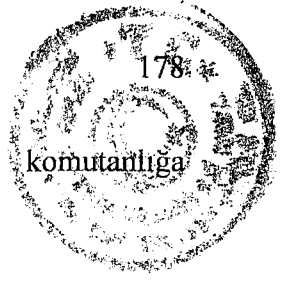
ABD'nin, Türkiye'ye verdiği garantiler şunlardır:

- 228 milyon dolar yardımın 28 milyon doları Genelkurmay'a, geri kalanı hükümete verilecekti.
- Bölgedeki Amerikan İstihbaratının, UGYK(ISAF)'nın Türk Komutanı ile paylaşılması.
- Çatışma olması durumunda, güvenlik için birlik gönderilmesi.

Afganistan'daki uluslararası gücün komutasını Türkiye'nin devralması, Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı'nda ilke olarak benimsenmiştir.

Hamid Karzai, Türkiye'nin görevi devralmasını memnuniyet verici bulmuştur. Ankara'da Hamid Karzai ile ilk görüşmesini yapan Başbakan Bülent Ecevit, Afganistan'daki komutanlığın Kabil ile sınırlı kalacağını, ancak Türkiye'nin Afgan Ulusal Ordusu için her türlü desteği vereceğini ifade etmiştir.

UGYK(ISAF)'ya katılım sağlayan tüm ülkelerin ulaştırma ihtiyacının karşılanabilmesi maksadıyla "Uluslararası Ulaştırma Koordinasyon Merkezi (Multinational Movement Coordination Center) (MNMCC)" teşkil edilmiştir. İlk olarak İngiltere'de kurulan bu merkez, UGYK (ISAF)'nın ilk günlerinde yapılan yoğun intikaller sırasında, aksaklık yaşanmaması ve katılımcı ülkelerin intikallerini başarı ile gerçekleştirebilmeleri için gerekli tüm koordinasyon ve planlamaları yapmıştır. Türkiye'nin, Afganistan'da lider ülke olarak UGYK (ISAF) görevini İngiltere'den devralması ile birlikte MNMCC, yapılan anlaşma gereği Ankara'ya taşınmış ve faaliyetlerini Genelkurmay Başkanlığı'nda devam ettirmiştir. MNMCC karargahında 7 irtibat subayı ile birlikte 13 subay ve 4 astsubay olmak üzere toplam 17 personel bulunmuş ve 3 ayrı vardiya ekibi ile 24 saat esasına göre görev yapmıştır. Türkiye tarafından yürütülen MNMCC çalışmaları, örnek bir işbirliği ve görev anlayışı neticesinde 8 ay süre ile Türk Hava Kuvvetleri personeli tarafından sorunsuz olarak icra edilmiştir. Türk Milleti ve TSK bu çalışma ile uluslararası ortamda başarı ve etkinlikle temsil edilmiş, ayrıca bütün ülkelerin gelecekte olabilecek barışı koruma hareketlerinde de kullanabileceği uluslararası bir kaynak dökümanının (MNMCCSOP) Türk subayları liderliğinde hazırlanması gurur verici bir gelişme olmuştur (Göker, 2003, s.111).

Türkiye'nin bu görevi Almanya-Hollanda liderliğindeki komutanlığa devretmesi ile birlikte MNMCC karargahı Eindhoven'a taşınmıştır.

20 Haziran'da UGYK(ISAF) Komutanlığı'nı devralacak olan Türk askerlerini, Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ve Kuvvet Komutanları, Mamak 28. Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı'nda düzenlenen bir törenle uğurlamıştır. Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, askerlere şöyle seslenmiştir:

“Sizler, dost Afganistan'da huzur ve barışın tesisine katkıda bulunmak gibi şerefli bir amaç için görevlendirilmiş bulunuyorsunuz. Asil Türk Ulusuna layık olacak şekilde, üstün vazife anlayışınız, vatan ve millet sevginizle görevinizi en mükemmel şekilde icra edeceğinizden ve bir kere daha tüm dünyanın güven ve taktirini kazanacağınızdan, hiç şüphem yoktur. 15 yıldır teröre karşı yürüttüğümüz başarılı mücadelede, edindiğimiz tecrübe ve elde ettiğimiz başarılar, bunun en büyük güvencesidir”.

Türkiye, Afganistan'da görev yapan Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)'nin komutasını İngiltere'den devralmış ve BM çatısı altında Afganistan'daki güvenliği sağlayan 22 ülkenin askerinin komutası, Tümgeneral Hilmi Akın Zorlu'ya geçmiştir.

Ülkedeki Türk görev kuvvetinin mevcudu, yaklaşık 1.400'e ulaşmıştır. Celalabad yolu üzerinde bir bölge Türk görev taburunun karargah alanı olarak düzenlenmiştir. Türk Hava Kuvvetleri, Kabil Havaalanı'nın yönetimini ve güvenliğini 250 personeli ile üstlenirken, stratejik haberleşme konularında da Türkiye'nin kurduğu altyapının kullanılmaya başlandığı bildirilmiştir. Türk görev kuvvetinde, 4 doktor görev alırken, bugüne kadar hastalığı nedeniyle hiçbir personelin, Türkiye'ye geri gönderilmediği öğrenilmiştir. Türk Görev Kuvveti, Kabil'in Güneybatısı'ndaki yaklaşık 120 km²lik bir alanı kontrol etmiştir.

11 Ağustos 2003 tarihinde NATO'nun Afganistan'daki komutayı devralması, savunmaya dayalı geleneksel stratejisini bir kenara bırakarak, başta terörle mücadele olmak üzere tehditleri önceden bertaraf etmek konusunda daha aktif tavır alacağının

işareti sayılmaktadır. NATO böylelikle Avrupa dışındaki ilk operasyon görevini üstlenmiştir.

Devir teslim töreninde Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, Almanya Savunma Bakanı Peter Struck ve Nato Genel Sekreter Yardımcısı Alessandro Minuto Rizza hazır bulunmuştur. Gücün görev yeri ise BM kararıyla, başkent Kabil ve çevresiyle sınırlı kalacaktır. Afgan yetkililer UGYK(ISAF)'nın komutasının NATO'ya devredilmesinden memnun olduklarını ancak uluslararası gücün mümkün olan en kısa zamanda Kabil dışında da konuşlandırılmasını istemektedir. NATO yetkilileri ise bu talebi değerlendirmek için henüz erken olduğu görüşündelerdir.

8.5. ABD'nin Askeri Operasyonu Devam Edecek mi ?

2002 yılının Mart ayı itibarıyla, Afganistan'daki Birleşik Devletler Gücü'nün Komutanı, Taliban ve El-Kaide güçlerinden temizlemeye yönelik operasyonun başarı ile tamamlandığını belirtmiştir. Washington'daki Pentagon görevlilerine göre operasyon tamamlanmıştır. Ancak mücadelenin son aşamasında bir kaç detay kalmıştır. Amerika Birleşik Devletler Merkez Komutanlığı Başkanı General Tommy R. Franks, Amerikalı komutanlarla Kuzey Kabil'deki Baqram Hava Üssü'nde yaptığı basın toplantısında, ülkenin geri kalan kısmındaki asi kuvvetlerin yok edilmesi görevinin gerçekleşmesinin çok uzak bir ihtimal olduğunu ifade etmiştir. Ama bu basın toplantısında: "Hala yapılması gereken işlerimiz var" demiştir. General, Anaconda Operasyonu olarak bilinen bu operasyonda, öldürülen düşman sayısı hakkında tahminlerde bulunmayı reddetmiştir. Ancak bu bölgenin, operasyonun başladığı zamana göre çok değiştiğini belirtmiştir. General Tommy R. Franks, El-Kaide ve Taliban'ın saklanan yandaşlarına karşı düzenlenen sonraki savaşın aşamalarını tartışmak istememiştir. Ancak gelecekteki operasyonun, Anaconda Operasyonu büyüklüğünde olacağını söylemiştir. 10 ncu Dağ Bölüğü Komutanı Steven O'Connur'a göre müttefik kuvvetler, hassas dökümanlar ve materyal bulmak için otuz kadar mağarada araştırma yapmıştır. Amerika, bir grup Taliban ve El-Kaide birliklerinin Afganistan'ın güneydoğusunda, Pakistan sınırı boyunca yerleştiğini tespit etmiştir. Amerikan ve Afgan yetkililer, savaş olasılığına karşı ve onları

bozguna uğratmak için yeni askeri operasyonlara gerek duyulabileceği uyarılarında bulunmuşlardır.

Shah-i Kot'daki birçok muharebe birliği, Kandahar'daki Amerikan Üssü'ne yerleşmiştir. Amerikan Üssü ve Shah-i Kot savaş alanındaki birçok Amerikalı yetkiliye göre, Taliban ve El-Kaide büyük darbe yemiştir. Bazı yetkililer, 500 ile 800 savaşçının öldüğüne dair yapılan tahminleri doğru bulmayıp, bu sayının daha çok olabileceğini belirtmişlerdir. Ama bu yetkililer bile, Amerikan ateş gücünün düşmana, tekrar toparlanmaya fırsat tanımayan bir ders verdiği konusunda hem fikirdirler. El-Kaide ve Taliban'ın geride kalan birliklerince, Afgan ve Amerikan birliklerine karşı saldırıda bulunulması ihtimaline karşı tedbirler Afganistan tarafından dikkate alınmamıştır. ABD'li muhabirlere göre askeri operasyonlar açık uçludur. 5.300 kişilik Amerikan birliğinin çoğu, ülkede aylarca yada daha uzun süre kalabileceklerini düşünmektedir. Her ne kadar ABD'li askerler Shah-i Kot'dan geri çekilmeye başladıysa da Bağram yakınlarındaki eski bir Sovyet Üssü'nde, yeni sığınaklar için çelik iskeletler dikmek ve yüzey doldurucu güvenlik bariyerleri inşa etmek için ağır ekipmanlarla çalışmaktadır. Amerikan ağır nakliye uçakları saat başı iniyordu.

Amerikan yetkilileri, kalan düşmanları aramak, silah, cephane, yiyecek kaynağı ve mağaradaki dökümanları ve savaş sırasında, Taliban ve El-kaide tarafından işgal edilen yeraltı sığınaklarını keşfetmek için savaş alanını gözden geçirerek çalışmaya devam etmişlerdir. Birçok düşman cesedinin ABD bombasıyla, ezilip gömüldüğüne inanılıyordu. Bunun yanı sıra birçok Amerikan yetkilisi, çok sayıda düşman savaşçısının, araziye oluşturan derin vadi ve çukurlar arasından kaçmış olabileceklerini tahmin ediyorlardı.

Çalışmalar ve yatırımlara bakılırsa, ABD bölgede "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" adı altında hareket ederek kendi yaşam alanının sınırları içinde süpürme ve temizleme faaliyetini yürüterek kendi yerini sağlama almaya çalışacaktır.

Bu operasyon daha uzun yıllar sürecek belki de yeni operasyonlar doğuracaktır.

8.6. Petrol Boru Hattı Planları ve Senaryoları

Tarih boyunca petrol insan hayatının her döneminde ve her aşamasında tartışmasız bir şekilde etkisini gösteren stratejik bir silah haline gelmiştir. 20. yy'ın korkunç teknolojik gelişmesinde petrol en önemli rolü oynamıştır. Ayrıca tarihte ve günümüzde sürdürülen uluslararası mücadelenin odak noktasını da petrol teşkil etmektedir. Savaş ve barış genellikle hammadde kaynakları ile bunların bulunduğu bölgeler üzerinde ve civarında cereyan eden açık, gizli, korkunç mücadelelerin sonucudur. Petrol yeryüzünün rakipsiz hammaddesi haline geldikten sonra var olduğu her yerde iç karışıklıklar birbirini izlemiş, petrole sahip olan ülkelerin halkları hiçbir zaman huzur içinde yaşayamamıştır. Hammadde ve enerji kaynaklarına sahip olmak, dünyaya bu yoldan hakimiyet ve üstünlüğünü kabul ettirmek isteyen sömürgecilerin gözünde elde edilebilecek petrol hep insan hayatından daha kıymetli olmuştur (Karaca, 2003, s.125).

ABD'nin, Ortadoğu petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde ekonomik denetim kurma stratejisinin merkezinde Afganistan bulunmaktadır. ABD, günde 19.5 milyon varil petrolü ithal etmektedir. Tahminlere göre 2020 yılında bu miktar 25.8 milyon varile çıkacaktır. Hazar bölgesi petrol rezervinin Batı Sibirya ve Basra Körfezi'nin ardından, dünyanın üçüncü büyük rezervi olduğu söylenmektedir. Önümüzdeki 15-20 yıl içinde bu bölge Körfez petrolünü geri bırakabilecektir. Türkmenistan'ın Karakum çölü, dünyanın en büyük üçüncü doğalgaz rezervine (3 trilyon m³) ve 6 milyon varil tahmini petrol rezervine sahiptir. Bugünkü tahminlere göre Hazar havzası devasa gaz kaynaklarının yanı sıra 200 milyar varil petrol içermektedir. Bu miktarın bugünkü değeri 4 trilyon dolar olup, ABD'nin enerji ihtiyacını en az 30 yıl karşılamaya yeterlidir. Bu petrol rezervlerinin varlığı ve ihracat olasılığı ABD ve diğer batılı sanayi güçleri için yeni stratejik kaygıları gündeme getirmektedir. Petrol şirketleri Japonya ve Batı'yı beslemek için Kafkaslar ve Orta Asya'dan petrol boru hatları inşa ederken bu stratejik kaygılar askeri sonuçlar da doğurmaktadır.

Uluslararası ekonomi, politik dengenin sanayi devrimiyle birlikte Asya'dan Avrupa'ya kayması süresinde, enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması, petrolü stratejik bir silah ve petrolü coğrafyasında bulunduran ülkeler ise petrolü stratejik bir rekabet alanı haline dönüştürmüştür (Karaca, 2003, s.127).

Afganistan petrol ve doğalgaz kaynakları, ülkenin kuzeyinde Özbekistan ve Türkmenistan sınırına yakın Samangan, Belh, Cozcan, Faryab ve Herat bölgesinde yer almaktadır. Jozgan şehri ile Şibirgan şehirleri arasında doğalgaz rezervleri mevcuttur. Ancak Afganistan'ın petrol ve doğalgaz potansiyeli komşuları İran ve Türkmenistan'ın rezervleri yanında sözü edilemeyecek kadar küçük kalmaktadır (Bıyıkoğlu, 2003, s.19). Bununla birlikte ABD son almış olduğu kararlarla Kabil'den bir hat çekildiğinde Kabil'in kuzeyini (Orta Asya'ya kadar) ISAF'ın, Kabil'in güneyini ise kendi kontrolüne alacağını açıklamıştır. Edinilen bilgilere göre ABD Afganistan'ın güney bölgelerinde olduğunu tahmin ettiği petrol ve doğalgaz kaynaklarını ortaya çıkararak yararlanmak için çalışmalar yapmaktadır.

1991 sonrası Sovyetler'in dağılması ve yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkması ile bütün dikkatler bölgeye yönelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından beliren güç boşluğu nedeni ile Orta Asya bölgesinde yer alan petrol ve doğalgaz rezervleri bölgede ekonomik güç mücadelesinin başlamasında birinci derecede etkili olmuştur. Bölgede büyük enerji kaynakları hem bölge ülkeleri hem de yabancı ülke ve şirketler için büyük önem arz etmekteydi. Bu nedenle, SSCB'nin dağılmasının ardından çeşitli uluslararası şirketler bölgedeki enerji kaynaklarını çıkararak işletmek için sözleşmeler yapmak, bölge ülkeleri sahip oldukları petrolü ve doğalgazı bir an önce satıp gelir elde etmek, komşu ülkeler ise bu kaynakları uluslararası pazarlara ulaştırmak, boru hatlarını kendi topraklarından geçirmek için kıyasıya mücadeleye girmişlerdir. Nitekim uluslararası ilişkiler uzmanları bu mücadeleyi 19. yüzyılda İngiltere ile Rusya arasında yaşanan ve temelde Kafkaslar'dan Basra'ya kadar hakimiyet kurmayı ve İran'daki petrol kaynaklarını ele geçirmeyi amaçlayan ve "Büyük Oyun" olarak bilinen stratejik rekabete benzeterek "İkinci Oyun" diye adlandırmaktadırlar (Kona, 2003, s.195-196).

Hazar Bölgesi, ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından bu bölgenin zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının uluslararası pazarlara çıkarılması gündeme gelmiştir. Rusya ve Türkiye çıkışlı güzergahların yanı sıra tartışılan, bir diğer güzergah Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na indirilmesi planlanan "Orta Asya Petrol Boru Hattı Projesi"dir. Bu proje, Hazar bölgesindeki rezervlerinin yanı sıra Rusya'nın Sibiryaya bölgesindeki bazı sahalardan çıkaracağı petrolün de taşınması düşünülmüştür. ABD'nin Taliban'ın Afganistan'da hakimiyet

kurma sürecindeki desteğinin arkasında yatan sebepler içersinde Afganistan'da istikrarın sağlanması ve Hazar Bölgesi enerji kaynakları'nın alternatif bir güzergah olarak Hint Okyanusu'na indirilmesi planları da bulunmaktaydı (Oğan, 2001, s.59).

Petrolün 19. yy'dan itibaren vazgeçilmez sanayi hammaddesi olarak kullanılmaya başlamasıyla, dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmını coğrafyasında bulduran Hazar ve Ortadoğu, bir çok çatışma ve savaflara sahne olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Sanayi ve teknolojik olarak gelişmiş bütün ülkelerin vazgeçilmez stratejik bir hammadde kaynağı olarak Petrol havuzunun bulunduğu Hazar ve Ortadoğu coğrafyasının 21. yy'da önemini koruyacağı, bu ülkelerin bölgelerdeki oyunlarına devam edecekleri ve petrol zengini bu iki bölgeyi kontrol etmek isteyecekleri aşikardır. Dünyada soğuk savaşın bitmesiyle iki kutuplu sistemden tek kutuplu sisteme geçilmesi, ilerleyen yıllarda dünya üzerindeki tek hakim güç gözükken ABD ile ikinci ve üçüncü kutup olma yolunda ilerleyen Avrupa Birliği ve Çin arasında büyük enerji mücadelesine sahne olacaktır (Karaca, 2003, s.128).

1993 yılından itibaren Rusya'nın bölge ülkeleri üzerinde hakimiyet kurma isteği artmıştır. Yakın çevre politikasını, dış politika amaçlarına yansıtarak bölge ülkeleri üzerinde ekonomik ve siyasi hakimiyet kurmayı arzulamaktadır. Çünkü, Rusya'nın uluslararası arenada kullanabileceği en büyük kozlardan biri, "arka bahçe" olarak nitelendirdiği Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkasya'da bulunan petrol ve doğalgaz kaynaklarıdır (Kona, 2003, s.197).

ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin ve bu bölgede kalıcı olarak yerleşme gayretlerinin altında yatan temel sebepler ise; ülkenin bakır, yer altı kaynakları (Petrol, uranyum, doğalgaz, linyit ve değerli taşlar) ile zengin enerji kaynaklarına sahip olan Orta Asya'nın Çin, Hindistan, İran ve Rusya'ya karşı bölgede ABD menfaatlerini ön plana çıkartmaktır. Bu konuda atılan somut adımların bir örneği ABD'nin Türkmen doğalgazının Afganistan üzerinden Pakistan'ın Quetta limanına taşınmasına ilişkin boru hattı projesine destek vermesidir. Bahsedilen bu hat Avrasya enerji kaynaklarının denizlere indirilmesinde en kısa yoldur (Güler, 2004, s.23).

Bölgede üretilen ham petrolün iki ana pazara ulaştırılacağı varsayılabilir. Batıdaki büyük tüketiciler olan ABD ve Avrupa pazarı ile, doğudaki Japonya, Çin, Hindistan ve uzak doğudaki diğer tüketicilerdir. Bölge petrolünün batı pazarlarına Akdeniz, Karadeniz veya Basra Körfezi üzerinden açık denizler yolu ile ulaştırabilmesi için Rusya, Gürcistan, Türkiye ve İran güzergahı boru hattı mücadeleleri sürmektedir. Bunlardan Tengiz-Novorossik (CPC) boru hattı ham petrol akıtmaya başlamış, Bakü-Ceyhan boru hattında önemli gelişmeler sağlanmış ve detay mühendislik çalışmalarına başlanmıştır. İran ise hala Kazak ve Türkmen petrolünün Basra Körfezi'ne indirilmesi tezini işlemeye çalışmaktadır. Bölge petrolünün doğuya sevki 7000 km'lik Kazakistan-Türkmenistan-Özbekistan-Çin-Japonya-Kore güzergahını takip etmektedir. Bunun çok pahalı bir boru hattı ile yapılabileceği gibi, daha ucuza mal olan kuzey-güney eksenli bir boru hattı ile Hint Okyanusu'na taşınmak suretiyle de gerçekleştirilebilir. İşte bunun en kısa yolu da, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan petrol boru hattıdır (Bıyıkoğlu, 2001, s.19).

Türkmenistan'dan başlayarak Afganistan yoluyla Pakistan'a ulaşan doğalgaz boru hattı için bir konsorsiyum kurulmuştur. Türkmenistan ve Pakistan, Afganistan'dan geçerek Pakistan'a ulaşacak hattın yapımı konusunda antlaşma sağlanmıştır. Hindistan ise hattın Pakistan'a uğramadan doğrudan Hindistan'a ulaşmasını amaçlamaktadır (Aras, 2004, s.38).

Orta Asya liderleri, kendi topraklarında inşa edilecek boru hatları, muhtemel yollar ve kendi sınırlarını kuşatan jeopolitik konumlarını neredeyse tam bir saplantı haline getirmişlerdir. 1996 yılında Hazar bölgesinde günde 1 milyon varil petrol çıkarken bunun sadece 300 bin varili (esas olarak Kazakistan'dan) ihraç edilmektedir. Ancak bu miktarın da sadece yarısı (hergün 140 bin varili) eski Sovyetler Birliği topraklarının dışına ihraç edilmektedir. Hazar'da ki üretim halen dünya petrol üretiminin sadece % 4 kadarını oluşturmaktadır. 1994-1998 yılları arasında 13 ülkeden 24 şirket, Hazar Bölgesi'nde çeşitli görüşmeler imzalamış durumdadır. Rusya hala Orta Asya'daki sınırları olarak gördüğü bölgeyi elinde tutmaya, Rusya'dan geçen boru hatları vasıtasıyla Hazar petrolünün akışını kontrol etmeye çalışırken, ABD'de Rusya'yı saf dışı bırakacak petrol boru hatları projeleriyle bölgeye zorla girmeye çalışmaktadır (Raşid, 2001, s.38).

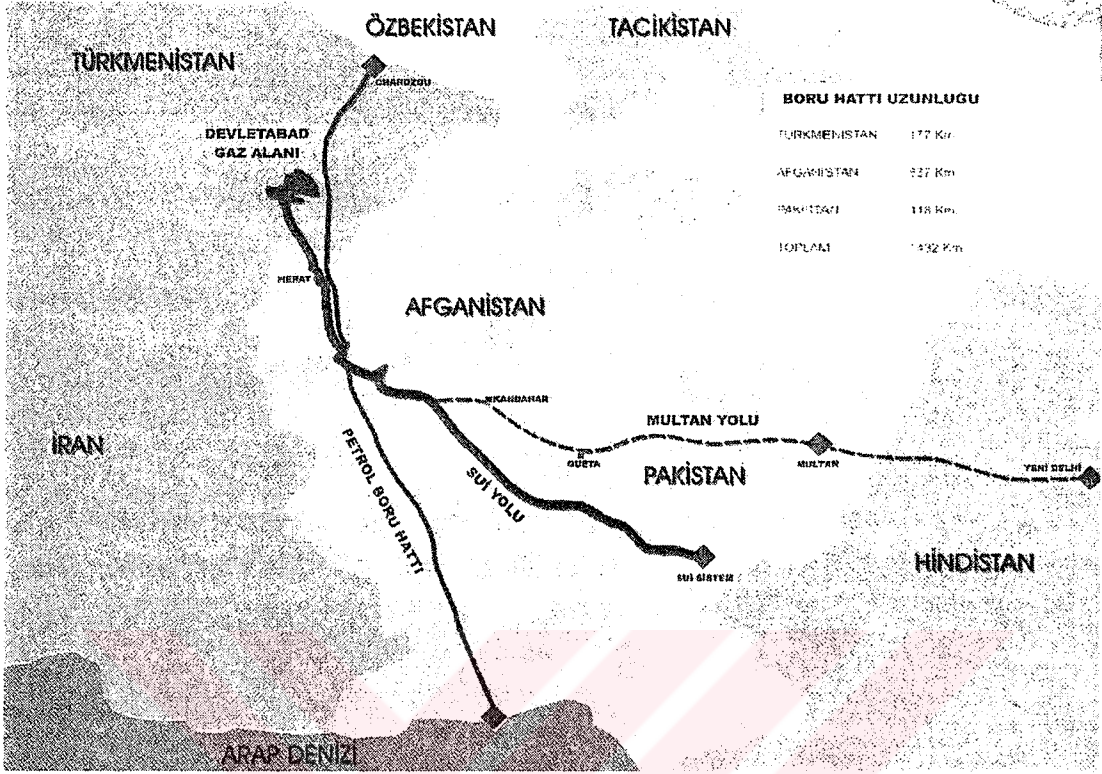
Orta Asya ülkelerinden Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. Söz konusu ülkelerin ispatlanmış petrol rezervleri 16 milyar varildir. Bu miktara ilave olarak 145 milyar varil muhtemel petrol rezervinin olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca bölgede 74.2 trilyon m³ ispatlanmış, 9 trilyon m³ muhtemel doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Bu rakamlar dünya petrol rezervlerinin % 17'sine, doğalgaz rezervlerinin ise % 12'sine tekabül etmektedir. Veriler bu şekilde olunca; Orta Asya ve Hazar Bölgesi enerji kaynakları ve bu kaynakları açık denizlere taşıyacak boru hatları güzergahları, ABD ve batılı ülkelerin ilgi odağı olmaktadır.

1994 yılında Türkmenistan'a 400 milyon dolar civarında yatırım yaptığı iddia edilen Arjantinli Bridas Firması, 1995 yılında Türkmenistan-Afganistan-Pakistan gaz boru hattı fikrini ortaya atmıştır (Bıyıkoglu, 2001, s.20). 15 Mart 1995 tarihinde Niyazov(Türkmenistan Devlet Başkanı), ile Pakistan Başbakanı Banazir Butto, Bridas'a bu hattın fizibilite etüdünü yapmak üzere yetki veren antlaşmayı imzalamışlardır. Projeye göre: 1400 km. uzunluğundaki ve yıllık 20 milyar m³ gaz taşıyacak kapasitede olacağı varsayılan boru hattı Afganistan'dan geçerek Pakistan'ın yurtiçi doğalgaz dağıtım hatlarının başlangıç bölgesi olan Belucistan'a ulaşacaktır (Şüküroğlu, 1999, s.123).

UNOCAL, firması ise Türkmenistan-Afganistan-Pakistan projesinde yaklaşık olarak BRIDAS'ın güzergahını takip eden bir gaz boru hattına paralel giden ve güneye inerek Pakistan'dan Hint Okyanusu'na bağlanan bir petrol boru hattını da öngörmektedir. 14 Mayıs 1996'da Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta yapılan ECO zirvesi esnasında Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan arasında, Afganistan üzerinden Pakistan'a boru hattı inşası konusunda bir mutakabat zaptı imzalanmıştır. 1997 yılında UNOCAL-DELTA ortaklığı Türkmenistan-Afganistan-Pakistan boru hattı projesine Rusya'dan GASPROM'un yanısıra Japonya ve Endonezya firmaları ile Türkmenistan Petrol Bakanlığı'nın da iştirakını sağlayarak "CENTGAS" konsorsiyumu oluşturmuştur (Bıyıkoglu, 2001, s.21).

Afganistan'da bulunan zengin doğalgaz kaynakları ABD, Çin, Rusya başta olmak üzere diğer devletlerin iştahını kabartmaktadır. Afganistan'daki bu zengin kaynakları ele geçirmek için devletler yeni projeler üretmektedirler. Afganistan'ın

Hazar Bölgesi gibi zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına da yakın bir yerde bulunması buranın jeostratejik önemini artırmaktadır.

Şekil 8. 6. Petrol Boru Hatları (Bıyıkoğlu, 2001, s.20)

9. AFGANİSTAN'IN YENİDEN YAPILANMASINDAKİ EKONOMİK VE SİYASİ STRATEJİLER

9.1. Savaşın İzleri ve Operasyon Sonrası Genel Durum

Savaşın hüküm sürdüğü Afganistan şehirlerinde, Taliban'ın hızla kontrolü elinden kaybetmesi sonucu, halk bir çok alanda özgürlüğe kavuşmuştur. Taliban rejiminin devrilmesiyle ülkede erkekler sakallarını kesmiş, çocuklar uçurtmalarını uçurmuş, kadınlar eski film müziklerini özgürce dinleyebilmişlerdir.

Taliban'a karşı gerçekleştirilen operasyonlar, açlık çeken milyonlarca Afganlı'yı da etkilemiştir. 700.000 Afganlı, halen yetersiz beslenmekte ve her an ulaşımın kesilebileceği dağlık bölgelerde yaşamaktadır. İran, Tacikistan ve Pakistan sınırında yer alan kamplar, savaştan kaçan mültecilerin akınına uğramıştır.

Uluslar arası yardımların ülkeye ulaşmasıyla birlikte mülteciler, sınır boyunca kamplardan evlerine dönmeye başlamışlardır. Yetkililer, yardıma ihtiyacı olan diğer Afganlılar'ın, kamplarından kendi bölgelerine dönmesi ve yardımların daha hızlı ulaştırılması için çabalarını sürdürmüşlerdir.

Bir kesim Afganlı ise, Amerikalılar'a tam olarak güvenmediklerini, çünkü onların Pakistan'a daha yakın olduklarını düşünüyorlardı. Bir Afgan askeri, ABD askerlerinin ülkeyi terk etmesi halinde durumun daha iyi olacağını belirtiyor ama bütün bunlara rağmen Kabil'in güvenliğinin sağlanması için BM askerlerinin, ülkede görev yapması gerektiğini de sözlerine ekliyordu. Birçok Afganlı, uzun süreli uluslararası yardım olmadan ülkelerinin yeniden inşa edilemeyeceğini söylüyordu.

9.2. Bonn Antlaşması (Ek-1)

ABD, 11 Eylül terör saldırılarının sorumlusu olarak gördüğü Usame Bin Ladin'i barındırdığı ve teslim etmediği gerekçesiyle, Taliban'ı hedef alan Afganistan hareketini gerçekleştirmiştir. Bu hareketle saf dışı bırakılan Taliban yönetimi sonrası,

Afganistan'da istikrarı sağlayabilecek yeni bir lider arayışı başlamıştır. Bu amaçla uluslararası komuoyu, yeni Afganistan çalışmalarını hızlandırmış ve BM önderliğinde Almanya'nın Bonn kentinde yapılan, Yeni Afganistan çalışmaları dokuz günde meyvelerini vermiştir.

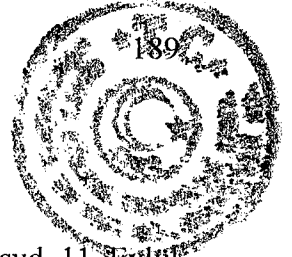
Bonn'da yapılan zirve neticesinde, "Loya Jirga" toplanana kadar geçici bir hükümet oluşturulmasına karar verilmiştir. Yeni bir Afganistan devlet politikasını şekillendirmek ve Afgan Geleneksel Meclisi "Loya Jirga"nın toplanmasına kadar, altı ay süreyle ülkeyi yönetmek üzere kurulan geçici hükümet, 22 Aralık 2001 tarihi itibarıyla Başbakan Hamid Karzai liderliğinde göreve başlamıştır. Hamid Karzai, 13 maddelik bir geçiş hükümeti planı ortaya koymuş ve islamin tüm kurallarına uyulması, Afganistan'ın toprak bütünlüğü ve terörle mücadele bu planın üç temel konusunu oluşturmuştur.

Bonn Antlaşması(Ek-1) ile Afganistan siyasi tarihinde, bir ilki de gerçekleştirerek önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü, Afgan geleneklerinin dışında Afganistan'ın siyasi hayatına yön veren bir yönetim (geçici bir yönetim de olsa), ilk kez Afganistan sınırları dışında şekillenmiş ve savaşan taraflar, uluslararası bir gücün direktmesiyle barış masasına oturmak zorunda kalmıştır.

Eski Kral Muhammed Zahir Şah'ın Roma Grubu, Ahmet Geylani'nin Peşaver Grubu, Gulbeddin Hikmetyar'ın Kıbrıs Grubu ve Raşid Dostum'un Kuzey İttifakı temsilcilerinin katılmasıyla yapılan anlaşma sonucunda oluşturulan bu geçici hükümeti daha sonra geniş tabanlı "Kurucu" bir hükümet izleyecek ve ardından da ülkede genel seçimlere gidilecektir (Burget, 2002, s.62-63).

Bonn müzakerelerinde Afganistan'ın ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda yeniden yapılanması, Barış Gücü'nün ve ulusal bir ordunun kurulması gibi ülkenin geleceği için oldukça önemli konular görüşülmüştür. Bu müzakereler sonucunda oluşturulan Geçici Afgan Hükümeti ile birlikte, Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanması hususunda önemli bir adım atılmıştır (Erol ve Burget, 2002, s.52).

Bonn antlaşmasındaki gruplar;

9.2.1. Kuzey İttifakı “Şuray-ı Nezar”

Liderliğini Ahmet Şah Mesud yapmaktaydı. Ahmet Şah Mesud 11 Eylül olaylarından iki gün önce (9 Eylül 2001) bir bombalı saldırı sonucunda hayatını kaybetmiştir. Dönemin Devlet Başkanı Burhaneddin Rabbani tarafından General Fehim Han bu grubun başına atanmış olsa da tüm grubu organize edebilecek potansiyele sahip tek bir otorite mevcut değildir (Erol ve Burget, 2002, s.51).

9.2.2. Kuzey İttifakı “Hizb-i Vahdet”

Liderliğini Kerim Halili ve Üstad Muhammed Muhakkik'in yaptığı bu grup ağırlıklı olarak Şii Caferi mezhebindeki Hazaralardan oluşmaktadır. Bonn Zirvesi (27 Kasım- 5 Aralık 2001) kararı ile oluşturulan 6 aylık geçici yönetim'de üç bakanlık'ta temsil edilen Hizb-i Vahdet, Afganistan'ın iç kesimlerinde ve kısmen de kuzey bölgelerinde 15-20 bin civarında güçlü bir silahlı birliğe sahiptir. Ülkenin siyasi gidişatını etkileyebilecek potansiyele sahip olan Hizb-i Vahdet, kurucu hükümet'e 4 bakanlık vermiş ve ikinci başkan Muhakkik ise devlet Başkan yardımcılığı görevine getirilmiştir (Erol ve Burget, 2002, s.51).

9.2.3. Roma Grubu

Bonn Zirvesi'nde Roma Grubu adı ile temsil edilen Kral Zahir Şah ve taraftarlarının oluşturduğu gruptur. Merkezi hükümet üzerinde oldukça etkili olup Hamid Karzaiyi de etkileri altına almışlardır. Böylece Kral Zahir Şah Afganistan'da “Gölge Lider” olmaya çalışmakta, hatta öyle de adlandırılmaktadır. Doğrudan silahlı bir güce sahip olmamakla birlikte bu grup gücünü halktan, Kral Zahir Şah taraftarlarından ve Kral'a sempatiyle bakan silahlı gruplardan almaktadır. Özbek, Türkmen, Tacik ve Peştun etnik halklar başta olmak üzere Afganistan'daki bütün halk ve gruplara açık olduğu için halk bazında geniş bir tabana sahiptir ve gücü de bundan kaynaklanmaktadır. Nitekim Roma Grubu Bonn Zirvesi'nde 11 kişi ile temsil edilmişlerdir (Erol ve Burget, 2002, s.52).

9.2.4. Peşaver Grubu

Taliban 1996'da Kabil'i ele geçirmesinden sonra Taliban ile işbirliği yapan Seyyid Ahmet Geylani'nin başında bulunduğu bu grup, Peştun etnik ağırlıklı olup yaklaşık 3-4 bin civarında silahlı bir güce sahiptir. Bonn Zirvesi'ne Pakistan'ın Peşaver kentindeki mülteciler ile katılan ve bu nedenle de Peşaver Grubu adını alan bu grup, başlangıçta güney bölgelerdeki Peştunlarla beraber hareket etmiştir. Peştunlar 6 Temmuz 2002'de öldürülen Devlet Başkan Yardımcısı Hacı Abdülkadir'in etrafında toplanarak Bonn Zirvesin'e Nengerhan Grubu adıyla katılmışlardır. Bu grup 10 bin civarında silahlı bir güce sahiptir. Afganistan'ın güney bölgelerini elinde bulundurmaktadır. Peşaver Grubu ise Kabil ve civarındaki bölgelere hakimdir (Erol ve Burget, 2002, s. 52).

9.2.5. Kıbrıs Grubu

Başkanlığını Gulbeddin Hikmetyar'ın yakın bir akrabası olan Hümayun Celil'in yaptığı bu grup, genellikle Afganistan'ın çeşitli bölgelerindeki Peştunlardan oluşmaktadır. Siyasi olarak diğer gruplara göre nispeten zayıf kalan bu grubun etkinliği'nin önümüzdeki süreçte Gulbeddin Hikmetyar'ın güç kazanmasına bağlı olarak artabilir.

9.3. 1386 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (Ek-2)

Güvenlik Konseyi tarafından 20 Aralık 2001 tarih ve 4443 no'lu oturumda kabul edilmiştir.

Güvenlik Konseyince;

-Terörizmin kökünü kazımaya yönelik uluslararası çabalara, Birleşmiş Milletler'in karakterini koruyarak destek vermesi,

-Ülkede güvenliğin sağlanması, kanunlar ve düzenin işlenmesindeki sorumluluğun bizzat Afganlar'a ait olduğu,

-Bütün Afgan Kuvvetleri'nin, evrensel insan haklarına ve kadın haklarına dayanan uluslararası hukuka uygun davranmaları gerektiği,

-Afganistan'daki mevcut durumun hala uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturduğu,

-Afganistan'ın güvenliği, ulusal bütünlüğü ve bağımsızlığı üzerindeki güçlü hakimiyetini korumak,

-Yeni Afgan Ordusu'nun kurulmasına ve eğitimine yardımcı olmak gibi daha bir çok önemli karar alınmıştır.

9.4. 1413 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (Ek-3)

Güvenlik Konseyi tarafından 23 Mayıs 2002 tarih ve 4541 no'lu oturumda kabul edilmiştir.

Toplantıda Türkiye'den sevindirici bir mektup alındığının ve Türkiye'nin mektupta UGYK'nın komutasını alabileceği dile getirilmiştir.

Güvenlik Konseyince;

-Bonn antlaşmasının (Ek-1) çerçevesinde, Afganistan'ın geçici yönetimi ve varisleriyle birlikte, Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin yetkisi dahilinde yasaların aynen uygulanacağına,

-Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin resmi yetkilerinin 6 ay süresince 20 Haziran 2002'ye kadar uzaması gibi daha birçok konuda önemli kararlar alınmıştır.

9.5. 1444 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (Ek-4)

Güvenlik Konseyi tarafından 27 Kasım 2002'deki 4651 no'lu oturumda kabul edilmiştir.

Güvenlik Konseyi Kararı'nda;

-Afganistan'ın ulusal bütünlüğü, bağımsızlığı ve bölgesel güvenliği üzerindeki güçlü hakimiyetinin korunması,

-Afgan geçici hükümetinin gayretleri, temsilci özelliği ve Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti ile olan işbirliğinden duyulan memnuniyet,

-Çeşitli ülkelerin Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'ne olan katkıları ve Barış Gücü komutasını Türkiye'nin İngiltere'den devralması, gelecekte ise Almanya'ya devretmesi,

-Afganistan'daki mevcut durumun, hala uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gibi konularda çeşitli bildirimler yer almıştır.

9.6. 1510 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (Ek-5)

Güvenlik Konseyi tarafından, 13 Ekim 2003 tarihinde 4840 no'lu oturumda kabul edilmiştir.

Güvenlik Konseyince,

-Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin çağrısıyla, Afgan Geçici Yönetimi ve varisleri ile müzakere görüşmelerine devam edilmesine

-Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin yetkisinin uzaması ve sürmesine

-Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin liderliğinde, Güvenlik Konseyi'nde ki genel sekreterin yasaların uygulanması hakkında 3 aylık raporlar hazırlamasına gibi daha birçok konuda karar verildi.

9.7. Geçici Yönetimin Kurulması ve Başkan Hamid Karzai

11 Eylül'deki terör saldırılarının ardından Taliban sonrası Afganistan'da istikrarı sağlayabilecek belli bir lider arayışı başlamıştır. Başlangıçta dikkatler Afganistan'ın Eski Kral'ı Muhammed Zahir Şah'a çevrilmiştir. Fakat 27 Kasım 2001 tarihinde Almanya'nın Bonn kentinde yapılan zirve sonucunda, Hamid Karzai, tarafların anlaşmasıyla sürpriz bir şekilde altı aylık geçici hükümetin başına getirilmiştir (22 Aralık 2001).

Bonn Antlaşması'yla (Ek-1), Loya Jirga, yeni geçiş yönetimini seçinceye kadar Başkan Hamid Karzai ve Geçici Yönetime, Afganistan'ı yönetme yetkisi verilmiştir. Özellikle Afganistan'ın Peştun aşiretlerinde önemli bir nüfuza sahip olan Hamid Karzai, Afganistan'daki diğer Peştun liderlerin aksine aşırı milliyetçilikten her zaman kaçınmış ve Afganistan'da ulusal birliğin sağlanması için çaba sarf

etmiştir. Geçici hükümetin başı olarak uzlaşmacı bir tutum sergileyeceğinin ilk sinyalini veren Hamid Karzai, göreve gelmesinden bir kaç saat sonra ülkede genel af ilan etmiştir. Böylece Taliban dahil olmak üzere tüm gruplarla işbirliğine yöneleceğini göstermiştir.

Hamid Karzai dış politikada da hoşgörülü bir tutum sergilemektedir. Özellikle komşu İran ve Pakistan'la iyi komşuluk ve hatta kardeşçe ilişkilerin kurulmasından yana olduğunu vurgulamaktadır.

Hamid Karzai, ulusal ordusuna sahip ve tek başına ayakta durabilecek güçte bir Afgan Devleti'nin kurulması yönünde çaba sarfedeceğini de ifade etmiştir.

Bonn zirvesi sonucunda, oluşturulan Geçici Afgan Hükümeti ile birlikte Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanması hususunda önemli bir adım atılmıştır (Erol ve Burget, 2002, s.60).

9.8. Loya Jirga

9.8.1. Loya Jirga Nedir?

18. yy'da İran'da hüküm süren Afşar Hanedanı'nın hükümdarı Nadirşah Afşar'ın öldürülmesi, bölgede bir otorite boşluğuna yol açmış ve bu boşluktan yararlanan Peştunlar'ın Sedozayi Kabilesi'nin lideri Ahmed Han Abdali, Kandahar'a gelerek Hacı Cemal Han, Barekzayi ve Cihan Han liderliğindeki Popelzayi gibi tüm Peştun Kabileleri'ni toplamış ve büyük meclis anlamına gelen Loya Jirga adlı, bir meclis oluşturmuştur (Erol ve Burget, 2002, s.61).

“Loya Jirga” bir Pašto ibaresi olup, “Büyük Konsey” anlamına gelmektedir. Yüzyıllar boyunca Afganistan'daki liderler yeni krallar seçmek, anayasaları kabul etmek, önemli politik sorun ve münakaşalar üzerinde karara varmak için Loya Jirgalar'ı toplamıştır.

Loya Jirgalar, geleneksel olarak Kabile liderlerinden ve yerel şuralar (kasaba seviyesinde konseyler) tarafından Kabil'e gönderilen diğer yaşlılardan oluşmaktadır.

Kısaca Loya Jirga, Afganistan'ı yeniden kurmaya yardım etmek için kullanılan yüzlerce yıllık bir meclistir.

9.8.2. Loya Jirga'nın Özellikleri ve Faaliyetleri

Mevcut Loya Jirga, Bonn Antlaşması'nın (Ek-1) teklifi ile kurulmuştur. Loya Jirga, 1500 delegeyi 20 yıl süren çatışmalardan ve Taliban'ın düşüşünden sonra, Afganistan'ın geleceğine karar vermek üzere bir araya getirmiştir.

Geleneksel olarak bu toplantı, “şura” olarak bilinen kasaba konseylerinin atadığı diğer yaşlılarla beraber, Afganistan'ın bütün etnik gruplarından gelen temsilcilerle, liderler arasında yapılmaktadır.

Haziran toplantısı neredeyse yalnız erkeklere özel yapılırken, ilk defa beklenmedik çoklukta kadın delegeler de dahil edilmiştir.

Aynı zamanda temsilcilerin çoğu, sürgünde yaşayan bir çoğu avukat, doktor ve vatanlarında bulunamamaktan muzdarip, diğer profesyonel Afganlar'dan oluşmaktadır

Loya Jirga;

- 370 seçmen bölgesinden seçilen 1061 sandalye,
- Geçici üyeleri için 63 sandalye,
- Din adamları için 8 sandalye,
- Güvenilir bireyler için 20 sandalye,
- Sivil toplum üyeleri için 51 sandalye,
- Profesyonel ve bilimsel temsiller için 39 sandalye,
- Mülteciler için 100 sandalye,
- Dahili olarak azledilen kimseler için 6 sandalye,
- Kadınlar için 100 sandalye (ayrıca 60 sandalye daha ayrılmıştır),
- Esneklik için 51 sandalye oluşturuldu ve birçok seçmen bölgesi kuruldukça hepsi tahsis edilmiştir.

Devam eden kararsızlıklardan dolayı hükmedilen seçimlerle birlikte özel olarak atanmış yaşlıların ve topluluk liderlerinin oluşturduğu bir forum, ulusal çapta meşruiyet ve otoriteye sahip bir hükümet oluşturmak için en iyi seçenek olarak görünmektedir.

Loya Jirga'nın en önemli görevleri ise;

- Devlete bir başkan seçmek,
- Geçiş hükümetinin iskelet çalışmasını kararlaştırmak,
- Yeni hükümetteki memuriyetlere bakanlıklar adlandırmak olmuştur.

Bundan sonraki plan ikinci bir Loya Jirga'yı, yeni anayasayı onaylamak, Afganistan'ın ilk demokratik hükümetinin ulusal çaptaki seçimleri ve tertibatı için hızlı bir şekilde hazırlık yapmak üzere toplanmaya çağırılmıştır.

Loya Jirga'nın bazı özellikleri;

- Loya Jirga bir kez toplanır ve batı hükümetlerinin çoğunda olduğu gibi yasama özelliği olmayan daimi bir meclis değildir. Normalde özel amaçlar üzerinde müzakere etmek için toplanır ve sonra dağılır.
- Loya Jirga, Jirgaların ve diğer yerel grupların temsilcilerinden oluşan çok daha geniş, ulusal bir toplantıdır.

9.9. Geçiş Yönetiminin Kurulması

Afgan lider Hamid Karzai, ülkedeki iki büyük etnik grup olan, Tacik ve Peştunlar arasında kilit bakanlıkları paylaşarak, 18 ay görev yapacak geçiş dönemi kabinesini belirlemiştir (19 Haziran 2002).

Savunma ve Dışişleri bakanlıklarına Tacikler yerleştirilirken, Hamid Karzai İçişleri bakanı olarak bir Peştun'u belirlemiştir.

Hamid Karzai, Kabil'deki bir çadırda toplanan 1650 delegeyle yaptığı uzun süreli konuşmada, toplam 14 bakan belirlemiştir.

Delegeler tarafından askıya kaldırıldıysa da, Hamid Karzai, üç başkan vekili ve ülkenin en yüksek mahkemesi için yargı şefi olarak Dr. Abdullah Abdullah'ı

atamıştır. İçişleri Bakanlığı'na yeni atanan Taj Muhammed Wardak ise Afganistan'daki en büyük etnik grup olan Peştunlar'dandır.

Hamid Karzai, eski Dünya Bankası görevlisi olan baş danışmanı Ashraf Ghani'yi de Maliye Bakan'ı olarak atamıştır. Hamid Karzai'ye göre eğer, Afganistan'ın güçlü bir merkezi hükümeti olmazsa hiç bir şey gerçekleşemeyecektir.

Aralık ayının sonlarında göreve gelen geçici yönetim, Kabil dışında otorite kurmada problemlerle karşılaşmaktadır. Büyük konsey el kaldırarak yapılan oylama ile Hamid Karzai'nin atamalarını hemen onaylamıştır.

Kendi bölgelerinde özel orduları komuta eden ve büyük yetki kullanan, ülkenin büyük savaş liderlerinin hiç birine kabinede yer verilmemiştir.

11 Haziran'ın geç saatlerinde toplanan büyük konsey, yıldırma ve tacize maruz kaldıklarını söyleyen veya söylemeyi planlayan delegelerin ithamlarıyla rahatsız edilmiştir. Buna rağmen diğerleri yıllar sonra ilk defa kendileri için önemli olan sorunlar hakkında açık bir şekilde konuşmalarına izin verildiği için işlemi övmüşlerdir.

Hamid Karzai, 6 ay süren geçici yönetim liderliğinden sonra, Loya Jirga tarafından başkan olarak seçilmiştir.

S.No	Ünvanı	Adı Soyadı - Etnik Kimliği
1	Devlet Başkanı	Hamid KARZAI-Peştun
2	Devlet Başkanı Yardımcısı	Dr.Sima Somar-Hazara
3	Devlet Başkanı Yardımcısı ve Savunma Bakanı	Muhammed Qassem Fehim-Tacik
4	Devlet Başkanı Yardımcısı ve Planlama Bakanı	Haji Muhammed Mohaqqeq-Hazara
5	Devlet Başkanı Yardımcısı ve Su ve Elektrikten Sorumlu Devlet Bakanı	Shaker Korger-Özbek
6	Devlet Başkanı Yardımcısı ve Maliye Bakanı	Hidayet Amin Arsala-Peştun

7	Dış İşleri Bakanı	Abdullah Abdullah-Tacik
8	Ticaret Bakanı	Seyyed Mustafa Kazemi-Hazara
9	Endüstri ve Maden Bakanı	Muhammed Alem Razm-Özbek
10	Sanayi Bakanı	Aref Noorzai-Peştun
11	Kültür Bakanı	Dr.Raheen Makhdoom-Tacik
12	İletişim Bakanı	Abdul Rahim-Tacik
13	Sosyal Çalışma Bakanı	Mir Wais Sadeq-Tacik
14	Hac Bakanı	Muhammed Hanif Balkhi-Özbek
15	Şehit ve Gazi Bakanı	Abdullah Wardak-Peştun
16	Eğitim Bakanı	Abdul Rassoul Amin-Peştun
17	Yüksek Eğitim Bakanı	Dr.Sharif Faez-Tacik
18	Sağlık Bakanı	Dr. Suhaila Seddigi-Tacik
19	İş ve Sosyal Haklar Bakanı	Abdul Khaliq Fazal-Tacik
20	Tarımsal Kalkınma Bakanı	Abdul Malik Anwar-Tacik
21	Kentsel Kalkınma Bakanı	Haji Abdul Qadir-Peştun
22	Yeniden Yapılandırma Bakanı	Amin Ferhanq-Tacik
23	Ulaştırma Bakanı	Sultan Hamid Sultan-Hazara
24	Mülteciler Bakanı	Enayatullah Nazari-Tacik
25	Tarım Bakanı	Seyyid Hüseyin Anwarı
26	Sulama Bakanı	Haji Mangal Hüseyin-Peştun
27	Adalet Bakanı	Abdul Rahim Kerimi-Özbek
28	Turizm ve Havacılık Bakanı	Zalmai Rassal
29	Sınırlardan Sorumlu Devlet Bakanı	Amanullah Zardan-Peştun
30	İçişleri Bakanı	Muhammed Yunus Qanooni-Tacik

Çizelge 9.1. Geçici Hükümet Üyeleri ve Üyelerin Etnik Grupları

BM denetimindeki Bonn Antlaşması (Ek-1) çerçevesinde kurulan Geçiş Hükümeti, Afganistan için yapılan acil planın ana noktasını açıklamıştır. 3. aşama ise kurucu hükümet, anayasal kongre ve hür seçimlerdir.

9.10. Yeni Afganistan'ın Uluslararası Dengelerdeki Rolü

11 Eylül, dünyanın girdiği yeni rotayı tersine çevirmenin beyhude bir çabasıdır, diğer bir deyimle terörün son çırpınışıdır. Afganistan ise tüm dünyanın, ABD önderliğinde, teröre karşı cephe alışının ifadesidir. Taliban yönetiminin indirilmesi, Molla Muhammed Ömer ve Usame Bin Ladin'in kaçmasıyla da sorun belli oranlarda çözülmüş, artık iş bir kaç kişinin takibine indirgenmiştir. Bundan sonra ise ABD önderliğindeki güçler, Afganistan'ı ve tabii ki ardından bütün bölgeyi ve dünyayı düzenleme işine hız vereceklerdir. Ancak gelişmeler biraz daha yakından incelendiğinde, işlerin hiç de böyle kolay yürümediği ortaya çıkmaktadır. Ne Afganistan sorunu bitmiştir, ne de Afganistan halkı emperyalistleri kurtarıcı diye bağırmasına başlamıştır.

Sorun bölgenin yeniden düzenlenmesidir ve Afganistan bu doğrultudaki ilk adımdır. Bu ilk adımda sağlanacak başarı sonraki adımlar açısından önemlidir.

Afganistan'ın bölgeye yönelik politikalarda bir ilk adım, atlama taşı olacağı Avrasya'da etkili olmak isteyen, konumunu korumak isteyen veya yok olmamak isteyen her güç açısından bilinmeyen sır ve bu nedenle de hemen herkes Afganistan'da atılacak ilk adımlarda kendi rolünü, etkisini göstermeye çalışmaktadır.

Afganistan'la olan ilişkilerin tarihselliği bir yana, Türkiye asıl olarak Afganistan sorununu kendi güvenliği ve geleceği açısından ele almakta ve politikalarını da bu çerçevede biçimlendirmektedir.

ABD'nin düşüncesi ise, Türkiye'den çok daha farklıdır. Aslında ABD, Afganistan'dan ziyade bölgeye hakim olmak istemektedir. Bu yüzyıl, özellikle Orta Asya'da devletler büyük oyunlara gebe gözükmektedir. Türkiye ise, bu oyunun neresinde olduğunun hala farkında değildir.

Sonuç olarak; 11 Eylül'de New York ve Washington'a yapılan beklenmedik, "denetimsiz" saldırılar, tüm dünyada yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Afganistan, adeta küresel güç mücadelesinin şekillendiği bir laboratuvar haline dönüşmüştür.

Her şeyden önce, artık Asya'daki kuvvet dengesi değişmeye başlamıştır. Bu değişim yeni ihtilaflara ve ittifaklara yol açabilecek bir potansiyeli de beraberinde taşımaktadır (Erol ve Burget, 2001, s.71).

9.11. Afganistan'daki Liderler

9.11.1. Muhammed Zahir Şah

Afganistan'ın eski Kral'ı Muhammed Zahir Şah, 1929-1933 yılları arasındaki Afgan Kralı Nadir Şah'ın ikinci oğludur. 15 Ekim 1914 tarihinde Kabil'de doğan Muhammed Zahir Şah, ilk öğrenimini Fransa'da tamamlamıştır. Babasının iktidarı döneminde Afganistan'a dönmüş ve bir Alman subayından Afganistan Harbiye Bakanlığı'nda askeri eğitim almıştır. Babasının ölümüyle 1933 yılında, 19 yaşında Afganistan Krallığı'na getirilmiştir. Ancak çocuk yaşta olduğundan, 1940'lı yıllardan sonra hükümeti kendi eline alabilmiştir. Onun döneminde Afganistan ideolojik çatışmalara sahne olmuştur. 1965 yılında başbakanlık görevinden alınan Muhammed Davud, 17 Temmuz 1973 tarihinde Kral Muhammed Zahir Şah'ın İtalya'da bulunduğu bir sırada, askeri darbe ile hükümete el koyarak Kral Muhammed Zahir Şah'ın kırk yıllık hakimiyetine son vermiştir. Şu anda 88 yaşında olan Muhammed Zahir Şah'ın, Afganistan içerisinde de belli bir seven kitlesi bulunmaktadır. Ülkesine, Taliban Rejimi devrildikten sonra dönebilen 88 yaşındaki eski Kral, Loya Jirga'nın açılışını da yapmıştır (Burget, 2001, s.141-142).

9.11.2. Hamid Karzai

Hamid Karzai, 24 Aralık 1956 tarihinde Afganistan'ın güney bölgelerindeki Peştunlar'ın Muhammed Zayi boyuna mensup bir aşiret reisinin, en büyük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini doğum yerinde tamamladıktan sonra, Afganistan siyasetçilerinin bir çoğununun eğitim gördüğü Habibiye Lisesi'ni tamamlamıştır. Bir süre Kabil Üniversitesi'nde, daha sonra da Almanya'da eğitim görmüştür. 1984 yılında siyaset bilimi alanında Hindistan'da yüksek lisansını

tamamlamıştır. Afganistan'a dönmeden Pakistan'a giden Hamid Karzai, Muhafiz-i Milli-yi Afganistan birliklerine katılmıştır. 1992 yılına kadar Geylani birlikleri ile beraber Afganistan'daki komünist rejime karşı savaşmıştır. 1992 yılında komünist rejimin yıkılması ile iktidara gelen Mücahid Hükümeti döneminde, Taliban örgütünün ortaya çıkmasıyla bir süre bu harekete katılan Hamid Karzai, babasının bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından bu örgütten ayrılarak Pakistan'da yaşamaya başlamıştır. 11 Eylül sonrası 27 Kasım 2001 tarihinde Almanya'nın Bonn Kenti'nde yapılan zirve sonucunda, Hamid Karzai, 6 aylık Geçiş Hükümet'inin başına getirilmiştir. Karzai, özellikle Afganistan'ın güneyindeki Peştun aşiretleri arasında önemli bir nüfuza sahiptir. Aşırı bir milliyetçilikten kaçınmış ve Afganistan'da belli bir ulusal birliğin sağlanması için çaba sarfetmiştir. Hamid Karzai, ulusal ordusuna sahip ve tek başına ayakta durabilecek güçte bir Afgan devletinin kurulması yönünde, çaba sarf edeceğini, yeni kurulan hükümetin ilkelerinin uygulanma stratejisini özellikle vurgulamıştır (Burget, 2002, s.133-134).

9.11.3. General Abdürreşid Dostum

1954 yılında Kuzey Afganistan'ın Türkistan bölgesindeki Cuzcan vilayetine bağlı, Hoca Defo ilçesinde, işçi bir Özbek ailesinin en büyük oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesi ile birlikte, Cuzcan vilayetinin merkezi Şıbırgan'a yerleştikten bir süre sonra, Şıbırgan Petrol ve Doğalgaz Maden Arama Şirketi'nde işe başlamıştır. Abdürreşid Dostum, komünist rejimde askerlik süresini tamamladıktan sonra yedek subaylığa başvurmuştur. Zamanla Özbek ve Türkmen gençleri, Abdürreşid Dostum'u desteklemeye başlamış ve kısa sürede binlerce Özbek ve Türkmen genci onun etrafında toplanmıştır. Sovyet askerlerinin, Afganistan topraklarını terk etmesinden sonra Afgan Cumhurbaşkanı Dr. Muhammed Necibullah'ın talimatları üzerine, Abdürreşid Dostum ve birlikleri Afganistan'ın farklı bölgelerinde yapılan operasyonlara katılmaya başlamıştır. Abdürreşid Dostum bu yıllarda "Korgeneral" rütbesi ile mükafatlandırılmıştır. Onun bu başarıları Muhammed Necibullah Hükümeti'ni tedirgin etmeye başlayınca, General Abdürreşid Dostum aleyhine faaliyetler başlamıştır. Muhammed Necibullah Hükümeti, General Abdürreşid Dostum taraftarlarını bir bir hapse atmaya başlayınca o da Muhammed Necibullah Hükümeti'ne karşı mücadeleye başlamış ve 1992 yılının Nisan ayında bir isyanla

Kabil'i ele geçirerek Afganistan'daki komünist rejime son vermiştir. Haziran 1992 yılında "Cünbüş-i Milli-yi İslami-yi Afganistan" (Afganistan Milli İslam Hareketi) adlı bir parti kurmuştur. 1992-1997 yılları arasında Kuzey Afganistan'da küçük bir hükümet modeli kuran General Abdürreşid Dostum, dönemin Devlet Başkanı Sıbgatullah Müceddedi tarafından, orgeneralliğe terfi edilmiştir (Beg, 2001, s.85).

Abdürreşid Dostum 15-20 bin kişilik silahlı güce sahiptir. ABD'nin yanı sıra Özbekistan ve kısmen de Hindistan'dan destek almakta ve Muhammed Fehim Han'a karşı bir denge unsuru olarak görülmektedir (Erol ve Burget, 2002, s.53).

1997 yılında bölgedeki hakimiyetini Taliban örgütüne kaptıran General Abdürreşid Dostum, daha sonra Kuzey İttifakı içerisinde yer alarak, Taliban örgütüyle mücadeleye devam etmiştir. 11 Eylül olayından sonra, Taliban örgütünden bazı bölgeleri geri almaya başlayan General Abdürreşid Dostum, bugün Hazaralar ile birlikte, eski başkent Mezar-ı Şerif başta olmak üzere Kuzey Afganistan'ın büyük bir bölümüne hakim durumdadır (Burget, 2001, s.120-121).

22 Mayıs 2003 tarihinde Hamid Karzai, General Abdürreşid Dostum'u Devlet Başkanlığı Askeri ve Ulusal Güvenlik Danışmanlığı'na atamıştır (Yaldız, 2004, s.88). Hamid Karzai ilk hükümet üyelerini belirlerken Raşid Dostum'a Savunma Bakanlığı'nı önermiştir. Ancak Dostum Savunma Bakanlığı'nı kabul etmemiş, Başkan yardımcılığını istemiştir. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı teklif edilmiştir. İlk başta bu teklifi kabul etmeyen Dostum şimdilerde Genelkurmay Başkanı olmak için girişimlerde bulunmaktadır.

9.11.4. Ahmed Şah Mesud

Eski Savunma Bakanı olan Tacik komutan, ABD'de 11 Eylül'de meydana gelen saldırılardan iki gün önce gazeteci kılığına giren iki kişinin saldırısı sonucu öldürülmüştür. Ahmed Şah Mesud'un güçleri, önce dağılan Sovyetler Birliği'ne, daha sonra Taliban'a karşı savaşmışlardır.

9.11.5. Muhammed Fehim Han

Penşir Vadisi'nde 1957 yılında doğmuştur. 1978 yılındaki komünist darbeden sonra Pakistan'a kaçmıştır. Bir yıl sonra ülkesine dönerek Ahmed Şah Mesud için çalışmaya başlamıştır. Ahmed Şah Mesud'un yerine geçen General Muhammed Fehim Han, fazla dikkat çekmekten hoşlanmazdı ve zaten hakkında fazla bilgi de bulunamamıştır. Muhammed Fehim Han, daha önce devrik hükümette güvenlikten sorumlu olarak görev yapmıştır.

9.11.6. Burhaneddin Rabbani

Eski devlet başkanı olan Tacik kökenli Burhaneddin Rabbani, Faizabad doğumludur. Taliban'ın iktidara gelmesiyle devrilen ve halen uluslararası alanda tanınan bir devlet başkanıdır. Kabil Üniversitesi'nde Şeriat ve Fıkıh dersleri veren Burhaneddin Rabbani, Sovyet işgalinin ardından, mücahid gruplarınca kurulan koalisyon tarafından 1992 yılında Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir. 10 bin silahlı gücü vardır. Afganistan'daki yeni kurulan hükümete başkanlık adaylığını koymuş ve daha sonra da adaylıktan çekilmiştir. Rusya tarafından desteklenmektedir (Erol ve Burget, 2002, s.54). Burhaneddin Rabbani, Taliban'ın, Kabil'i ele geçirmesi ile Tacikistan'a geçmiştir. Halen Kuzey İttifakı'nı bir arada tutan politik lider olarak görev yapmaktadır.

9.11.7. Dr. Abdullah Abdullah

1960'da Penşir Vadisi'nde doğdu. Ahmed Şah Mesud'un ölümünden sonra Kuzey İttifakı sözcüsü olarak, kamuoyunda en çok öne çıkan kişi olan Dr. Abdullah Abdullah, Devrik Hükümet'in Dışişleri Bakanı'ydı.

9.11.8. İsmail Han

Sovyet işgaline karşı savaşan eski gerilla komutanı olan İsmail Han, 1995 yılına kadar Herat Valisi olarak görev yapmıştır. İsmail Han'a "Herat Valisi" veya "Herat Emiri" denmektedir. İran destekli olduğu öne sürülen İsmail Han'ın güçleri Herat'ın batısında Taliban güçleriyle savaşmıştır. 1997'de Taliban'a esir düşmüş ve

aynı yıl kaçmayı başarmıştır. Yeni kurulan geçici ve kurucu hükümet'te görevi yoktur (Erol ve Burget , 2002, s.53).

9.11.9. Molla Muhammed Ömer

Molla Muhammed Ömer, 1959 yılında, Kandahar yakınlarında Nodah Köyü'nde, Peştunlar'ın Gılzay Boyu'ndan Hotak Aşiretine bağlı, yoksul ve topraksız bir köylü ailesinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Molla Muhammed Ömer'in, aşiret içerisinde herhangi bir sosyal statüsü yoktur. Küçük yaşta babasını kaybettiği için ailesinin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmıştı. 1980'li yıllarda, ailesiyle birlikte Afganistan'ın en geri kalmış bölgelerinden biri olan Oruzgan Vilayeti'nde Tarıngut'a taşınmıştı. Ailesine bakabilmek için, iş aramak üzere Kandahar Vilayeti'nin Mevan Kasabası'ndaki Singesar Köyü'ne gider ve köyün mollası olur. 1989-1992 yılları arasında, Muhammed'in komutası altında, Dr. Muhammed Necibullah Rejimine karşı savaşmıştır.

Molla Muhammed Ömer, yabancılar karşısında, çekingen bir karaktere sahip biridir. O, yönetim işini evindeki küçük ofisinden idare ederdi. Çevresindekiler ve Kandaharlılar onu Afganistan'ın tek lideri ve Emir'ül Mümin ilan ettiler. 4 Nisan 1996 yılında halkın karşısına, Hz. Muhammed'in harmanisini giymiş bir şekilde çıkması, onun sadece Afganistan'ın değil, bütün İslam dünyasının liderliğini üstlenmiş bir durumunu sergiliyordu. Bu durum, özellikle İran ve Suudi Arabistan'ın tepkisine neden olmuştur.

1980 yılında Afgan-Sovyet savaşında bir gözünü kaybetmiştir, 1990 yıllarında Afganistan'da patlak veren sivil savaşın efsanevi bir figürü haline gelmiştir. Eşcinselleri canlı canlı gömdüren ve eski abidelerin yıkımını emreden bir kişidir (Johnson ve Thomas, 2002, s.2).

Basına açıklama yapmayan, fotoğraf çektirmeyen bir şahsiyettir. 1989 yılında bir çarpışmada sağ gözünü kaybetmiş, 24 Ağustos 1999 tarihinde bir suikaste maruz kalmış, ancak yara almadan kurtulmuştur (Demirel, 2002, s.69-72).

9.11.10. Yunus Halis

1985’li yıllarda Gulbeddin Hikmetyar liderliğindeki Hizb-i İslam örgütünden ayrılarak “Hizb-i İslami’yi Halis adında” bir örgüt kurmuştur. Peştun asıllı olan Yunus Halis, Burhaneddin Rabbani Hükümeti döneminde hükümet sözcülüğü görevini üstlenmiştir. Taliban’ı desteklemiş, Geçici ve Kurucu Hükümet’te herhangi bir görev verilmemiştir (Erol ve Burget, 2002, s.55).

9.12. Afganistan’ın Yeniden Yapılanması

11 Eylül sonrası, ABD’nin Afganistan harekatı neticesinde Taliban’ın yenik düşmesiyle bölgede hızlı bir yeniden yapılanma ve değişim söz konusu olmuştur.

Taliban’ın saf dışı bırakılmasıyla birlikte kurulacak yeni Afganistan Hükümeti konusunda, yetkili merciler Bonn’da bir araya gelerek, yoğun bir pazarlık süreci yaşanmıştır. Görüşmeler neticesinde Geçici Hükümet’in liderliğine Hamid Karzai getirilmiştir. Geçici Hükümet’te, başbakanlık hariç icraat bakanlıklarına Tacikler, başbakanlıkla birlikte temsili bakanlıklara da Peştunlar arasından seçilen kişiler atanmıştır.

Bonn Zirvesi kararı ile Hamid Karzai, başkanlığında kurulan 6 aylık geçici yönetim 29 bakanlıktan oluşmaktadır. Bu bakanlıkların 11’i Peştunlar’a, 8’i Tacikler’e, 5’i Hazaralar’a (5 kişiden 3’ü Şii Caferi, 2’side Şii İsmail Hazaraları’ndan oluşmaktadır) 3’ü Özbeklere ve diğer ikisi de başka azınlıklara verilmiştir (Burget, 2002, s.63).

Hükümetin kurulmasının ardından Afganistan’da mali, siyasi ve askeri alanlarda yeniden yapılanma çalışmalarına başlanmıştır. Ocak 2002 tarihinde, Tokyo’da Afganistan’ın mali alanda yeniden yapılandırılmasına ilişkin bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Hamid Karzai bu toplantıda Afganistan’a mali yardım talebinde bulunmuştur. Hamid Karzai toplantıda, yönetiminin vizyonunu “Bağımsız, güçlü ve güvenilir Afganistan” olarak açıklamıştır.

1990'lı yıllar dünyada yeni gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Hızla gelişen serbest ticaret, pazar ekonomisine geçiş, haberleşmenin artması Afganistan'la Türkiye'yi birbirine daha da yakınlaştırmıştır. ABD, Afganistan'ın yeniden yapılandırılması konusunda Amerikan ve Türk firmalarını bir araya getirme yolunda bazı adımlar da atılmıştır. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit Beyaz Saray'ı ziyaret etmiş, ABD Başkanı George Walker Bush ile Afganistan'a yardım ve yeniden yapılandırma konusunda ABD ile Türkiye'nin birlikte neler yapabileceklerini de görüşmüşlerdir.

ABD Ticaret Bakanlığı'nda, yardım amacıyla hükümet kuruluşları arasında bağlantıyı sağlayabilmek için Washington'da bir Afganistan Bilgi Merkezi oluşturmuştur. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Asya Kalkınma Bankası (ADB) "Ön İhtiyaçlar Raporu" (PNA) hazırlamış ve bu raporu 21-22 Ocak 2002 tarihlerinde Tokyo'da düzenlenen, Afganistan'ın iyileştirilmesi ve yeniden yapılandırılması konulu toplantıda ilk yıl için 1.7 milyar, ilk 2,5 yıl için 4.9 milyar, 5 yılı geçen süre için 10.2 milyar ABD doları ve on yıldan sonrası için 14.6 milyar ABD doları yardım paketi olarak planlanmıştır. Ön ihtiyaçlar raporunda özel sektörün geliştirilmesi, sosyal yardım, eğitim, sağlık, ulaşım, enerji, telekomünikasyon, tarım ve doğal kaynakları değerlendirilmiştir.

Asya Kalkınma Bankası, Kabil'i ziyaret ederek "Kapsamlı İhtiyaçlar Raporu" hazırlamıştır. Dünya Bankası ve BM'de aynı konuda çalışma yapmaktadır. Ön İhtiyaçlar Raporu'nda 10 yıl için projeler hazırlamıştır. 2500 km'lik karayolu yapımı için 1.05 milyar ABD doları, köy yolları inşaatı için 200 milyon ABD doları, Asya Kalkınma Bankası, tarım sektöründe sulama şebekelerinin tamiri ve geliştirilmesi için 300 milyon ABD doları, eğitim için 1.1 milyar ABD doları, Manila'daki ABD Ticaret Müsteşarlığı Ofisi ile Türkiye'deki Ticaret Müsteşarlığı Ofisi ortaklaşa çalışarak firmaların son gelişmelerden haberdar edilmesini sağlamışlardır.

22 Aralık 2002'de Afganistan'ın başkenti Kabil'de Afganistan'a komşu olan 6 ülke arasında BM temsilcileri ile diğer ülkelerin diplomatları huzurunda anlamlı bir antlaşma imzalanmıştır("Kabil Antlaşması veya Kabil Deklerasyonu"). Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran, Pakistan ve Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanları bu deklarasyonu imzalamışlardır. Bu antlaşma ile yeni kurulan hükümetle komşu devletleri arasındaki ilişkileri geliştirmek amaçlanmıştır (Burget, 2003, s.11).

Yeniden Yapılandırma Fonu (RTF) çeşitli kaynaklarla temin edilen fonların, bütçelendirilmemiş ön ihtiyaçlar için kullanılması amacına yöneliktir. Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile belirli sektörlerde raporlar hazırlayarak ekipleri yönetmektedir. Bu sektörler, verdiği raporlara göre, bankanın 30 Haziran 2002 tarihinde sona erecek olan mali yıl bitmeden kredilendirme projeleri belirlenecektir.

Dünya Bankası kredisi ile yönetilecek projelerde, ABD-Türk firmalarının birlikte yürütebilecekleri projelerin değerlendirilmesi için, ABD Ticaret Bakanlığı ile Ankara'daki büyükelçilik işbirliği içinde çalışacaktır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) İyileştirme ve İş Bulma Afganistan Programı (REAP), Afganistan'ın yıllardır savaş ve ihmal nedeniyle tahrip olan yapılarının onarımı için Kabil Belediyesi ile Afganistan İmar ve İskan Bakanlığı'na destek vermeyi amaçlamıştır. 6 ay sürecek bu programın asıl amacı, savaştan en fazla etkilenen kesim olan 14.000'den fazla vasıfsız Afganlı'ya acilen geçici iş ve gelir sağlanmasıdır.

TDA (Ticaret ve Kalkınma Ajansı), Afganistan'da ABD firmaları için projeler hazırlamıştır. TDA, Afganistan'daki öncelikle gerekli olan ihtiyaçları belirleyip buna göre bir plan oluşturmuş ve fizibilite çalışmaları yapmıştır. Bu heyetler tarafından hazırlanacak raporların sonucunda Amerikan firmaları tarafından, Türk ortakların da projelere girmeleri sağlanmıştır.

Afganistan'da Çin, ABD ve Rusya gibi bölgenin güçlü devletlerinin ekonomik ve siyasal olarak çıkarları vardır. Örneğin Afganistan'da bulunan doğalgazın güneye indirilmesi vs., Bakü-Ceyhan boru hattına dünyanın önde gelen şirketleri karşı çıkmıştır. 1998 yılına gelindiğinde Amerika'nın Afganistan güzergah planı geciktiği için Bakü-Ceyhan Boru hattı, ABD'nin Hazar Bölgesi politikasının temel direği haline gelmiştir (Raşid, 2001, s.249-251).

Dünya Bankası, Afganistan Hükümeti'ne yardım için 10 milyon dolarlık krediyi onaylanmıştır. Afganistan'ın gelişimi için izleyeceği stratejiyi aylara bölünmüş bir şekilde planlanmıştır. Dünya Bankası'nın direktörleri ayrıca,

enstitünün Afganistan'ı desteklemeye yönelik önümüzdeki altı veya dokuz ayı kapsayacak geçici destekleme stratejisini belirlemiştir. Stratejinin öncelikli amacı olarak kurumların ve devlet kapasitesinin yeniden yapılandırılması, idaresi ve güçlendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Dünya Bankası geçici destekleme stratejisini ve onun ilk ayağı olan Acil Devlet Yapılandırma Projesinin lideri Linda Van Gelder "Ülkeye pek çok dış yardım geliyor fakat bunları etkin kullanmak için gerekli olan iç kapasite zayıftır" demiştir. Tokyo Konferansı'nda Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn, önümüzdeki 2,5 yıl içinde, Afganistan'a 500 milyon dolardan fazla destek taahhüt etmiştir. Bu paranın halkın idaresi ve sivil örgütlerin görüşleri doğrultusunda ülke için farklı sektörlerde kullanılması öngörülmüştür.

Afganistan kalkındırılması için ortaya konulan yardımlar ve uluslararası işbirliği, 2001 yılının Aralık ayındaki toplantılarla ve Tokyo Konferansı'nda Afganistan'ın yeniden yapılandırılması konusu, Güven Fonu'nun kurulması sonucunu doğurmuştur. Fonun amacı öncelikle ihtiyaçları belirlemek ve koordinasyon sağlamak olacaktır. Bunlar öncelikle Dünya Bankası, BM Geliştirme programı, Asya Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası'nın görüşlerini ve Dünya Bankası'nın 2002 yılının Şubat ayında yaptığı toplantıda aldığı kararları yansıtmaktadır. Fonun görevi; Afgan yönetiminin bütçesi doğrultusunda, öncelikleri tespit etmek ve bu alanda gerekli yatırım ve düzenlemeleri yapmaktır. Sivil toplum örgütleri tarafından saptanan ve önerilen alanlarda da yatırım yapmaya yetkili olmalıdır. Fon ayrıca tarım, hayvancılık, küçük sanayi gibi alanlarda yapılacak çalışmaları finanse edecektir.

Afganistan'daki insancıl yapılanma ve kalkınma ihtiyaçları son derece büyüktür. Ekonomisi çökmek üzere, alt yapısı iflas etmiş, bir önceki devlet kurumları ciddi şekilde gerilemiş ve yok olmuştur. Sosyal göstergeleri dünyanın en kötüsü olan ülkede, Bonn Antlaşması'nın tarihsel ve cesaret verici olmasına rağmen politik çevreler halen hassas ve endişelidir. Afganistan'ın kesinlikle her sektörde yeniden yatırıma ihtiyacı vardır. Önemli kaynaklar sadece son 20 yılda zarar görmüş, kısa vadede ise savaş mağduru halkın barışa geçişinin yumuşak olması için beklentiler çok yükündür.

Afganistan şehirlerinin imarı ve yeniden yapılanması için (Kabil, Mezar-ı Şerif ve diğerleri), Afganistan Geçici Hükümet Planlama Bakanlığı ile ÜNOB (Üçer-

Nava-Özbek-Başar) ve İller Bankası (Türkiye) niyet mektubu imzalamışlardır. Bu projede ÜNOB, Afganistan'daki altyapı işlerinin yanı sıra, Afgan teknik personelinin Türkiye'de ve Afganistan'da eğitimi, Mühendislik ve Müşavirlik hizmetlerinin temini konusunda anlaşmaya varmışlardır.

Afganistan'da inşaat sektöründe 29 civarında Türk Şirketi faaliyet göstermektedir. Yüksel İnşaat Amerikan Elçilik binasını ve Kabil-Kandahar yolunu, Tepe İnşaat, Alman ordusu için baraka ve helikopter pisti, Zafer İnşaat Afgan ordu barakalarını ve ZMD polis akademisi binasını, Kabil-Kandahar yolunda çalışan Mensel İnşaat Amerikan ordugahını, Sürücüler Holding toplu konut işleri, Limak Kabil-Mezar-ı Şerif yolunu yapmaktadırlar. Afganistan'daki Türk şirketlerinin aldığı ihalelerin bedeli yarım milyar doları geçmiş bulunmaktadır.

Başkan George Walker Bush Afganistan için harcanan 87 milyar dolara ek olarak 12 milyar dolar harcamış ve bunun için eleştirilmiştir. İyi niyetli bazı kongre üyeleri Afganistan'ın hızla kötüleşmesini önlemek, güvenliğin sağlanması ve yeniden yapılanması için daha fazla para istemişlerdir. İstihbarat dairesi komitesinin başkan yardımcısı Doug Berenter "Afganistan için ayrılan para yetersiz" diyerek tepkisini ifade etmiştir. Beyaz Saray, Afganistan'da kullanmak için 167 milyon dolar ek ödenek talep etmiş ve bu kabul olmuştur. Daha sonra başkan geç ödenmesi talebiyle Afganistan'ın yeniden yapılanması için 800 milyon ve 11 milyar dolar da ordu için istemiştir. Amerika, harcadığı bu paraları Afganistan'dan elde etmek isteyecek ve bunun sonucunda yıllarca burada kalarak ülkeyi sömürecektir.

Almanya'nın başkenti Berlin'de yapılan Afganistan Konferansı'nda uluslararası toplum, gelecek 3 yıl için Afganistan'a 8.2 milyar dolar yardım sözü vermiştir. Afganistan Maliye Bakanı Eşref Gani, ülkenin yeniden yapılandırılması ve demokrasiye geçişini kolaylaştırmak için verilen 8.2 milyar dolar yardım sözünden memnuniyet duyduklarını söylemiştir. Bağışçı ülkelerin gelecek yıl 4.4 milyar dolar yardımda bulunacağı Afganistan'a, ABD bir yıl için 2.3 milyar dolar yardım sözü vermiştir. Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai, konferansta, 7 yıllık süre için 27.5 milyar dolar toplanmasını istemiştir (Milliyet Gazetesi, 2 Nisan 2004).

Afganlılar, Taliban'dan önce çok değerli kültürel geleneklere sahiptiler. Taliban yönetimi Afganistan'da tarihi yapıları dine aykırı olduğu gerekçesiyle yıkarak Afganistan'ın tarihi ve kültürel kimliğine zarar vermiştir. Afgan halkı, özgür olarak hareket etmeli, temel hak ve hürriyetlere sahip olmalı ve ülkede en kısa zamanda demokrasi rejimine geçmeli ve huzura kavuşmalıdır.

Afganistan'ın yeniden yapılandırılması çerçevesinde bir diğer alan ise siyasi cephedir. Geçici Hükümet'in süresi dolduktan sonra, yönetimi Loya Jirga'nın (Büyük Afgan Meclisi) devralması ve ardından seçimlere gidilmesi amaçlanmıştır. Ülkede Hamid Karzai'nin atadığı valilere karşı içten bir direniş söz konusudur. Bu durum Afganistan'daki siyasi iktidarsızlığın bir göstergesidir.

ABD'nin yeniden yapılanma programı çerçevesinde yeniden yapılandırma timleri(PRT) kurulmuştur. Bu program çerçevesinde kuzey kesimi Almanlar, güneyi Amerikalılar olarak çalışmalara başlamışlardır. Bu çalışmalardaki timler kendi ülkelerindeki şehirlerdeki yönetim ve işleyişi Afganistan'daki buldukları şehre adapte etmek için girişimlerde bulunmuşlardır. Türkiye'den de yeniden yapılandırma timi istenmiştir ancak hangi şehrin verileceği henüz belli olmamıştır.

Forbes adlı bir araştırma şirketi, dünyada gidilmemesi gereken en tehlikeli 10 ülke listesinde birinci sırada Pakistan'a (%22) yer vermiştir. Bu oylama internet üzerinden yapılmıştır. Afganistan (%12) ise beşinci sıradadır. Pakistan'da, şiddet, adam kaçırmaya ve terörizm başlıca risk kaynaklarıdır. Yabancılar, özellikle Hıristiyanlar'a saldırılar yüzünden güvensizdir. Afganistan ise, El-Kaide terör örgütünün tam anlamıyla çökertilememesi, ülke genelindeki milyonlarca mayınlar, gıda kıtlığı, alt yapı yokluğu, ve sıradan sayılan bombalama ve kaçırmaya eylemleri yüzünden tehlikeli ve gidilmemesi gereken bir ülkedir. Bu listeye Kuzey Kore, İsrail, Çeçenistan vs. ülkeler de girmiştir. ABD'nin Afganistan operasyonundan sonra Afganistan'ın güvenlik açısından, bazı küçük olaylar dışında, normal bir düzeye geldiği görülmektedir (Hürriyet Gazetesi, 21 Mart 2004).

Bütün bu girişimlere rağmen Afganistan, sosyal yaşam dahil bir çok alanda "Eski tas, eski hamam" denilebilecek bir durumla karşı karşıya kalmış ve yeniden yapılanma konusunda istenilen doğrultuda somut adımlar atabilmiş değildir.

ABD, Afganistan'ın güneyinde güvenliği sağlayamamıştır. Uyuşturucu ticareti konusunda mesafe alınamamıştır. Hükümet Başkanı Hamid Karzai'nin başında bulunduğu merkezi yönetim Kabil dışında otoritesini kuramamıştır.

Afganistan, 11 Eylül'ün ardından "Taliban sonrası dönem" olarak adlandırılan yeni bir döneme girmiştir. Ancak, bu dönemin neler getirip neler götüreceği ve bu süreç içinde Afganistan'ın nasıl bir şekil kazanacağı henüz belli değildir. Afganistan'ı ve uluslararası toplumu, bir çok bilinmeyen beklemektedir.

Afganistan'ın yıllarca süren savaş sonunda yeniden yapılanması için, dünya kamuoyunun ve devletlerin bir araya gelerek ellerinden gelen yardımı yapması gerekmektedir..

9.12.1. Afgan Ordusu

1978 yılında Afgan Ordusu 110.000 kişi iken 1986 yılında 50.000 kişiye düşmüştür. Günümüzde ulusal düzeyde bir ordu yoktur (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.64). Afganistan'ın ulusal ordu gücü, komünist rejim sonrası dağılmıştır. Özel birlik subaylarının çoğu mücahid grupların oluşturduğu etnik gruplarla yakın ilişki içindedir. 1995 yılında 15-49 yaş arasındaki asker sayısı 5.6 milyon olarak tahmin edilmektedir. Ülkede şu anda askeri yükümlülük ile ilgili belli bir düzenleme yoktur. Erkek nüfusun büyük bir bölümü savaşmaktadır. Denize kapalı olduğu için Deniz Kuvvetleri yoktur (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.64). Ordunun temel grupları, Hava Savunma Gücü, Ulusal Muhafızlar, Sınır Muhafız Güçleri, Ulusal Polis Gücü (Srandoi) (Afganistan Bilgi Broşürü, 2002, s.64) ve geri kalanı da kabile savaşçıları gruplarıdır.

Grupları komuta edenler genellikle siyasi ve ordu liderleridir. Bu liderler inançlı müslüman müritlerinin oluşturduğu etnik grupların liderleri mollalardır. Grupları bir araya getiren belki de etnik grup olmalarından ziyade normlardır. Grupların eğilimi merkez dışında etnik terörizme dayalıdır. Liderlik, genellikle aileden gelen bir üyeliktir.

Afgan grupların büyük bir çoğunluğu savaşmak yerine küçük sürpriz operasyonlar yaparlardı. Teknik gücü, ordu muharebe tankları, APC's ve kısıtlı saldırı uçaklarıdır. Piyadelerin sahip oldukları ağır silahlar, topçu ve zırhlı araçlardır.

Büyük çaptaki çatışmalar sıklıkla 5.000 savaşçıyla, küçük çatışmalar da sıklıkla 300 savaşçı ile olmaktadır. Gruplar genelde üstü açık kamyonları kullanarak saldırı yapmaktadırlar. Saldırılarda genellikle vur kaç taktiği uygulanıp Afganistan'ın düzlüklerine doğru kaçmak şeklinde gerçekleştirilmektedir. Atlı birlikler Afganistan'da geniş çapta kullanılmaktadır.

Merkezi Hükümet'in otoritesini bütün Afganistan'a yaymak maksadıyla Milli Ordu'nun kurulması özel bir önem arz etmektedir. Milli Ordu'nun teşkili kapsamında şu ana kadar UGYK(ISAF) Komutanlığı tarafından Başbakanlık Sarayı'nın emniyetinden sorumlu olan 1 nci Afgan Milli Muhafız Taburu ile Amerika ve Fransa tarafından 1, 2 ve 3 ncü Afgan Milli Taburlar'ı olmak üzere dört tabur kurulmuş ve eğitilmiştir. Milli ordunun teşkilinde tümdengelim yaklaşımının esas alınması ve teşkilatlanmanın en üst seviyesinden itibaren başlatılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Daha önce UGYK(ISAF) tarafından eğitilen 1 nci Afgan Milli Muhafız Taburu'nun "tekamül eğitimi" Türkiye tarafından yaptırılmıştır. 14'ü UGYK(ISAF) Komutanlığı'ndan tasarruf edilen, 16'sı ise Türkiye'den gelen toplam 30 Türk subay ve astsubayının yer aldığı 21 Eylül-28 Kasım 2002 tarihleri arasında on hafta süreyle planlanan tekamül eğitimi verilmiştir. Afganlı subay ve astsubaylar için Afganistan'da çeşitli kursların açılması ve Türkiye'de açılacak kurslara subay ve astsubay ile Harp okullarına öğrenci gönderilmesi hususları ile ikili askeri işbirliği antlaşması yapılması konusundaki çalışmalar devam etmektedir.

Afganistan'da Milli Ordu'nun teşkili konusunda da farklı modeller arasından tercih yapılmaya çalışılmaktadır. Türkiye, Afganistan milli ordusunu kurmaya talipken, Savunma Bakanı Muhammed Fehim Han, Ruslar'ı bile şaşırtan bir teklifte bulunmuş ve kendileri için en iyi modelin Rusya olduğunu ve Afgan Ordusu'nu Rusya'nın kurmasını istediklerini açıklamıştır. Hatta ekonomik model olarak da Moskova'yı benimsediklerini söylemiştir. İhtiyatı elden bırakmayan bakan, henüz bu değerlendirme için erken olduğunu söylemiştir. Ayrıca, yeni Afgan yönetimi model veya yörengesi arama konusunda Yeni Delhi'ye de gözden uzak tutmamıştır(Özcan, 2002, s.395).

Çoğu Afgan grupları, ufak mobilize ve küçük savaş grupları şeklinde ani saldırılarla savaşıyorlardı. Afgan milis kuvvetleri, ellerindeki yabancı kaynaklı savaş araç ve gereçlerine güvenmektedir. Yetersiz bakımları onların önemli eksikliklerindedir. Önemli gruplar içinde atlılar ve piyadeler vardır. Ülkeyi elde etmek için bu gruplar yeterli değildir ve gerekli gördükleri zaman anlaşma yapmaktadırlar.

Ülkenin içinde bulunduğu iklim koşulları ve çevre şartları teçhizatların bakımında sorunlar çıkarmaktadır. Yükseklik ve iklim koşulları ancak ufak ordu gereçlerine, roketlere ve patlayıcıların kullanılmasına imkan sağlamaktadır. Ülkenin sahip olduğu ordu gücü, ordu yapısı içeride kolayca sonuca ulaşabilen mücahid gruplardır.

Afganistan merkezi idaresinin sağlanmasının ilk adımı Afgan Milli Ordusu'nun kurulmasıdır. Yeni Afgan Ordusu'nun kurulmasının önündeki en büyük engel ise mevcut ordunun çekirdeğini teşkil edecek olan eski mücahidlerin sayıca çok fazla, ancak niteliğinin yetersiz olmasıdır. Bu durum çok sayıda mücahidin ordunun dışında bırakılması demektir. Hayatları boyunca dağlarda savaşmaktan başka bir iş yapmamış olan pek çok general ve albayın bu durumu kabullenmesi ise mümkün görünmemektedir. Ayrıca, mücahidler kendilerini kontrol eden ve savaş ağaları olarak adlandırılan komutanlarının da gücünü temsil etmektedirler. Komutanların bu güçlerinden vazgeçmeye hiç niyetleri yoktur (Güler, 2004, s.26).

Yeni ordunun kuruluşunun önündeki diğer bir engel de etnik ve bölgesel güç mücadelesidir. Tüm etnik kesimler, orduda hakimiyet sağlamaya çalışacaklardır. Öte yandan merkezi ordunun kurulması ile bölgesel güçleri zayıflatacak olan yerel güç odakları, kuruluş çalışmalarına asla destek vermeyeceklerdir. Bu ise, silahların teslim edilmemesi anlamına gelecektir (Güler, 2004, s.26).

Ayrıca tarihte olduğu gibi, etnik ve bölgesel güç odaklarının halihazırda uluslararası güçler tarafından tam anlamı ile kontrol edilmesinin bugün de mümkün olmayacağı değerlendirildiğinde, yakın gelecekte ülkede merkezi idare hakimiyetinin sağlanmasının mümkün olacağı beklenmemelidir (Güler, 2004, s.26).

Sonuç olarak şu anda Afganistan'da Afganistan Milli Ordusu (ANA-Afghanistan National Army) kurulmuştur. Ordunun kurulması ile ilgili 5 milyar dolarlık bir yardım paketi hazırlanmıştır. Bu para ile silah, teçhizat ve giyim- kuşam alınması planlanmıştır. Bu planlama çerçevesinde Afganistanlı generallerden bir heyet kurularak kullanacakları malzemenin alınması ile ilgili çalışma yapmaya başlamışlardır. Afganlı askerlerin giyim ve kuşamlarının T¼rkiye'den alınması yön¼nde team¼ller vardır. Afganistan Milli Ordusunun eğitimi ABD'liler tarafından yaptırılmaktadır. ABD'liler eğitim konusunda T¼rkiye'den yardım talebinde bulunmuşlardır.

10. AFGANİSTAN'A İLİŞKİN STRATEJİ MODELLERİ

Strateji sözcüğü, eski Yunanca'da "generallik sanatı" anlamına gelen "strategos" sözcüğünden türemiştir. Stratejinin geniş anlamı; bir savaşta siyasi iktidarın belirlediği amaca varmak için askeri kuvvetleri kullanma sanatı, modern bir savaşta, bir milletin veya milletler birliğinin savunmasında askeri, siyasi, iktisadi ve manevi güçleri bir arada kullanmak ve düzenlemek sanatıdır (Meydan Larousse, 1992, s.566). Son yıllarda çoğunlukla fikir birliği edilen tanıma göre strateji; ileride gerçekleşmesi muhtemel durumların veya gerçekleşmesi istenen amaçların önceden belirlenip, bu amaçlara ulaşmak için bir ulus yada uluslar topluluğunun ekonomik, politik, askeri ve moral güçlerini birbiriyle uyumlu olarak düzenleme, geliştirme ve kullanma sanatı ve bilimidir. Gerçekleşmesi muhtemel durumlar veya gerçekleşmesi istenen amaçlar belirlenir. Hedefe ulaşmak için elde mevcut olanak ve araçlar bu doğrultuda yönlendirilir, düzenlenir ve geliştirilir (Emanet, 2003, s.49).

Stratejinin en eski tanımı olan "orduyu kullanma" ve onunla özdeşleşen "generallik sanatı" ifadelerinde aslında hep şu mana vardır; belli bir mekanda belli bir zaman diliminde var olmak ve daha da zenginleşmek için kuvvet üstünlüğüne sahip olmaktır. "Her ülkenin politikası, jeopolitiğinde yatar" ifadesi coğrafi faktörlerin politikaya etkisini dikkate alarak hedeflere ulaşma yöntemlerinin belirlenmesidir (Toptaş, 2001, s.75).

Jeopolitik; kavram olarak yaşadığımız yüzyıl başlarında anlam kazanmaya başlamıştır. Özellikle iki dünya savaşı arasında geliştirilmiştir. Jeopolitik; "Devletlerin siyasetlerini ve tabiat kanunlarını birleştiren ilişkilerin incelenmesidir" (Atay, 1997, s.671). Geniş anlamıyla; Toprak ve politika kelimelerinin birleşimi olan jeopolitik kelimesi hükümet politikasının ve dış politikanın tayininde coğrafya olaylarını esas unsur olarak sistematik bir şekilde inceleyen bilgi koludur. Jeopolitik deyimini ilk defa kullanan İsveçli coğrafyacı K. Jellen; "Coğrafi organizma veya mekan içinde bir olgu olarak devletin incelenmesidir" diyerek jeopolitiği tanımlamıştır. Nicholas J. Spykman'ın görüşüne göre jeopolitik; bir memleketin

güvenlik politikasının coğrafya olaylarına göre planlanmasıdır (Askeri Coğrafya, 1995,s.13).

Orta Asya, Hindistan Yarımadası ve Orta Doğu ülkeleri arasında yer alan Afganistan, eski çağlarda “Dünyanın Kavşak Noktası” olarak adlandırılmıştır. Dünyanın en büyük istila yollarından birinin üzerinde bulunan Afganistan, pek çok işgalci orduların gelip geçtiği bir yer olmuştur. Afganistan Muhammed İkbal’ın tabiriyle “Asya’nın kalbi”dir. Afganistan bu jeostratejik özelliklerinden dolayı birçok devletin ele geçirmek için uğraş verdiği bir bölge olmuştur (Raşid, 2001, s.11).

20. yüzyıl başlarken dünya hakimiyeti veya büyük devlet olma uğraşı veren devletlerin kendi ekollerinin, jeopolitikle uğraşan teorisyenlerin etkisi altında kaldıkları, yapılan uygulamaların sonuçlarına bakılarak söylenebilir. Jeopolitik alanda birçok olayı açıklama amacına yönelik kurallar ve yasalar sistemli bir şekilde düzenlenerek teoriler ortaya konmuştur. Teoriler, jeopolitik incelemelerde ve değerlendirmelerde dikkate alınması gereken önemli bir etken ve veridir (Askeri Coğrafya, 1995, s.10).

Amerika’nın öncülüğündeki Batı ile Rusya’nın öncülüğündeki Doğu dünyası arasında 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan Doğu-Batı bloklaşması her iki kutbun da bir diğerine karşı savunma ve strateji politikaları oluşturmalarını ve gelecekleriyle ilgili belirli planlar yapmalarını gerektirmiştir (Kona, 2003, s.148).

ABD’nin Orta Doğu petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde ekonomik denetim kurma stratejisinin merkezinde Afganistan yer almaktadır. Stratejisyenlerin çeşitli görüşleri vardır. Bunlardan Nicholas J. Spykman (1893-1943) kenar kuşak adlı bir teoriyi savunmuştur. Bu teoriye göre; dünya adasına hakimiyet, merkez bölgesini çeviren, kaynakları ve imkanları daha geniş olan kenar kuşağı elde tutmakla mümkündür. Bu dış kuşak; Avrupa, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibiryadır (Atay, 1997, s.102).

Spykman’a göre; “Gerçek potansiyel hakimiyet gücünün Batı Avrupa – Türkiye – Irak – Pakistan – Afganistan – Hindistan – Çin – Kore – Doğu

Sibirya'dan oluşan kenar kuşak hattında (Rimland) olduğunu iddia ederek bu hatta hakim olan gücün dünyaya hakim olacağı tezini geliştirmiştir" (Davutoğlu, 2002, s.105). Spykman'ın bu görüşü ABD'de de etkili olmuştur. 1947'den sonra Türkiye ve Yunanistan'ı desteklemeye yönelik Truman Doktrini'nin yürürlüğe girmesinden sonra NATO, CENTO, SEATO gibi organizasyonların kurulmasının asıl nedeni; kenar kuşağı, merkez bölgesi karşısında bütünleştirmek amacındır (Emanet, 2003, s.31).

Spykman'ın görüşleri günümüzde değer ve önem kazanmıştır. ABD bu teoriden etkilenecek politikalar yürütmüş ve bunun sonucunda Afganistan bu teorinin ve görüşün önemli bir aşaması olmuştur. Gelecekte kenar kuşak ülkeleri kıtasal kitleye girmek için bir köprübaşı, dünyaya yayılmak içinde çıkış trampelenleri teşkil edecektir (Atay, 1997, s.103).

Afganistan ile ilgili strateji modelleri incelerken öncelikle Afganistan'a komşu olan devletler ile daha sonra bu ülke üzerinde emelleri olan ülkeler ele alınmıştır. Bu stratejiler iyimser ve kötümser olarak iki ana kısma ayrılmıştır. Bunları da kendi aralarında kısa, orta ve uzun vade de iyimser ve kötümser strateji modelleri olarak incelenmiştir. Kısa vade de 3 yıl, orta vade de 10 yıl, uzun vade de 25-30 yılı göz önüne alarak Afganistan'a ilişkin stratejileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

10.1. Strateji Model 1: Türkiye – Afganistan Strateji Modelleri

Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişki 1920'li yıllara dayanmaktadır. Tarihi bağlarımız çok kuvvetlidir. Atatürk zamanında başlayan dostane ilişkiler inişli çıkışlı bir şekilde devam etmektedir. Afganistan ile Türkiye günümüzde de siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliğine devam etmektedir. ABD'nin operasyonu sonucunda ortaya çıkan yeni oluşuma Türkiye kayıtsız kalmamalıdır. Türkiye ve Afganistan aynı yıllarda İngiliz emperyalizmine karşı bağımsızlık savaşı yürütmüşlerdir ve bunda başarılı olmuşlardır. Atatürk'ün ölümüyle ilişkilerimiz belli bir dönem duraklansa da Türk halkının ve devletinin bu ülkeye karşı sempatisi hala devam etmektedir.

Afganistan bilindiği gibi doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülkedir. Türkiye bu kaynaklardan yararlanmak için projeler üretmelidir.

10.1.1. İyimser Strateji Modelleri

Afganistan ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkiler, tarihte yaşanan kopuklukları giderecek şekilde yönlendirilmeli ve ortak değerler öne çıkarılarak güçlendirilmelidir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün söylediği ve uyguladığı gibi, bu ülkeye yapacağımız yardımlar dünyanın gözünde büyümemizi ve Afgan halkının gönlünde taht kurmamızı sağlayacak ve bundan Türkiye kazançlı çıkacaktır. Türkiye yeni oluşan dünya düzeninde yerini iyi belirleyerek, bu devletin oluşum safhalarını iyi takip ederek ve güçlü bir dış politika izleyerek Afganistan'da söz sahibi olabilir.

10.1.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri

Atatürk döneminde olduğu gibi Türkiye'den asker, doktor, mühendis, öğretmen gibi yetişmiş aydın göndererek yeniden yapılanma sürecine katkıda bulunulabilir.

Türkiye büyük deneyime sahip olduğu sağlık sistemlerinin geliştirilmesi ve koşullarının iyileştirilmesi açısından, Afganistan'da daha önce açmış olduğu Atatürk Çocuk Hastanesi gibi örnek Türk Hastaneleri açabilir ve bu sayede uluslararası desteğin öncülüğünü gerçekleştirebilir.

Başarılı olan Afgan gençlerinin Türk üniversitelerinde okumaları için her türlü maddi ve manevi desteğin verilmesine devam edilmelidir.

UGYK(ISAF) bünyesinde görev yapan birliğimiz güvenlik konuları yanında kültürel alanda da faaliyet göstererek Türkiye ile Afganistan arasındaki dostluk köprüsünün kalıcı olması sağlanabilir.

Afganistan halkının temel ihtiyaç maddeleri karşılanmalıdır. Maddi olarak yapılacak bu yardım, Türkiye'ye ilerleyen zamanlarda yeni pazarlar açabilir.

İnşaat sektöründe dünyada iddialı olan Türkiye yıllarca savaş yüzünden harebeye dönen Afganistan'daki alt yapı ve inşaat sektöründe öncü ülke olabilir.

Türkiye'nin kendi bölgesinde serbest hareket edebilmesi için, Afganistan'da kendini riske atmayacak ve hedef haline gelmeyecek bir politika izlemelidir. Türkiye böyle bir politika izlediği takdirde Orta Asya Cumhuriyetleri için bölgede psikolojik bir rahatlama sağlayacak ve prestijini kazanma noktasında önemli bir adım atacaktır. Bölgesel politikalarda daha fazla dikkate alınacaktır. Denge politikalarına dönüş yapacak ve dış politikadaki bunalımdan ve çıkmazdan kurtulma yönünde önemli bir adım atmış olacaktır.

10.1.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri

Türkiye, Afganistan'da kurulacak yeni hükümet çalışmalarında yer almalıdır. Bilhassa Türkler'e hükümette temsil hakkı verilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Kuruluş aşamasında olan ordunun eğitiminin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne verilmesi sağlanabilir.

Afganistan ordusunun çekirdeğini oluşturacak subay adayları Harp Okullarımıza getirilerek eğitilebilir.

Afganistan'la Türkiye eğitim alanında iş birliği seferberliği başlatabilir.

Ekonomik ilişkilerde Türkiye – Afganistan arasında ortak menfaat alanları tesbit edilmeli, buna göre yatırımlar yapılmalıdır.

Türkiye buradaki soydaşlarımızla olan tarihi ve kültürel bağlarını güçlendirmelidir.

Afganistan ordusunun silah, teçhizat, araç ve gereçleri Türkiye tarafından karşılanabilir.

Türkiye, bölgeye ABD ile birlikte girmeye devam etmeli ve Afganistan'ın yeniden inşası sürecinde yatırım yapabilmek için ABD'nin yanısıra Japonya ile de

olan ilişkilerini geliştirmelidir. En azından müteahhitlik hizmetlerindeki şansını yüksek tutmalıdır.

Türkiye diğer ülkelerle özellikle Rusya ile rekabetten ziyade işbirliğine yönelik bir tutum sergilemelidir.

Afganistan'ın yeniden inşası, yapılanması sürecinde Mustafa Kemal Atatürk dönemindeki gibi güçlü politikalar takip edilerek eğitim, sağlık, tarım ve maliye konularında teknik olarak yardımcı olunabilir. Bunun için biran önce mali kaynak sağlanmalı ve projeler hazırlanmalıdır.

Türkiye'nin bölgede güçlü bir yere sahip olduğu inşaat sektöründe; özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri'ndeki firmalar buraya kaydırılarak hatta bu firmaların Afgan firmalarla ortaklık kurması sağlanarak, Afganistan'a girmesi yönünde çalışmalar yapılmalıdır. Böylece Orta Asya Cumhuriyetleri'de yeniden inşa sürecine katılmış olur ve Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri üzerindeki saygınlığı ve prestiji artar. Bu hususta da ABD ve Japonya'yı ikna edici çalışmalar yapılmalıdır.

Yukarıdaki benzer bir strateji Pakistan üzerinde de gerçekleştirilebilir. Böylece iki ülkenin diğer ülkelere karşı daha güçlü rekabet etme şansı artar ve birbirlerine rakip olma durumları ortadan kalkmış olur.

Türkiye inşaat sektöründeki deneyimini Pakistan şirketlerinin zemin deneyimiyle birleştirerek Afganistan'da alt yapı işlerinde yer alabilir.

Türkiye, Afganistan'da istikrarın sağlanmasında önemli bir görev üstlenebilir. Bunun içinde Afganistan'la olan tarihi ve kültürel bağlarını kullanarak aşiretler arasındaki çıkar çatışmalarında arabulucu ve yönlendirici girişimlerde bulunabilir.

10.1.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri

Türkiye stratejik konumu itibarıyla bu bölgenin gelişmesinde önemli rol oynayabilir. Bunun için girişimlerde bulunarak mal ve hizmetlerin Türkiye üzerinden geçmesi sağlanmalıdır.

Bölgede Türkçe kökenli bir lehçe konuşulduğu dikkate alınarak Afganistan'da Türkçe'nin ortak dil haline gelmesi hedeflenmelidir. Bunun için gerekli eğitim alt yapısı vakit geçirilmeden tesis edilmelidir.

Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk'ün izlediği siyaset doğrultusunda Saadabad Paktı (Ek-8) benzeri bir ittifak kurarak, Afganistan'ı buna dahil etmelidir.

Kısa ve orta vadede atılan temellerle Türkiye ve Afganistan'ın uluslararası arenada ekonomik ve politik alanda kendisini kanıtlanması, birbirine her konuda destek olması ve Türk Cumhuriyetleri ile birlikte gelecekte Türk birliğinin kurulması sağlanabilir.

10.1.2. Kötümser Strateji Modelleri

ABD'nin 11 Eylül saldırısından sonra Türkiye'nin bu operasyonda ABD'nin yanında yer alması dünya kamuoyunda destek bulmuştur. Fakat Afgan halkının ve diğer İslam Ülkeleri'nin Türkiye'ye bakış açısı önemlidir. ABD'nin, Türkiye için önemli olan Bakü-Ceyhan hattı ve Hazar Havzası doğal kaynaklarını (petrol-doğalgaz) ele geçirmesinin Türkiye için gelecekte ne getireceği belli değildir. Bakü-Ceyhan Boru Hattı vasıtasıyla Orta Asya'daki önemli petrol ve doğalgaz kaynakları Türkiye üzerinden Avrupa'ya aktarılabilir. Bu durum Türkiye'nin bölgedeki jeostratejik önemini artırarak ekonomik yönden güçlenmesini sağlar. Sovyet Rusya'nın bu projede Türkiye'ye destek vermemesi sorun yaratacaktır ve Türkiye bu olaydan ekonomik ve siyasi olarak zarar görecektir.

10.1.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri

İhalelerin alınmaması ve alınan ihalelerinde iptali gibi bir durum söz konusu olabilir.

UGYK (ISAF) bünyesindeki Türk birliğinin görevine son verilebilir.

Afganistan'da bulunan Türk etnik gruplara yönetimde yer verilmeyerek iç çatışmaların çıkmasına neden olunabilir.

10.1.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri

İslamabad randevusunda Afganistan'ın yeniden yapılanması konusunda Afganistan'a yapılacak yardımın büyük kısmının inşaat sektörüne ayrılmasında mutabakata varılmış, Türkiye bu randevuda iyi bir strateji izleyememiş ve sesini duyuramamıştır. Türkiye'nin bu tutumundan dolayı iddialı olabileceği inşaat sektöründeki yatırımları sınırlı kalabilir.

Afganistan'da bulunan Türk etnik nüfus baskı altına alınarak sindirilebilir ve birbirine düşürülebilir.

10.1.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan'da bulunan Türkler'e olmayan Afgan kimliğinin kazandırılması gibi girişimlerde bulunabilirler.

ABD'nin, Afganistan'a kalıcı olarak yerleşmesi, Türkiye'nin Orta Asya'daki öneminin azalmasına neden olabilir.

10.2. Strateji Modeli 2: Afganistan – ABD Strateji Modelleri

ABD'nin Afganistan'da, Sovyetler Birliği'nin işgaline kadar olan dönemde belli bir stratejisi yoktur. Afganistan'ın Sovyetler Birliği'ne yaklaşması ve Sovyetler Birliği'nin bu ülkeyi işgal etmesi, ABD'nin Pakistan'a ekonomik ve askeri konularda desteklemek suretiyle hem Pakistan'ı Sovyetler Birliği'nin yayılmacı gücünü engellemek, hem de ülkeyi işgal eden Sovyetler Birliği'ne karşı Pakistan'daki üsler yardımıyla Mücahidleri desteklemesi sağlanmıştır.

11 Eylül olaylarının ardından ABD'nin Afganistan'a yönelik operasyonu birçok soru işaretini de beraberinde getirmiştir. Bunun en büyük sebebi saldırı hakkında ileri sürülen iddialar ve bunlara karşı Amerikan yönetiminin tatmin edici bir açıklamada bulunamamasıdır. Bu yüzden olayları yakından takip edenlerin ortaya

çıkardığı çelişkiler çerçevesinde konuya yaklaşıldığında, Afganistan merkezli büyük bir oyunun sahneye konulduğunu düşünmemek elde değildir. Bölgenin gerek Asya'yı gerek Ortadoğu'yu gerekse Uzakdoğu'yu kontrol eder bir konumda bulunması, yaşananların, yarının dünyasını yeniden şekillendirmeye yönelik büyük bir organizasyonun ilk hamleleri olarak değerlendirilmesine yol açacaktır.

10.2.1. İyimser Strateji Modelleri

Afganistan'da yönetimin değiştirilmesi ve geniş tabanlı bir yönetimin kurulması sağlanabilir.

Demokratik düşünce ve demokratik kurumların geliştirilmesi sağlanabilir.

ABD, Afganistan'a, sahip olduğu teknolojiyi getirerek ülkenin çağdaşlaşmasına yardımcı olabilir.

10.2.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri

ABD "teröre karşı savaş" sloganıyla Afganistan'a operasyon düzenleyerek buradaki terörist kampları yok edecektir. ABD'nin Taliban rejimini yok etmesi ile bu ülkede devamlı savaşmak zorunda kalan insanlar artık silah bırakacak ve rahat yaşama imkanına kavuşacaktır. Afganistan'da güvenli bir ortamın sağlanmasıyla binlerce mülteci evlerine dönme imkanı bulabilirler.

Özgürlük operasyonları sona erdirilmelidir.

Afganistan'ın yeniden yapılanma çalışmalarına hız verilmelidir.

UGYK (ISAF)'nın görev sahası Afganistan'ın tamamına yayılmalıdır

Nüfus sayımı ve seçim en kısa zamanda yapılmalıdır.

Afganistan'ı silahsızlandırma aşamasında Afganistan genelinde büyük güçlükler yaşanabilir. Çünkü Afganistan halkından silahını almak pek kolay gözükmemektedir. Başta ABD ve UGYK(ISAF) bu konuda üzerine düşeni yaparak, Afganistan'ı güvenli hale getirilmelidir. Buda şu anda zor görünmektedir. UGYK(ISAF)'nn görev bölgesi sadece başkent Kabil'le sınırlıdır, diğer yerlerde

denetim bölgenin güçlü kabilelerindedir. Bunun için UGYK(ISAF)'nın denetim alanı genişletilerek asker sayısı artırılmalıdır. Böylece ülke huzura kavuşur ve bundan Afgan halkı kazançlı çıkar.

10.2.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri

Afgan kimliğinin oluşturulmasına katkı sağlanmalıdır.

ABD, Afganistan'da düzeni sağlayabilirse, Afganistan Orta Asya ile Batı Dünyası arasında bir köprü durumuna gelebilir. Böylelikle bölgenin batı dünyası ile olan ticari ilişkileri gelişecek ve batı değerleri Orta Asya'ya yerleşmeye başlayacaktır.

10.2.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri

Teröre destek veren diğer ülkelerin cezalandırılması ve despotik yönetimlerin değiştirilmesi için uygun koşullar hazırlanmalıdır.

ABD, Afganistan'daki yıkılmış olan sanayiye kurarak, Afganistan'ın geleceğini garantiye almalıdır.

10.2.2. Kötümser Strateji Modelleri

ABD'nin, 11 Eylül saldırısından hemen sonra direkt Usame Bin Ladin'i hedef göstermesi ve Usame Bin Ladin'in Afganistan'da olması bir tesadüf müdür? Operasyonun ilk hedefi başka bir ülke olabilir ve başka bir hedef seçilebilirdi. O zaman başka bir kişinin adı mı ortaya atılacaktı ve o kişi, o ülkede mi olacaktı?

ABD "teröre karşı savaş" sloganıyla aslında çok daha farklı stratejik ve ekonomik kazanımlar elde etmek istiyordu. Afganistan'a yerleşerek Orta Asya ve Kafkaslar'a açılım yapabileceği bir kapı elde edecek ve bu sayede elinde nükleer güç bulunduran üç ülkeye Çin, Hindistan ve Pakistan'a komşu olacaktı. Bu ülkelerle beraber Rusya ve İran'a karşı hemen sınır ötesinden güç projeksiyonu gerçekleştirme imkanını yakalayacaktı.

11 Eylül saldırısının siyasi hedefi; küreselleşen yeni dünya düzeninde ABD menfaatlerini tehdit eden terör ve terörle bağlantılı her türlü oluşumun ortadan kaldırılması ve Orta Asya'ya yerleşerek bölgede jeopolitik ve stratejik üstünlüğün ele geçirilmesidir.

10.2.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri

ABD'nin Afganistan'ın çevre kuşağına yerleşmesi, ABD'nin askeri ve politik gücüne Avrasya ekseninde yeni açılım alanları sağlamıştır. Bir Avrasya gücü haline gelen ABD, Batı Türkistan'ın başta enerji kaynakları olmak üzere zengin yeraltı kaynakları üzerinde hakimiyet kurabilir.

Amerika geleceğin potansiyel güç odaklarından birisi olarak görülen Çin'i yakın takibe alarak Çin üzerinde etkili olmaya çalışabilir. Bundan dolayı ABD ile Çin arasında çıkar çatışmalarından dolayı bölgede istenmeyen olaylar olabilir.

10.2.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri

ABD için Afganistan kimsenin rahatsız olmayacağı ve ilgilenmeyeceği bir ülkedir. ABD bu ülkede Ruslar'la birlikte hareket edecek ve Ruslar'ın tepkisini çekmeyecektir. Aslında Afganistan harekati Çin'e karşı verilmiş bir mesajdır. Eğer Çin günün birinde Rusya topraklarına doğru genişlemek isterse ABD'nin de Rusya'nın yanında saf tutacağı şeklinde bir imaj verilmek isteniyordu.

ABD, Pakistan, Afganistan, Özbekistan mihverini kullanarak Orta Asya'ya girebilir ve bu bölgede jeopolitik bir üstünlük kurabilir.

ABD Afganistan operasyonunda, Taliban ve El-Kaide'yi hedef almıştır. Bunun sonucunda bu örgütler büyük darbe alarak dağılma sürecine girmiştir. Fakat bölgeye ABD'nin girmesini istemeyen başta Çin, Rusya ve İran tekrar Afganistan'daki ABD karşıtı güçlere destek verebilir ve bunun sonucu olarak bu bölgedeki huzursuzluk artarak devam edebilir.

10.2.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri

ABD, Afganistan'ı kontrol etmekle Orta Asya petrol ve doğalgazının geçeceği bir alanı da bu vesile ile kontrol altına almıştır.

ABD ekonomik rakiplerinin olmazsa olmaz dedikleri enerjiyi kontrol altına alarak petrol pazarlarına hakim olabilir ve bu suretle de kendisine rakip olabilecek Japonya, Çin ve Rusya gibi ülkeleri de kontrol altında bulundurabilir. Eğer alternatif bir enerji kaynağı ortaya çıkarsa bu kaynağı kullanmaya kendisi karar verecek ve zamanını kendisi belirleyecektir.

Afganistan'a askeri müdahaledeki amaç bu coğrafyadaki mevcut ülkeleri, Moskova ve Pekin'i etki alanı dışına çıkarabilmek, Avrasya'nın enerji yataklarının bulunduğu Hazar Havzası'nın doğusunda ve batısında bir Amerikan denetim bölgesi oluşturabilmek ve bu bölgenin enerji kaynaklarının açık denizlere Amerikan denetiminde inmesini sağlayabilmektir.

ABD, Afganistan operasyonundan sonra tıpkı Ruslar'ın yaptığı gibi Afgan çocuklarını yardım amacıyla kendi ülkesine götürmüş, fakat işin gerçek yanı bu çocukları kendi kültüründen ve dininden uzaklaştırarak tam bir ABD vatandaşı gibi yetiştirebilir. Afganistan içinde de eğitim amaçlı okullar açılmış ve burada da misyonerler Afgan çocuklarını kendi ideolojilerine göre eğitebilir. ABD, gelecekte bu yetiştirdiği Afganlılar'ı devlet yönetimine yerleştirerek kendi amaçları doğrultusunda kullanabilirler.

10.3. Strateji Modeli 3: Afganistan – Türkmenistan – Özbekistan – Tacikistan Strateji Modelleri

Afganistan'a komşu olan bu devletlerin ortak özelliği doğalgaz ve petrol rezervleri bakımından zengin olmalarıdır. Bunun yanında üç ülkenin de Afganistan'da yaşayan soydaşları vardır. Türkmenistan ve Özbekistan, ABD'nin Afganistan operasyonunda devamlı olarak üs olarak kullandığı ülkelerdir. Tacikistan'da ise halen Rusya'nın askeri üsleri mevcuttur ve bu bölge için tehlike oluşturmaktadır. Bu ülkeler özellikle Afganistan'daki istikrarsızlıktan en fazla etkilenebilecek ülkelerin başında gelir.

Afganistan'a komşu olan bu cumhuriyetler, Afganistan içerisindeki gruplar arasında belli bir uzlaşma platformu yaratmalı bu sayede Afganistan'da güçlü bir merkezi otorite oluşturarak, kısmen de olsa bölgesel güvenlik sağlanmalıdır.

10.3.1. İyimser Strateji Modelleri

Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan dünyanın önde gelen doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip ülkeleridir. ABD, bu ülkeleri kullanarak Orta Asya'ya girmeyi planlamakta ve Rusya'nın önüne set çekmeyi düşünmektedir.

10.3.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri

Afganistan'daki askeri operasyondan sonra Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan güvenilir hale gelmiştir. Çünkü daha önce Afganistan'daki Taliban rejimi bu ülkelere ideolojilerini yaymak için militan gönderiyor ve buda bölge için tehlike oluşturuyordu. ABD'nin bölgede güven ve istikrarı sağlaması ile bu ülkeler kendilerini daha da güvende hissedebilirler. ABD'nin bölgedeki pozisyonu gereği Ruslar'ın etkisi azalabilir.

Afganistan'daki yeni oluşumda Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan söz sahibi olabilir. ABD, Afganistan'daki yeni oluşumda, bu devletlerin desteğini almalıdır. Afganistan içinde Türkmen, Özbek ve Tacik etnik grupları vardır bunların desteğini almadan kurulan bir hükümetin kalıcı olmayacağını ABD bilmektedir. Bunun için bu devletlere ihtiyacı vardır. Bu devletlerle, Afganistan'daki Kurucu Hükümet arasında karşılıklı ekonomik, siyasi ve kültürel bağlar geliştirilmelidir.

10.3.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri

Afganistan'da bulunan Türkler bir çatı altında toplanarak birlik ve beraberlik içinde ülke yönetiminde daha güçlü ve aktif bir pozisyon almaları sağlanabilir.

10.3.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri

Dünya enerji ve tüketim değerleri incelendiğinde dünya nüfusunun %15'i, dünya petrolünün %59'u, doğalgazının %74'ü, Avrasya dediğimiz ve içine Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ı alan bölgedir (Sandıklı, 2002, s.58). Orta Asya ve Hazar Bölgesi enerji kaynakları ve bu kaynakları açık denizlere taşıyacak boru hatları bu devletler üzerinden ve Afganistan'dan geçeceğinden, bu bölge ABD ve batılı ülkelerin ilgi odağı olacaktır. Bu üç devletin bölgede güvenliğe kavuşması için yanı başındaki Afganistan'da en kısa zamanda güven ve istikrar sağlanmalıdır.

10.3.2. Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan'daki iç karışıklıklar devam eder ve ABD burada düzeni sağlayamazsa ilk olarak bundan Afganistan'a komşu olan Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan olumsuz etkilenebilir. Çünkü, bu ülkelerin Afganistan'da yaşayan soydaşları vardır.

Afganistan'a ABD tam olarak hakim olamamıştır. Afganistan'daki Radikal Taliban militanları sınırdan bu ülkelere geçerek ve bu ülkelerin içindeki diğer militanlarla ilişki kurarak bölgenin yeniden bir kaosa sürüklenmesine neden olabilir.

Rusya'nın, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan üzerindeki baskısı halen devam etmektedir ve bu ülkelerin ABD'ye yaklaşmasından memnun değildir. Afganistan'da halen devam etmekte olan bu kaosa bu ülkelerin katılması bölgenin geleceği açısından yeni sorunlar doğurabilir.

10.3.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan'ın içinde bulunan Türkmen, Özbek ve Tacikler yeni kurulan hükümetten memnun kalmayıp kendilerine daha fazla hak verilmesini isterlerse bu Afganistan'ın kaosa sürüklenmesine ve yeni kurulan hükümetin meşruluğunun tartışılmasına neden olabilir. Tacikistan'daki radikal İslami eğilimlerin yükselmesi bölgede tehlikeli sonuçlar yaratabilir.

10.3.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Güney Özbekistan'ın bazı bölümlerinde Semerkant'ta özellikle yoğun bir Tacik nüfusu bulunmaktadır. Batı Tacikistan'daki Özbeklerin son yıllarda Tacikler'le Fergana vadisinde giriştiği etnik çatışmalar bölgedeki güvenliği tehdit etmektedir. Kuzey Afganistan'da bulunan 3,5 milyon Tacik bölgenin istikrarı açısından önemli problemlere neden olabilir.

10.3.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan, üzerinden geçmesi planlanan doğalgaz ve petrol boru hatları bu ülkelerin ekonomilerine büyük kaynak sağlayacaktır. Rusya tekrar bölgede güçlü olmak isteyecektir. ABD ise Rusya'nın önünü kesmeye çalışacak ve buda yeni bir sorun ortaya çıkaracaktır. ABD, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'dan üs talep edecek ve buda ABD-Rusya ilişkilerini gerecektir. Rusya'nın halen bu devletlerde askeri üsleri ve vatandaşları vardır ve Rusya gelecekte ekonomik olarak kötü duruma düşmemek için bu üslerinden vazgeçmeyecektir. Bunun için Rusya, bu ülkeleri devamlı tehdit etmektedir. ABD'nin, Afganistan operasyonundan sonra Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'dan çıkmaması durumunda ABD-Rusya ilişkilerinin geleceği karanlık görünmektedir. Bu durumdan da yine etkilenen Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan olacaktır.

10.4. Strateji Modeli 4: Afganistan – İran Strateji Modelleri

İran başlangıçta Taliban'a karşı yürütülen operasyon karşısında sesini çıkarmayarak olaylardan en fazla yararlanmak isteyen tarafsız ülkelere biri rolünü sürdürmek istemiştir. Fakat ABD'nin Afganistan'a yerleşmesiyle birlikte, bu gelişmeden en fazla rahatsızlık duyan ülkelere birisi durumuna gelmiştir. Çünkü ABD'nin ilerideki hedeflerinden birinin İran olduğu konusunda görüşler vardır, İran bundan endişelenmektedir. İran, Afganistan'da Şii grupların yönetimde söz sahibi olmaları için de çaba harcamaktadır.

10.4.1. İyimser Strateji Modelleri

İran, Afganistan'ın komşusu olması ve doğuya açılan kapısı olması dolayısıyla burada oluşacak bir gelişmeden etkilenecektir. Bunun için İran'ın Afganistan'da yeni kurulan hükümetin oluşumundaki görüş ve düşünceleri önemli olabilir. Çünkü Afganistan'ın içinde büyük oranda İran'a bağlı Şiiiler yaşamaktadır.

10.4.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri

İran ile yeni kurulan Afganistan hükümeti arasındaki ilişkilerin gelişmesi bölge için iyi sonuçlar verebilir. Bölge güvenlik, siyasi ve ekonomik olarak istikrara kavuşabilir.

İran'da bulunan mültecilerin yurtlarına ve evlerine dönmeleri sağlanabilir.

10.4.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri

İran'ın Afganistan operasyonuna bakış açısı ABD açısından önemlidir. İran bir taraftan Taliban rejiminin yıkılmasına sevinirken, diğer taraftan ABD'nin Afganistan'a yerleşerek bu bölgeyi kontrol etmesini istememektedir. İran-ABD ilişkileri gelecekte işbirliğine doğru giderse bölge güvenli bir hale gelebilir, bu da bölgeye huzur ve güven getirebilir.

10.4.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri

İran, Afganistan'da tüm etnik grupları kapsayan bir devletin kurulmasını istemekte ve Peştunlar'ın bu hükümette ağırlıklı olmasına karşı çıkmaktadır. İran, Afganistan'daki yıkımın ardından bu ülkede projeler geliştirebilir. Yıkılan alt yapının yerine yenisini yaparak, ekonomik ve siyasi kazanç sağlayabilir. İran, Afganistan'da cami, medrese ve yurtlar vasıtası ile yoğun bir faaliyet yürütmektedir.

10.4.2. Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan'da yaşayan Hazaralar'ın Şii olması ve İran desteğini alması Taliban devrinde sorun çıkarmıştır. Günümüzde yeni kurulan hükümette de bu sorun olabilir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan operasyonu sonucu Taliban rejiminin devrilmesine İran sevinmiştir. İran, ABD'nin bu bölgeye yerleşerek bölgeye hakim olmasını istememektedir. Bu yüzden Rusya, Çin ve İran birlikte hareket etme kararı alabilir. İran, Afgan topraklarını kendi tarihi toprakları olarak görmektedir. İngiltere'nin izlediği siyaset sonucunda Afganistan'ın İran'dan ayrıldığını belirtmekte ve bundan dolayı da Afganistan'ı bir parçası olarak görmektedir. Bu iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği açısından sorun yaratabilir.

10.4.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri

İran, ABD'nin bölgeye girmesini engellemek için Afganistan'daki kendi yandaşları olan Hazaralar'ı kışkırtabilir, ülkenin kaosa sürüklenmesine sebep olabilir.

10.4.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri

İran, bölgeye kendi ideolojik fikri Şiiliği yaymaya çalışabilir. Buda Afganistan'a yerleşen ABD ile aralarında önceden beri var olan ilişkileri gerebilir. ABD'nin el altından İran'ı tehdit etmesi de bölge güvenliğine zarar verebilir.

10.4.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri

ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan operasyonu bölgede ilk başta İran'ı tedirgin etmiştir. Saldırının arkasında ilk başta El-Kaide, Hizbullah gibi örgütlerin bulunduğu söylenmesi ve bunların İran'dan destek aldığı görüşü ileri sürülünce İran bunu kabul etmemiştir. İran iğne üzerinde durmaktadır ve her an ABD'nin saldırısından çekinmektedir. ABD'nin Basra Körfezini ele geçirmeye çalışması ve İran'ı devamlı nükleer silah konusunda sıkıştırması bölgede gelecekte büyük sorunların yaşanacağını göstermektedir. ABD'nin bölgeden uzun bir süre çekilmeyeceğini açıklaması İran'ı tedirgin ederek sıranın kendisine geleceğini düşünmeye başlamasına sebep olmuştur. İran'ın üzerinden geçecek doğalgaz ve

petrol boru hatları projeleri gerçekleşmezse, İran bundan olumsuz etkilenebilir ve bunun sorumlusu olarak ABD'yi görebilir buda bölgede İran'ın ABD karşıtı yeni bir strateji izlemesine sebep olabilir.

10.5. Strateji Modeli 5: Afganistan – Çin Strateji Modelleri

Çin'in 11 Eylül sonrasında uygulamak istediği politikalar; ekonomi ve teknoloji alanlarında küreselleşme, uluslararası politik konjonktürde çok kutuplu dünya düzeni, bölgesel olarak çok taraflı işbirliği, ABD ile uluslararası terörizme karşı operasyonda işbirliği yapmaktır.

Çin Afganistan'a yaptığı aşamalı para yardımıyla aslında bölgeye hakim olmaya çalışmaktadır. Çin'in bu kadar büyük para yardımı yapmasının sebebi daha çok kendi stratejik güvenliğini sağlama endişesidir.

11 Eylül sonrası "bekle gör" politikası izleyen Çin, Orta Asya'da etkinliğini yitirmiştir. Tekrar bölgede etki sahibi olmak istemektedir.

Doğu Türkistan bağımsızlık hareketini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

ABD'nin Afganistan askeri operasyonu Orta Asya ve Güney Asya'da mevcut olan dengeyi bozmuştur. Değişen bu dengeler Pekin'i endişelendirmiş ve Çin'in kuzeybatı bölgesinin güvenliği, Batı Kalkınma Projesi, Orta Asya'dan Çin'e petrol ve doğalgaz taşınması gibi ülke çıkarlarının tehlikeye girmesi söz konusu olduğu için Çin para yardımıyla Afganistan'a yakınlaşmıştır.

Çin'in büyüyen ekonomisine enerji kaynağı ihtiyacı vardır. Afganistan'daki doğalgaz bu kaynağı karşılayabilir. Çin bu enerji açığını karşılayabilmek için Afganistan'daki doğalgaz ilgisini çekmektedir ve bu emeline ulaşmak için herşeyi göze alabilir.

10.5.1. İyimser Strateji Modelleri

Çin'in komşusu olan Afganistan ile ilişkilerinin iyi olması bu bölgenin güvenliği açısından önemlidir. Çin, günümüzde nüfusuyla ve ekonomik gücüyle hızla büyüyen bir devlet konumundadır. Bu durum ABD'nin bölge üzerindeki çıkarlarına terstir. Çin'in temel politikası gelişmekte olan ülkelere yardım etmek ve bu ülkeleri destekleyerek güçlü bağlar kurabilmektir. Çin'in, ABD ile olan ilişkilerinde Afganistan önemli bir yer tutmaktadır. Çin, kendi güvenliği için Afganistan'daki çatışmaların sona ermesini ve güçlü bir Afganistan'ı arzu etmektedir. Çünkü bu bölgedeki karışıklıklar bölgede güvenlik zaafına neden olmaktadır. Çin yeni kurulan Afganistan'a ekonomik yardımla Çin sektörlerinin Afganistan pazarına girmesine ortam hazırlamaktadır.

10.5.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri

Çin, Afganistan'a kısa vadede yapacağı ekonomik yardımla Afganistan'ın gelişmesinde faydalı olabilir. Bunun yanında iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin karşılıklı güven içinde olması bölgeye huzur getirebilir. ABD'nin bilhassa Çin'le bu bölgede uyumlu olması Afganistan'ın geleceği açısından önemli sonuçlar doğurabilir.

10.5.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri

Çin ile Afganistan Hükümeti anlaşarak bu bölgede terörizm konusunda ittifak yapabilirler. Çin, Afganistan'daki harap olmuş kentlerin yeniden yapımını üstlenebilir. Çin, Afganistan'da sivil halkın savaş dolayısıyla ekip biçemediği topraklarda yeni ürünler yetişmesi için yardım edebilir ve bu konuda sahip olduğu teknolojiyi Afganistan'da kullanabilir.

10.5.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri

Huntington gibi stratejisyenler Çin'i muhtemel bir batı karşıtı blokun başarı gücü olarak göstermektedir. Çin'in Afganistan üzerindeki politikaları, kendi içindeki Doğu Türkistan sorununu çözmek ve ABD'nin bölgeye yerleşmesini istemediğinden

Afganistan'la olan ilişkilerini siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda geliştirmeye çalışmaktadır.

Çin, bölgede sorunsuz bir şekilde politika yürütmek için başta bölgeye yerleşen ABD ile ilişkilerini düzeltmeli ve yayılcı politikalarından vazgeçmelidir.

Çin'in başını çektiği Şangay İşbirliği Örgütü'ne, yeni kurulan Hamid Karzai Hükümeti'de dahil edilmelidir. Bu örgütün diğer üyeleri Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan, Afganistan'ın yakın komşularıdır. Bu ittifakla karşılıklı ilişkiler geliştirilebilir ve bunun sonucunda bölge ekonomik ve siyasi olarak gelişebilir.

10.5.2. Kötümser Strateji Modelleri

ABD'nin Afganistan askeri operasyonu Orta Asya ve Güney Asya'da mevcut olan dengeyi bozarak Çin'i endişelendirmiştir. Orta Asya'dan Çin'e petrol-doğalgaz taşınması gibi çıkarlar tehdit altına girmiştir. ABD'nin Afganistan'a yerleşmesi başta Rusya, İran ve Çin'i ortak hareket etmeye sevk edecek ve bölgede yeni bir bloklaşma doğuracaktır.

ABD, Clinton Hükümeti devrinde Çin merkezli Asya-Pasifik politikasını, Japonya merkezli olarak değiştirmiş ve söz konusu bölgede Japonya, Güney Kore, Singapur, Filipinler ve Avustralya'ya uzanan ekonomik ve askeri ittifak oluşturarak Çin'i kuşatma stratejisi benimsemiştir. Bu strateji günümüzde de devam etmektedir. Bunun sonucunda bölge bir gerilime ve belirsizliğe doğru gidebilir.

10.5.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan'da devam eden iç karışıklıklar ve halen merkezi bir hükümetin kurulamaması Çin'i rahatsız etmektedir. Çin sınır bölgesinde olaylar çıkması muhtemeldir. Çin buna önlem almış durumdadır.

ABD ile Çin'in çıkarlarının çakışması sonucu Afganistan coğrafyasında Çin ile ABD arasında istenmeyen olaylar yaşanabilir. Bu olaylar daha da büyük krizlerin yaşanmasına sebep olabilir.

10.5.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Çin'in, Afganistan'daki doğalgazda gözü vardır. Bunun için Afganistan ve Kırgızistan'la temaslar kurmaktadır. Çin'in büyüyen ve gelişen ekonomisine yeni kaynaklar bulması gerekir. Bunun için de Afganistan'a ihtiyacı vardır. Rusya, Çin ve Hindistan bölgesel işbirliğine giderek, Afganistan'daki olayları değerlendirip, kendi aralarında anlaşmalıdırlar.

Afganistan hareketi aslında Çin'e karşı verilmiş bir mesajdır. ABD, Çin'in yayılmasından ve büyümesinden rahatsız görünmektedir. Çin'e göre El-Kaide Afganistan'dan, Doğu Türkistan'a militan yollayıp Çin'i karıştırmak istemektedir. Aslında ABD, nüfusu 27 milyon civarında olan Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için strateji üretebilir. Aynı şey Tibet ve Mogolistan'ın bağımsızlığı ile de ilgili olabilir. Bunun sonucunda Çin, yeni kurulan Afganistan Hükümeti'yle bu konuda görüşerek anlaşmaya varabilir.

10.5.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Çin, 11 Eylül sonrası izlediği politikanın tersine meselenin üzerine fazla gitmemeye özen göstermelidir. İlerde ABD'nin bölgeden çıkmaması halinde bölge ısınabilir ve Çin ile ABD karşı karşıya gelebilir. Bu durumda yeni bir dünya savaşı çıkabilir ve bu dünya barışı için yeni bir tehlike doğurabilir.

10.6. Strateji Modeli 6: Afganistan – Rusya Strateji Modelleri

Rusya “Orta Asya Petrol Boru Hattı” projesini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu projede Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na giden bir hatla doğalgazın ve Sibiryada bölgesindeki bazı sahalardan elde edilecek petrolünde taşınması düşünülmüştür.

10.6.1. İyimser Strateji Modelleri

Rusya'nın Afganistan politikasındaki temel hedefi, Afganistan'daki istikrarın ve güvenliğin sağlanmasıdır. Bu bölgenin güvenlikte olması demek Rusya'nın

garantide olması demektir. Rusya, Afganistan'da var olan ve çoğu işlenmemiş olan doğalgazı kendi topraklarından geçirip, yeni projelerle dünya pazarına çıkarabilir.

Afganistan'ın yeniden yapılanmasında Rusya ihaleler alarak bu ülkeyle karşılıklı ekonomik antlaşmalar yapabilir.

10.6.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri

Rusya, Afganistan'daki savaşın kısa sürede biterek bölgenin huzura kavuşmasını istemektedir. Bunun için Rusya bölgeye yerleşen ABD ile iyi geçinmek zorundadır. Rusya, Afganistan'daki sivil halka yardım ederek dünya kamuoyundaki kötü imajını silebilir.

10.6.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri

Rusya samimi olarak Afganistan'ın iç meselelerine karışmamalıdır. Afganistan'la sadece ekonomik ve siyasi olarak karşılıklı ittifaklar kurabilir.

Ruslar, 1979-1989 yıllarında Afganistan'ı işgal etmiş ve bu işgal sırasında Afganistan'a milyonlarca mayın döşemişlerdir. Bunlar hergün onlarca insanın sakat kalmasına neden olmaktadır. Rusya yeni kurulan hükümete bu mayınların yerini gösteren bilgiler verebilir. Bu mayınların temizlenmesi aşamasında katkıda bulunabilir.

10.6.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri

Rusya'nın Türkmenistan'dan geçen boru hattı projesini güneye indirmek için yeni kurulan Afganistan Devleti'ne ihtiyacı vardır. Bu proje gerçekleşirse ABD'nin de onayının alınması gerekecektir. Bu proje bölge ekonomisine büyük katkı sağlayabilir ve Afgan halkına yeni iş imkanları doğurabilir.

10.6.2. Kötümser Strateji Modelleri

ABD'nin Afganistan operasyonundan sonra Rusya, gerçek amacını gizleyerek ABD'ye destek olmuştur. Fakat Rusya, Afganistan'ı kendi hayat sahası olarak görmektedir. Bundan dolayı bu bölgeyi ele geçirmek isteyebilir.

10.6.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan'daki iç çatışmaların devam etmesi Rusya'nın zararındır. Rusya bölgenin güvenliğini düşünmektedir. Bu bölgede sorun devam ederse Rusya, güvenliğini öne sürerek askerlerini sınıra yığıbilir, buda bölgede yeni bir çatışmanın çıkmasına sebep olabilir. Rusya, her zaman için kendi güvenliğini düşündüğünden Afganistan'da kurulan yeni hükümetin meşruluğunu kabul etmeyebilir.

10.6.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Rusya'nın, Afganistan-Tacikistan sınırını hala Rus çıkar sınırı olduğunu ilan ederek Tacikistan'daki iç savaşa müdahale etmesi sonucu, bölgede merkezi bir güç olarak büyüyen Özbekistan'ın, gerek Tacikistan, gerekse Afganistan'da süren iç mücadelelere etkileri bölgenin geleceği açısından sorun yaratabilir.

Rusya, Afganistan'daki olayların içine girerse ortam gerilebilir. Bu durum ABD ve İngiltere'nin bölge üzerindeki politikalarına zarar verebilir. Bu da ne ABD'nin ne de İngiltere'nin işine gelmez.

10.6.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri

ABD'nin Afganistan'a yönelik bir harekate girişeceğinin anlaşılmasından ardından Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden ABD'ye destek gelmiştir. Bunun için Rusya bu ülkelerin ABD'ye destek vermesinden hoşnut değildir. Çünkü Rusya, ABD'nin bölgeye yerleşmesini kendi stratejik hedefleri açısından zararlı görmektedir. Rusya'nın Afganistan'la ilgilenmesinin en önemli sebepleri; Rusya'nın güneye sıcak denizlere inme politikası, Afganistan'ın önemli ekonomik yollar üzerinde olması ve doğalgaz rezervlerinin zengin olmasıdır. Rusya'nın uzun vadedeki politikalarının tehlikeye girmesi Ruslar'ı tedirgin etmektedir. Bu durumdan kurtulmak için çıkış yolları aramaktadırlar. Çin ve Hindistan ile ittifak arayışında olabilir. Bütün çıkış yollarında karşılarında ABD'yi buldukları için şu anda beklemektedirler. Ancak bu şekilde istikrar ve güven sağlansa da bir gün bu durumun değişip, çıkar çatışmalarından olayı bozulabileceği akıllardan çıkarılmamalıdır.

10.7. Strateji Modeli 7: Afganistan – İngiltere Strateji Modelleri

19. yy'dan beri İngiltere'nin Afganistan üzerindeki politikası ve stratejisi bu ülkeyi sömürgesi yapmaktır. 19. yüzyılın ortalarında İngiltere ile Çarlık Rusyası'nın Afganistan'daki oynadıkları "Büyük Oyun" yüzyılımızda bir kere daha tekrarlanmıştır. Bu sefer oyuncularından biri değişmiş İngiltere'nin yerini çağımızın süper gücü ABD almıştır. İngiltere, Rusya'nın Afganistan'daki çıkarlarını bildiğinden bu ülkeyi Afganistan'da istememektedir. İngiltere'nin Afganistan'daki doğalgazdan yararlanma planı vardır. Bu amaçla İngiltere'nin büyük petrol şirketleri bu bölgede ABD ile birlikte hareket etmektedir. İngiltere tıpkı Körfez Savaşı'nda olduğu gibi Afganistan operasyonuna da askeri ve siyasi olarak destek vermiştir. İngiltere'nin, Afganistan'da kurulan UGYK (ISAF)'ya bir süre Komutanlık etmesi bölgeye verdiği önemi göstermektedir.

10.7.1. İyimser Strateji Modelleri

İngiltere, Afganistan'daki sivil halka çeşitli yardım kuruluşları vasıtasıyla malzeme yardımını artırabilir.

İngiltere, yeni kurulan hükümetin devamlı olabilmesi için hükümette etnik grupların eşit şekilde yer almasını isteyerek Afganistan'ın yeniden imarına ve oluşumuna katkı sağlayabilir.

10.7.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri

İngiltere, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'ye en büyük desteği veren ülkelerin başında gelir.

İngiltere, Afganistan'ın geleceğinde söz sahibi olmak için ABD'nin yanında yer almaktadır. İngiltere, kendi demokrasi ve insan hakları konusundaki deneyimlerini Afganistan'da yeni kurulan hükümetle paylaşabilir.

10.7.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri

İngiltere, tıpkı ABD gibi bölgenin ekonomik olarak gelişmesinden yana politika yürütmelidir. İngiltere bu ülkenin ekonomik olarak gelişmesi için ticari bağlar kurabilir ve bunun sonucunda Afganistan'da ekonomik canlanma sağlanabilir.

10.7.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri

İngiltere'nin ABD ile birlikte bölgede planladığı temel politika; bölgede kendilerine karşı oluşacak herhangi bir güce karşı koymaktır. İngiltere, Afganistan halkını demokrasi ve insan hakları konusunda eğitebilir. Afganistan'da yeni okullar açılabilir ve bunların eğitimi İngiltere tarafından sağlanabilir.

Afganistan'da zengin maden yatakları vardır. (Altın, Elmas vs.) İngiltere kendi teknolojisini kullanarak bu madenlerin yerini tespit edebilir ve bu sayede bölge dünya pazarına açılabilir. Bu gerçekleşirse hem İngiltere hem de Afganistan halkı uzun vadede kazançlı çıkar.

10.7.2. Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan'da var olan yer altı kaynakları (Doğalgaz) İngiltere'nin iştahını kabartmıştır. İngiltere kendi geleceği açısından ABD yanlısı bir politika yürüterek bu bölgede etkili olabilir ve bu pastadan büyük pay alabilir.

10.7.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri

İngiliz muhalefeti, son zamanlarda Afganistan'daki güvensizlik ortamının oluşmasından dolayı İngiltere'nin bölgeden askerini çekmesini isteyebilir. İngiltere, Afganistan'da bulunan UGYK (ISAF)'dan çekilirse bölgede sorun yaşanabilir.

10.7.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri

İngiltere'nin bölgede bulunmasını Afgan halkı istemeyebilir, çünkü İngiltere ile Afganistan arasında 19. yüzyıldan beri devam eden bir savaş vardır. İngiltere'nin yeni kurulan Afgan Hükümeti'ne kendi yandaşlarını sokmaya çalışması

Afganistan'daki diğer etnik gruplar tarafından kabul görmeyebilir ve bunun sonucunda birçok sorun ortaya çıkabilir.

10.7.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri

11 Eylül saldırısından sonra İngiltere Başbakanı Tony Blair; “Bu Harekat önemli, çünkü 11 Eylül saldırısı İngiltere'nin tarihte en çok vatandaşını yitirdiği terörist saldırıdır. Kaldı ki bu böyle olmasaydı yine ABD'nin yanında olurduk” diyerek yaptığı açıklama İngiltere'nin ne denli bu operasyona katıldığını göstermektedir.

İngiltere bölgeye yerleşmek için 11 Eylül olaylarını bahane ederek ve ABD ile bölgede güç birliğine giderek özellikle Rusya'nın bölgeye girmesini engelleyebilir. Çin'in ve Rusya'nın başta olmak üzere ABD ile birlikte İngiltere'yi bölgede istememesi, bölgenin gelecekte tehlikeli bir hale gelmesine neden olabilir. Bunun sonucunda Afganistan süper güçlerin çatışma sahasına dönebilir.

10.8. Strateji Modeli 8: Afganistan-Pakistan Strateji Modelleri

Pakistan yönetimi Türkmenistan doğalgazını Afganistan üzerinden Pakistan topraklarına getirmeyi planlamaktadır. Pakistan yönetimi Orta Asya bölgesine ulaşmanın tek yolunun Afganistan üzerinden olabileceği gerçeğinin farkındadır. Herhangi bir demiryolu veya karayolu yapımı veya Türkmenistan doğalgazının taşınması ancak Afganistan üzerinden mümkündür. Pakistan yönetimi bu sayede Afganistan üzerinden üstünlük kurarak, Orta Asya Cumhuriyetleri'ne ilişkin politikalarını gerçekleştirebilir. Pakistan yönetimi Afganistan üzerinden demiryolu yapımıyla Orta Asya'daki ticaretten pay almak istemektedir.

10.8.1. İyimser Strateji Modelleri

Afganistan'da, Taliban rejiminin yıkılmasından sonra, Afganistan-Pakistan ekonomik olarak beraber hareket ederek Afganistan'daki doğalgazı Pakistan üzerinden diğer devletlere ulaştırabilirler. Bunun sonucunda Afganistan'ın ekonomik ve stratejik olarak gücü artar.

Afganistan ve Pakistan arasındaki Peştunistan sorunu çözüldüğü takdirde bölge güvenilir bir hale gelebilir.

Türkmenistan doğalgazının Afganistan üzerinden geçmesi iki ülke arasındaki ilişkileri artırabilir. Pakistan yönetimi Orta Asya'ya doğru bir demiryolu projesi planlamaktadır, bu gerçekleştiği takdirde bölge ekonomik ve güvenlik açısından huzura kavuşabilir.

10.8.1.1. Kısa Vadede İyimser Strateji Modelleri

Pakistan ve Afganistan içinde halen var olan radikal İslami unsurlar bu iki ülkenin karşılıklı olarak anlaşmalarıyla çözüme kavuşturulabilir.

Pakistan'da var olan Afganlılar yıllarca bu ülkede mülteci olarak yaşamaktadırlar. Afganistan ve Pakistan bu insanların tekrar eski vatanlarına dönmelerini sağlayabilirler.

10.8.1.2. Orta Vadede İyimser Strateji Modelleri

Afganistan ve Pakistan arasında kalan sınır bölgesinde halen Taliban üyelerinin varlığı bilinmektedir. Bu iki ülke karşılıklı hareket ederek bu militanları etkisiz hale getirebilir.

10.8.1.3. Uzun Vadede İyimser Strateji Modelleri

Pakistan, petrol ve doğalgaz boru hatlarını yalnızca bir gereksinim olarak değil, yeni bir stratejinin unsuru olarak görmeye başlamıştır.

Afganistan-Pakistan iki müslüman ve kardeş ülke, aralarındaki sorunları hallederek ekonomik, siyasi ve kültürel olarak ittifak kurarsa bölge huzura kavuşabilir.

Afganistan'da bulunan doğalgaz Pakistan üzerinden başta Çin olmak üzere diğer ihtiyacı olan devletlere ulaştırılabilir. Bu da iki ülkenin ekonomik olarak güçlenmesini sağlayabilir.

10.8.2. Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan-Pakistan arasındaki görünürde en büyük sorun Peştunlar'dır. Bunların bir gün Afganistan'a bağlanmak istemesi bölgede büyük sorunlara neden olabilir. Afganistan ve Pakistan arasında var olan Peştun sorunu bir çözüme kavuşturulamazsa bölge güvenilir olmaktan çıkar ve yeni bir kaosa doğru sürüklenir. Bunun sonucunda iki ülkeyi birbirine düşürmek isteyen güçler kazançlı çıkar.

Pakistan'ın içinde halen var olan Taliban taraftarları bu iki ülke arasında güvenlik sorunu oluşturabilir. Taliban militanları halen Afganistan'da yüksek dağlık bölgede varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır.

Pakistan yönetimi Afganistan'da kurulan yeni yönetimin oluşumunda kendi taraftarlarının daha fazla bulunmasını istemektedir. Bundan dolayı iki ülke arasında gerginlik yaşanabilir.

Hindistan, Pakistan ile arasında devam eden Keşmir sorununu kullanarak ve Afganistan'daki Pakistan karşıtı grupları destekleyerek bir gerginlik diplomasisi yaratmaya çalışmaktadır. Bu sayede de Pakistan'ı Keşmir ile Afganistan sorunu arasında sıkıştırmaya çalışmaktadır. Hindistan, Afganistan'daki bölgesel liderleri destekleyerek Pakistan'ın kuzeyinde bir kargaşa yaratmaya yönelik çeşitli çalışmalar yapabilir. Bu durumda bölgenin güvenliği tehlikeye girerek çatışmalar daha da şiddetlenebilir.

10.8.2.1. Kısa Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan'daki yeni kurulan hükümetin ülkedeki sorunları çözememesi halinde, bölgede çatışmalar tekrar başlayabilir ve bundan Pakistan'da zarar görebilir.

Pakistan destekli Taliban militanları bölgede suikast düzenlemektedir. Bunun sonucu olarak bölgeyi diğer devletler güvenilir bulmadığından Afganistan'a yatırım yapmamaktadırlar. Özellikle son zamanlarda ülkede çalışan Türkler kaçırılmaktadır.

10.8.2.2. Orta Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Afganistan'ın güvenliği için kurulan UGYK(ISAF) bölgede güvenliği sağlayamazsa bölgede büyük güvensizlik ortamı doğabilir. UGYK(ISAF)'ya katılan bazı ülkeler son zamanlarda askerlerine yapılan saldırılardan dolayı tedirgindir.

ABD'nin vaat ettiği ekonomik yardımı Pakistan ve Afganistan alamazsa ekonomik durumları kötüleşebilir ve bunun sonucunda iki ülke ilişkileri bundan olumsuz etkilenebilir.

Pakistan halen Taliban üyelerinin Afganistan'da bulunduğunu ve kendileri için tehdit olduğunu savunmaktadır. Yeni kurulan hükümetteki bazı üyeler Pakistan'ın bölgeye egemen olabilmek için Taliban militanlarını Afganistan'a yolladığını savunmaktadırlar.

10.8.2.3. Uzun Vadede Kötümser Strateji Modelleri

Pakistan yönetimi 11 Eylül olaylarından sonra tamamen ABD yanlısı politika izlemeye başlamıştır. Bunun sonucunda halen yakalanamayan Usame Bin Ladin ve El-Kaide'nin bu ülkeyi karıştırmaya yönelik faaliyetleri artmıştır. Bunun sonucunda bir çok kez Pakistan'da bombalı eylemler olmuştur.

İki ülke arasında doğalgaz hattı projesi vardır. Bu gerçekleşmezse iki ülke ve bölge bundan zarar görebilir.

Sonuç olarak Asya'nın kalbi olan Afganistan bulunduğu konum ve sahip olduğu yer altı kaynaklarından dolayı bütün ülkelerin iştahını kabartmıştır. Bu ülkeler menfaatleri doğrultusunda stratejiler üreterek Afganistan pastasından pay almayı hedeflemektedirler.

11. SONUÇLAR

20. yy öncesi haritalar incelendiğinde, Afganistan Devleti'nin bulunduğu bölgede daha önce böyle bir devletin olmadığı anlaşılmaktadır. Tarihte Afgan diye bir millet de olmamıştır. Yaklaşık bir asır önce İngilizler, Afgan diye bir kelime kullanmıştır. Türkler'de bölgede yaşayan halka, hareket eden veya göçebe manasına gelen "Avghan" demiştir. Bu halk ise kendisini, "Puştu-Puştan" olarak anmaktadır.

"Afgan" sözüyle Peştunlar anlaşılmaktadır. Afganistan modern anlamda üniter bir devlet değildir. Afganistan'da tek bir ulusa aidiyet bilinci de gelişmemiştir. Bu yüzden herkes kendisini mensup olduğu millet, boy ve aşiretle tanımlamaktadır. Bu nedenle bu farklı topluluklar bir araya gelememekte ve Afganistan merkezietçi bir devlet olamamaktadır.

Ruslar'ın Türkistan'ı, İngilizler'in de Hindistan'ı işgal etmeleri, sınır komşuluklarını gündeme getirmiştir. Bunun üzerine yaptıkları hesaplar ve aralarında yürüttükleri gizli görüşmelerle bir "ara devlet" oluşturmaya karar vermişlerdir. Böylece 19. yy'da bir Afganistan Devleti doğmuştur. Ancak Güney Türkistan'ı da kapsayacak bu devlet yönetiminde bölge halkı veya Türkler'in bulunması, İngiliz ve Rus çıkarlarına uymamıştır. Böylece Afganistan'da uzun yıllar sürecek olan çıkar çatışmaları başlamış ve İngiltere ile Rusya bölgeyi hakimiyetleri altına almak için fırsat kollamışlardır. İngiliz-Rus emperyalizmi arasında kalan Afganistan, tarihi boyunca mevcut baskılara boyun eğmemiş, bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak için büyük bir kararlılıkla mücadelesini sürdürmüştür. Ancak, ülkenin yer aldığı coğrafi konum nedeniyle, sürekli olarak dış güçler tarafından rahatsız edildiği bir gerçektir. Buna en güzel örnek, Afganistan Devleti'nin kuruluşunda ve sınırlarının oluşturulmasındaki dış müdahalelerdir. Afganistan sınırı, Afgan halkının ve Afgan Devleti'nin bilgisi dışında hazırlanmıştır. Bugün Afganistan ile Batı Türkistan arasından geçen sınır, 1855 yılında Rusya ile İngiltere tarafından çizilmiştir. Böyle suni bir devletin oluşturulmasındaki amaç, Batı Türkistan'ı işgal ederek güneye doğru inen Çarlık Rusya'sı ile Hindistan'ı sömürgesi altında tutan İngiltere arasında tampon bir bölge oluşturmaktır. Afganistan üzerinde, çeşitli dış güçlerin kendi menfaatleri doğrultusunda başlatmış oldukları müdahaleler, geçmişte olduğu gibi

günümüzde de devam etmiş ve bu durum ülkede bir türlü çözüme kavuşmayan siyasi, idari, askeri ve ekonomik istikrarsızlıklara yol açmıştır.

Afganistan, konum itibarıyla jeopolitik ve jeostratejik bir öneme sahip olmasından dolayı, süper güçlerin dikkatini her zaman için çekmiştir. Ülke bir türlü bağımsızlığını kabul ettiremediği İngilizler ile uzun yıllar mücadele etmiş ve bu mücadeleler neticesinde 1919 yılında İngilizler, Afganistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler'in bölgeden çekilmesi ile, Sovyetler'in Afganistan üzerindeki baskısı artarak ve ilerleyen yıllarda işgale dönüşmüştür.

Afganistan'ı ele geçirmek isteyen devletler, özellikle Amerika, Rusya ve Çin, Afganistan'daki doğalgaz kaynaklarına ulaşmak istemektedir. Rusya, Orta Asya'daki sınırları olarak gördüğü bölgeyi elinde tutmayı, Rusya'dan geçen boru hatları vasıtasıyla Hazar petrolünün akışını kontrol etmeye çalışırken, ABD'de Rusya'yı saf dışı bırakacak petrol boru hatları projeleriyle bölgeye girmeye çalışmaktadır. Ayrıca Türkmen doğalgazına yönelik de bir mücadele vardır. Türkmen gazı projesi Türkmenistan'ın batısından önce İran'a ve oradan da Türkiye'ye ve Avrupa'ya doğalgaz taşıyacak dev bir projedir. Bu projede ABD, Türkiye'ye destek vermektedir. 2000 yılında Çin, Hindistan, Almanya ve Rusya arasında gizli yakınlaşma olmuştur. Bu yakınlaşma bölgedeki kaynakları paylaşmak için kurulan bir ittifaktır.

Sovyetler, Afganistan'ı işgal ederken oradaki doğal kaynakları kullanmayı, Orta Doğu Petrol Bölgesi ve Hint Okyanusu'nu denetim altına almayı ve komünist rejimin ülkede sürekliliğini sağlamayı amaçlıyordu. Ancak on yıl süren işgal döneminde, Müslüman Afgan halkının olağanüstü bir direniş göstermesi, ABD, Pakistan gibi dış unsurların Afgan Mücahidleri'ne destek sağlaması nedeniyle bu projeler gerçekleşmemiş ve Sovyetler Afganistan'dan çekilmek zorunda kalmıştır.

20. yüzyılda dünya hakimiyeti için uğraş veren devletlerin kendi ekollerinin jeopolitikle ilgilenenler tarafından etki altına alındıkları yapılan araştırmaların sonuçlarına bakılarak söylenebilir. Stratejisyenler dünya hakimiyeti ve gelecek hakkında fikirler öne sürmüşlerdir. Bunlardan Spykman'a göre; gerçek potansiyel

hakimiyet gücünün Batı Avrupa, Türkiye, Irak, Pakistan ve Afganistan'nın kenar kuşak hattında olduğunu iddia ederek bu yerlere hakim olan gücün dünyaya hakim olacağını savunmuştur. Bu teorisyenlerin görüşleri doğrultusunda oluşan planlar dünya hakimiyeti için uğraşan büyük güçleri etkilemiştir. ABD'de bu teoriden etkilenmiş ve bunun sonucunda dünyaya hakim olmak için bu görüşler doğrultusunda strateji izlemeye başlamıştır. Bu strateji içinde Afganistan'da önemli bir yer tutmaktadır.

Sovyet işgalinin son bulmasıyla unutulmuş olan, Taliban yönetimindeki Afganistan, 11 Eylül 2001 tarihinde teröristlerin ABD'de gerçekleştirdiği saldırıdan sonra, tekrar dünya gündemindeki yerini almıştır. 11 Eylül olayları dünya tarihinin en büyük terör eylemi olarak nitelendirilmiştir. 11 Eylül ABD'nin ilk kez kendi topraklarında terörün sıcaklığını, acısını, vahşetini hissettiği tarih olmuştur. Kısacası 11 Eylül Amerika efsanesinin sarsıldığı gün olmuştur.

ABD'nin askeri, siyasi ve ekonomik sembollerine yönelen saldırı, Amerikan rüyasını yerle bir etmiş ve dokunulmazlığına ağır bir darbe indirmiştir. Daha trajedinin üzerinden bir gün bile geçmeden, uçakların karakutuları bile bulunmadan, ortada hiçbir kanıt yokken saldırının ardında, hangi güç veya güçlerin olacağı üzerinde hiçbir şekilde kafa yorulmadan suçlu ve düşman ilan edilmiştir: Usame Bin Ladin, Taliban, "İslamcı Terör". Ciddi bir soruşturma yürütülüp, bir hukuki süreç izlenmeden İslam dünyasına yapılan suçlamalar, sadece Müslümanlar'ı değil bütün dünyayı endişeye sevketmiştir. Aslında 11 Eylül, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra amaçladığı küresel hegemonyayı bir türlü kuramayan, Avrupa ve Çin gibi dünyayı etkileyecek çapta iki yeni aktörün ortaya çıkmasını engelleyemeyen ABD'nin, bu güçleri etkisiz hale getirmek için harekete geçtiği tarih olmuştur. Müslümanlar açısından ise bu tarih, İslam'ın, ABD öncülüğünde küresel bir savaşın açık düşmanı olarak ilk kez hedef alındığı bir tarih olmuştur.

ABD Başkanı George Walker Bush, saldırıların ardından terörizme karşı "Haçlı Seferi" başlattığını, bunun on yıl sürecek askeri, ekonomik, diplomatik ve istihbarat savaşı olacağını, sınırlarının ve ölçüsünün olmayacağını ilan etmiştir. İtalya Başbakan'ı Silvio Berlusconi'nin, Almanya Başbakan'ı Gerhard Schröder ve Rusya lideri Vladimir Putin ile Berlin'de yaptığı görüşmeden sonra; "Batı medeniyeti İslam

medeniyetinden üstündür. Batı, komünizmi yendiği gibi başka toplumları da yenmelidir” şeklindeki sözleri İslam dünyasında büyük tepki ve nefrete yol açmıştır.

Saldırılarından hemen sonra tüm dünya, Amerika'nın etrafında kenetlenmiştir. Amerika'yı, İsrail'i ve Türkiye'yi Orta Asya'dan silen, ABD'nin ambargo uyguladığı ülkeleri ayağa kaldırmaya çalışan, Orta Doğu'da ABD'ye karşı kıyasıya bir rekabet başlatan Şanghay Beşlisi, (Almanya, Fransa, Rusya, İran, Çin) son beş yılda kazandığı mevzileri bir haftada kaybetmiştir. Orta Asya'yı kontrol altına alan Rusya ve Çin liderliğindeki Şanghay Beşlisi daha başlamadan bitmiştir. Almanya, Fransa, Rusya, İran ve Çin dengesinin, bölgede ABD çıkarlarını yerle bir etmiş, Hazar petrolü üzerindeki ABD tezlerini bitirmiş, Hazar enerji kaynaklarını Avrupa'ya, Çin'e, Basra Körfezi'ne aktaran bu dengenin, Taliban yönetimini devirip, Afganistan'ı kontrol altına almaya çalışmıştır.

Gerçekte, 11 Eylül senaryosunun temeli Taliban'a dayanmaktadır. ABD bir zamanlar bölgedeki diğer güçlere karşı desteklediği Taliban'ı, terörist saldırıların sorumlusu olarak gördüğü Usame Bin Ladin'i barındırdığı gerekçesiyle suçlayarak, Taliban yönetimindeki Afganistan'a hareket düzenlemiştir. Oysa, Usame Bin Ladin CIA ve ISI tarafından yetiştirilmiş olup, daha önceleri ABD ve Pakistan menfaatleri doğrultusunda kullanılmak üzere CIA tarafından Sovyet istilacılara karşı savaşması için silahlandırılmıştır. Sorun Usame Bin Ladin veya Taliban sorunu değil, Usame Bin Ladin sendromudur, ABD'nin yıllardır ısıtıp servise sunduğu bir paranoyadır. ABD'nin bölgedeki temel amacı; Orta Doğu ve Orta Asya'daki doğal kaynakları kontrol altına almak, askeri, siyasi ve ekonomik hakimiyetini perçinlemek, yaşam alanını genişletmek, bölgedeki Rusya ve Çin gibi süper güçlerin yükselişini önlemektir. ABD'nin bu amaçlar doğrultusunda Afganistan'a gerçekleştirdiği hareket, bölgede bir üs oluşturma çabalarının sonucudur.

Rusya'nın 11 Eylül sonrası ABD ile yaşadığı sıcak ilişkiler ve ardından Rusya açısından yaşanan hayal kırıklığının önemli sebeplerinden biri de, Rusya'nın ekonomik beklentilerinin karşılanmamasıdır.

ABD, Afganistan'a yapmış olduğu “terörle mücadele” olarak nitelendirdiği bu müdahale ile, yatırımlarını arttırdığı Kazakistan ve Özbekistan'da uzun vadede

istikrar sağlamayı ve çıkarlarını teminat altına almayı amaçlamıştır. Rusya'dan izinsiz bu ülkelerdeki varlığını pekiştirmiş, Tacikistan ve Özbekistan'da ki askeri üslere yerleşmiştir. Taliban'a karşı Rusya güney sınırlarını sağlama almaya çalışırken bu defa mevzilerini ABD'ye kaptırmakla karşı karşıya kalmıştır. Taliban tehlikesinin yerini, ABD'nin istenmeyen varlığı almıştır. ABD, Afganistan operasyonu ile Rusya'ya karşı bölgede artan nüfuz ve egemenlik alanını güvence altına almıştır.

11 Eylül terör saldırıları gerek kullandığı yöntem, gerek ABD'yi hedef alması ve gerekse yarattığı yıkımın büyüklüğü nedeniyle tüm dünyayı derinden etkileyen sonuçları da beraberinde getirmiştir. ABD'nin tüm dünya çapında terörizme savaş açmış ve dünya ülkelerini ya kendileriyle ya da terörle birlikte olma konusunda bir karar vermeye davet etmiştir. ABD'nin başta NATO ülkeleri olmak üzere dünyayı arkasına alarak Afganistan'a yönelik olarak başlattığı saldırıyla görünen o ki, Afganistan'da tarih boyunca süregelen kanlı savaşlar yeni yüzyılda da devam edecektir. Ülkede ABD yanlısı kukla bir hükümet kurulsa da bir gerilla savaşı başlayacak ve uzun süre devam edecektir. Afganistan'ın son yüzyıllık tarihini incelersek karşımıza savaş tablosu çıkacaktır. Afganlılar önce İngilizler'i, ardından Hintliler'i daha sonra kendi içinde ki Kral ve Şahlar'ı, son olarak da Ruslar'ı ülke topraklarından kovmuştur. Şimdi ise ABD, Afganistan'a hakim olmak istemektedir. Afganistan'dan ziyade bölgede hakimiyet kurmak istemektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl özellikle Orta Asya'da büyük devletler oyununa gebe gözükmektedir.

11 Eylül sonrası jeopolitik ve jeostratejik değişimler Çin'in güvenliğini tehdit etmektedir ve Çin'in bu konuda yapabileceği stratejik manevra alanları da daralmış gözükmektedir.

ABD'nin Afganistan'a gerçekleştirdiği operasyonun ardından Taliban sonrası Afganistan'da istikrarı sağlayabilecek bir hükümet ve lider arayışı başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda 27 Kasım 2001 tarihinde, Almanya'nın Bonn kentinde yapılan zirve sonucunda, Hamid Karzai, tarafların anlaşmasıyla sürpriz bir şekilde altı aylık Geçici Hükümet'in başına getirilmiştir. Böylece Bonn zirvesi ile oluşturulan Geçici Afgan Hükümet, ülkede barış ve istikrarın sağlanması hususunda önemli bir adım

olmuştur. Ayrıca Bonn Antlaşması'yla, ülkede güvenliği sağlamak amacıyla Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti(UGYK/ISAF) kurulmuştur. UGYK(ISAF)'nın görev süresinin en az 3 yıl olması ve bu görevin, ülkede barış ve istikrar sağlanana kadar devam etmesi kararlaştırılmıştır. 5000 askerden oluşan Barış Gücü'nün komutasını, 2002 yılının Haziran ayında Türkiye, İngiltere'den devralarak önemli bir görev üstlenmiş ve bu görevi başarıyla tamamlayarak 2003 yılının Şubat ayında Almanya ve Hollanda'ya devretmiştir. Almanya ve Hollanda da bu görevi 2003 Ağustos ayında NATO'ya devretmiştir.

Afganistan'a düzenlenen operasyon sonrası, ülkede Barış Gücü'nün kurulmasıyla, halkın yaşantısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Uzun yıllar savaştan bıkmış olan halk, bugünlerde barış ve huzur içerisinde, sakin bir hayat sürmenin mutluluğunu yaşamaktadır. Kabil'de hayat canlanmış, daha önce birçok bölgede Afganlılar görünmez iken, bugün aynı bölgelerde yoğun insan toplulukları görülmektedir. Sokaklarda silahla dolaşan Afganlı artık yoktur.

Silahların Kabil dışına çıkarılması konusunda da önemli bir gayret sarfedilmiştir. Kabil Havaalanı sivil ve askeri uçuşlara açılmıştır.

Sonuç olarak, Barış Gücü'nün faaliyetleri çerçevesinde bugüne kadar Kabil'de genel bir huzur sağlanmış, ancak bu güvenli ortamın çok hassas dengeler üzerine kurulmuş olduğu muhakkaktır. Gelecek günlerde gelişmesi beklenen birçok olay Afganistan'daki huzur ve güveni tehdit etmektedir. Uluslararası toplumun, bölgedeki yaşam şartlarının iyileştirilmesine olan katkıları, genişleme ve Loya Jirga(Büyük Meclis)'nin teşkili ile, Kurucu Hükümet'in Kabil dışındaki unsurlar üzerinde tesis edebileceği nüfuzun seviyesi, ana hedefin temin edilmesini sağlayacak faktörler olarak değerlendirilmektedir.

ABD son günlerde istediği kaynaklara daha kolay ulaşmak ve daha rahat hareket edip kontrol edebilmek için Afganistan'ı Kabil'den geçen bir hat ile kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölmüştür(EK-31). Kabil'in kuzeyinde kalan kısmı ISAF'ın, güneyinde kalan kısmı ise kendi sorumluluk bölgesi olarak belirlemiştir. Bu sorumluluk bölgelerinde ISAF, kendi bölgesinde güvenlik sağlamanın yanında, yeniden yapılanma çalışmalarını da yürütecektir. ABD ise güneyde Özgürlük

Operasyonu ile Taliban ve Usame Bin Ladin'in adamlarını yakalama şemsiyesi altında doğalgaz ve petrol rezervlerini kontrol edecektir.

Doğalgaz ve petrol rezervlerinin yanında Kabil'in güney kısmından güneye doğru inerken Afganistan'ın sınır komşuları incelendiğinde İran ve Pakistan'ın bu bölgeden çok kolay kontrol edilip yönlendirilebileceği görülmektedir. ABD Afganistan'ın güney bölümüne el atarak bir taşla iki kuş vurmaya çalışacaktır. ABD'nin güney kesime tam olarak yerleşmesinden sonra İran'a yönelik olarak girişimleri başlayabilir.

Halkın savaştan yorgun düştüğü ve Barış Gücü'ne karşı büyük bir umut beslediğini düşünmek mümkündür. Ancak önemli olan parti liderlerinin ve grupların, gelişmelerden ve nüfuzun dağıtılmasından memnun olmasıdır. Tüm grupların memnun edilmesi ise Afganistan'ın geleceğinde ulaşılması gereken önemli bir hedef olarak görülmektedir. Bu başarısızlığı takdirde barışın devamlı olması mümkün görülmemektedir.

Afganistan'da ciddi boyuta ulaşmış olan uyuşturucu sorununun çözümü için öncelikle Afganistan'daki karışıklığı önlenmesi ve ülkenin istikrara kavuşması gerekmektedir. Akabinde ise ülkede hızlı bir şekilde, güçlü ekonomik ve sosyal reformların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu noktada özellikle gelişmiş ülkelerin mali destek vermesi gerekmektedir. Afgan devletine ve halkına sağlanacak olan bu destekler, yeni iş sahaları ve gelir kaynakları anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin Atatürk sonrası dönemde belirgin bir Afganistan politikası olmamıştır. Dolayısıyla bugün bunun zorlukları çekilmektedir. Türkiye'nin Afganistan'daki en büyük avantajı olan Türk varlığının da belli esaslara oturmamış stratejilerden dolayı bölgede Türkiye ve Türk varlığı açısından dezavantaja dönüşmesi söz konusu olabilir. Türkiye'nin sahip olduğu diğer iki büyük avantaj ise Afganistan'la olan tarihi ve psikolojik bağlarıdır. Bu iki temel avantajın bundan sonraki yönetimlerle olan ilişkilerde ön plana çıkması kaçınılmazdır. Türkiye, başta Pakistan ve Rusya olmak üzere bölge ülkeleriyle rekabetten ziyade işbirliğine yönelik bir tutum içersinde hareket ettiğini gösterir bir strateji izlemelidir. Türkiye'nin, ABD ile olan ilişkileri, bölgede Türkiye'nin varlığına şüpheli ve

temkinli yaklaşımlara sebep olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, bölgede bir denge siyaseti izlemek zorundadır.

Afganistan'da yakın gelecekte istikrar ve güvenliğin önündeki en önemli engelin, etnik güç mücadelesi ve bu etnik gruplara destek verecek dış güçlerin tavırlarının olacağı kabul edildiğinde, barış ve huzur henüz çok uzaklardadır ve hatta bu yapıyla mümkün gözükmemektedir. Ülkede bugüne kadar yaşanan savaşların konuları; emperyalizm, komünizm aleyhtarlığı ve liderlik mücadeleleri olmuştur. Bundan sonraki muhtemel konunun etnik kavga olabileceği değerlendirilmektedir. Bundan dolayı Afgan kimliği ve milliyetçiliği ön plana çıkarılarak, Afganistan'ın geleceğine yön verilmelidir. Ülkedeki Türkmen, Özbek, Kırgız, Kazak topluluklarından oluşan Türk boylarına olan desteğin siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri alanda artırılarak devam etmesi Türkiye'nin bölgedeki çıkarları açısından zorunludur.

Eğer insanlık adına, uygarlık adına bir şeyler yapılmak isteniyorsa çağdaş bir siyasal sistemin Afganistan'da uygulanması gerekir. Biz bunun adına demokrasi diyoruz. Demokratik bir federal yapı içinde Afganistan'da yaşayan Türkler hak ettikleri yeri almalıdırlar. Bunun içinde Türk Dış Politikası'nın güçlü olması gerekir. Afganistan'da birliği ve istikrarı temin etmek, bir insanın şahsında değil, siyasi ve idari sistemde birleşmenin temin edilmesiyle olur. Dünyada günümüzde birçok yerde sömürgecilik sona ermişse, emperyalizmde insanların sonsuza kadar katlanmak zorunda olduğu bir alinyazısı değildir. Emperyalist devletler eninde sonunda yenilecek, dünyadaki devletler tam bağımsızlığını elde edecek ve o zaman dünya barışa kavuşacaktır.

Sonuç olarak Afganistan'ın geleceği için bütün dünya çıkar ilişkilerini bir kenara bırakarak Afgan kimliği ve milliyetçiliğinin oluşmasına katkıda bulunmalıdır. Türkiye model alınarak ülkeye demokrasi gelmesi sağlanmalıdır. Ülke genelinde dil birliği temin edilmelidir. Afganlılar'ın refah ve huzuru için ülkede bulunan doğalgaz, petrol ve madenler işletilerek gelirleri Afganistan'ın yeniden inşaaşı ve geleceğine yatırılmalıdır. Afgan Milli Ordusu'nun kuruluşu hızlandırılarak Afganistan coğrafyasında her isteyenin at oynatmasına son verilerek, kanayan yara kangren olmaktan kurtarılmalıdır.

Mustafa Kemal Atatürk 1933 yılının Mart ayında şöyle söylemiştir: “Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün doğu milletlerinin uyanışını da öyle görüyorum. İstikbal ve hürriyete kavuşacak çok millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki ilerlemeye ve refaha yönelik olacaktır. Bu milletler, bütün güçlüklerle ve engellemelere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı hakim olacaktır” (Sarıhan, 2002, s.262).

Afganistan’da barışın ve güvenliğin daimi olması için, Türkiye ve bütün dünya ülkelerinin, menfaat gözetmeksizin üzerlerine düşen görevleri eksiksiz olarak yerine getirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Acar, Cemal, Soğuk Savaş Dönemi Süpergüçlerin Hakimiyet Kavgası, MN Ofset Matbaacılık, Ankara, 1991.
2. Afghanistan Country Handbook, A Field-Ready Reference Publication, October 2001.
3. Afganistan Bilgi Broşürü, Kara Kuvvetleri Komutanlığı TSK Lojistik ve İnsani Yardım Tugay Komutanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
4. Ahmetbeyoğlu, Ali, Afganistan Üzerinde Araştırmalar, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.
5. Ana Britannica, "Afganistan" mad., Cilt:1, Ana Yayınları, İstanbul, 1994.
6. Aras, O. Nuri, "Yaşanan Yeni Süreçte Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi", 2023 Dergisi, Sayı:7, Bitek Yayınları, Ankara, Kasım 2001.
7. Ariel, Cohen, "U.S. Foreign Policy Interests and Human Rights in Central Asia", The Heritage Foundation From War Peace to Cold War –Afganistan and the Complex Power Struggle in Eurasia, Turkish Daily News, 12-13 Kasım 2001.
8. Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt 1-2:1914-1995, Alkım Yayınevi, Ankara.(Genişletilmiş 11. Baskı)
9. Askeri Coğrafya, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1995.
10. Atay, Mehmet, "Avrasya'nın Balkanlar'ı Afganistan'da İç Çatışma Dinamikleri", Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 1999.
11. Atsız, Yağmur, Amerika'nın Afganistanları, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2002.
12. Avrasya-Merkez Orta Doğu ve İslam Araştırmaları Grubu, "Afganistan", Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 1999.
13. Bal, Halil, "Afganistan-Türkiye İlişkilerinin Başlıca Yönleri", Afganistan Üzerine Araştırmalar, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.
14. Bayat, Mert, "Jeopolitik ve Güç Merkezleri", Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Sayı:9, Tarihi Araştırmalar ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, Ekim 1997.

15. Baycaun, Suale, "Afganistan'dan Orta Asya'ya Yönelen Yeni Tehdidin Adı: "Beyaz Ölüm", Stratejik Analiz Dergisi Cilt:2, Sayı:16, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Ağustos 2001.
16. Bayır, Emre, "Tehdit ve Fırsat Karmaşasında Pasif Komşu İran'ın Afganistan Krizindeki Durumu", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:19, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Kasım 2001.
17. Beg, Rauf, Adı Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü ?, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.
18. Bıyıklıoğlu, Nadir, "Afganistan Gerçeği ve Büyük Oyun'a Dönüş", 2023 Aylık Dergi, Biltek Yayınları, Ankara, Kasım 2001.
19. Bilgü, İ. ve Saray, M., "Afganistan", mad., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:1, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.
20. Bostanoğlu, Özer, "21 Yıl Önceki Afganistan Gözlemleri", Avrasya Dosyası, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 1999.
21. Börklü, M. Yılmaz, "Tarihsel Boyutu İçinde Afganistan'daki Gelişmeler ve Türk-Afgan İlişkileri", Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 1999.
22. Burget, F. Ahmet, "Afganistan:Umut ve Güvensizlik İkileminde", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:3, Sayı:29, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Eylül 2002.
23. Burget, F. Ahmet, "Kabil'de Dostluk Antlaşması ve Bölgesel Liderler", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:3, Sayı:35, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Mart 2003.
24. Bütün Dünya 2000 Dergisi, Sayı 2001/12, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, Ankara, Aralık 2001.
25. Cormick, K.P. MC, "Sovyet Askeri Doktrinin Evrimi; Afganistan", Çev: Mehmet Erdoğan, Silahlı Kuvvetler Dergisi, 107/316, Ankara, Temmuz 1986.
26. Cöhce, Salim, "Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri", Afganistan Üzerine Araştırmalar, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.
27. Cumhuriyet Ansiklopedisi, "Afganistan" mad., Cilt:1, Arkın Kitabevi, İstanbul, 1971.

28. Çardaklı, Uğur, “Afganistan’a Gidecek İsaf Türk Görev Grubu’nun Uğurlanışı”, Savunma ve Havacılık Dergisi, Cilt:16, Sayı:20613, Ankara, 2002.
29. Çeçen, Anıl, “Afganistan’ın Öne Çıkışı”, Avrasya Dosyası, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi Ankara, 1999.
30. Çeliker, Fahri, “Afganistan ve Sovyet İşgali”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, 104/297, Ankara, Mayıs 1985.
31. Davutoğlu, Ahmet, Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul, 2002.
32. Demirel, Emin, Taliban, El-Kaide-Ladin ve Paylaşılamayan Ülke Afganistan, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.
33. Demirkol, Mehmet, “İsaf’a Komuta Görevi Türkiye’nin”, Savunma ve Havacılık Dergisi, Cilt:16, Sayı:20613, Ankara, 2002.
34. Demirsoy, İlyas, “Afganistan, İran, Kıbrıs”, Askeri Mecmua Dergisi, Sayı:61, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Mart 1943.
35. Dictionnaire Larousse, “Afganistan” mad., Cilt:1, 1994.
36. Dursun, Gülfem, “Afganistan’ın Etnik Kimliği”, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 1999.
37. Ekici, Gökçen, “Pakistan’ın Afganistan Politikası”, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 1999.
38. Ekrem, Nuraniye, “Ekonomik Yardım ve Stratejik Amaç: Çin’in Afganistan’a Yönelik Politikası”, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:23, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Mart 2002.
39. Emanet, Hakan, Deniz Hakimiyetinden Dünya Hakimiyetine Giden Yolda Türk Boğazları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.
40. Erkmen, Serhat, “11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı”, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:18, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Ekim 2001.

41. Erol, M. Seyfettin, "Afganistan Sorunundaki Kilit Güç: Afganistan İslam Devleti Askeri Konseyi yada Nam-ı Diğer Kuzey İttifakı", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:18, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Ekim 2001.
42. Erol, M. Seyfettin, "Afganistan: Yeni Küresel Güç Mücadelesindeki Birinci Adres", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:19, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Kasım 2001.
43. Erol, M. Seyfettin ve Burget, F. Ahmet, "Yeni Bir Tarihi Süreç İçerisinde Afganistan: İstikrar'ın Neresinde?", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:22, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Şubat 2002.
44. Erol, M. Seyfettin ve Burget, F. Ahmet, "Afganistan'da "Karzai" ve "Diğerleri": Yeni Bir Mücadeleye Doğru Yeni Oluşumlar", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:3, Sayı:30, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Ekim 2002.
45. Erol, M. Seyfettin, "Fırsatlar ve Zorluklar İkileminde Türkiye-Afganistan İlişkilerinde Yeni Bir Dönem", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:23, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Mart 2002.
46. Ersoy, Ömer, "Tarihi Bir Fırsat:Afgan Eroin Ticaretinin Global Bir Tehdit Olmaktan Çıkarılması Girişimleri", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:25, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Mayıs 2002.
47. Eslen, Nejat, "Strateji Kavramı", Harp Akademileri Dergisi, Sayı:206, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Kasım 2003.
48. Furlong, R.D.M., "Sovyetlerin Afganistan'ı İşgali", Çev: Fehmi Arabacıoğlu, Silahlı Kuvvetler Dergisi, 100/278, Ankara, Haziran 1981.
49. Gani, Abdül, A Brief Political History of Afghanistan, Najaf Publishers, Lahor, 1989.
50. Gelişim Hachette, "Afganistan" mad., Cilt: 1, Sabah Yayınları, İstanbul, 1993.
51. Gençlik Ansiklopedisi, "Afganistan" mad., Cilt:1, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1978.
52. Genelkurmay Başkanlığı K.K.K.lığı, Önemli Askeri Haberler, Bülten No: 144, Ankara, Ocak 2002.

53. Girardet, Edward., "Afganistan", National Geographic Türkiye, İstanbul, Aralık 2001.
54. Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, "Afganistan" mad., Cilt:1, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992.
55. Göker, Yavuz, "Isaf Harekatının Ulaştırma Koordinesi", Sayı:376, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.
56. Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi, "Afganistan" mad., Cilt:1, Görsel Yayınları, İstanbul, 1984.
57. Grolier International Americana Encyclopedia, Sabah, İstanbul, 1993.
58. Güler, Mustafa, "Afganistan", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı:375, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.
59. Güler, Mustafa, "Afganistan", Kara Kuvvetleri Dergisi, Yıl:2, Sayı:9, K.K. Eğitim ve Doktrin Komutanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
60. Gündüz, Süleyman, "Taliban-Ladin ve Amerika Kışkıncında, Afganistan", Afganistan, Taliban ve Ladin, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001.
61. Güner, Aslan, "Afganistan Olayları ve Türkiye", Güncel Konular Dergisi, Sayı:5, Ankara, 1984.
62. Hacaloğlu, Terken, "Afganistan'daki Politik Çatışmalar ve Uluslararası Yansımalar", Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 1999.
63. Halis, Ömer, "Afgan Askeri Mecmuasına Dair Malumat", Sayı:46, Haziran 1928.
64. Harp Akademileri, Türkiye ve Türk Dünyası, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.
65. Herner, Sarah, Afganistan: The New Angel of Peace?, Newsweek, 01.09.1997.
66. Işık, Hüseyin, "Afgan Devrimi", Stratejik Etütler Dergisi, 14/69, Ankara, Ocak 1980.
67. İpek, Orhan, "Tarihsel Boyutu İçinde Afganistan'daki Gelişmeler ve Türk-Afgan İlişkileri", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı:372, Yıl:121, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Nisan 2002.
68. İstanbul Ticaret Odası, Afganistan Genel Durum, Piyasa Yapısı ve Piyasaya Giriş, İTO Yayınları, Ankara, 2002.

69. Johnson, Scott ve Thomas, Evan, "Mullah Omar Off The Record", Newsweek, January 21, 2002.
70. Kalafat, Yaşar, Kuzey Afganistan Türkler'i ve Karşılaştırmalı Halk İnançları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul, 1994.
71. Karaca, R. Kutay, Dünyada Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.
72. Karakoç, Ercan, Atatürk'ün Dış Türkler Politikası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
73. Kaya, İbrahim, "11 Eylül Saldırıları ve Sonrası: Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale", Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt:2, Sayı:19, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Kasım 2001.
74. Kaynak, Mahir, Amerika, 11 Eylül, Afganistan, Irak, İlk Yayınları, İstanbul, Ekim 2003.
75. Kocaoğlu, Timur, "Afganistan Ulusal Sorunun Uluslararası Boyutları", Afganistan Üzerine Araştırmalar, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.
76. Kocatepe, B. Güneş, "Afgan Mülteciler Sürgünde", Atlas Dergisi, Sayı: 106, Doğan Burda Rizzoli Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş., İstanbul, Ocak 2002.
77. Komisyon (Süleyman Gündüz, Ahmet Hakan, Ahmet Davutoğlu, Hayrettin Karaman, Süleyman Uludağ, Serdar Rahmanoğlu, El-Murad Argun, İbrahim Karagül, Kamil Ettavil, Halil Çelik), Afganistan, Taliban ve Ladin, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001.
78. Kona, G. Güngörmüş, Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.
79. Kona, G. Güngörmüş, Ortadoğu-Orta Asya ve Kesişen Yollar, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.
80. Korkmaz, Özlem, "Afganistan'a Türk Yardımı(1920-1960)", Afganistan Üzerine Araştırmalar, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.
81. Kundi, M. Akbar ve Mir, Faiza, "Afganistan: Sona Ermeyen Savaş", Afganistan Üzerine Araştırmalar, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.
82. Kurdal, Mehmet, "Afganistan ve Gerilla Savaşı", Silahlı Kuvvetler Dergisi, 99/276, Ankara, Aralık 1980.
83. Lawler, Andrew, "Afghanistan's Challenge", www.web9.epnet.com., January 31, 2002.

84. Levhe Steve, "Afghan: The Pankky Feeling", Newsweek, 09.06.1997.
85. Mccurry, S. Magnum, National Geographic Türkiye, İstanbul, Aralık 2001.
86. Meydan Larousse, "Afganistan" mad., Cilt:1, Sabah Yayınları, İstanbul, 1992.
87. Newsweek, 21 January 2002.
88. Oğan, Sinan, "Rusya'nın İkinci Afganistan Çıkmazı", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:19, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 2001.
89. Oğuz, Esedullah, Afganistan, BBC Yayınları, Cep Kitapları A.Ş., İstanbul, 1998.
90. Oğuz, Esedullah, Hedef Ülke Afganistan, Doğan Kitapçılık A.Ş. Yayınevi, İstanbul, 2001.
91. Oğuz, Esedullah, "Afganistan'ın Sovyetler Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Afganistan", Afganistan Üzerine Araştırmalar, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.
92. Olsen, Asta, Islam and Politics in Afghanistan, Curzon Press, Londra, 1995.
93. Özcan, Mustafa, "Büyük Oyun II: Taliban Sonrası Afganistan", Afganistan Üzerine Araştırmalar, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.
94. Özcan, N. Ali, "Afganistan'daki ABD: Güçlü İle Zayıfın Mücadelesi", Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analiz Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:2, Sayı:19, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Kasım 2001.
95. Özkan, Cemal, "Afganistan Direnişi Karşısında Hür Dünya", Silahlı Kuvvetler Dergisi, 105/302, Ankara, Mart 1986.
96. Özselçuk, Nusret, "Afganistan Olaylarının Arkasındaki Gerçekler", Güncel Konular Dergisi, Sayı:4, Ankara, 1983.
97. Öztürk, Yaşar, "Anılarımızın Temelindeki Afganistan", Bütün Dünya 2000 Aylık Genel Kültür Dergisi, Başkent Üniversitesi Yayını, Ankara, 2001.
98. Raşid, Ahmed, Taliban, İslamîyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun, Everest ve Mozaik Yayınları, İstanbul, 2001.
99. Raşid, Ahmed, "Pakistan ve Taliban", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:18, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 2001.

100. Roy, Olivier, Afganistan'da Direniş ve İslam, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1990.
101. Saray, Mehmet., Afganistan ve Türkler, Avrasya-Bir Vakfı, ASAM Yayınevi, Baskı:3, Ankara, 2002.
102. Saray, Mehmet, Dünden Bugüne Afganistan, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981.
103. Sarihan, Zeki, Kurtuluş Savaşımız'da Türk-Afgan İlişkileri, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.
104. Savunma ve Havacılık Dergisi, Cilt:16, Sayı:20613, 2002/90, Ankara, 2002.
105. Silahlı Kuvvetler Dergisi, "Türkiye'nin Liderliğinde Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (UGYK/ISAF)", Sayı:375, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ocak 2003.
106. Soyyeniş, İ. Hakkı, "Afganistan Nasıl Kaybedildi", Silahlı Kuvvetler Dergisi, 106/307, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ocak 1987.
107. Şimşir, Bilal N., Atatürk ve Afganistan, Avrasya-Bir Vakfı Asam Yayınları, Ankara, 2002.
108. Şüküroğlu, Mehmet, "Türkmenistan'ın Doğalgazı ve Petrolü Afganistan Üzerinden Pakistan'a Gidecek mi?", Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 1999.
109. Temel Britannica, "Afganistan" mad., Cilt:1, Ana Yayınları, İstanbul, 1992.
110. Thema Larousse, "Afganistan" mad., Cilt:2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.
111. Tiryakioğlu, İ. Ethem, "Uzaktaki Kardeş ve Dost Ülke Afganistan", Stratejik Etütler Dergisi, 14/69, Ankara, Ocak 1980.
112. Tiryakioğlu, İ. Ethem, "Afganistan'ın Tarafsızlaştırılması Üzerine", Stratejik Etütler Dergisi, 14/72, Ankara, Ekim 1980.
113. Toker, Halil, "Pakistan-Afganistan Dostluğu Üzerine Düşen Gölge, Peştunistan Sorunu", Afganistan Üzerine Araştırmalar, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.
114. Toptaş, Ergüder, "Stratejinin Yorumu", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı:370, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ekim 2001.

115. Turan, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995.
116. Turgut, Yüksel, “Geçmiş Karanlık Bir Ülke: Afganistan”, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 1999.
117. UNDP (United Nations Development Programme) In Afghanistan, www.mirror.undp.org, January 31, 2004.
118. Uslu, Recep, “İslam Orduları Tarafından Fethinden Selçuklular’a Kadar Afganistan”, Afganistan Üzerine Araştırmalar, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.
119. Ülger, K. İrfan, “Taliban: Afganistan’da “Pax Amercan”ın İslamcı Militanı”, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı, Cilt:4, Sayı:3-4, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, 1999.
120. Winkler, Theoder, “Sovyetlerin Afganistan’ı İşgali”, Çev:Fehmi Arabacıoğlu, Silahlı Kuvvetler Dergisi, 100/278, Ankara, Haziran 1981.
121. Yıldız, Fırat, “Afganistan Siyasi Hayatında Önemli Bir Aktör: General Abdürreşid Dostum”, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt:4, Sayı:45, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Ocak 2004.
122. Yılmaz, Hasan ve Erkmen, Serhat, “Olağan Şüpheli: Usame Bin Ladin”, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt:2, Sayı:18, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi, Ankara, Ekim 2001.

İnternet Kaynakları

- 1- <http://web9.epnet.com>
- 2- <http://www.fmprc.gov.cn>
- 3- <http://www.bbc.co.uk>
- 4- <http://www.tsk.mil.tr>
- 5- <http://www.asam.org.tr>
- 6- <http://www.strafor.com>
- 7- <http://www.cnn.com>

- 8- <http://www.time.com>
- 9- <http://www.newsweek.com>
- 10-<http://www.saytrans.com.tr>
- 11- <http://www.mirror.undp.org>

Gazete Kaynakları

- 1- Milliyet Gazetesi, 16 Ekim 2001
- 2- Milliyet Gazetesi, 5 Kasım 2001
- 3- Milliyet Gazetesi, 6 Kasım 2001
- 4- Akşam Gazetesi, 7 Aralık 2001
- 5- Milliyet Gazetesi, 14 Ocak 2002
- 6- Milliyet Gazetesi, 19 Ocak 2002
- 7- Sabah Gazetesi, 16 Şubat 2002
- 8- Milliyet Gazetesi, 17 Şubat 2002
- 9- Hürriyet Gazetesi, 17 Şubat 2002
- 10-Hürriyet Gazetesi, 26 Şubat 2002
- 11- Milliyet Gazetesi, 10 Mart 2002
- 12- Milliyet Gazetesi, 12 Mart 2002
- 13- Posta Gazetesi, 12 Mart 2002
- 14- Milliyet Gazetesi, 13 Mart 2002
- 15- Milliyet Gazetesi, 14 Mart 2002
- 16- Milliyet Gazetesi, 24 Mart 2002
- 17- Milliyet Gazetesi, 27 Mart 2002
- 18- Milliyet Gazetesi, 30 Mart 2002
- 19- Milliyet Gazetesi, 5 Nisan 2002
- 20- Milliyet Gazetesi, 5 Nisan 2002
- 21- Milliyet Gazetesi, 30 Mayıs 2002
- 22- Sabah Gazetesi, 21 Haziran 2002.
- 23- Milliyet Gazetesi, 2 Nisan 2004
- 24- Hürriyet Gazetesi, 28 Eylül 2003
- 25- Akşam Gazetesi, 8 Mart 2004
- 27- Hürriyet Gazetesi, 21 Mart 2004
- 28- Posta Gazetesi, 10 Nisan 2004

ÖZGEÇMİŞ

10 Mayıs 1977 yılında Aydın'ın Umurlu nahiyesinde dünyaya geldi. 1992 yılında kaydolduğu Maltepe Askeri Lisesi'nden 1996 yılında mezun oldu.

1996 yılında başlamış olduğu Kara Harp Okulu'nda Sistem Mühendisliği ve askeri konularda lisans eğitimi yaptı. 4 yıllık Lisans eğitimini başarıyla tamamlayarak 30 Ağustos 2000 yılında Kara Harp Okulu'ndan Piyade Teğmen olarak mezun oldu.

2001 yılında Gebze Yüksek Teknolojisi Enstitüsü'nde Yüksek Lisans'a başladı. Halen Bolu'da 2 nci Komando Tugayı'nda Takım Komutanı olarak görev yapmaktadır.

Evli ve İngilizce bilmektedir.

EKLER

EK-1 : Bonn Antlaşması (5 Aralık 2001)

Birleşmiş milletlerdeki katılımcıların, Afganistan ile ilgili görüşleri şunlardır:

- Özel temsil karşısında Afganistan için genel sekreter,
- Afganistan'daki trajik çatışmayı sona erdirmek, ülkedeki insan haklarına saygı duymak, devam eden barışı, istikrarı ve ulusal uzlaşmayı geliştirmek,
- Afganistan'ın bütünlüğünün, ulusal egemenliğinin ve bağımsızlığının yeniden teyit edilmesi,
- İslamiyet'in prensipleri, demokrasiye, çoğulculuk ve sosyal adalete uygun olarak Afgan halkının, kendi politik geleceklerini serbestçe belirleme haklarının olması gerçeğini kabul etmek,
- Yıllar boyunca, Afganistan'ın bağımsızlığını, bütünlüğünü, ülkenin ulusal birliğini savunan, zulüm ve terörizme karşı mücadelede, büyük bir rol oynayan özverileri sayesinde hem cihadın hem de barışın, istikrarın ve Afganistan'ın yeniden yapılanmasının kahramanları olan Afgan Mücahidlerine, takdirlerin açıklanması,
- Acil geçici düzenlemelerin yürürlüğe konulması gereken Afganistan'daki belirsizlik durumundan haberdar olunması ve Ekselansları Prof. Burhaneddin Rabbani'nin, bu antlaşmaya göre kurulan geçici otoriteye sağladığı destek için yaptığı çalışmaların takdir edilmesi,
- Bu geçici düzenlemelerin, geniş, temelli, hassas, çok etnik ve tamamıyla temsili bir hükümetin kuruluşunun, ilk adımı olduğunun ve bu geçici düzenlemelerin bölgede belirlenmiş zaman dilimleri geçtikçe, yürürlükten kaldırılacağı belirtilmesi,
- İleriki bir zamanda gerekebilecek, tamamen oluşturulmuş bir Afgan gücünün ve bunun işlevinin ve EK-A'da detaylı olan diğer güvenlik koşullarının da bu antlaşmada yer almasının onaylanması.

Geçici Yönetim

Genel Şartlar

1. Resmi olarak kurulan yönetim, 22 Aralık 2001 tarihinde göreve başlayacak.
2. Geçici yönetim, bir başkanın yönetiminde, Acil Loya Jirga'yı toplamayı amaçlayan Özel Bağımsız Komisyon ve Geçici Yönetim tarafından kurulacak

mahkemeler ile en üstün Afgan Yargı Organı'ndan oluşur. Geçici Yönetim ve Özel Bağımsız Komisyonun yapısı, fonksiyonları ve hükümet prosedürleri antlaşmanın ileri aşamalarında belirtilmiştir.

3. Gücün (iktidarın) resmen transferinde, Geçici Yönetim ve ani müdahale gücü, Afgan egemenliğinin teminatı niteliğindedir. Böylece geçiş süreci boyunca Afganistan'ı dış ilişkilerde temsil eder. Afganistan'ın Birleşmiş Milletler ve özelleşmiş kurumları içindeki yerlerini ve diğer uluslararası kurum ve konferanslardaki konumunu belirler.

4. Acil Loya Jirga, geçici yönetimin kuruluşundan itibaren 6 ay içinde toplanacaktır. Acil Loya Jirga, Majesteleri Muhammed Zahir Şah (Eski Afgan Kral'ı) tarafından açılacaktır. Acil Loya Jirga, özgür ve acil biçimde yapılacak seçimlerden sonra Afganistan'ı yönetecek, tam temsiliyetçi hükümet kurulana kadar geniş tabanlı geçici idareden oluşan bir geçiş yönetimine karar verebilir. Bu seçim Acil Loya Jirga'nın, toplanmasından en çok iki yıl içinde gerçekleşecektir.

5. Geçici yönetim, Geçiş Yönetimi'nin Acil Loya Jirga tarafından kurulmasıyla son bulur.

6. Afganistan için yeni bir anayasanın benimsenmesi amacıyla, Geçiş Yönetimi kurulduktan sonra 18 ay içinde Anayasal Loya Jirga toplanacaktır. Geçiş Yönetimi, Loya Jirga'nın ön görülen anayasayı hazırlamasına destek amacıyla, başlangıcından itibaren iki ay içinde, Birleşmiş Milletler'in desteği ile anayasal komisyon kurar.

Yasal Çerçeve ve Adli Sistem

1. Aşağıda açıklanan yasal çerçeve, yukarıda belirtilen yeni anayasanın benimsenmesine kadar, geçici temellere uygulanabilir olmalıdır.

- 1964 Anayasası:

A- Bu antlaşmanın içeriği ile, anayasanın koşulları uyumsuzluk sergiliyor.

B- Monarşiye ilişkin koşullar dışında, anayasada, yönetici ve adli organlar şart koşulmuştur.

- Yürürlükteki kanun ve düzenlemelerin, bu antlaşma ve Afganistan'ın bağlı bulunduğu uluslararası yasal yükümlerin tutarsız olması sebebi ile, 1964 Anayasası'nın koşulları, geçici yönetim tarafından kaldırılabilir veya değiştirilebilir.

2. Afganistan'ın hukuki gücü bağımsız olmalı ve Afganistan'ın en üst mahkemesi tarafından yetkilendirilmelidir. Buna bağlı ve benzer mahkemeler, geçici yönetim tarafından kurulabilir. Geçici Yönetim, Birleşmiş Milletler'in desteği ile

İslami ilkelere, uluslararası standartlara, hukuk kurallarına ve Afgan geleneklerine uygun genel yargı sistemini yeniden yapılandırmak için yargı komisyonu kuracaktır.

Oluşumu

1. Geçici yönetim, 1 başkan, 5 başkan yardımcısı ve 24 üyeden oluşur. Başkan dışındaki her üye, Geçici Yönetim'in bir birimine başkanlık edebilir.

2. Afganistan hakkındaki görüşmelerin yapıldığı Birleşmiş Milletler'deki katılımcılar, Majesteleri Muhammed Zahir Şah'ı, (Eski Afgan Kral'ı) geçici yönetime başkanlık etmesi için davet etmişlerdir.

3. Geçici Yönetim'e, seçilen başkan, başkan yardımcısı ve diğer üyelerin isimleri EK-I'in sonunda belirtilmiştir. Seçim, katılımcılar tarafından profesyonel rekabet ve kişisel dürüstlük ilkeleri temel alınarak yapılmıştır. Seçimlerde, Afganistan'ın etnik, coğrafi ve dini yapısı ile kadınların katılımının önemi temel alınmıştır.

4. Acil Loya Jirga'nın toplanması için Geçici Yönetim'e hizmet veren hiçbir üye, aynı zamanda Özel Bağımsız Komisyon'a üye olamaz.

Prosedürler

1. Geçici Yönetim'in başkanı yada onun yokluğunda, başkan yardımcılarında birisi, toplantı çağrısı yapar, toplantıya başkanlık eder ve bu toplantılar için tarih belirler.

2. Geçici Yönetim, kararlarını oy birliği ile vermeye çaba göstermelidir. Bir kararın alınabilmesi için en az 22 üyenin katılımı gerekmektedir. Eğer bir oy önem kazanırsa, kararın üye katılımı ve oy çokluğu ile alınabileceği şartı konulmuştur. Oyların eşitliği durumunda, başkan karara yönelik oy hakkını kullanır.

Fonksiyonları

1. Geçici Yönetim'e devletin günlük konuları emanet edilmiştir ve Geçici Yönetim'in barış, düzen ve Afganistan Hükümeti'nin menfaatine ilişkin konularda, resmi karar alma yetkisi vardır.

2. Geçici Yönetim'in başkanı yada onun yokluğunda başkan yardımcılarında birisi, Geçici Yönetim'i uygun bir biçimde temsil eder.

3. Bağımsız bölümlerden sorumlu üyeler ve aynı zamanda kendi alanları ile ilgili sorumlulukları içeren Geçici Yönetim, politikaları uygulamakla yükümlüdür.

4. Gücün (İktidarın) resmen transferinde Geçici Yönetim, ulusal paranın basım ve dağıtımını ile uluslararası finansal kurumlardan çekiliş hakları konusunda da tam yetkiye sahiptir. Geçici Yönetim, Birleşmiş Milletler'in desteğiyle, şeffaf ve

hesaplanabilir süreçleri takip ederek, ülkenin para arzını düzenlemek amacıyla, bir Afganistan Merkez Bankası kurabilir.

5. Geçici Yönetim, Birleşmiş Milletler'in desteğiyle rekabet ve bütünlüğü sağlamak şeklinde bölümlere ayrılmış aday listelerinden oluşan geçici otorite ve geçiş otoritesini sağlamak amacı ile bağımsız Sivil Hizmet Komisyonu kuracaktır.

6. Geçici Yönetim, Birleşmiş Milletler'in desteği ile, İnsan Hakları'na ilişkin gözlemler yapacak, İnsan Hakları ihalelerini araştırarak ve Yerel İnsan Hakları Kurumları'nı geliştirecek, Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu kuracaktır. Geçici Yönetim, Birleşmiş Milletler'in desteği ile bu antlaşmada belirtilmeyen konularla ilgili komisyonlar kurabilir.

7. Geçici Yönetimin üyeleri, uluslararası standartlara göre ayrıntılandırılmış, yönetim nizamnamelerine de riayet etmek durumundadır.

8. Geçici Yönetim üyelerinden yönetim nizamnamelerine uymayanlar, söz konusu birimlerden uzaklaştırılırlar. Bir üyenin uzaklaştırılma kararı, başkan yada başkan yardımcılardan birinin önergesi ve üyelerin 2/3 çoğunluğu ile sağlanır.

9. Geçici Yönetim üyelerinin görev ve yetkileri, Birleşmiş Milletler'in desteği ile, uygun biçimde detaylandırılacaktır.

Acil Loya Jirgan'ın Toplanması İçin Özel Bağımsız Komisyon

1. Acil Loya Jirga'nın toplanması için oluşturulacak Özel Bağımsız Komisyon, Geçici Yönetim'in kurulmasından itibaren 1 ay içerisinde kurulacaktır. Özel Bağımsız Komisyon, Anayasal ve mutlak kanunlarda uzmanlaşmış 21 üyeden oluşacaktır. Üyeler, Birleşmiş Milletler katılımcıları, Afgan Profesyonel ve Sivil Toplum Örgütlerinin oluşturacağı aday listelerinden seçilecektir.

2. Özel Bağımsız Komisyon, Acil Loya Jirga'ya katılacak kişiler için geçerli prosedürlerin belirlenmesinde, nihai otorite olacaktır. Özel Bağımsız Komisyon, kural ve prosedürleri aşağıdaki kriterlere göre tanzim edecektir.

a) Yerlerin, ülkedeki yerleşik ve göçebe nüfusa göre tahsisi,

b) Irak, Pakistan ve diğer bölgelerde yaşayan Afgan mültecilere tahsis edilecek yerler,

c) Sivil Toplum Örgütleri, ülke içinde ve çevresindeki, Afgan İslami bilginler, entellektüeller ile tacirler gibi önemli kişilerin dahil edilmesi, Özel Bağımsız Komisyon, Afgan kadınlarına, ülkenin diğer kısımlarında olduğu kadar, Loya Jirga'da da önem verilmesini sağlayacaktır.

3. Özel Bağımsız Komisyon, Acil Loya Jirga'nın toplanmasından en az 10 hafta önce, Acil Loya Jirga'nın toplantı tarihini, konusunu, süresi ile birlikte kuralları ve prosedürlerini basıp, dağıtılmasını sağlayacaktır.

4. Acil Loya Jirga, Geçiş Yönetimi için bir devlet başkanı seçecek ve Geçiş Yönetimi'nin yapısı ile kilit personeline ilişkin öneriler hazırlayacak.

Sonuçlar

1. Gücün resmen transferi ile ülkedeki mücahidler, Afgan Silahlı Kuvvetleri ile silahlı gruplar, geçici otoritenin emir ve kontrolüne girer ve Afgan güvenliği ile silahlı kuvvetlerin ihtiyaçlarına göre yeniden organize edilir.

2. Geçici Yönetim ve Acil Loya Jirga, insan haklarına yönelik uluslararası araçlardaki temel prensip ve koşulları ile Afganistan, üyesi olduğu uluslararası insan hakları kanunlarına göre hareket eder.

3. Geçici Yönetim, terörizm, uyuşturucu ve organize suçlar ile savaşta uluslararası topluluklarla ortak hareket edecektir. Geçici Yönetim, uluslararası kanunlara riayet etmeye, komşu ülkelerle ve diğer uluslararası topluluklarla, barışçıl ve dostça ilişkiler kurmaya söz verecektir.

4. Geçici Yönetim ve Acil Loya Jirga'nın toplanması için Özel Bağımsız Komisyon, bu kuruluşlardaki etnik ve dini topluluklarda sağlanan temsiliyetçi eşitliği, kadınlar için de sağlamakla yükümlüdür.

5. Geçici Yönetim tarafından yapılan bütün eylemler, 1378 no'lu Güvenlik Konseyi Kararı (14 Kasım 2001) ile Afganistan'a ilişkin alınan Güvenlik Konseyi Kararları ile tutarlı olmalıdır.

6. Geçici Yönetim altında kurulan tüm organların prosedürlerine ilişkin kurallar, Birleşmiş Milletler'in desteğiyle, uygun biçimde detaylandırılacaktır.

5 Aralık 2001 tarihinde, Bonn kentinde imzalanan bu antlaşma bir çok ekiyle beraber İngilizce yazılmış olup, gerçek metin Birleşmiş Milletler arşivinde saklanmaktadır. Resmi metin, Dari ve Pashto dillerinde hazırlanarak ve Genel Sekreterlik Özel Temsilcisi'nin onayı ile diğer dillerde yayınlanacaktır. Genel Sekreterlik, Özel Temsilcisi'nin onayladığı İngilizce, Dari ve Pashto dillerindeki metin kopyaları tüm katılımcılara gönderilecektir.

Birleşmiş Milletler'deki Afgan Görüşmelerine Katılanlar

Amena Afzali, S. Hüseyin Anwari, Hidayet Emin Arsala, Seyit Hamit Gailani, Rahmetullah Musa Gazi, Houmayun Jareer, Abbas Karimi, Mustafa Kazimi, Azizullah Ludin, Ahmet Wali Massoud, Hafızullah Asif Mahseni, Muhammed İsak

Nadiri, Muhammed Natigi, Aref Noorzay, Yunus Qanooni, Zalmai Resul, H.Mirwais Sadık, Muhammed Halil Shams, Abdül Settar Sırat, Humayun Tendar, Sima Wali, General Abdül Rahim Wardak, Azizullah Wasefi Paşa, Kaan Zardan ve BM Gözlemcisi Lakhdar Brahimi, Afganistan Genel Sekreterliği Özel temsilcisi.

EK-A

Uluslararası Güvenlik Gücü

1. Birleşmiş Milletler'de ki Afgan görüşmelerine katılanlar, güvenlik, kanun ve ülkenin tamamındaki düzenin sağlanması için gereken sorumluluğun, Afganlar'ın kendi kendilerine almasını belirttiler. Sonuçta hem Birleşmiş Milletler'in hem de diğer uluslararası organizasyonların, Afganistan'da yerleştirilmesini kapsayacak şekilde, güvenliğin sağlanması için gereken tüm önlemlerin alınacağı garantisini vereceklerdir.

2. Bu amaçla katılımcılar, Yeni Afgan Savunma Sistemi'nin ve Silahlı Kuvvetleri'nin kuruluşu ve eğitimi ile ilgili uluslararası topluluklardan destek isteyebilir.

3. Güvenlik Kuvvetleri ve Silahlı Kuvvetlerin tümüyle yapılandırılmış ve işlev kazandırılmış olması düşüncesi ile Birleşmiş Milletler Afganistan Görüşmeleri Katılımcıları, Birleşmiş Milletler Kuvvetleri'nin, Afganistan'a erken yayılmasının onayı için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne teklif sunabilir. Bu kuvvet, Kabil ve çevre bölgelerindeki güvenliği sağlamaya destek olacaktır. Bu askeri güç, ilerleyen zamanda uygun biçimde diğer kent merkezlerine yayılabilir.

4. Birleşmiş Milletler, Afganistan görüşmeleri katılımcıları, BM Askeri Kuvvetleri'nin dağıldığı, Kabil ve diğer şehirlerden askeri güçlerin zamanla geri çekileceğine dair söz verir. Şayet böyle bir güç, Afganistan'ın altyapısını rehabilite etmek yolunda yardımda bulunursa, daha ilgi çekici bir nitelik kazanır.

EK-B

Geçici Dönem Boyunca Birleşmiş Milletler'in Rolü

1. Genel Sekreterlik Özel Temsilcisi, BM'nin, Afganistan çalışmalarının tüm konularından sorumludur.

2. Genel Sekreterlik Özel Temsilcisi, antlaşmadaki tüm konuları takip etmeli ve uygulamalarla yardımcı olmalıdır.

3. BM, Acil Loya Jirga'nın özgür ve adil şartlarda, çalışmasına destek olacak nötr bir politik ortamın kurulmasında, Geçici Yönetime tavsiyelerde bulunacaktır.

BM, Acil Loya Jirga'nın toplanmasına ve sonuçları doğrudan etkileyecek organlara ve bölümlere özel önem verecektir.

4. Genel Sekreterlik Özel Temsilcisi ya da Delegatesi, Acil Loya Jirga'nın toplanması için Geçici Yönetim ve Özel Bağımsız Komisyonu'nun toplantılarına davet edilir.

5. Hangi sebepten olursa olsun, Geçici Yönetim ve Özel Bağımsız Komisyon'un, aktif olarak toplanmaması veya Acil Loya Jirga'nın toplanmasına ilişkin kararsızlık durumunda, Genel Sekreterlik Özel Temsilcisi, Geçici Yönetim ve Özel Bağımsız Komisyon'un görüşmelerini hesaba katarak, en güvenli birimlerini kullanarak çözümsüzlüğü ortadan kaldırır veya karar üretir.

6. Birleşmiş Milletler, insan hakları ihlallerini araştırmaya ve gerekli hallerde düzeltici tedbirler önermeye yetkilidir. Bununla beraber, insan haklarını kavrama ve ona bağlı kalmak amacıyla, insan hakları eğitim programını geliştirmek ve uygulamak ile sorumludur.

EK-C

Birleşmiş Milletler'deki Afganistan Görüşmesine Katılan Katılımcıların, Birleşmiş Milletler'e Teklifleri

Katılımcılar bu vesileyle;

1. Birleşmiş Milletler ve uluslararası topluluklardan ulusal egemenlik, toprak bütünlüğü, Afganistan'ın birliği ve dış ülkelerin, Afganistan'ın işlerine müdahale etmemesi için gerekli ölçülerin konulmasını istemişlerdir.

2. Uluslararası bir kuruluş olarak Birleşmiş Milletler'in, özellikle Afganistan'ın yeniden yapılandırılması ve rehabilitasyonu için söz veren bağışçı ülkeler ve kurumlarla Geçici Yönetim arasındaki koordinasyonu sağlamasını istediler.

3. Birleşmiş Milletler'e yönetim için verilen öneriler;

i-Anayasal Loya Jirga tarafından benimsenecek olan yeni anayasada, genel seçimlerle ilgili olarak oy verenlerin kayıt altına alınması.

ii-Afganistan'da nüfus sayımının yapılması.

4. Birleşmiş Milletler'in ve Uluslararası Komisyon'un, Afganistan'ın bağımsızlığını koruyan ve halkının saygınlığını koruyan mücahidlerin oynadığı kahramanlık rolünün, yeni bir Afgan güvenlik ve askeri kuvvet olarak tanınmasını istediler.

5. Savaş kurbanları ve şehit yakınlarına ve ailelerine yardım etmek amacıyla ile Birleşmiş Milletler'in ve Uluslararası Komisyon'un bir fon oluşturulması için teklif vermesini istediler.

6. Birleşmiş Milletler'in, Geçici Yönetim ile beraber çalışarak uluslararası terörizme, uyuşturucu madde üretimine ve sevkiyatına karşı finansal, teknik kaynaklar kullanılarak engel olunmasını istediler.

EK-D

Geçici Yönetimin Yapısı

Devlet Başkanı	Hamid Karzai
Devlet Başkanı Yardımcısı ve Savunma Bakanı	Muhammed Qassem Fehim
Devlet Başkanı Yardımcısı ve Planlama Bakanı	Haji Muhammed Mohaqqueq
Devlet Başkan Yardımcısı ve Su ve Elektrikten Sorumlu Devlet Bakanı	Shaker Korger
Devlet Başkanı Yardımcısı ve Maliye Bakanı	Hidayet Amin Arsal
Dış İşleri Bakanı	Abdullah Abdullah
Ticaret Bakanı	Seyyed Mustafa Kazemi
Endüstri ve Maden Bakanı	Muhammed Alem Razm
Küçük Endüstri Bakanı	Alem Noorzai
Kültür Bakanı	Dr.Raheen Mkhdoom
İletişim Bakanı	Abdul Rahim
Sosyal Çalışma Bakanı	Mis Wais Sardeq
Hac Bakanı	Muhammed Hanif Balkhi
Şehit ve Gazi Bakanı	Abdullah Wardak
Eğitim Bakanı	Abdul Rassoul Amin
Yüksek Eğitim Bakanı	Dr.Sharif Faez
Halk Sağlığı Bakanı	Dr. Suhaila Seddigi
İş ve Sosyal Haklar Bakanı	Abdul Khaliq Fazal
Tarımsal Kalkınma Bakanı	Abdul Malik Anwar
Kentsel Kalkınma Bakanı	Haji Abdul Qadir
Yeniden Yapılandırma Bakanı	Amin Ferhanq
Ulaştırma Bakanı	Sultan Hamim Sultan

Mülteciler Bakanı

Tarım Bakanı

Sulama Bakanı

Adalet Bakanı

Turizm ve Havacılık Bakanı

Sınırlardan Sorumlu Devlet Bakanı

İçişleri Bakanı

Enayatullah Nazari

Seyyid Hüseyin Anwari

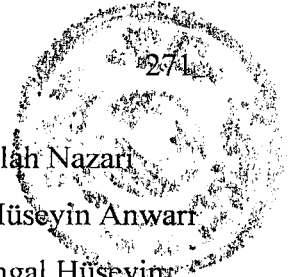
Haji Mangal Hüseyin

Abdul Rahim Kerimi

ABDUL Rahim

Enayatullah Zardan

Muhammed Yunus Qanooni

Bonn Agreement (5 Aralık 2001)

The participants in the UN Talks on Afghanistan,

In the presence of the Special Representative of the Secretary-General for Afghanistan,

Determined to end the tragic conflict in Afghanistan and promote national reconciliation, lasting peace, stability and respect for human rights in the country,

Reaffirming the independence, national sovereignty and territorial integrity of Afghanistan,

Acknowledging the right of the people of Afghanistan to freely determine their own political future in accordance with the principles of Islam, democracy, pluralism and social justice,

Expressing their appreciation to the Afghan mujahidin who, over the years, have defended the independence, territorial integrity and national unity of the country and have played a major role in the struggle against terrorism and oppression, and whose sacrifice has now made them both heroes of jihad and champions of peace, stability and reconstruction of their beloved homeland, Afghanistan,

Aware that the unstable situation in Afghanistan requires the implementation of emergency interim arrangements and expressing their deep appreciation to His Excellency Professor Burhanuddin Rabbani for his readiness to transfer power to an interim authority which is to be established pursuant to this agreement,

Recognizing the need to ensure broad representation in these interim arrangements of all segments of the Afghan population, including groups that have not been adequately represented at the UN Talks on Afghanistan,

Noting that these interim arrangements are intended as a first step toward the establishment of a broad-based, gender-sensitive, multi-ethnic and fully representative government, and are not intended to remain in place beyond the specified period of time,

Recognizing that some time may be required for a new Afghan security force to be fully constituted and functional and that therefore other security provisions detailed in Annex I to this agreement must meanwhile be put in place,

Considering that the United Nations, as the internationally recognized impartial institution, has a particularly important role to play, detailed in Annex II to

this agreement, in the period prior to the establishment of permanent institutions in Afghanistan,

The Interim Authority

General provisions

1) An Interim Authority shall be established upon the official transfer of power on 22 December 2001.

2) The Interim Authority shall consist of an Interim Administration presided over by a Chairman, a Special Independent Commission for the Convening of the Emergency Loya Jirga, and a Supreme Court of Afghanistan, as well as such other courts as may be established by the Interim Administration. The composition, functions and governing procedures for the Interim Administration and the Special Independent Commission are set forth in this agreement.

3) Upon the official transfer of power, the Interim Authority shall be the repository of Afghan sovereignty, with immediate effect. As such, it shall, throughout the interim period, represent Afghanistan in its external relations and shall occupy the seat of Afghanistan at the United Nations and in its specialized agencies, as well as in other international institutions and conferences.

4) An Emergency Loya Jirga shall be convened within six months of the establishment of the Interim Authority. The Emergency Loya Jirga will be opened by His Majesty Mohammed Zaher, the former King of Afghanistan. The Emergency Loya Jirga shall decide on a Transitional Authority, including a broad-based transitional administration, to lead Afghanistan until such time as a fully representative government can be elected through free and fair elections to be held no later than two years from the date of the convening of the Emergency Loya Jirga.

5) The Interim Authority shall cease to exist once the Transitional Authority has been established by the Emergency Loya Jirga.

6) A Constitutional Loya Jirga shall be convened within eighteen months of the establishment of the Transitional Authority, in order to adopt a new constitution for Afghanistan. In order to assist the Constitutional Loya Jirga prepare the proposed Constitution, the Transitional Administration shall, within two months of its commencement and with the assistance of the United Nations, establish a Constitutional Commission.

Legal framework and judicial system

1) The following legal framework shall be applicable on an interim basis until the adoption of the new Constitution referred to above:

i) The Constitution of 1964, a/to the extent that its provisions are not inconsistent with those contained in this agreement, and b/ with the exception of those provisions relating to the monarchy and to the executive and legislative bodies provided in the Constitution; and

ii) existing laws and regulations, to the extent that they are not inconsistent with this agreement or with international legal obligations to which Afghanistan is a party, or with those applicable provisions contained in the Constitution of 1964, provided that the Interim Authority shall have the power to repeal or amend those laws and regulations.

2) The judicial power of Afghanistan shall be independent and shall be vested in a Supreme Court of Afghanistan, and such other courts as may be established by the Interim Administration. The Interim Administration shall establish, with the assistance of the United Nations, a Judicial Commission to rebuild the domestic justice system in accordance with Islamic principles, international standards, the rule of law and Afghan legal traditions.

Interim Administration

Composition

1) The Interim Administration shall be composed of a Chairman, five Vice Chairmen and 24 other members. Each member, except the Chairman, may head a department of the Interim Administration.

2) The participants in the UN Talks on Afghanistan have invited His Majesty Mohammed Zaher, the former King of Afghanistan, to chair the Interim Administration. His Majesty has indicated that he would prefer that a suitable candidate acceptable to the participants be selected as the Chair of the Interim Administration.

3) The Chairman, the Vice Chairmen and other members of the Interim Administration have been selected by the participants in the UN Talks on Afghanistan, as listed in Annex IV to this agreement. The selection has been made on the basis of professional competence and personal integrity from lists submitted by the participants in the UN Talks, with due regard to the ethnic, geographic and religious composition of Afghanistan and to the importance of the participation of women.

4) No person serving as a member of the Interim Administration may simultaneously hold membership of the Special Independent Commission for the Convening of the Emergency Loya Jirga.

Procedures

1) The Chairman of the Interim Administration, or in his/her absence one of the Vice Chairmen, shall call and chair meetings and propose the agenda for these meetings.

2) The Interim Administration shall endeavour to reach its decisions by consensus. In order for any decision to be taken, at least 22 members must be in attendance. If a vote becomes necessary, decisions shall be taken by a majority of the members present and voting, unless otherwise stipulated in this agreement. The Chairman shall cast the deciding vote in the event that the members are divided equally.

Functions

1) The Interim Administration shall be entrusted with the day-to-day conduct of the affairs of state, and shall have the right to issue decrees for the peace, order and good government of Afghanistan.

2) The Chairman of the Interim Administration or, in his/her absence, one of the Vice Chairmen, shall represent the Interim Administration as appropriate.

3) Those members responsible for the administration of individual departments shall also be responsible for implementing the policies of the Interim Administration within their areas of responsibility.

4) Upon the official transfer of power, the Interim Administration shall have full jurisdiction over the printing and delivery of the national currency and special drawing rights from international financial institutions. The Interim Administration shall establish, with the assistance of the United Nations, a Central Bank of Afghanistan that will regulate the money supply of the country through transparent and accountable procedures.

5) The Interim Administration shall establish, with the assistance of the United Nations, an independent Civil Service Commission to provide the Interim Authority and the future Transitional Authority with shortlists of candidates for key posts in the administrative departments, as well as those of governors and uluswals, in order to ensure their competence and integrity.

6) The Interim Administration shall, with the assistance of the United Nations, establish an independent Human Rights Commission, whose responsibilities will include human rights monitoring, investigation of violations of human rights, and development of domestic human rights institutions. The Interim Administration may, with the assistance of the United Nations, also establish any other commissions to review matters not covered in this agreement.

7) The members of the Interim Administration shall abide by a Code of Conduct elaborated in accordance with international standards.

8) Failure by a member of the Interim Administration to abide by the provisions of the Code of Conduct shall lead to his/her suspension from that body. The decision to suspend a member shall be taken by a two-thirds majority of the membership of the Interim Administration on the proposal of its Chairman or any of its Vice Chairmen.

9) The functions and powers of members of the Interim Administration will be further elaborated, as appropriate, with the assistance of the United Nations.

The Special Independent Commission for the Convening of the Emergency Loya Jirga

1) The Special Independent Commission for the Convening of the Emergency Loya Jirga shall be established within one month of the establishment of the Interim Authority. The Special Independent Commission will consist of twenty-one members, a number of whom should have expertise in constitutional or customary law. The members will be selected from lists of candidates submitted by participants in the UN Talks on Afghanistan as well as Afghan professional and civil society groups. The United Nations will assist with the establishment and functioning of the commission and of a substantial secretariat.

2) The Special Independent Commission will have the final authority for determining the procedures for and the number of people who will participate in the Emergency Loya Jirga. The Special Independent Commission will draft rules and procedures specifying (i) criteria for allocation of seats to the settled and nomadic population residing in the country; (ii) criteria for allocation of seats to the Afghan refugees living in Iran, Pakistan, and elsewhere, and Afghans from the diaspora; (iii) criteria for inclusion of civil society organizations and prominent individuals, including Islamic scholars, intellectuals, and traders, both within the country and in the diaspora. The Special Independent Commission will ensure that due attention is

paid to the representation in the Emergency Loya Jirga of a significant number of women as well as all other segments of the Afghan population.

3) The Special Independent Commission will publish and disseminate the rules and procedures for the convening of the Emergency Loya Jirga at least ten weeks before the Emergency Loya Jirga convenes, together with the date for its commencement and its suggested location and duration.

4) The Special Independent Commission will adopt and implement procedures for monitoring the process of nomination of individuals to the Emergency Loya Jirga to ensure that the process of indirect election or selection is transparent and fair. To pre-empt conflict over nominations, the Special Independent Commission will specify mechanisms for filing of grievances and rules for arbitration of disputes.

5) The Emergency Loya Jirga will elect a Head of the State for the Transitional Administration and will approve proposals for the structure and key personnel of the Transitional Administration.

Final provisions

1) Upon the official transfer of power, all mujahidin, Afghan armed forces and armed groups in the country shall come under the command and control of the Interim Authority, and be reorganized according to the requirements of the new Afghan security and armed forces.

2) The Interim Authority and the Emergency Loya Jirga shall act in accordance with basic principles and provisions contained in international instruments on human rights and international humanitarian law to which Afghanistan is a party.

3) The Interim Authority shall cooperate with the international community in the fight against terrorism, drugs and organized crime. It shall commit itself to respect international law and maintain peaceful and friendly relations with neighbouring countries and the rest of the international community.

4) The Interim Authority and the Special Independent Commission for the Convening of the Emergency Loya Jirga will ensure the participation of women as well as the equitable representation of all ethnic and religious communities in the Interim Administration and the Emergency Loya Jirga.

5) All actions taken by the Interim Authority shall be consistent with Security Council resolution 1378 (14 November 2001) and other relevant Security Council resolutions relating to Afghanistan.

6) Rules of procedure for the organs established under the Interim Authority will be elaborated as appropriate with the assistance of the United Nations.

This agreement, of which the annexes constitute an integral part, done in Bonn on this 5th day of December 2001 in the English language, shall be the authentic text, in a single copy which shall remain deposited in the archives of the United Nations. Official texts shall be provided in Dari and Pashto, and such other languages as the Special Representative of the Secretary-General may designate. The Special Representative of the Secretary-General shall send certified copies in English, Dari and Pashto to each of the participants.

For the participants in the UN Talks on Afghanistan:

Ms. Amena Afzali, Mr. S. Hussain Anwari, Mr. Hedayat Amin Arsala, Mr. Sayed Hamed Gailani, Mr. Rahmatullah Musa Ghazi, Eng. Abdul Hakim, Mr. Houmayoun Jareer, Mr. Abbas Karimi, Mr. Mustafa Kazimi, Dr. Azizullah Ludin, Mr. Ahmad Wali Massoud, Mr. Hafizullah Asif Mohseni, Prof. Mohammad Ishaq Nadiri, Mr. Mohammad Natiqi, Mr. Yunus Qanooni, Dr. Zalmai Rassoul, Mr. H. Mirwais Sadeq, Dr. Mohammad Jalil Shams, Prof. Abdul Sattar Sirat, Mr. Humayun Tandar, Mrs. Sima Wali, General Abdul Rahim Wardak, Mr. Pacha Khan Zadran

Witnessed for the United Nations by:

Mr. Lakhdar Brahimi

Special Representative of the Secretary-General for Afghanistan

Annex A

International Security Force

1. The participants in the UN Talks on Afghanistan recognize that the responsibility for providing security and law and order throughout the country resides with the Afghans themselves. To this end, they pledge their commitment to do all within their means and influence to ensure such security, including for all United Nations and other personnel of international governmental and non-governmental organizations deployed in Afghanistan.

2. With this objective in mind, the participants request the assistance of the international community in helping the new Afghan authorities in the establishment and training of new Afghan security and armed forces.

3. Conscious that some time may be required for the new Afghan security and armed forces to be fully constituted and functioning, the participants in the UN Talks on Afghanistan request the United Nations Security Council to consider authorizing the early deployment to Afghanistan of a United Nations mandated force. This force will assist in the maintenance of security for Kabul and its surrounding areas. Such a force could, as appropriate, be progressively expanded to other urban centres and other areas.

4. The participants in the UN Talks on Afghanistan pledge to withdraw all military units from Kabul and other urban centers or other areas in which the UN mandated force is deployed. It would also be desirable if such a force were to assist in the rehabilitation of Afghanistan's infrastructure.

Annex B

Role Of The United Nations During The Interim Period

1. The Special Representative of the Secretary-General will be responsible for all aspects of the United Nations' work in Afghanistan.

2. The Special Representative shall monitor and assist in the implementation of all aspects of this agreement.

3. The United Nations shall advise the Interim Authority in establishing a politically neutral environment conducive to the holding of the Emergency Loya Jirga in free and fair conditions. The United Nations shall pay special attention to the conduct of those bodies and administrative departments which could directly influence the convening and outcome of the Emergency Loya Jirga.

4. The Special Representative of the Secretary-General or his/her delegate may be invited to attend the meetings of the Interim Administration and the Special Independent Commission on the Convening of the Emergency Loya Jirga.

5. If for whatever reason the Interim Administration or the Special Independent Commission were actively prevented from meeting or unable to reach a decision on a matter related to the convening of the Emergency Loya Jirga, the Special Representative of the Secretary-General shall, taking into account the views expressed in the Interim Administration or in the Special Independent Commission, use his/her good offices with a view to facilitating a resolution to the impasse or a decision.

6. The United Nations shall have the right to investigate human rights violations and, where necessary, recommend corrective action. It will also be

responsible for the development and implementation of a programme of human rights education to promote respect for and understanding of human rights.

Annex C

Request To The United Nations By The Participants At The Un Talks On Afghanistan

The participants in the UN Talks on Afghanistan hereby

1. Request that the United Nations and the international community take the necessary measures to guarantee the national sovereignty, territorial integrity and unity of Afghanistan as well as the non-interference by foreign countries in Afghanistan's internal affairs;

2. Urge the United Nations, the international community, particularly donor countries and multilateral institutions, to reaffirm, strengthen and implement their commitment to assist with the rehabilitation, recovery and reconstruction of Afghanistan, in coordination with the Interim Authority;

3. Request the United Nations to conduct as soon as possible (i) a registration of voters in advance of the general elections that will be held upon the adoption of the new constitution by the constitutional Loya Jirga and (ii) a census of the population of Afghanistan.

4. Urge the United Nations and the international community, in recognition of the heroic role played by the mujahidin in protecting the independence of Afghanistan and the dignity of its people, to take the necessary measures, in coordination with the Interim Authority, to assist in the reintegration of the mujahidin into the new Afghan security and armed forces;

5. Invite the United Nations and the international community to create a fund to assist the families and other dependents of martyrs and victims of the war, as well as the war disabled;

6. Strongly urge that the United Nations, the international community and regional organizations cooperate with the Interim Authority to combat international terrorism, cultivation and trafficking of illicit drugs and provide Afghan farmers with financial, material and technical resources for alternative crop production.

Annex D

Composition Of The Interim Administration

Chairman: Hamid Karzai

Vice Chairmen: Dr. Sima Samar

Vice-Chair & Defence: Muhammad Qassem Fahim
Vice-Chair & Planning: Haji Muhammad Mohaqqueq
Vice-Chair & Water and Electricity: Shaker Kargar
Vice-Chair & Finance: Hedayat Amin Arsala
Department of Foreign Affairs: Dr. Abdullah Abdullah
Department of the Interior: Muhammad Yunus Qanooni
Department of Commerce: Seyyed Mustafa Kazemi
Department of Mines & Industries: Muhammad Alem Razm
Department of Small Industries: Aref Noorzai
Department of Information & Culture: Dr. Raheen Makhdoom
Department of Communication: Ing. Abdul Rahim
Department of Labour & Social Affairs: Mir Wais Sadeq
Department of Hajj & Auqaf: Mohammad Hanif Hanif Balkhi
Department of Martyrs & Disabled: Abdullah Wardak
Department of Education: Abdul Rassoul Amin
Department of Higher Education: Dr. Sharif Faez
Department of Public Health: Dr. Suhaila Seddiqi
Department of Public Works: Abdul Khaliq Fazal
Department of Rural Development: Abdul Malik Anwar
Department of Urban Development: Haji Abdul Qadir
Department of Reconstruction: Amin Farhang
Department of Transport: Sultan Hamid Sultan
Department for the Return of Refugees: Enayatullah Nazeri
Department of Agriculture: Seyyed Hussein Anwari
Department of Irrigation: Haji Mangal Hussein
Department of Justice: Abdul Rahim Karimi
Department of Air Transport & Tourism: Abdul Rahman
Department of Border Affairs: Emanullah Zadran

EK-2 1386 SAYILI GÜVENLİK KONSEYİ KARARI

20 Aralık 2001 Resmi Karar 1386 (2001)

Güvenlik konseyi tarafından 20 Aralık 2001 tarihli, 4443 nolu oturumda kabul edildi.

Güvenlik Konseyi;

14 Kasım 2001 tarih 1378 (2001) ile 6 Aralık 2001 tarih ve 1383 (2001) sayılı kararları başta olmak üzere, Afganistan'la ilgili daha önce alınan kararları korumaya karar verdi. Afgan'ların terör ve çatışmalar sonucu kaybettikleri dokunulmaz haklarına yeniden kavuşmalarını sağlayacak güncel gelişmelerden duyulan memnuniyet dile getirildi. Ülkede güvenliğin sağlanması, kanunlar ve düzenin işlemedeki sorumluluğun, Afganlar'ın bizzat kendilerine ait olduğunu belirtti.

5 Aralık 2001'de Bonn'da imzalanan S/2001/1154 sayılı Bonn Antlaşması'nda, Afganistan'daki mevcut hükümet kurumlarının yeniden yapılandırılması gibi konular içeren ön anlaşmalarda, yetki ve sorumluluklar tekrar dile getirildi.

Bonn Antlaşması'nın 1. bölümünün 3. paragrafında, Güvenlik Konseyi'ne yüklenen ve Genel Sekreterlik Özel Temsilcisi'nin, Afgan yetkililerle yaptığı temaslarda gündeme gelen, Afganistan'da uluslararası ve yetkili bir güvenlik kuvveti konuşlandırılması konusunu gündeme getirdi.

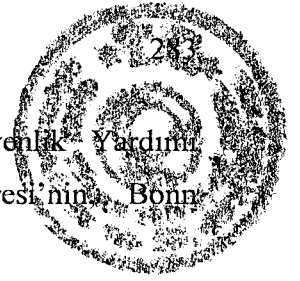
Dr. Abdullah Abdullah'ın, Güvenlik Konseyi Başkanı'na gönderdiği 19 Aralık 2001 tarih ve S/2001/1223 sayılı mektubu incelemeye alındı.

İngiltere ve Kuzey İrlanda Dışişleri Bakanlıkları'nın, Genel Sekreterliğe gönderdikleri 19 Aralık 2001 tarih ve S/2001/1217 sayılı, Birleşik Krallığın Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin komutasını üstlenmesi önerisini de içeren mektupları inceledi ve memnuniyetle karşıladı.

Bütün Afgan Kuvvetleri'nin, evrensel insan haklarına ve kadın haklarına dayanan uluslararası hukuka uygun davranmaları gerektiğini vurguladı.

Afganistan'ın güvenliği, ulusal bütünlüğü ve bağımsızlığı üzerindeki güçlü hakimiyetini koruma kararı aldı.

Afganistan'daki mevcut durumun, hala uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturduğunu saptadı.

Afgan iç yönetiminin görüşü alınarak, uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin tam hakimiyetinin korunmasına ve Afgan İdaresi'nin Bonn Antlaşmasıyla saptanan sorumlularıyla işbirliğine karar verdi.

Bu sebeplere dayanarak ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 7. bölümündeki hükümlere göre, Güvenlik Konseyi;

1. Bonn Antlaşması'nın 1. bölümüne dayanarak, Afgan iç yönetimine yardımcı olmak, Kabil ve çevresinin güvenliğinin sağlanması amacıyla 6 aylığına görev yapmak üzere bir Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti kurulmasına karar verdi.

2. Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'ne iştirak eden üye ülkelere; personel, malzeme, diğer kaynaklarla yardım etme ve Güvenlik Kuvveti ile Genel Sekreterliğin liderliğini üstlenme çağrısı yaptı.

3. Üye ülkelerin etkinliğini ve gücünü artırmak için, gereken tedbirleri almaya ve Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'ne iştirak etmeye yetkili kıldı.

4. Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'ni, Afgan iç yönetimiyle ve Genel Sekreterlik Özel Temsilciliğiyle sürekli iletişim kurmaya davet etti.

5. Bütün Afganlar'ı, Uluslararası Güvenlik Yardımı Kuvveti ve uluslararası resmi ve sivil kuruluşlarla işbirliğine çağırdı. Ayrıca Bonn Antlaşması'na olan katılımdan, güvenliğin ve emniyetin sağlanması amacıyla gösterilen faaliyetlerden, resmi ve sivil örgütlerin, bu alanlardaki gayretlerinden duyduğu memnuniyeti ifade etti.

6. Bonn Antlaşması'nın 1. bölümüne Afgan partilerinin yaptıkları girişimleri, Kabil'den askeri kuvvetlerin çekilmesini ve bu görevin Uluslararası Güvenlik Yardımı Kuvveti'yle birlikte yürütülmesini kaydetti.

7. Komşu ülkeleri ve konseye üye ülkelerin, gerektiğinde hava sahası ve transit geçişte olmak üzere Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'ne bu şekilde destek vermeleri konusunda onları teşvik etti.

8. Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'nin masraflarının, operasyona iştirak eden üye ülkeler tarafından karşılanacağı vurgulandı. Genel Sekreterliğe, bunun için bir fon oluşturulmasını ve üye ülkelerin fona katkıda bulunmalarını ilettiler.

9. Uluslararası Güvenlik Yardımı Kuvveti'nin Komutasına, göreviyle ilgili raporları, periyodik olarak Genel Sekreterliğe sunmasını ilettiler.

10. Üye ülkeleri, Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'ne iştirak etmeye, Afgan İç Yönetimine, yeni Afgan Ordusu'nun kurulmasında ve eğitiminde yardımcı olmaya çağırdı.

11. Konu üzerinde aktif olarak durmaya devam etme kararı aldı.

THE SECURITY COUNCIL, RESOLUTION 1386

United Nations
Security Council

S/RES/1386 (2001)
Distr.: General
20 December 2001

Resolution 1386 (2001)

Adopted by the Security Council at its 4443rd meeting, on 20 December 2001

The Security Council,

Reaffirming its previous resolutions on Afghanistan, in particular its resolutions 1378 (2001) of 14 November 2001 and 1383 (2001) of 6 December 2001,

Supporting international efforts to root out terrorism, in keeping with the Charter of the United Nations, and reaffirming also its resolutions 1368 (2001) of 12 September 2001 and 1373 (2001) of 28 September 2001,

Welcoming developments in Afghanistan that will allow for all Afghans to enjoy inalienable rights and freedom unfettered by oppression and terror,

Recognizing that the responsibility for providing security and law and order throughout the country resides with the Afghan themselves,

Reiterating its endorsement of the Agreement on provisional arrangements in Afghanistan pending the re-establishment of permanent government institutions, signed in Bonn on 5 December 2001 (S/2001/1154) (the Bonn Agreement),

Taking note of the request to the Security Council in Annex 1, paragraph 3, to the Bonn Agreement to consider authorizing the early deployment to Afghanistan of an international security force, as well as the briefing on 14 December 2001 by the Special Representative of the Secretary-General on his contacts with the Afghan authorities in which they welcome the deployment to Afghanistan of a United Nations-authorized international security force,

Taking note of the letter dated 19 December 2001 from Dr. Abdullah Abdullah to the President of the Security Council (S/2001/1223),

Welcoming the letter from the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Secretary-General of 19 December 2001 (S/2001/1217), and taking note of the United Kingdom offer contained therein to take the lead in organizing and commanding an International Security Assistance Force,

Stressing that all Afghan forces must adhere strictly to their obligations under human rights law, including respect for the rights of women, and under international humanitarian law,

Reaffirming its strong commitment to the sovereignty, independence, territorial integrity and national unity of Afghanistan,

Determining that the situation in Afghanistan still constitutes a threat to international peace and security,

Determined to ensure the full implementation of the mandate of the International Security Assistance Force, in consultation with the Afghan Interim Authority established by the Bonn Agreement,

Acting for these reasons under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

1. Authorizes, as envisaged in Annex 1 to the Bonn Agreement, the establishment for 6 months of an International Security Assistance Force to assist the Afghan Interim Authority in the maintenance of security in Kabul and its surrounding areas, so that the Afghan Interim Authority as well as the personnel of the United Nations can operate in a secure environment;

2. Calls upon Member States to contribute personnel, equipment and other resources to the International Security Assistance Force, and invites those Member States to inform the leadership of the Force and the Secretary-General;

3. Authorizes the Member States participating in the International Security Assistance Force to take all necessary measures to fulfil its mandate;

4. Calls upon the International Security Assistance Force to work in close consultation with the Afghan Interim Authority in the implementation of the force mandate, as well as with the Special Representative of the Secretary-General;

5. Calls upon all Afghans to cooperate with the International Security Assistance Force and relevant international governmental and non-governmental organizations, and welcomes the commitment of the parties to the Bonn Agreement to do all within their means and influence to ensure security, including to ensure the safety, security and freedom of movement of all United Nations personnel and all other personnel of international governmental and non-governmental organizations deployed in Afghanistan;

6. Takes note of the pledge made by the Afghan parties to the Bonn Agreement in Annex 1 to that Agreement to withdraw all military units from Kabul,

and calls upon them to implement this pledge in cooperation with the International Security Assistance Force;

7. Encourages neighbouring States and other Member States to provide to the International Security Assistance Force such necessary assistance as may be requested, including the provision of overflight clearances and transit;

8. Stresses that the expenses of the International Security Assistance Force will be borne by the participating Member States concerned, requests the Secretary-General to establish a trust fund through which contributions could be channelled to the Member States or operations concerned, and encourages Member States to contribute to such a fund;

9. Requests the leadership of the International Security Assistance Force to provide periodic reports on progress towards the implementation of its mandate through the Secretary-General;

10. Calls on Member States participating in the International Security Assistance Force to provide assistance to help the Afghan Interim Authority in the establishment and training of new Afghan security and armed forces;

11. Decides to remain actively seized of the matter.

EK-3 1413 SAYILI GÜVENLİK KONSEYİ KARARI

23 Mayıs 2002 Resmi Karar 1413 (2002)

Güvenlik Konseyi tarafından 23 Mayıs 2002'deki 4541 nci oturumda kabul edildi.

Güvenlik Konseyi;

Afganistan için önceden alınan karar, 1386 sayılı (2001) 20 Aralık 2001 kararı.

Egemenlik, kurtuluş, adalet ve Afganistan'ın ulusal birliği konularında büyük sözler verildi, kararlar alındı.

Birleşmiş Milletler'in imtiyazı dahilinde, terörizm dışındaki ulusal güçlere destek verileceği 1368 (2001) sayılı 12 Eylül 2001 ve 1373 (2001) sayılı 23 Eylül 2001 kararlarında tekrarlanıyordu.

Sorumlulukların tanımlanması, gizliliğin güvenliğin sağlanması, kanun ve emirlerin ülkenin her yerinde uygulanabilmesi, Afganlılar'ın kendileriyle işbirliği içinde olmaları ve Afganlılar'ın değişmeye başlaması ancak Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti ile olmaktadır.

Büyük Britanya'nın Birleşik Krallığı değerlendirmeleri anlattı, Kuzey İrlanda organizasyon ve komuta etme işlerini üstlendi ve Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti, bağış yapan bir çok ülkeye minnettarlığını bildirmiştir.

7 Mayıs 2002'de Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı'nın Genel Sekreterliği'nden sevindirici bir mektup geldi, not Türkiye'nin güzel bir teklifini içeriyordu, orada Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin Komutanlığı'nı üstlenebileceğini yazıyordu.

19 Aralık 2001 tarihinde Güvenlik Konseyi Başkanına Dr. Abdullah Abdullah tarafından gönderilen mektup hatırlatıldı.

Afganistan'ın belirlenen durumu, uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmektedir.

Bonn antlaşmasının çerçevesinde, Afganistan'ın geçici yönetimi ve varisleriyle birlikte, Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin yetkisi dahilinde yasaların aynen uygulanacağına karar verildi.

Birleşmiş Milletler'in patentiyale bölüm 7'nin altındaki uygulama nedenleri;

- 1- Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin resmi yetkilerinin 6 ay süresince 20 Haziran 2002'e kadar uzamasına karar verildi. 1386 sayılı (2001) alınan kararla.
- 2- Devletin resmi üyelerinin Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'ne iştirak etmeleri; bütün gerekli önlemlerin Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin izniyle yerine getirilmesi kararı alınmıştır.
- 3- Devletin resmi üyelerine bağışta bulunmaları için çağrı yapılmış, ülkenin sahip olduğu mekanik araçlar ve diğer maddi değerlere yapılacak yardımlar için, Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'ne ve yardım yapanlara güvenilir bir fonun kurulması istenmiştir. 1386 sayılı (2001) alınan kararla.
- 4- Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin yöneticisinin talebi, Genel Sekreterliğin yetkisi dahilinde araçların aylık raporlarının tutulmasını istemiştir.
- 5- Geri kalan diğer konularda kararlar alındı.

THE SECURITY COUNCIL, RESOLUTION 1413

United Nations
Security Council

S/RES/1413 (2002)

Distr.: General

23 May 2002

Resolution 1413 (2002)

Adopted by the Security Council at its 4541st meeting,
on 23 May 2002

The Security Council,

Reaffirming its previous resolutions on Afghanistan, in particular its resolution 1386 (2001) of 20 December 2001,

Reaffirming also its strong commitment to the sovereignty, independence, territorial integrity and national unity of Afghanistan,

Supporting international efforts to root out terrorism, in keeping with the Charter of the United Nations, and reaffirming also its resolutions 1368 (2001) of 12 September 2001 and 1373 (2001) of 28 September 2001,

Recognizing that the responsibility for providing security and law and order throughout the country resides with the Afghans themselves, and welcoming in this respect the cooperation of the Afghan Interim Authority with the International Security Assistance Force,

Expressing its appreciation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland for taking the lead in organizing and commanding the International Security Assistance Force and recognizing with gratitude the contributions of many nations to the International Security Assistance Force,

Welcoming the letter from the Foreign Minister of Turkey to the Secretary-General of 7 May 2002 (S/2002/568), and taking note of Turkey's offer contained therein to assume the lead in commanding the International Security Assistance Force,

Recalling the letter dated 19 December 2001 from Dr. Abdullah Abdullah to the President of the Security Council (S/2001/1223),

Determining that the situation in Afghanistan still constitutes a threat to international peace and security,

Determined to ensure the full implementation of the mandate of the International Security Assistance Force, in consultation with the Afghan Interim Authority and its successors established by the Bonn Agreement,

Acting for these reasons under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

1. Decides to extend the authorization, for a period of six months beyond 20 June 2002, of the International Security Assistance Force, as defined in resolution 1386 (2001);

2. Authorizes the Member States participating in the International Security Assistance Force to take all necessary measures to fulfil the mandate of the International Security Assistance Force;

3. Calls upon Member States to contribute personnel, equipment and other resources to the International Security Assistance Force, and to make contributions to the Trust Fund established pursuant to resolution 1386 (2001);

4. Requests the leadership of the International Security Assistance Force to provide monthly reports on implementation of its mandate, through the Secretary-General;

5. Decides to remain actively seized of the matter.

EK-4 1444 SAYILI GÜVENLİK KONSEYİ KARARI

27 Kasım 2002 Resmi Karar 1444 (2002)

Güvenlik Konseyi tarafından, 27 Kasım 2002'deki 4651'nci oturumda kabul edildi.

Güvenlik Konseyi;

20 Aralık 2001 tarih ve 1386 (2001) ile 23 Mayıs 2002 tarih ve 1413 (2002) sayılı kararları başta olmak üzere Afganistan'la ilgili kararlarını korumaya, ayrıca Afganistan'ın ulusal bütünlüğü, bağımsızlığı ve bölgesel güvenliği üzerindeki güçlü hakimiyetini korumaya karar verdi. Terörizmin kökünü kazımaya yönelik uluslararası gayretlere, Birleşmiş Milletler karakterini koruyarak ve 12 Eylül 2001'deki 1368 (2001) ve 28 Eylül 2001'deki 1373 (2001) kararlarına bağlı kalarak destek verme kararı aldı. Afganistan'da güvenliği sağlamanın, kanunlar ve düzeni korumanın, Afganlar'ın kendilerine düşen bir görev olduğunu saptadı. Afgan Geçici Yönetimi'nin bu ebedi gayretlerini, temsilci özelliğini, farklı etnik grupların oluşturduğu, ordu ve polis teşkilatı kurma çabalarını ve Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti ile olan işbirliğinden duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Pek çok ülkenin Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'ne olan katkılarıyla beraber, Türkiye'nin, 20 Haziran 2002'den itibaren Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin komutasını İngiltere'den devralmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Almanya ve Hollanda Dışişleri Bakanlıkları'ndan Genel Sekreterliğe gelen 21 Kasım 2002 tarihli S/2002/1296 sayılı Almanya ve Hollanda'nın Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin liderliğini, Türkiye'den devralıp müşterek yürütme önerilerini içeren ortak mektup incelendi ve memnuniyetle karşılandı.

Dr. Abdullah Abdullah'ın Güvenlik Konseyi Başkanı'na gönderdiği 19 Aralık 2001 tarih ve S/2001/1223 sayılı mektup incelemeye alındı.

Afganistan'daki mevcut durumun hala uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturduğu belirtildi.

Bu sebeplere dayanarak Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 7. bölümündeki hükümlere göre;

1. 1386 (2001) sayılı kararda belirtildiği şekli ile 20 Aralık 2002'den itibaren Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin görev süresinin bir yıllık bir süre için uzatılmasına karar verdi.

2. Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'ne iştirak eden, bütün ye ülkeleri, kuvvetin hakimiyetinin pekişmesi için gerekli bütün tedbirleri almaya yetkili kıldı.

3. ye lkeleri, Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'ne personel, malzeme ve diğer kaynaklarla ve 1386 (2001) sayılı karara dayanarak kurulan Güvenlik Fonu'na da katkı yapmaya çağırdı.

4. Uluslararası Güvenlik Yardımı Kuvveti Komutası'nın, görevi hakkında, Genel Sekreterliğe dört ayda bir rapor göndermesini rica etti.

5. Konu üzerinde aktif olarak durmaya devam etme kararı aldı.

THE SECURITY COUNCIL, RESOLUTION 1444

United Nations
Security Council

S/RES/1444 (2002)
Distr.: General
27 November 2002

Resolution 1444 (2002)

Adopted by the Security Council at its 4651st meeting, on 27 November 2002

The Security Council,

Reaffirming its previous resolutions on Afghanistan, in particular its resolutions 1386 (2001) of 20 December 2001 and 1413 (2002) of 23 May 2002,

Reaffirming also its strong commitment to the sovereignty, independence, territorial integrity and national unity of Afghanistan,

Supporting international efforts to root out terrorism, in keeping with the Charter of the United Nations, and reaffirming also its resolutions 1368 (2001) of 12 September 2001 and 1373 (2001) of 28 September 2001,

Recognizing that the responsibility for providing security and law and order throughout the country resides with the Afghans themselves, welcoming in this respect the efforts of the Afghan Transitional Authority to establish fully representative, professional and multi-ethnic army and police forces, and welcoming also the cooperation of the Afghan Transitional Authority with the International Security Assistance Force,

Expressing its appreciation to Turkey for taking over the lead from the United Kingdom in organizing and commanding the International Security Assistance Force from 20 June 2002, and recognizing with gratitude the contributions of many nations to the International Security Assistance Force,

Welcoming the joint letter from the Foreign Minister of Germany and the Foreign Minister of the Netherlands to the Secretary-General of 21 November 2002 (S/2002/1296, annex) expressing the willingness of Germany and the Netherlands to jointly assume from Turkey the lead in commanding the International Security Assistance Force, and anticipating offers in due course to succeed Germany and the Netherlands in leading that command,

Recalling the letter dated 19 December 2001 from Dr. Abdullah Abdullah to the President of the Security Council (S/2001/1223),

Determining that the situation in Afghanistan still constitutes a threat to international peace and security,

Determined to ensure the full implementation of the mandate of the International Security Assistance Force, in consultation with the Afghan Transitional Authority and its successors established by the Bonn Agreement,

Acting for these reasons under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

1. Decides to extend the authorization, for a period of one year beyond 20 December 2002, of the International Security Assistance Force, as defined in resolution 1386 (2001);

2. Authorizes the Member States participating in the International Security Assistance Force to take all necessary measures to fulfil the mandate of the International Security Assistance Force;

3. Calls upon Member States to contribute personnel, equipment and other resources to the International Security Assistance Force, and to make contributions to the Trust Fund established pursuant to resolution 1386 (2001);

4. Requests the leadership of the International Security Assistance Force to provide quarterly reports on implementation of its mandate, through the Secretary-General;

5. Decides to remain seized of the matter.

EK-5 1510 SAYILI GÜVENLİK KONSEYİ KARARI

13 Ekim 2003 resmi karar 1510 (2003)

Güvenlik Konseyi tarafından, 13 Ekim 2003'te 4840'ncı oturumda kabul edilmiştir.

Güvenlik Konseyi,

Afganistan için önceden alınan kararlar, özel kararlar 1386 (2001) 20 Aralık 2001, 1413 (2002) 23 Mayıs 2002 ve 1444 (2002) 27 Kasım 2002,

Afganistan anlaşmasında, egemenlik, kurtuluş, ulus birliği ile ilgili konularda büyük sözler verildi.

Birleşmiş Milletler'in imtiyazı dahilinde, terörizm dışındaki ulusal güçlere destek verileceği, 1368 (2001) sayılı 12 Eylül 2001 tarihli ve 1373 (2001) sayılı 28 Eylül 2001 tarihli Güvenlik Kurulu kararlarında tekrarlanıyordu.

Sorumlulukların tanımlanması ve gizliliğin güvenliğin sağlanması, kanun ve emirlerin ülkenin her yerinde uygulanabilmesi, Afganlılar'ın kendileriyle işbirliğine devam etmeleri ve Afganlılar'ın değişmeye başlaması ancak Ulusal Güvenlik Yardım Kuvveti ile olmaktadır.

Bonn Antlaşması'nın önemine göre ve belli özel durumlar çerçevesinde kalkınma ve gelişme sağlandı. Ulusal Güvenlik Yardım Kuvveti tarafından Kabil'in dışında diğer kent merkezleri ve yerleşim yerlerine yardım sağlandı.

Afganistan'ın bütün yerleşim yerlerinde, merkezi yönetim önemini sürdürüyordu. Geniş kapsamlı bir şekilde silahsızlanma, askerlerin terhisi, ordu güçlerinin birleştirilmesi ve güvenlik reformları yenilikleri yapıldı. Yeni Ulusal Afgan Ordusu ve Polis gücü oluşturuldu.

Bonn Anlaşması'nın Afganistan da baskı yoluyla uygulanması, yerine getirilmesi, güvenlik ile ilgili kaygı oluşturuyordu.

10 Ekim 2003'den sonra, Afganistan Dışişleri Bakanı (5/2003/986, eklendi) uygun bir dille ulusal yardımların, Kabil dışındaki bölgelere Ulusal Güvenlik Yardım Kuvveti ile yapılmasını söyledi.

6 Ekim 2003 tarihinde Kuzey Atlantik Paktı Organizasyonu'nun (NATO) Genel Sekreteri, Ulusal Güvenlik Yardım Kuvveti ile yapılmasını söyledi.

Afganistan'ın belirlenen durumu, ulusal barış ve güvenliğe tehdit teşkil etmektedir.

Afganistan'ın geçici yönetimi ve varisleriyle birlikte, Ulusal Güvenlik Yardım Kuvveti'nin yetkisinde yasaların aynen uygulanacağına karar verildi.

Birleşmiş Milletler'in patentiyale bölüm 7'nin altındaki uygulama nedenleri,

1. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin izniyle yetkiler genişletilecek, Afgan Geçici Yönetimi'ne destek ve izin verilecektir. Varislerin Kabil dışındaki Afganistan da güvenliğini KPSS bölgelerinde güvenliği devam ettirmesi gerekecektir. Birleşmiş Milletler personeli ve diğer uluslararası sivil personel yeniden yapılanma için Afgan otoritesince işe alındı. İnsanların performanslarını arttırmak için, güvenli ortamlarda çalıştırılabilir ve güvenlik yardımı sağlanabilir. Diğer görevler Bonn Anlaşması'na göre değerlendirilecektir.

2. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin çağrısıyla, Afgan Geçici Yönetimiyle ve varisleriyle müzakere görüşmelerine devam edilecek, genel sekreterin özel temsilcileri ile birlikte çalışan Özgürlük Koalisyonu'nun emir gücüyle yasaların uygulanması ve Güvenlik Konseyi'nin raporuyla yasa tasarıları belirlenerek yerine getirilecektir.

3. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin yetkisinin uzaması ve sürmesi konusunda karar verildi, 1386 (2001) sayılı Güvenlik Kurulu'nun önerisiyle 12 aylık bir süre verildi.

4. Devlet üyeleri; Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin yetkisiyle, Hükümet faaliyetlerini yerine getirme hakkına sahip olmuşlardır.

5. Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin liderliğinde, Güvenlik Konseyi'nde ki genel sekreter yasaların uygulanması hakkında 3 aylık raporlar hazırlayacaktır.

6. Diğer konular hakkında karar verildi.

THE SECURITY COUNCIL, RESOLUTION 1510

United Nations
Security Council

S/RES/1510-(2003)

Distr.: General

13 October 2003

Resolution 1510 (2003)

Adopted by the Security Council at its 4840th meeting, on 13 October 2003

The Security Council,

Reaffirming its previous resolutions on Afghanistan, in particular its resolutions 1386 (2001) of 20 December 2001, 1413 (2002) of 23 May 2002 and 1444 (2002) of 27 November 2002,

Reaffirming also its strong commitment to the sovereignty, independence, territorial integrity and national unity of Afghanistan,

Reaffirming also its resolutions 1368 (2001) of 12 September 2001 and 1373 (2001) of 28 September 2001 and reiterating its support for international efforts to root out terrorism in accordance with the Charter of the United Nations,

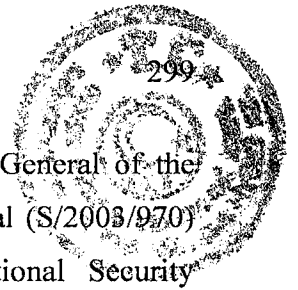
Recognizing that the responsibility for providing security and law and order throughout the country resides with the Afghans themselves and welcoming the continuing cooperation of the Afghan Transitional Authority with the International Security Assistance Force,

Reaffirming the importance of the Bonn Agreement and recalling in particular its annex 1 which, inter alia, provides for the progressive expansion of the International Security Assistance Force to other urban centres and other areas beyond Kabul,

Stressing also the importance of extending central government authority to all parts of Afghanistan, of comprehensive disarmament, demobilization and reintegration of all armed factions, and of security sector reform including reconstitution of the new Afghan National Army and Police,

Recognizing the constraints upon the full implementation of the Bonn Agreement resulting from concerns about the security situation in parts of Afghanistan,

Noting the letter dated 10 October 2003 from the Minister for Foreign Affairs of Afghanistan (S/2003/986, annex) requesting the assistance of the International Security Assistance Force outside Kabul,

Noting the letter dated 6 October 2003 from the Secretary-General of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) to the Secretary-General (S/2003/970) regarding a possible expansion of the mission of the International Security Assistance Force,

Determining that the situation in Afghanistan still constitutes a threat to international peace and security,

Determined to ensure the full implementation of the mandate of the International Security Assistance Force, in consultation with the Afghan Transitional Authority and its successors,

Acting for these reasons under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

1. Authorizes expansion of the mandate of the International Security Assistance Force to allow it, as resources permit, to support the Afghan Transitional Authority and its successors in the maintenance of security in areas of Afghanistan outside of Kabul and its environs, so that the Afghan Authorities as well as the personnel of the United Nations and other international civilian personnel engaged, in particular, in reconstruction and humanitarian efforts, can operate in a secure environment, and to provide security assistance for the performance of other tasks in support of the Bonn Agreement;

2. Calls upon the International Security Assistance Force to continue to work in close consultation with the Afghan Transitional Authority and its successors and the Special Representative of the Secretary-General as well as with the Operation Enduring Freedom Coalition in the implementation of the force mandate, and to report to the Security Council on the implementation of the measures set out in paragraph 1;

3. Decides also to extend the authorization of the International Security Assistance Force, as defined in resolution 1386 (2001) and this resolution, for a period of twelve months;

4. Authorizes the Member States participating in the International Security Assistance Force to take all necessary measures to fulfil its mandate;

5. Requests the leadership of the International Security Assistance Force to provide quarterly reports on the implementation of its mandate to the Security Council through the Secretary-General;

6. Decides to remain actively seized of the matter.

EK-6 : Türkiye – Afganistan İttifak Muahedenamesi

İmza Yeri ve Tarihi	: 1 Mart 1921 (1337)
Onay Kanununun Tarih ve Numarası	: 21.07.1921 (1337, No. 140)
Ceride-i Resmîye ile Neşir ve İlanı	: 21 Temmuz 1921 (1937)
DÜSTUR	: III. Tertip. Cild 2, Sahife 70

Onay Kanunu

Madde 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Afganistan Hükümeti arasında bin üç yüz otuz yedi senesi Martın birinci günü akit ve imza olunan muahedename Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdik olunmuştur.

Madde 2. İş bu kanunun icrasına Heyeti Vekile memurdur.

Türkiye – Afganistan İttifak Muahedenamesi

Bismillahirrahmanirrahim

Devleti Aliyei Türkiye ve Afganistan, kendilerinin revabıtı samimiyei kalbiye ile yekdiğerine merbut, bir emel ve maksadı mukaddes ile mütehasşis, maddi ve mânevi menafii âliye müşterekei tammeye malik buldukları, devleteyni müşarünileyhimadan birinin saadet ve felâketinin diğerrinin saadet ve felâketini mucip olacağı kanaat ve iman ile şark âleminin devri teyakkuz ve intibah ve istihlâsının başladığını kemali men ve şükran ile görüldüğü şu anda ezminei maziyedeki gibi irtibatsız ve münferit kalmalarının artık mümkün olamayacağına ve uhdelerine bir takım vazai fi tarihiyenin müterettip olduğunun zaruretine hükmederek bir vücudün âzası gibi tarafeynden birine gelecek renç ve azardan diğerr tarafın müteessir ve müteazzi olacağını tabii gören bu iki kardeş devlet ve millet beyinlerinde ötedenberi cayigir olan vahdeti mâneviye ve ittifakı tabiiyeye sahai siyasiyeye nakl ile ittifakı maddi ve resmi haline kalb ve umum şarkın âtii mesudu namına bir mukaddemetülhayr olmak üzere aralarında teyemmünen bir ittifak Muahedenamesi akdeylemeğe karar vermişler ve bu husus için TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ.

Tarafından Hükümeti müşarünileyha azasından Umuru İktisadiye Vekili (Nazırı) Yusuf Kemal Bey

ve

Umuru Maarif Vekili (Nazırı) Dr. Rıza Nur Bey

ve

DEVLETİ ALİYYEİ AFGANİSTAN

Tarafından Sefiri Fevkalade Murahhas Cenab Celaletmeab General Mehmet Veli Han murahhas tâyin olunmuşlardır.

Murahhaseyni müşarünileyhim selâhiyetnamelerini badelibraz yolunda ve muntazam olduğunu görerek mevaddı âtiyeyi kabul etmişlerdir.

Birinci Madde

İlâ maşallah bir hayatı müstakil süren Türkiye Devleti en samimî ve vicdanî revabıt ile merbut bulunduğu Devleti Aliyeyi Afganistanı manayi hakikii tammî ile müstakil tanımağı bir farize bilir.

İkinci Madde

Tarafeyni Aliyeyni Akideyn bütün şark milletlerinin azadî ve hürriyeti kâmileye ve hakkı istiklâle malik olduklarını ve bunlardan her milletin bizatihi ve arzu ettiği herhangi bir usul ve tarzı idarei Hükûmet ile kendisini idarede muhtar olduğunu Buhara ve Hiyve Devletlerinin istiklâlini tasdik eder.

Üçüncü Madde

Devleti Aliyeyi Afganistan asırlardanberi İslâmiyete rehberlik ve hidematı bergüzide ifa etmiş olan ve âlemi hilâfeti elinde tutan Türkiye'nin bu bapta muktedabiha olduğunu bu münasebetle de tasdik eder.

Dördüncü Madde

Tarafeyni Akideynden biri, şarki istilâ veya istismar siyasetini takib eden herhangi emperyalist bir devlet tarafından diğerine vâki olacak tecavüzü bizzat kendine vâki olmuş addederek vesaiti mevcude ve mümkünesile defeylemeğı kabul eder.

Beşinci Madde

Tarafeyni Akideynden her biri diğerinin hali ihtilâfda bulunduğu üçüncü bir devletin menafiine muvafık veya tarafı diğer Akidin menafiine muzir hiç bir muahede ve mukavelei düveliyeyi akteylememegi ve herhangi bir Devletle Muahede aktecedeğı zaman evvelce diğer tarafı haberdar eylemeğı taahhüt eyler.

Altıncı Madde

Tarafeyni Akideyn aralarındaki münasebatı iktisadiye ve ticariyelerinin ve şebenderlik muamelâtının tanzimi için lâzım gelen Mukavelâtı ayrıca aktecedeğler ve şimdiden merkezlerine Sefir göndereceklerdir.

Yedinci Madde

Tarafeyni Akideyn iki memleket arasında muntazam ve hususî postalar ihdas ederek vaziyeti siyasiyelerile maarif, ticaret ve sair ahval ve vaziyetten her nevi

ihtiyacat ve arzularından mütakabilen ve en seri bir surette yekdiğerine malûmat vereceklerdir.

Sekizinci Madde

Türkiye Afganistana harsen yardımı, muallim ve zabıt göndermeği ve bu heyeti muallimin ve zabitanın laakal beş sene hizmette kalmasını ve müddeti mezkûrenin inkızasında Afganistan taleb ettiği takdirde tekrar bir heyeti muallime göndermeği taahhüd eder.

Dokuzuncu Madde

Bu Muahedename asgarî bir müddet zarfında tasdik edilecek ve o andan itibaren meriyülahkâm olacaktır.

Onuncu Madde

Bu Muahedename iki nüsha olarak Moskovada tanzim ve tarafeyn Murahhasları tarafından imza ve teati edilmiştir. Bu Muahede bin üç yüz otuz dokuz senei hicriyesi Cemaziyelahirin yirmi birinci gününe müsadif bin üç yüz otuz yedi senesi Martının birinci Salı günü imza edilmiştir.

Sefiri Fevkalâde Veli

Doktor Rıza Nur

Yusuf Kemal

EK-7 : Türkiye – Afganistan Muhadenet ve Teşriki Mesai Muahedenamesi

Ankara, 25 Mayıs, 1928

Türkiye ve Afganistan Devleteyni Aliyeyni gerek maddi ve manevi rabita ve münasebetlerinin ve gerek biraderi vaziyetlerinin ve hassiyatlarının ve sair ihtiyaçlarının birliğine binaen asrı hazırın iki millet için günden güne ihdas ve iltizam eylediği vezaifi nazarı mülhazaya alarak teyemmünen aralarında münakit 1 Mart 1337 ve 11 hut 1299 tarihli muahede ile mevcut ve ber karar olan kardeşlik ve dostluk bağlarının ve samimi rabıtlarının daha sağlam ve metin esasata iptina ettrilmesini arzu eylediler ve bu maksadın istihsali için bir dostluk ve siyasi ve iktisadi teşriki mesai ahitnamesi aktini lazım addederek,

Türkiye Reisi Cumhuru Hazretleri

Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Doktor Tevfik Rüştü Beyefendi

Hazretlerini

ve

Alahazreti Hümayün Afgan Kralı

Afganistan Hariciye Vekili Serdar Ala Gulam Sıddık Han Hazretlerini

murahas tayin buyurdular. Müşarünileyhima murahaslar usulüne muvafık salahiyetnamelerini iraedden sonra mevadı atıyeye muvafakat eylediler. İki Devletin münasebatını işbu mevat tanzim edecektir.

Birinci Madde: Türkiye Cumhuriyeti ile Afgan Krallığı beyninde ve kezalik iki millet arasında ihlali gayri kabil sulh ve samimi ve ebedi muhadenet cari olacaktır.

İkinci Madde: Tarafeyni Akideynden biri aleyhinde aher bir veya birkaç devlet tarafından bir hareketi hasmane vaki olduğu takdirde diğer tarafı akit o tecavüzün men'i emrinde bütün gayret ve mesaisini sarf etmeyi ve bu mesaiye rağmen harp emri vaki olduğu halde iki hükümet yüksek menfaatine muvafak olan musip kararı teharri etmek üzere vaziyeti aralarında tekrar hayırhane ve itina ile mütalaa etmeyi taahhüt ederler.

Üçüncü Madde: Tarafeyni Akideynden her biri ahar bir veya birkaç devlet tarafından diğer tarafı akideyn aleyhine tevcih edilen hiçbir ittifaka veya siyasi ve askeri ve iktisadi ve mali hiçbir itilafa ve keza ahar bir veya birkaç devlet tarafından

diğer tarafı akidin emniyeti askeriyesi aleyhine tevcih edilen harekatı hasmaneye iştirak etmemeyi taahhüt ederler.

Dördüncü Madde: Devleteyni Akideyn, tarafeyn memleket ve milletlerin terakki ve tealisi için bir tarafta mevcut ve diğer taraf için müfit olan ve ihtiyaç hissedilen her türlü vesail ve vesaiti, ayrıca tertip ve tanzim kılınacak mukavelatı mahsusa ile temine ve onun ihtiyacatını teshil ve tevherine çalışmadığı taahhüt ve diğer taraf muahide o hususta muavenet ederler.

Beşinci Madde: Türkiye Cumhuriyeti Afganistan'ın maarif ve ordusunun terakki ve tealisi için talep edeceği adli ve ilmi ve askeri mütehassısları intihap ile Afganistan Devleti'nin hizmetine vermediği taahhüt eder.

Altıncı Madde: Tarafeyni Akideyn tebaası yekdiğerinin arazisinde ticaret ve ikamet hususunda en ziyade mahzarı müsaade millet muamelesine nail olacaklardır. Maahaza tarafeyni akideyn ayrıca ikamet ve ticaret mukavelenameleri yapabilecekleri gibi şehbenderlik ve posta ve telgraf ve iadei mücrimin mukavelenamelerini aktedeceklerdir.

Yedinci Madde: Tarafeyni Akideynden her biri, işbu muahedenamede tayin edilen mütekabil taahhüdat haricinde, diğer devletlerle her türlü münasebatta serbesti hareketini temamilen muhafaza ederler.

Sekizinci Madde: İşbu muahedename Türkçe ve Farisi yazılmıştır, ve her iki metni mütesaviyen muteberdir.

Dokuzuncu Madde: İşbu muahedename musaddak nüshaların teatisinden itibaren mer'i olup mümkün mertebe kısa bir zaman zarfında akitler tarafından tasdik olunacak ve musaddak nüshalar Ankara'da teati alunacaktır.

Bu muhadenin birinci maddesi daimi ve diğer maddeleri on sene nüddetle muteberdir. Şayet muahedename mezkür on senelik müddetin hitamından altı ay evvel Tarafeyni akideynden bir sene daha mer'i addedilecek ve fesh keyfiyeti ancak altı aylık bir müddetin inkizasından sonra hüküm ve tesiri haiz olacaktır.

İki taraf murahhasları yukarda mezkür dokuz madde ahkâmını kabul ve tasdik ile bu muahedeyi imza ve tahtim eylemişlerdir.

Ankara'da 25 Mayıs 1928 tarihinde iki nüsha olarak tanzim edilmiştir.

GULAM SIDIK

Doktor TEVFİK RÜŞTÜ

EK-8 : Türkiye, İran, Irak Ve Afganistan Arasında İmza Edilen Ademi Tecavüz Muahedenamesi (Saadabad Paktı)

Saadabad Sarayı, 8 Temmuz 1937

Mukaddeme

Majeste İran Şehinşahi, Majeste Afganistan Kralı, Majeste Irak Kralı ve Türkiye Cumhurbaşkanı:

Ellerinde olan bütün vasıtalarla aralarındaki dostluk ve iyi anlaşma münasebetlerinin muhafazasında hadim olmak arzularile, Yakın Doğu'da barışı ve emniyeti ve bu suretle de umumi barışı Milletler Cemiyeti paktı çerçevesi dairesinde mütemmim zamanlarla temin maksadile hareket ederek, 27 Ağustos 1928 tarihinde Paris'te imza edilmiş olan Harpten Vazgeçme Muahedesi mucibince ve kaftesi gerek bu pakla ve gerek Milletler Cemiyeti Paktile hemahenk olarak kendilerinin vaziyülimza buldukları diğer muahedeler mucibince mevcut vecibelerini tamamile müdrik olarak, bu Muahedeyi imzaya karar vermişler ve bu maksatla da:

Majeste Şehinşah: İran Hariciye Nazırı Ekselans B. Samyi'i,

Majeste Afganistan Kralı: Afganistan Hariciye Nazırı M. Faiz Mohammed Han'ı,

Majeste Irak Kralı: Irak Hariciye Nazırı Ekselans Doktor Naci Elasil'i ve

Türkiye Cumhurbaşkanı da Türkiye Hariciye Vekili Ekselans Doktor Tevfik Rüştü Aras'ı tayin etmişlerdir.

Madde: 1. Yüksek akid taraflar, birbirlerinin dahili işlerine her türlü müdahaleden mutlak surette istinkaf siyaseti takib etmeyi taahhüt ederler.

Madde: 2. Yüksek akid taraflar, müşterek hudutların tecavüzden masuniyetine riayet etmeyi taahhüt ederler.

Madde: 3. Yüksek akideler, müşterek menfaatlerini alakadar eden beynelminel mahiyette her türlü ihtilaflarda birbirleriyle istişarede bulunmak hususunda mutabıktırlar.

Madde: 4. Yüksek akitlerden her biri, diğeri muvacehesinde, hiçbir halde, gerek münferiden, gerek bir veya birden fazla diğerk devletle birlikte, diğerk akitlerden birine karşı hiçbir taarruz hareketinde bulunmamayı taahhüt ederler.

Aşağıdaki haller, taarruz hareketi olarak addedilir.

- I. Harp ilanı,
- II. Harp ilan edilmeksizin dahi olsa, bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından diğer bir devlet arazisinin işgali,
- III. Bir devletin kara, deniz veya hava kuvvetleri tarafından, harp ilan edilmeksizin dahi olsa, diğer bir devletin arazisine, gemilerine veya tayyarelerine taarruz edilmesi,
- IV. Mütearrıza doğrudan doğruya veya bilvasıta yardım veya müzaharet.
Aşağıdaki haller taarruz hareketi olarak sayılamaz:
  - I. Müdafaa-i nefis hakkının kullanılması, yani yukarıda tarif edilen taarruz hareketine mukavemet,
  - II. Milletler Cemiyeti Paktının 16'ncı maddesi mucibince vuku bulacak hareket,
  - III. Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından ittihaz edilen bir karar mucibince veyahut Milletler Cemiyeti Paktının 15'inci maddesinin tatbiki icabından olarak yapılacak bir hareket, ancak 15'inci maddenin tatbiki icabından olarak yapılacak hareketin taarruzu ilk olarak yapmış olan devlete karşı olması meşruttur.
  - IV. Yüksek akitlerden birinin 27 Ağustos 1928'de Paris'te imza edilmiş
  - V. olan Harpten Vazgeçme Muahedesine muhalif olarak, tecavüz veya istilasına veyahut harbe müracaatına hedef olan devlette yardım hareketi.

Madde: 5. Yüksek akitlerden biri bu Muahedenin dördüncü maddesinin ihlal edildiğine veya edilmek üzere olduğuna kani olduğu takdirde, meseleyi derhal Milletler Cemiyeti Konseyine arzedecektir. Bu hüküm, mezkür yüksek akidin bu halde lüzumlu göreceği tedbirleri ittihaz etmesi hakkına zarar vermeyecektir.

Madde: 6. Yüksek akitlerden biri, diğer bir salis devlete taarruz ederse, yüksek akitlerden diğer biri, bu muahedeyi, mütearrız devlete karşı, ihbar vukuuna lüzum kalmaksızını feshedilecektir.

Madde: 7. Yüksek akitlerden her biri kendi hudutları içinde, yüksek akitlerden diğer birinin müessesatını devirmeyi veyahut bu diğer devletin topraklarında nizam ve emniyete zarar vermeyi istihdaf eden silahlı çetelerim, birlik veya teşekküllerin kurulmasına mani olmayı taahhüt eder.

Madde: 8. 27 Ağustos 1928 tarihli Harpten Vazgeçme hakkındaki umumi muahede mucibince, aralarında, mahiyet ve menşei ne olursa olsun, zuhur edebilecek bütün ihtilafların hal ve tesfiyesinin hiçbir zaman muslihane vasıtalarından başka vasıtalarla teminine çalışılmaması lüzumunu esasen teslim etmiş olan yüksek akitler, bu hükmü teyit ederler ve bu hususta yüksek akitler arasında tesis edilmiş veya edilecek usullere baş vuracaklarını bildirirler.

Madde: 9. Bu muahedelerin hiçbir maddesi, yüksek akitlerin her biri tarafından, Milletler Cemiyeti Paktı mucibince deruhte edilmiş olan vecibelere hiçbir suretle zarar verecek şekilde tefsir edilemez.

Madde: 10. Fransızca dört nüsha olarak yazılmış ve birer nüshası akit devletlerden her biri tarafından alınmış olan bu muahede beş sene için aktedilmiştir. Bu müddet bitince yüksek akitlerden biri tarafından altı ay evvel bir ihbarname ile feshi tebliğ edilmemiş olduğu taktirde, muahede beş senelik yeni bir devre için daha nizami dairesinde yenilenmiş addedilecektir. Akitlerden biri tarafından feshi takdirinde, muahedeyi feshetmemiş olan devletler arasında mer'i olmakta devam eder. Bu muahede yüksek akitlerden her biri tarafından kendi kanunlarına göre tasdik edilecek ve Genel Sekreter vasıtasile Milletler Cemiyeti'nde tescil edilecektir. Genel Sekreterden Muahede hakkında Cemiyetin diğer azasına da malûmat verilmesi rica edilecektir.

Saadabad Sarayında, 8 Temmuz 1937 tarihinde yapılmıştır.

İmza:

ARAS

NACİYÜLASİL

SAMYİ FAİZ

EK-9 : Kronoloji

- 1747 Afganistan yönetim bölgeleri birleştirildi.
- 1839– 1842 Birinci Afgan-İngiliz savaşı.
- 1878-1880 İkinci Afgan-İngiliz savaşı.
- 1893 Afganistan'ın doğu bölgesindeki sınır çizgileri belirlendi ve Pakistan'daki Peştun yönetimi kendi hisselerinden vazgeçti.
- 8 Ağustos 1919 İngiltere ile Revalpindi Antlaşması imzalandı. Afganistan'ın bağımsızlığı kabul edildi. Bağımsız Afganistan'ın ilk Kralı Emanullah Han oldu.
- 1 Mart 1921 Türkiye- Afganistan arasında Dostluk Antlaşması imzalandı. (Ek-7)
- 8 Temmuz 1937 Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabat Paktı imzalandı. (Ek-8)
- 1971-1972 Şiddetli kuraklık yılları.
- 17 Temmuz 1973 Kral Muhammed Zahir Şah kanlı bir darbeyle tahtan indirildi. Serdar Muhammed monarşiyi kaldırdı ve birinci Cumhurbaşkanı ve Başbakan olarak Afganistan'ın başına geçti.
- 1973 Afganistan'da yaklaşık 200 yıllık monarşiden sonra Kral Zahir Şah, kuzeni Muhammed Davut tarafından düzenlenen askeri darbeyle devrildi.
- 1978 Afganistan Devlet Başkanı Muhammed Davut, darbe sırasında öldürüldü ve ülkede iktidar, Afganistan Demokratik Halk Partisi'ne (ADHP) geçti. Devrimci Konsey Başkanlığı'na Nur Muhammed Taraki seçildi. İslami gruplar, sol yanlısı politikaları protesto amacıyla silahlı eylemler düzenlediler.

- 27-28 Nisan 1978 Marksist devrimi oldu. Devrimci Konsey'in devlet başkanlığına ve Afganistan'ın Yeni Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Başbakanlığı'na Nur Muhammed Taraki getirildi. Liderler tarafından hemen karşı devrim başlatıldı.
- 24 Aralık 1979 Sovyet askeri kuvvetleri Kabil'dedir ve Babrak Karmal yönetime geçmiştir.
- 1979 Afganistan Başbakanı Hafizullah Amin, Devrimci Konsey Başkanı Nur Muhammed Taraki'nin öldürülmesinden sonra bu göreve getirildi. Aynı yılın Aralık ayında, Sovyet nakliye uçakları başkent Kabil'e indi ve Sovyet birlikleri başkent'in önemli binalarını ve radyo istasyonunu ele geçirdi. Hafizullah Amin idam edildi. Yerine geçen Babrak Karmal, SSCB'den askeri yardım istedi. 80 bin Sovyet askerinin, Afganistan sınırından geçerek, müdahaleye başlamasıyla 5 milyon Afgan, bu süreçte mülteci durumuna düştü.
- 1980 BM, Afganistan'daki yabancı askerlerin derhal ülkeyi terk etmesini istedi. Pakistan'daki Afgan gerilla grupları ittifak kurarak, ABD, Pakistan, Suudi Arabistan, Mısır ve Çin gibi ülkelere silah yardımı almaya başladılar. Mücahidler, ABD'nin silah desteği ve eğitimiyle Sovyet işgaline karşı savaşmaya başladı. Babrak Karmal, Devlet Başkanı ve ADHP Genel Sekreteri oldu.
- Mayıs 1983 Mücahidler Kabil'e saldırıya başladılar.
- 1986 Dr. Muhammed Necibullah, Babrak Karmal'ın yerine Afganistan Devlet Başkanı oldu.
- 1988 Pakistan, Afganistan, SSCB ve ABD,

Afganistan'daki Sovyet askerlerinin 15 Şubat 1989 tarihine kadar ülkeyi terk etmelerini öngören Cenevre Anlaşması'nı imzaladılar.

- Şubat 1989 Sovyet askerlerinin sonuncuları Afganistan'dan çekildi.
- Nisan 1992 Dr. Muhammed Necibullah iktidarı bıraktı, mücahidler Kabil'i aldı. Burhaneddin Rabbani, İslam Konseyi'nin başkanı olarak yeni devlet başkanı oldu.
- Nisan 1992 Başkan Dr. Muhammed Necibullah Kabil'deki BM binasına sığınınca Afganistan ve Kabil mücahidlerin eline geçti.
- 1993 Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani ile Gülbeddin Hikmetyar arasında cereyan eden şiddetli çarpışmalar sonucu 10 bin sivil hayatını kaybetti.
- Mart 1993 Pakistan'la İslamabad antlaşma müzakereleri başlatıldı ve Pakistan büyük mücahid gruplarla birlikte güç paylaşımı konusunda anlaşta. Çarpışmalar yeniden başladı.
- 1994 1992'de başlayan mücahidlerin kendi aralarında ki şiddetli çatışmalar devam etti. 4 barış anlaşması imzalandı, ancak çatışmalar durmadı.
- 1994 Pakistan değişen duruma göre Taliban'ı desteklemeyi sürdürdü.
- Eylül 1994 Afganistan'daki çatışmalar sürerken Ağustos ayında, güneydeki Kandahar kentinde Muhammed Ömer Akhund adlı bir molla, aşırı dinci öğrencilerden oluşan Taliban hareketini kurdu.

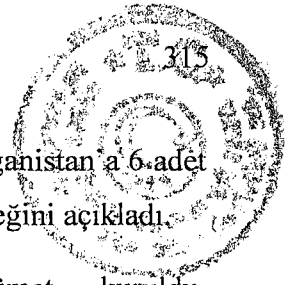
- 1995 Afganistan'daki saldırılarını sürdüren Taliban hareketi, başkent Kabil kapılarına kadar dayandı. Taliban, aynı yılın Mart ayında Devlet Başkanı Rabbani'ye bağlı birlikler tarafından püskürtüldü. Taliban, Ekim ayında, ikinci kez başkente ilerledi.
- 1996 Afganistan Hükümeti, Şakşaran'ın Taliban'ın eline geçtiğini doğruladı. Rabbani ile barış anlaşmasına varan Hikmetyar, tekrar başbakanlık koltuğuna oturdu. Taliban, 27 Eylül'de başkent Kabil'in kontrolünü ele geçirdi. Eski Devlet Başkanı Dr. Muhammed Necibullah ve kardeşi Şahpur Ahmedzai öldürüldü. Taliban, Afganistan'ın, şeriat sisteminin yürürlükte olacağı bir "İslam devleti" olduğunu ilan etti.
- 19 Nisan 1996 ABD'li üst düzey diplomatlar Kabil ve Kandahar'da Afgan liderlerle görüştüler.
- Eylül 1996 Taliban, Kabil'i ele geçirdi.
- Mayıs 1997 Afganistan muhalefet güçleri ve Taliban arasındaki kısa ittifak, şiddet eylemleriyle çöktü.
- Mayıs 1997 Pakistan, Afganistan'ın yasal yönetiminin Taliban olduğunu söyleyerek bu ülkeye tanıdı. Bunun ardından Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri bu yönetimi tanıdı.
- 4 Şubat 1998 Kuzeydoğu Afganistan'da meydana gelen şiddetli depremde 4 bin kişi hayatını kaybetti. 15 bin kişi evsiz kaldı.
- Mart 1998 BM arabuluculuğunda barış anlaşması için görüşmeler yapıldı ve bir ön anlaşma hazırlandı. Taliban ve muhalifleri, yüz yüze görüşmeler yaptılar.

- Ağustos 1998 Amerika, suçlu olduğuna inandığı terörist bölgelerine karşı füze saldırılarına başladı.
- 20 Ağustos 1998 ABD, Suudi milyarder terörist Usame Bin Ladin'i barındıran Afganistan'ın Host ve Celalabad kentlerine Cruise füzeli saldırı düzenledi.
- 26 Ağustos 1998 New York büyük jürisi Usame Bin Ladin'i terörizmle suçlayan bir suç duyurusunda bulundu.
- 8 Haziran 1999 ABD federal polisi FBI, Usame Bin Ladin'i en çok aranan 10 kaçak listesinin birinci sırasına yerleştirdi. ABD'nin Usame Bin Ladin'e yönelik saldırılar düzenleyeceği endişesi arttı.
- Ekim 1999 ABD, Taliban'a karşı ekonomik ve siyasi yaptırımlara başladı. Taliban, ABD'ye, Usame Bin Ladin'in geleceği hakkında görüşmeler önerdi. Usame Bin Ladin, Afganistan'dan kendi arzusuyla ayrılacağını açıkladı, ancak ayrılmadı.
- 6 Şubat 2000 Bazı Afgan siviller iç hat uçuşu yapan bir Afgan uçağını Kabil'de kaçırarak Londra'ya gitmeye zorladılar. Olay 4 gün sonra sona erdi.
- 27 Mart 2000 İsmail Han Kandahar'daki Taliban hapisanesinden kaçarak İran'a ulaştı.
- Nisan 2001 Ahmed Şah Mesud, Fransa'da Birleşmiş Milletler Parlamento'su'na hitap etti.
- 18 Nisan 2001 Amerikalı yetkililerden oluşan bir heyet, insani ihtiyaçları tespit etmek ve Taliban rejimi yetkilileriyle temaslarda bulunmak üzere, 1998'den bu yana ilk kez Afganistan'a gitti.
- 20 Haziran 2001 Taliban lideri Molla Muhammed Ömer, Suudi

kökenli Usame Bin Ladin'in sıkı kontrolü altında olduğunu söyledi.

- 20 Ağustos 2001 Taliban Kabil'de Afganistan'ın bağımsızlık gününü askeri geçitli bir törenle kutladı.
- Eylül 2001 Amerika, Taliban'dan şüphelendiği terörist Usame Bin Ladin'i, ülkesine iade etmesini ısrarla istedi.
- 9 Eylül 2001 Afganistan'da, Ahmed Şah Mesud'a suikast düzenlenmesi sonucu öldürüldü.
- 11 Eylül 2001 ABD'de Newyork'taki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yönelik terörist saldırılar yapıldı. ABD terörist saldırılar sonucu en fazla insan kaybına bu saldırıda uğradı.
- 12 Eylül 2001 BM Güvenlik Konseyi 1368 sayılı kararıyla New York ve Penslvania'daki saldırıları kınadı.
- 19 Eylül 2001 Afganistan dini liderleri Usame Bin Ladin'i iade edilmesi konusunda görüşmek üzere başkent Kabil'de toplandılar.
- 29 Eylül 2001 BM Güvenlik Konseyi 1373 sayılı kararını aldı.
- 7 Ekim 2001 ABD, 11 Eylül saldırılarında baş zanlı ilan ettiği Usame Bin Ladin'i ele geçirmek için Taliban yönetimine karşı "Özgürlük Operasyonu" nu başlattı. Kabil, Kandahar ve Celalabad bombalandı.
- 8 Ekim 2001 ABD'nin saldırısı sonucu Taliban Hava Kuvvetleri Komutanı öldü.
- 9 Ekim 2001 ABD Başkonsolosluğu'nda Afganlı 4 BM görevlisi öldü.
- 11 Ekim 2001 ABD ilk askerini kaybetti.

- 18 Ekim 2001 Japonya Parlamentosu, ABD'nin Afganistan'a yönelik hareketinde geri hizmette bulunmak üzere asker gönderilmesini onaylandı.
- 25 Ekim 2001 Pakistan Afganistan sınırı yakınlarında yeni bir mülteci kampı kurulmasına izin vermiştir.
- Kasım 2001 Taliban'a karşı Afganistan'da savaş sürerken, Bonn'da da siyasi görüşmeler yapıldı. Afgan aşiretlerini temsil eden delegeler, Bonn toplantısında, Loya Jirga (Büyük Afgan Meclisi) toplanıncaya kadar başbakan ve bakanlar kurulunu içeren geçici bir yönetim kurulmasını onayladı.
- 12 Kasım 2001 İngiliz Savunma Bakanı Geoff Hoon İngiliz güçlerinin Afganistan'da bulduklarını ve Kuzey İttifakı'na yardım ettiklerini resmi olarak açıkladı.
- 19 Kasım 2001 Fransa Afganistan operasyonuna destek olarak bölgeye yaklaşık on adet Mirage 2000 savaş uçağı göndereceğini açıkladı.
- Aralık 2001 Taliban güçleri, direndikleri son yer olan Kahdahar'ı da kaybetti. Hamid Karzai'nin başbakanlığında kurulan geçici yeni yönetim, 22 Aralık'taki yemin töreniyle görevine başladı. BM Güvenlik Konseyi, Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'ne (UGYK/ISAF) onay verdi, çok uluslu güç Afganistan'a geldi.
- 3 Aralık 2001 Taliban lideri Molla Muhammed Ömer ölünceye kadar savaşmaya hazır olduklarını bildirdi.
- 19 Aralık 2001 18 ülkenin katılımıyla, İngiltere'nin önderliğinde, UGYK/ISAF (Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti) oluşturuldu.

- 22 Aralık 2001 Hollanda Dışişleri Bakanlığı, Afganistan'a 6 adet F-16 uçak ve 200 asker göndereceğini açıkladı.
- 22 Aralık 2001 Afganistan'da, Geçici Hükümet kuruldu. Başkanlığına Hamid Karzai getirildi.
- 28 Aralık 2001 İngiliz Hükümeti, Afganistan'ın yeniden yapılanması için 20 milyon sterlin yardım taahhüt etti.
- 28 Aralık 2001 Afganistan'da yeni kurulan hükümet ABD'den bombardımanı durdurma isteminde bulundu.
- 04 Ocak 2002 Askeri Teknik Antlaşmanın imzalanması
- 11 Ocak 2002 Geçici Yönetim, Rusya'nın Afganistan'ın yeniden yapılanmasında önemli rol oynamasını istedi.
- 15 Ocak 2002 Japonya, Afganistan'ın yeniden yapılanması için 500 milyon dolar ayırabileceğini açıkladı.
- 17 Ocak 2002 Afganistan'a gelen ABD Dışişleri Bakanı Colin Powel, Hükümet Başkanı Hamid Karzai ile görüştü.
- 18 Ocak 2002 Türkiye, Afganistan'a 20 kişiden oluşan bir askeri heyet gönderildi.
- 21 Ocak 2002 AB 2002 yılı içinde Afganistan'a 550 milyon euro yardım sağlama vaadinde bulundu. Bu rakamın 1 milyon euroya kadar çıkabileceğini açıkladı.
- 21-22 Ocak 2002 Tokyo'da Afganistan'ın iyileştirilmesi ve yeniden yapılandırılması konulu toplantı yapıldı.
- 23 Ocak 2002 Geçici Hükümet Başkanı Hamid Karzai Afganistan'ın yeniden yapılanmasıyla ilgili görüşmelerde bulunmak için Çin'e gitti.

- 21 Mart 2002 Geçici Hükümet'in Başkanı Hamid Karzai, BM Güvenlik Konseyi'nden UGYK (ISAF)'ın görev alanının Kabil'in dışına doğru genişletilmesini istedi.
- 30 Mart 2002 Kırgızistan ile Afganistan hükümetleri arasında Kabil'de Hükümetlerarası İşbirliği Memorandumu imzalandı.
- 4 Nisan 2002 Geçici Hükümet'in Başkanı Hamid Karzai resmi görüşmelerde bulunmak üzere Anakara'ya geldi.
- 11 Nisan 2002 Türkiye, UGYK (ISAF)'ın komutasını kabul etti.
- 18 Nisan 2002 Monarşiyi yeniden kurmayı düşünmediğini açıklayan Afganistan eski kralı Zahir Şah, 29 yıl aradan sonra ülkesine döndü.
- Haziran 2002 İngiltere UGYK (ISAF)'nın komutanlığını üstlendi.
- 11 Haziran 2002 Afganistan Büyük Ulusal Meclisi Loya Jirga, 1551 delegeyle toplandı.
- 19 Haziran 2002 Afganistan'da, Kurucu Hükümet kuruldu.
- 20 Haziran 2002 - 10 Şubat 2003- Türkiye UGYK (ISAF)'nın komutanlığını üstlendi.
- 23 Haziran 2002 Kuzey İttifakı, Hamid Karzai Hükümeti'nde Savunma ve Dışişleri Bakanlığı gibi önemli mevkiler elde etmiştir.
- 27 Haziran 2002 Türkiye'ye 25 yıl aradan sonra ilk kez Afganistan Büyükelçisi atandı.
- 5 Temmuz 2002 Afganistan geçiş hükümeti Başkan Yardımcısı Hasan Abdülkadir suikast sonucu öldürüldü.
- 12 Eylül 2002 Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Taliban lideri Molla Muhammed Ömer'in hala

yaşadığını, Usame Bin Ladin hakkında ise hiç bir şey bilmediğini ifade etti.

24 Ağustos 2002

James Barcia başkanlığındaki ABD Kongre Heyeti Afganistan'ı ziyaret etti.

6 Eylül 2002

Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'ye suikast düzenlendi. Aynı gün Kabil'de bombalı saldırı sonucu 30 kişi hayatını kaybetti.

18 Eylül 2002

Kabil'de ikincisi düzenlenen Trans-Afganistan Boru Hattı Projesi çalışma grubu toplantısı nihai bir anlaşma imzalanmadan sona erdi.

2 Ekim 2002

İtalya, Mart 2003'te Afganistan'a 1000 asker göndereceğini açıkladı.

7 Ekim 2002

Afganistan Hükümeti kendisini iktidara taşıyan ABD askeri operasyonunun birinci yıldönümünü kutladı. Aynı gün yeni Afgan parası (Afgani) tedavüle girdi.

16 Ekim 2002

Birleşmiş Milletler, Kabil uçuşlarıyla ilgili yasağın kaldırıldığını açıkladı.

5 Kasım 2002

Afganistan Hükümeti 25 yıldır uygulanan gece sokağa çıkma yasağını kaldırma kararı aldı.

8 Kasım 2002

ABD'li bir yetkilinin açıklamalarına göre Afganistan'ın kurulmakta olan ulusal ordusu 70 bin kişiden oluşacak ve tamamen Devlet Başkanı Hamid Karzai'nin komutasında olacaktır.

8 Aralık 2002

Almanya, UGYK (ISAF)'a 70 asker gönderdi.

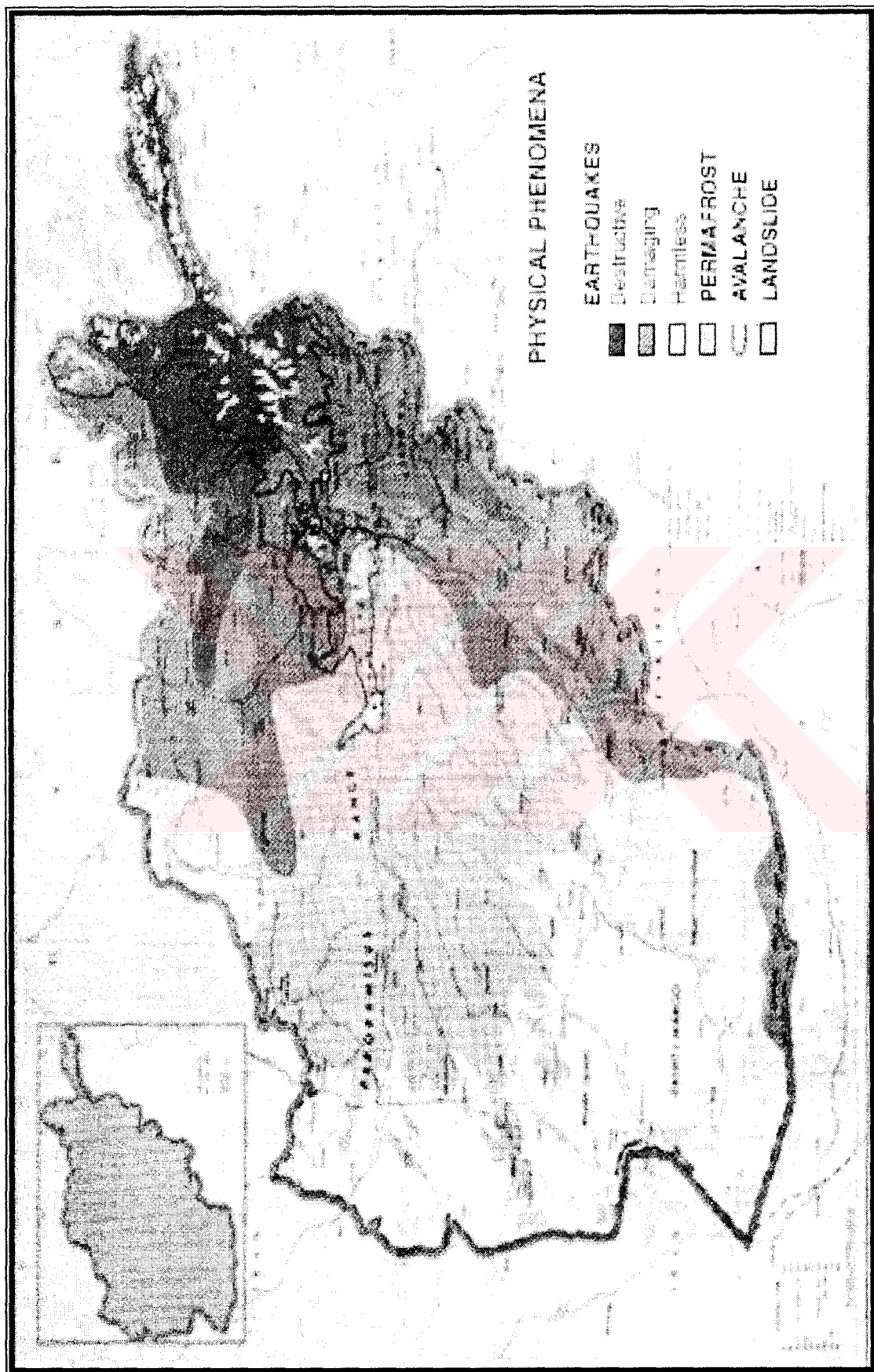
20 Aralık 2002

BM'nin 1386 sayılı kararının imzalanması

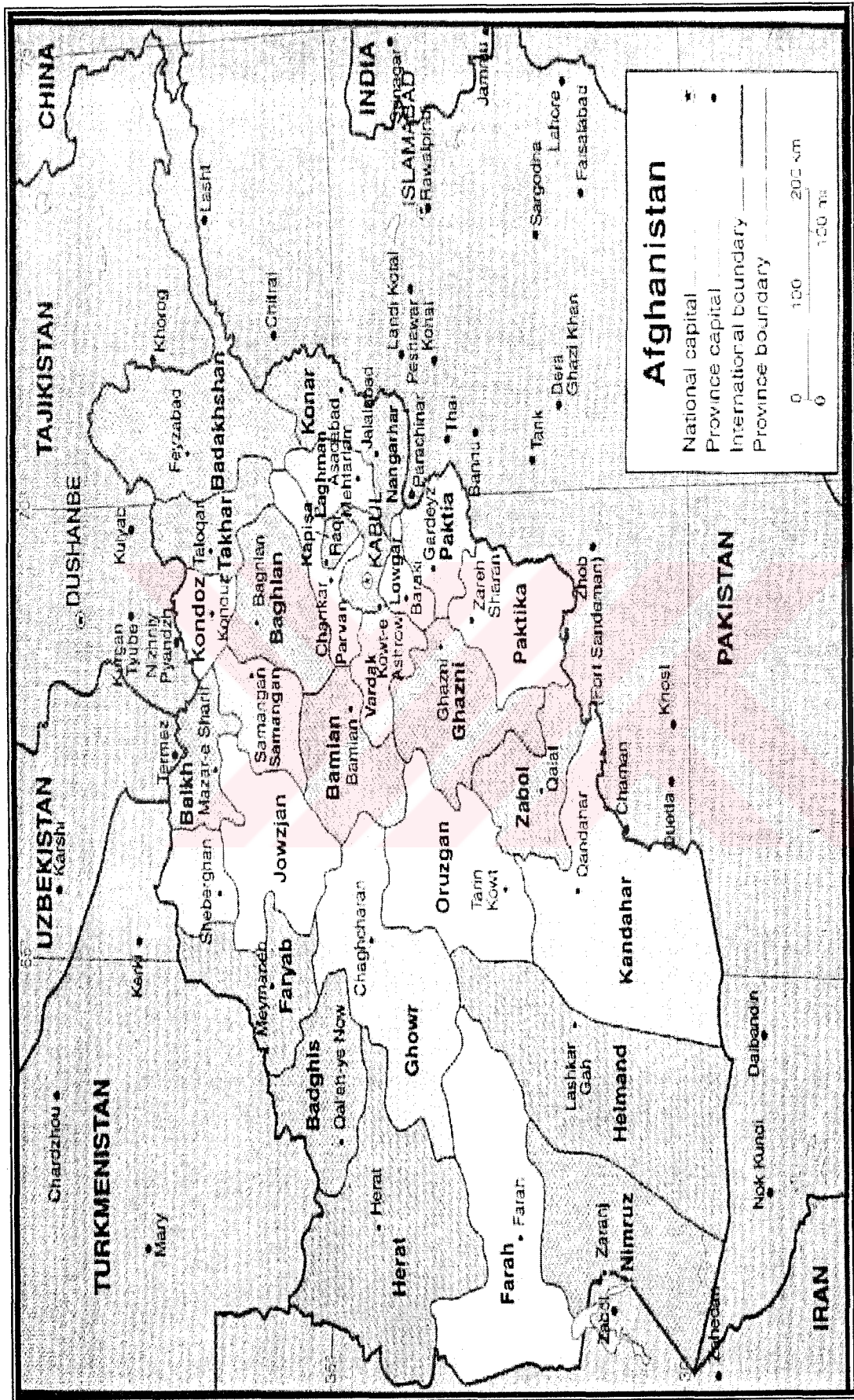
- 31 Ocak 2003 Afganistan'ın Kandahar kentinin güneyinde bir köprü'nün havaya uçurulması sonucunda 18 kişi öldü.
- Şubat 2003-Ağustos 2003 Almanya ve Hollanda UGYK (ISAF)'nın komutanlığını üstlendi
- 6 Mayıs 2003 Afganistan'ın başkenti Kabil'de ABD müdahalesinden sonra ilk kez Amerikan karşıtı gösteri yapıldı.
- 13 Mayıs 2003 Afganistan'ın başkenti Kabil'de UGYK (ISAF)'da görevli iki asker vurularak yaralandı.
- 18 Mayıs 2003 Mezar-ı Şerif'teki çatışmalarda üç Birleşmiş Milletler çalışanı öldü.
- 11 Ağustos 2003 UGYK (ISAF)'nın komutanlığı NATO'ya devredildi.

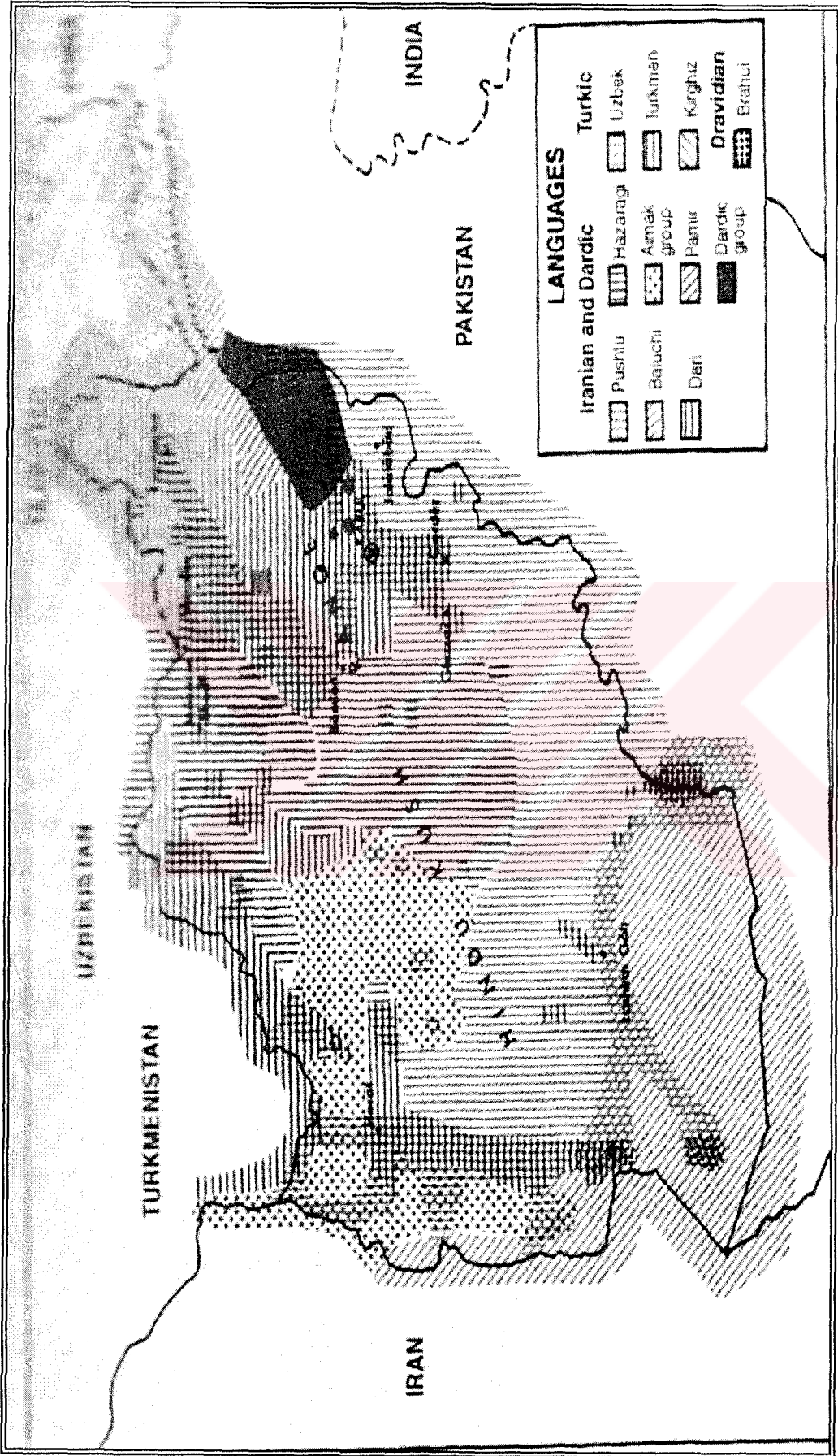

Ek-11 : Afganistan Fiziki Haritasi

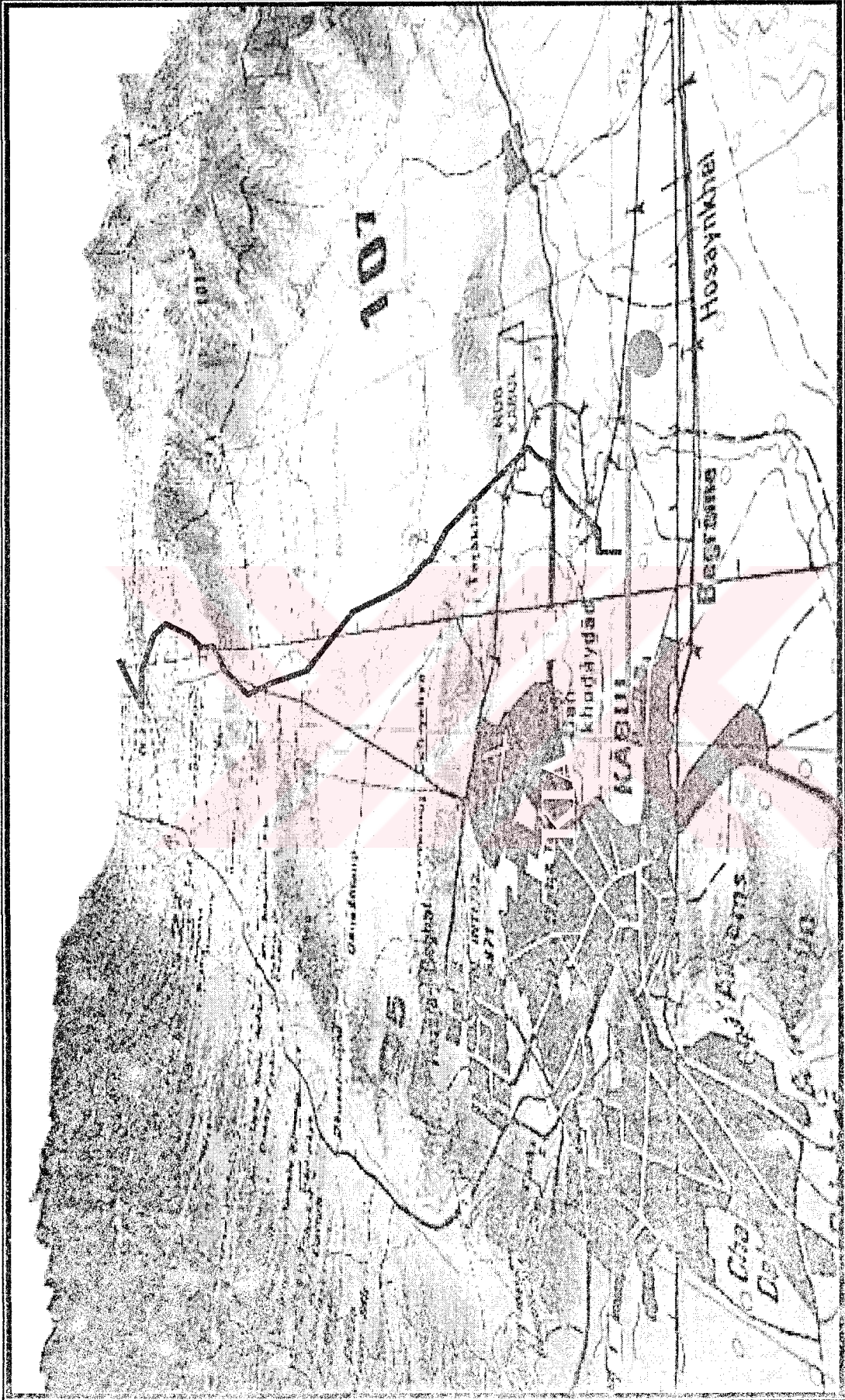

Ek-12 : Afganistan 11 Sinirlari

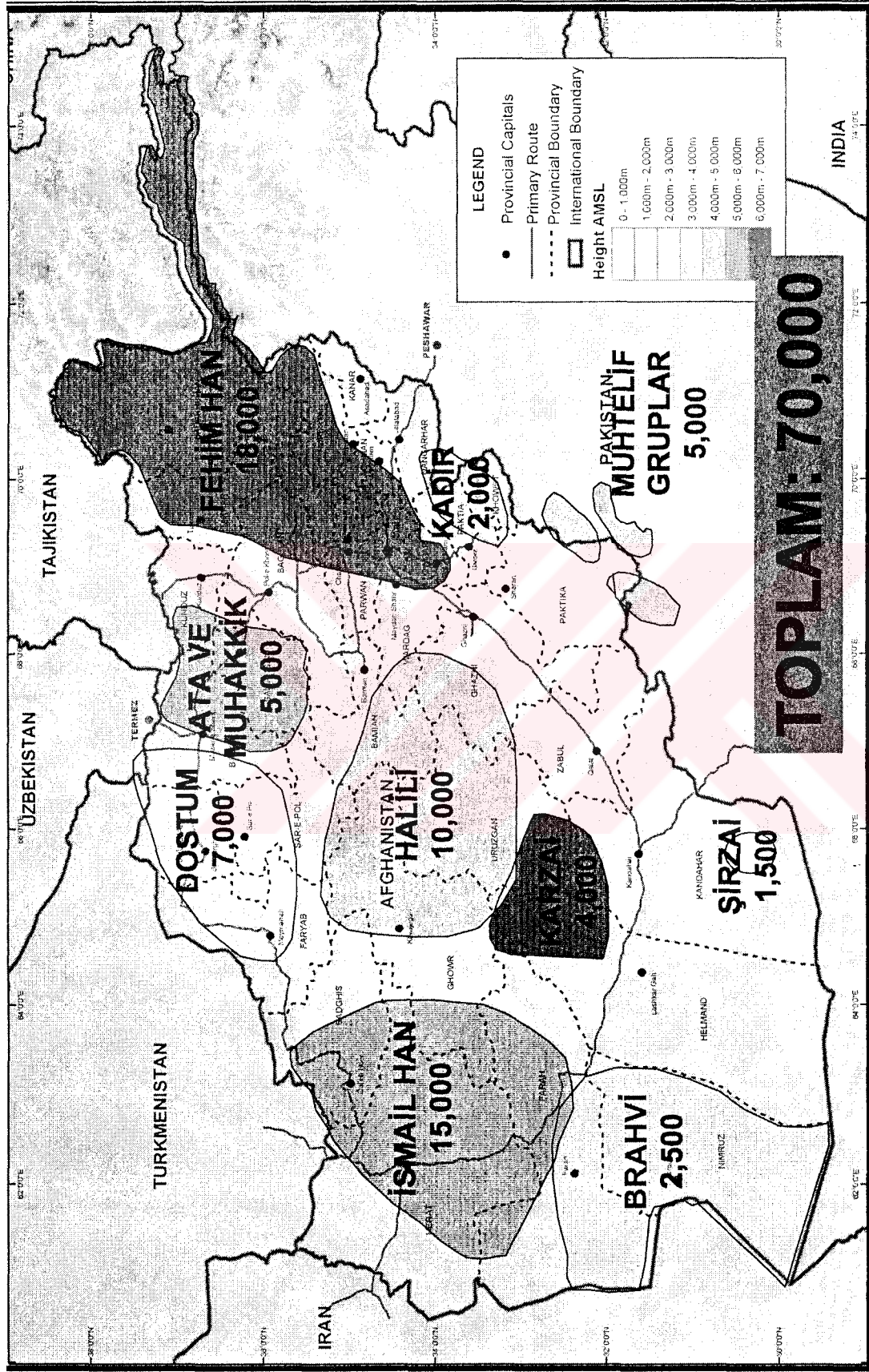

Ek-13 : Afganistan'da Konuşulan Dillerin Bölgelere göre Dağılımı

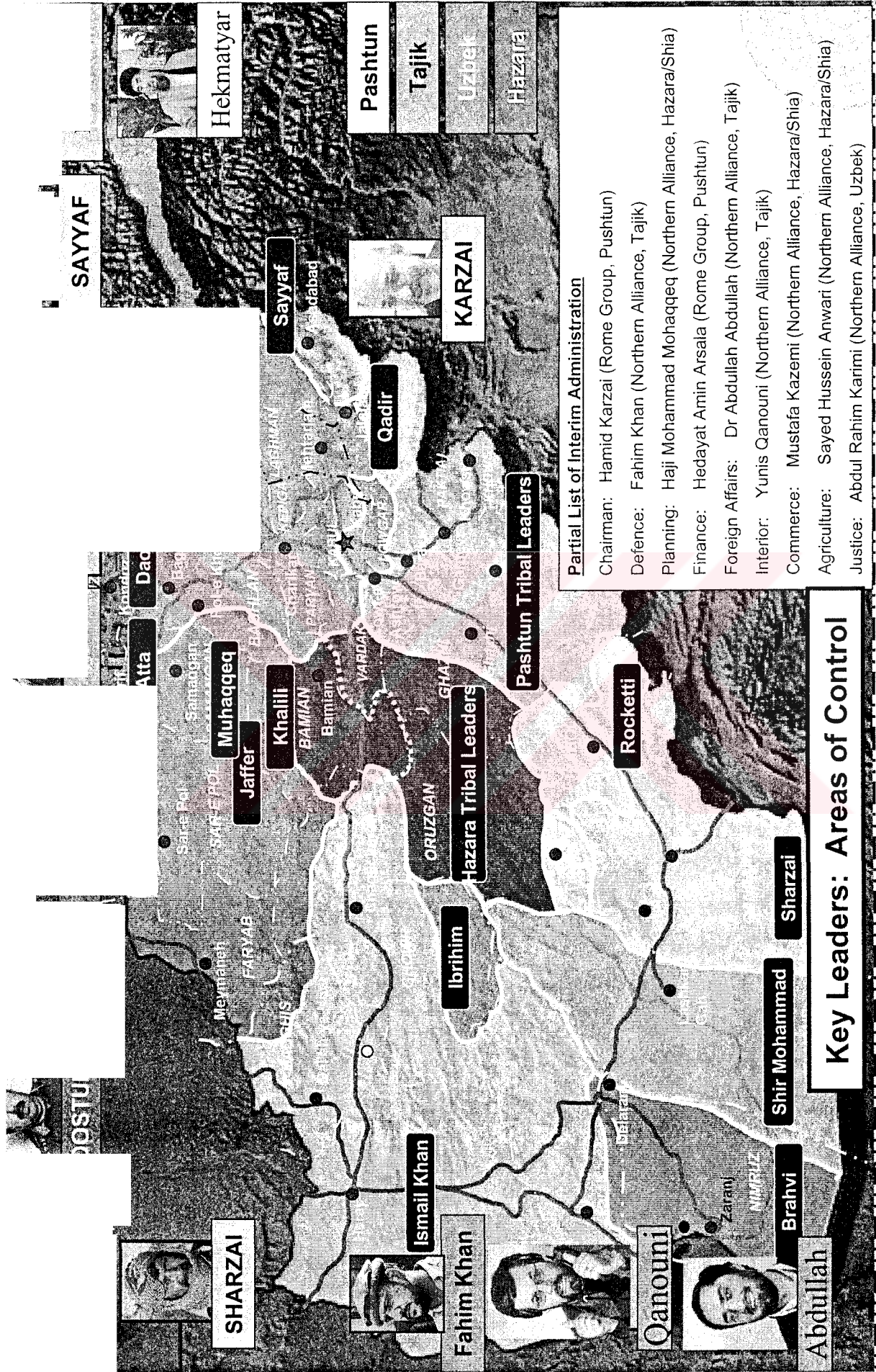

Ek-15 : Kabul'in Fiziki Görünümü

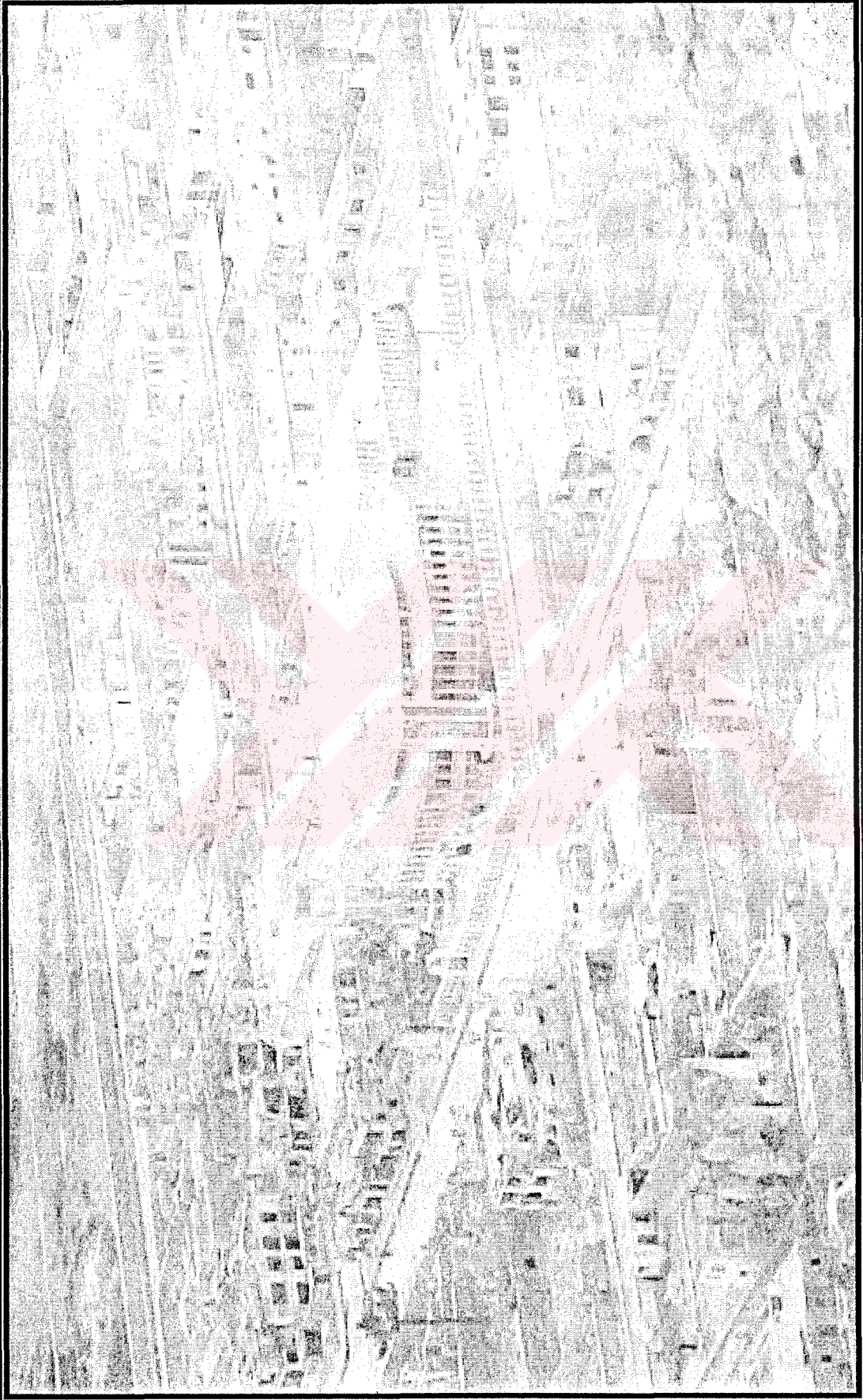
Ek-16 : Afgan Yerel Askeri Güçler

Ek-17 : Bölgeleri Kontrol Eden Liderler

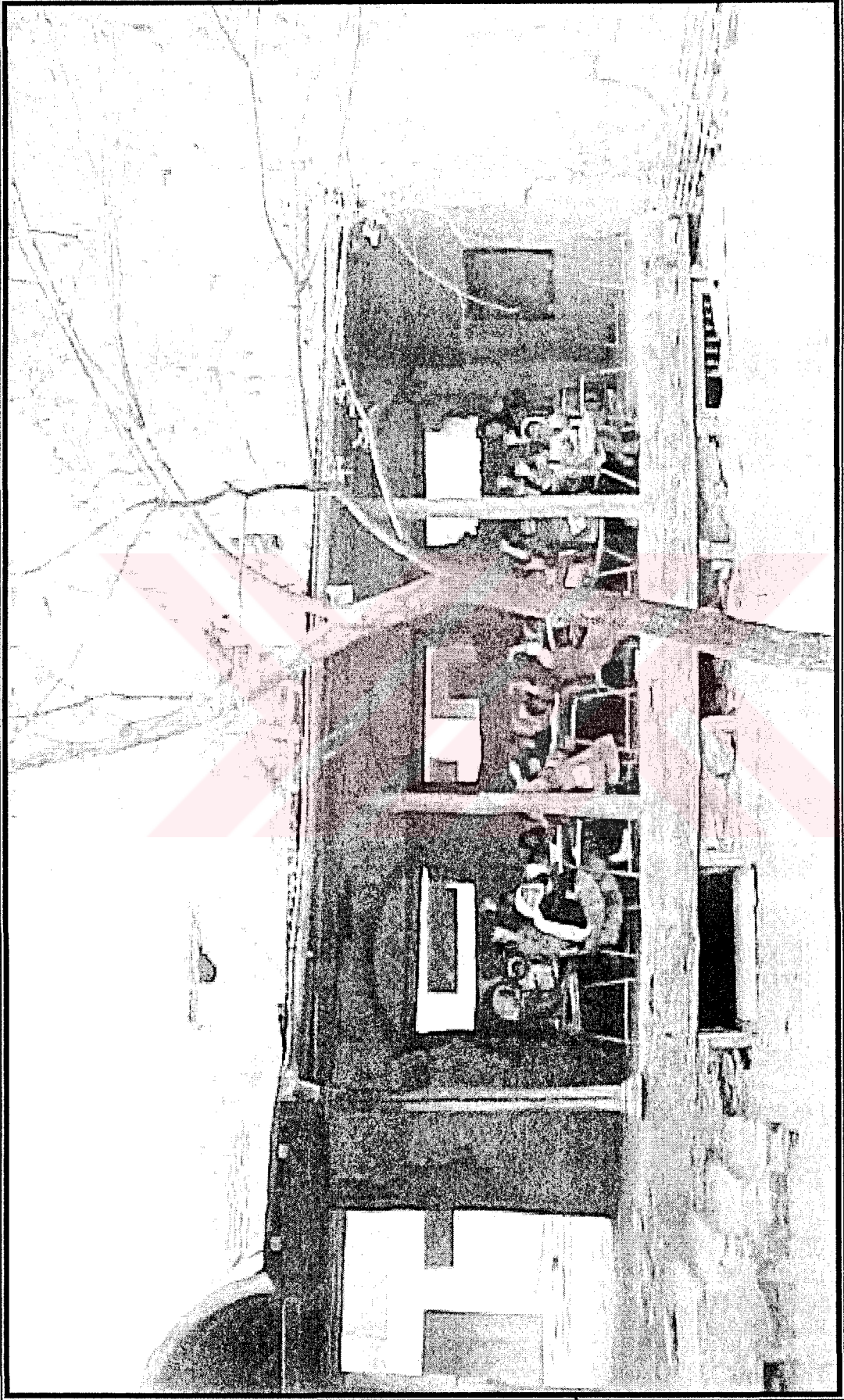

Ek-19 : Kabıl'in Genel Görünüşü

Ek-20 : Kabil Evlerinin Havadan Çekilmiş Fotoğrafi

Ek-21 : Afganistan'da imkansızlıklar içinde eğitim yapmaya çalışan bir okul

Ek-22 : Afgan Polisleri

Ek-23 : Afganlilar'in Buzkazi Oyunlari

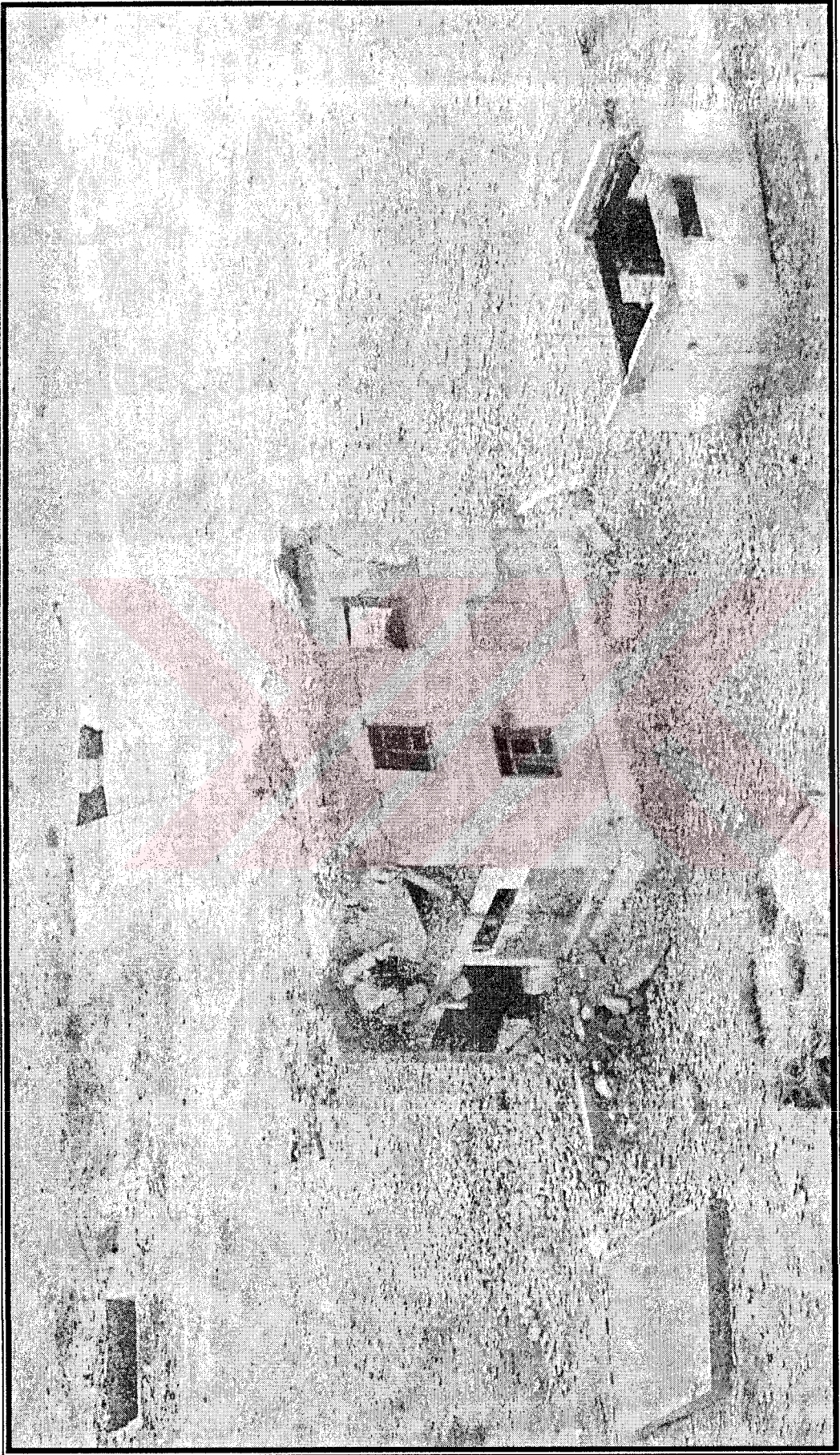

Ek-24 : Afganlı Çocuklar

Ek-25 : Afganlı Bir Aile

Ek-26 : Hava Bombardımanlarından Zarar Görmüş Bir Bina

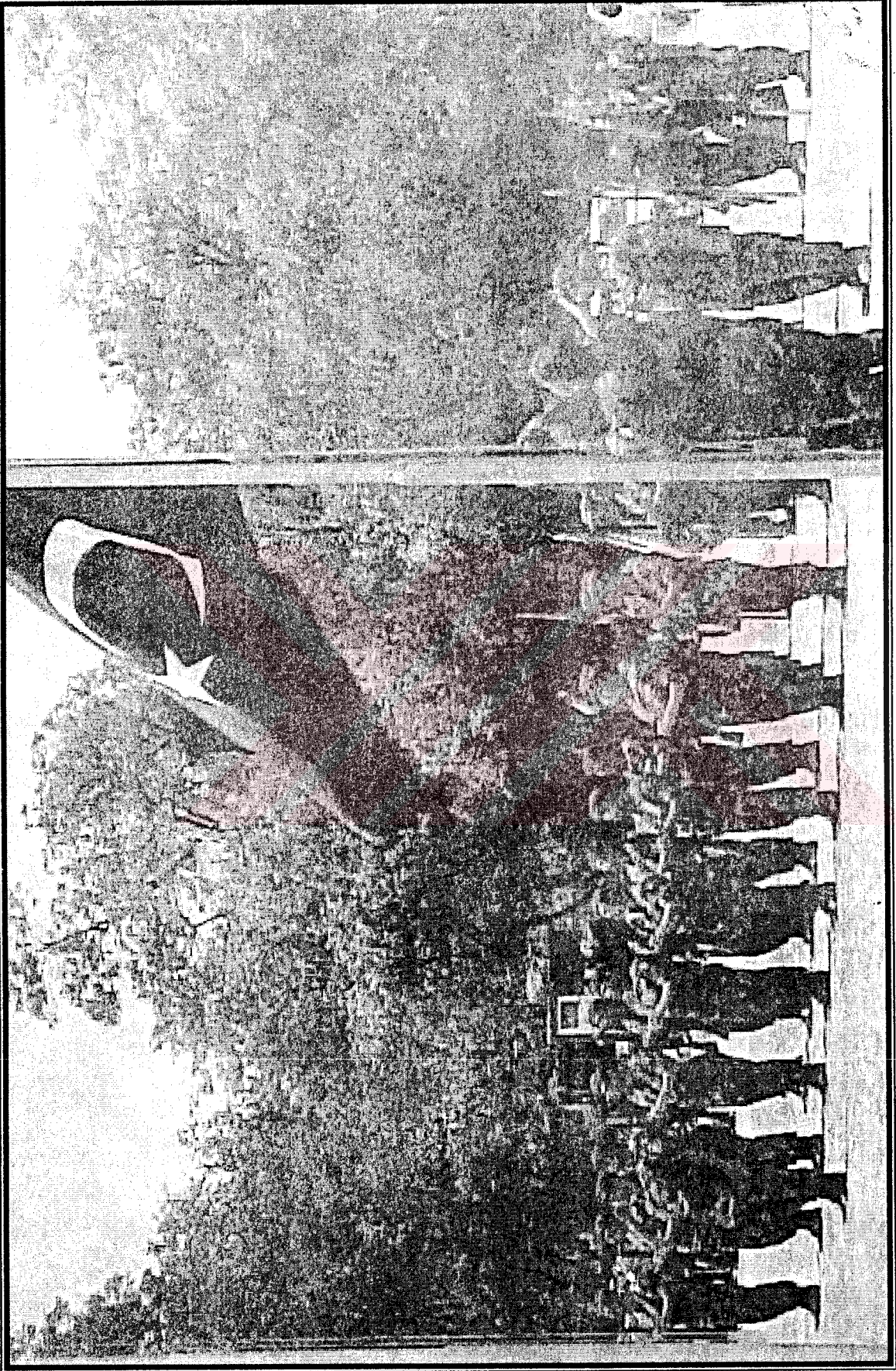
Ek-27 : Kral Zahir Şah'ın Hükümet Başkanı Hamid Karzai Tarafından Karşılanması.

Ek-28 : Hükümet Başkanı Hamid Karzai'nin Afgan Milli Muhafızları'nı Denetlemesi

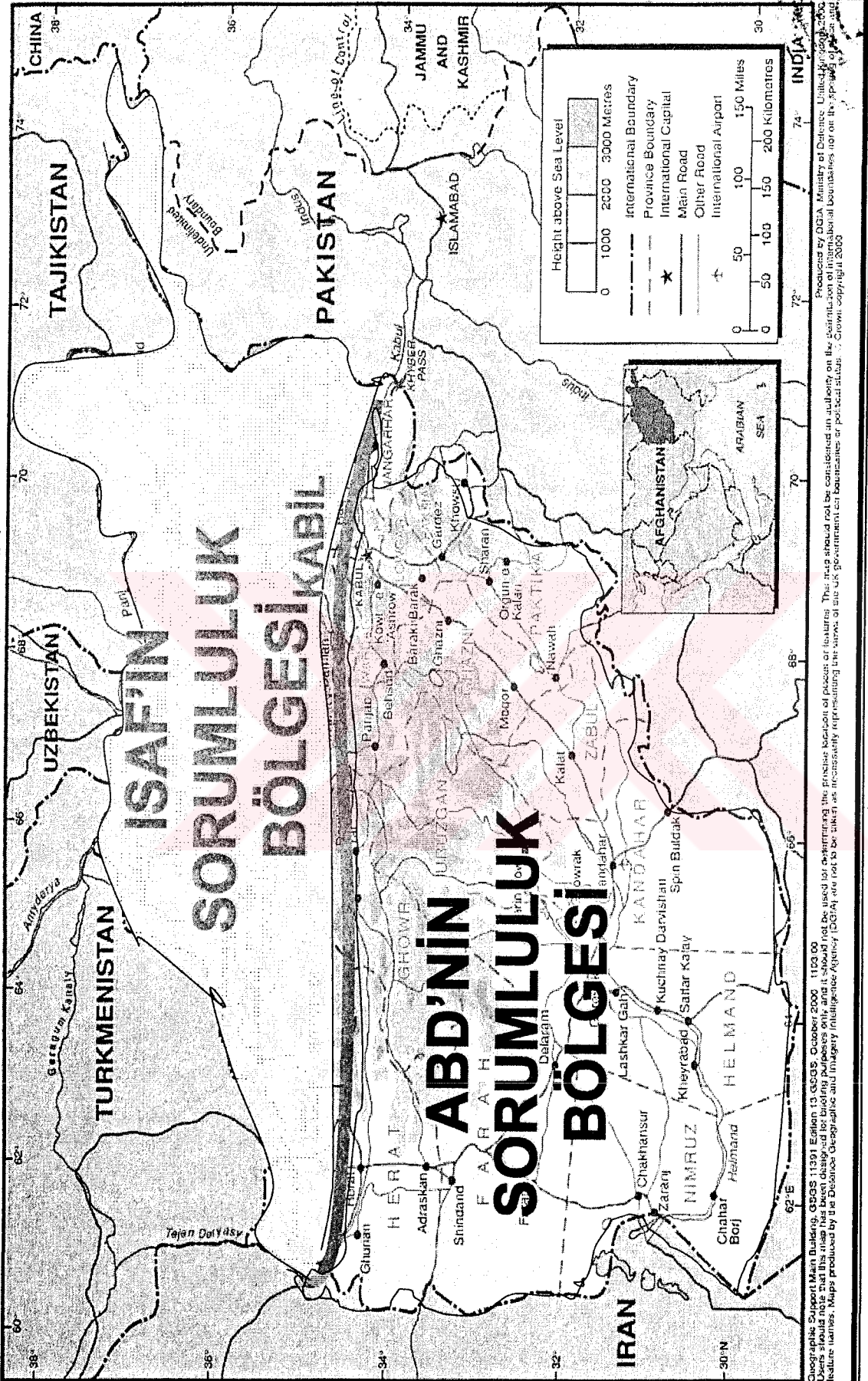

Ek-29 : Türk Generalin Afganistan Ziyareti Sırasında Kabil'de Gezerken Halk ile Selamlaşması

Ek-30 : Türkiye ISAF(UGYK)'nın Komutasını Alırken Yapılan Tören

AFGHANISIAN

Ek-31 : ABD'nin Kendi Çıkarları Doğrultusunda Afganistan'ı İkiye Bölmesi (Güney Kısmı ABD'nin, Kuzeyi ise ISAF'in sorumluluğunda)